

LEVÉLTÁRI ÉVKÖNYV

Új folyam

VII.

LEVÉLTÁRI ÉVKÖNYV

ÚJ FOLYAM

VII.

Miskolc, 2025

BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN
VÁRMEGYEI LEVÉLTÁRA

A MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR
BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN VÁRMEGYEI LEVÉLTÁRÁNAK KIADVÁNYA

Szerkesztette:
Kis József

Nyelvi lektor:
Bodnár Krisztián, Bodovics Éva

Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára
Miskolc-Egyetemváros

Felelős kiadó: Kis József

ISSN 3058-1982

TARTALOM

Kiss Lajos: Homo novus örökösítési stratégiák a 16. századi Abaúj vármegyében három végrendelet tükrében	5
Bodnár Tamás: Szendrő várának tisztviselői a 16–17. században	22
Oláh Tamás: Ki őrizte Zemplén vármegye protocollumait 1672 szeptemberében? Avagy egy zempléni igazgatás- és levéltártörténeti epizód a kuruc mozgalmak időszakából	37
Rózsa György Gyula: „Édes hazánk ege felett még inkább tornyosuló veszélyt leghűbb kebellem szemem előtt hordva...” Borsod vármegye Honvédelmi Választmányának működése 1848. november 1–30	54
Hatvaniné Nánási Zsuzsanna: Weidlich Pál élete és munkássága. Egy miskolci kereskedő pályaképe	86
Bodovics Éva: „A mi barátságunk örökre megmaradt” Egy diáklány emlékkönyve az 1920-as évekből.....	114
Kis József: A percesi „fehér partizánok”	127
Számunk szerzői	138

HOMO NOVUS ÖRÖKÖSÍTÉSI STRATÉGIÁK A 16. SZÁZADI ABAÚJ VÁRMEGYÉBEN
HÁROM VÉGRENDELET TÜKRÉBEN

Tanulmányomban három „homo novus” – Serédy Gáspár, Alaghy János és Mágocsy Gáspár – végrendeletének komparatív elemzésére vállalkozom. A három testamentum több ponton összefüggést mutat, amennyiben részletesebb vizsgálatuk feltárja: a regéci uradalom funkcionálisan közvetítő kapocsként jelenik meg a három személy életpályájában, s e kapcsolat az eltérő élethelyzetek kontextusában bizonyos álláspontok revízióját is előidézi. Az 1587-ben elhunyt Mágocsy Gáspár Istvánffy Miklósnak lediktált, öt „öröklési lépcsőből” álló végrendelete – elődeinek örökösödési stratégiáiból és koncepcióiból „tanulva” – egy lényegesen komplexebb hagyatéki modellt körvonalaz, mint Serédy Gáspár 1549-ben, illetve Alaghy János 1565-ben kelt utolsó testamentuma.

A mohácsi csatát követően, mind a Magyar Királyság, mind pedig Közép-Európa területén komoly korszakváltás következett be. A változások nem kizárólag a határok és az ország nagyságának átalakulását jelentették. Az egymással szemben álló Szapolyai- és Habsburg-ház több évtizedes trónharcának, a folyamatos oszmán offenzívák, valamint az ezzel párhuzamosan bekövetkező regionális- és világpolitikai változások eredményeként jelentős közigazgatási viszonyok, személyi változások, birtokrendszerek átalakulása következett be a királyságban. A Szapolyaiak, illetve a Habsburgok által birtokolt területeken mindezek kialakulása és fejlődése természetesen eltérő fejlődési irányt mutattak.¹ Szapolyai János halálát és Buda 1541-es elfoglalását követően a birtokviszonyok is jelentősen átalakultak. A Habsburg érdekkörhöz tartozó nyugati, északi és északkeleti részeken nyugati mintájú intézmények alakultak ki, amelyeknek alintézményei (pl. a Magyar Kamara és a Szepesi Kamara elődje) és ezekkel együtt egy hivatalnoki réteg is megjelent a keletibb országrészen. A polgárháború során végbement birtokadományozásoknak köszönhetően (1527–1532 között 1142 adományozott 700-800 településen nyert birtokokat, csak I. Ferdinánd adminisztrációja által kiadott oklevelek alapján),² számos társadalmi változás következett be a térségben, így Abaúj vármegyében is, amelyet Kassának a Szapolyai-párt által történő elfoglalását követően (1536) évtizedekig egy forrongó térségként tartottak számon. A konfliktusok egyik okaként a korábbi elit tagjainak a politikai pártváltása (bizonyos esetekben, pl. Perényi Péter, Bebek Ferenc többször) és a klientúra hálózatának hadimanőverei és hatalmaskodásai (pl. Rákóczy János hatalmaskodása Réghy Kelemen birtokai ellen a Cserehát keleti térségében) határozhatóak meg, de problémát jelentettek az adók beszedésének visszasságai, valamint a polgárháború révén kialakult kaotikus közigazgatási struktúra is (a Magyar Kamara egyik fontos alintézményének számító Szepesi Kamara, a megfelelő számú és kvalitású hivatalnoki réteggel ekkor még nem létezett). Az uralkodó – a pártállást váltó főúri családok befolyásának ellensúlyozására – olyan személyeket részesített előnyben a térségben, akik korábban mind a politikai, mind a katonai szintén igazolták hűségüket, ugyanakkor nem rendelkeztek a Bebek- és Perényi-családokhoz hasonló, évszázadokra visszanyúló regionális kapcsolati hálóval. Ez lehetett az egyik oka, hogy a 16–17. század folyamán olyan, eredetileg más vármegyékből

¹ Bővebben Pálffy, 2016. 86–93.

² Borbély, 2015. 25.

származó nemesi családok emelkedhettek fel e vidéken, mint például a Csongrád megyei Mágocsyak, a sövényházi Móriczok vagy a Fejér vármegyei Serédyek és azokkal rokoni kapcsolatban álló Pest, Borsod és Heves megyei gyökerekkel rendelkező Alaghyak (ideértve a Debreceni és Bekény ágakat egyaránt). A két család abaúji térnyerése, pályaképeik, területi expanzióinak dinamikái azonban eltérőek voltak.

Homo novus pályaképek

Serédy Gáspár családjának első kiemelkedő tagjának mondható. Felmenői Fejér vármegye területén élők, a Rozgonyiak és a Frangepánok familiárisaiként működő köznemesek voltak. Gáspár pályája elején a váci székesegyházi káptalan őrkanonoka volt. Az 1520-as évek első felében pártfogói segítségével Padovában és Bolognában folytatta tanulmányait, ahol olyan személyekkel került kapcsolatba, mint az európai diplomáciát kiválóan ismerő és abban I. Miksa császár alatt fontos gyakorlati szerepet játszó, Hypolit d'Este ferrarai kancellárjaként működő Celio Calcigni.³ 1525-től Habsburg Mária királyné, egy évvel később pedig II. Lajos titkáraként vállalt különböző megbízatásokat.⁴ Az uralkodó halálát követően tagja lett a Bessenyei József által „pozsonyi körnek” nevezett Habsburg párti politikai csoportosulásnak,⁵ amelynek keretein belül szoros kapcsolatot alakított ki Szalaházy Tamás veszprémi püspökkel, aki 1527-től az újonnan alakult Helytartótanács tagja, majd elnöke volt, 1531-től Thurzó Elekkel megosztva a Magyar Királyság helytartójaként jelentős hatalomra tett szert. I. Ferdinánd figyelmébe ajánlotta pártfogoltját, valamint szerepe lehetett abban is, hogy a felső-magyarországi részek kapitányává nevezték ki 1527-ben.⁶ Katonai pályájának köszönhetően jelentős birtokadományokhoz jutott Pozsony, Sáros, Fejér, Abaúj, Zemplén, Szabolcs, Szatmár stb. megyékben. Az általa megszerzett javak révén Serédy Gáspár nem csupán jelentős birtokállománnyal rendelkező főúrrá vált, hanem a korszak közigazgatási struktúrájának egyik meghatározó szereplőjévé is. Emellett a Habsburg-udvar diplomáciai tevékenységében is kiemelkedő szerepet játszott, mint királyi megbízott vagy közvetítő vett részt a tárgyalásokban.

1532-ben házasságot kötött az akkor már ötvenes éveiben járó Frangepán Isottával (Erzsébettel).⁷ Saját utódok nemzésével e házasság keretei között nem számolhatott, ugyanakkor – a jogi gyámsági jogállásából fakadóan – korlátlan rendelkezési jogosultsággal bírt az ekkor, felesége első házasságából származó, még „törvényes korukban” nem járó Perényi fivérek tekintélyes vagyona felett, amelynek egy része Abaúj vármegyében (Szikszó, Szikszóújfalu, Alsóvadász, Nagyida, Abaújtörvény, Perény) és Ugocsa vármegyében (szőlősi uradalom) koncentrált. A térség rendkívül fontos stratégiai területnek számított, mivel 1536 és 1551 között Czeczey Lénárd kapitány Kassát és környékét megszállva tartotta a Szapolyai család számára. A birtokok feletti gyámságnak köszönhetően Serédy teret nyert az északkeleti térségben és 1541-ben egy tekintélyes birtokadománnyal tudta vagyonát növelni.⁸ A közel 820 jobbágyportányi Perényi vagyon⁹ 1545 után hosszabb

³ AN, 95-96.; Breen, 1952. 225–238.

⁴ Bővebben Kiss, 2023. 52–54.; Kubinyi, 2006. 3–22.

⁵ Bessenyei, 2003. 93.

⁶ Pálffy, 1997. 272.; HU-MNL-OL-R 319-1800-a.-1.

⁷ MTT, IV./4. 130.

⁸ Abaújtörvény Szikszóújfalu, Szántó, Marcinfalu, Fony, Felsőnovaj, Vilmány, Regéc, Alsóvadász. Zemplénben Tállya, Tokaj, Tarcal, Megyaszó stb... Ezenkívül birtokokat nyert Borsod és Szabolcs vármegyékben is. HU-MNL-OL-A57-II. köt.-21

⁹ A szám kerekített becslés a Maksay által publikált adatok alapján. Maksay, 1990. 1081.

pereskedés¹⁰ és katonai konfliktust követően került Serédy felügyelete alól vissza mostohaafiainak birtokába¹¹ 1549-ben mindezek ellenére Serédy Gáspár a királyság ötödik leggazdagabb birtokosának számított a maga 1330,5 portájával.¹² Abaúj vármegyében Serédy 185, míg a Perényi fivérek 219 portával rendelkeztek.¹³ Regéc vára és a hozzá tartozó uradalmak azonban zálogjog címén egészen 1556-ig a Serédy család birtokában maradtak.

Serédy Gáspár az 1527 és 1550 közötti polgárháborús időszakban több alkalommal lépett fel erőszakosan különböző földbirtokosokkal szemben, birtokaikat megszállva és azokon visszaéléseket elkövetve. E magatartás következtében gyakoriak voltak a peres eljárások. 1549-ben I. Ferdinánd király utasította Várday Pál nádori helytartót, hogy tartózkodják vizsgálat megindításától Serédy ellen, amennyiben az adott időszakban a sértett fél nem a Habsburg-uralkodó oldalán állt.¹⁴

Élete utolsó éveit, betegsége miatt székhelyén, a Pozsony megyében található Szentgyörgy várában töltötte. A keleti országrészekben, birtokain különböző konfliktusok voltak jelen. Végrendeletében kérelmezte a királytól vagyonának, családtagjainak és familiárisainak a védelmét.¹⁵ 1550-ben bekövetkezett halálakor fivérét, Györgyöt tette meg az oldalágon terebélyesedő Serédy-ház fejévé, ezenkívül fontos politikai szerepet szánt húgának, Serédy Veronika gyermekeinek, az Alaghy fivéreknek is. Serédy György közel hétéves „klánvezetői” tevékenysége alatt azonban a Serédy család egysége és hatalmi pozíciói a rangos házasságkötések ellenére erodálódtak.

Az Alaghyak szoros kapcsolatban álltak a Serédy családdal. Valószínűleg Serédy Gáspár támogatása nélkül nem futhattak volna be olyan volumenű pályát, amelynek révén évtizedekkel később az Alaghy Debreceni család leszármazottjai bárói rangot kaptak volna. Az Alaghy család genealógiai vizsgálata azt mutatja, hogy a 16. században e név alatt szereplő személyek bár rokoni kapcsolatban álltak egymással, nem mindannyian a Pest vármegyei Alag birtokáról nevüket nyert, 14. századi család egyenes ági leszármazottai voltak. A 16–17. század fordulóján tevékenykedő Alaghyak származási viszonyainak részletes elemzése több, egymástól elkülönülő eredetet tár fel: ezek közös vonása a tágabb értelemben vett rokoni nexus, azonban az apai ágak vizsgálata eltérő ősokeket jelez. A bárói rangra emelt Ferenc és Menyhért felmenői a Debreceni családhoz köthetők, míg az Abaúj és Zemplén vármegyei birtokállományt megalapozó Alaghy János eredete a Borsod vármegyében honos sajónémeti és mikófalvi Bekény családhoz vezethető vissza¹⁶ A Debreceni és Bekény Alaghyak összekötő kapocsa ebben az esetben az édesanya, Serédy Veronika személye.

Az Alaghy testvérek közül János pályafutása bizonyult a legkiemelkedőbbnek, ami feltehetően összefügg azzal is, hogy féltestvéreit egyes birtokbeiktatási eljárások alkalmával – valamint leszármazottaikat – Bekény néven említik, illetve maguk is ezen a néven szerepelnek a forrásokban, mint például az 1613-ban bárói címet nyert Alaghy Menyhért (1587–1631, országbíró 1625–1631). Alaghy János Serédy Gáspár patronátusa révén

¹⁰ MTT, IV./4. 130.

¹¹ Perényi Ferenc mostohaapjával folytatott konfliktusa során megszállta az ekkor stratégiai jelentőségű Regéc várát, ahonnan csak királyi felszólítás ellenében távozhatott. HU-MNL-OL-P11-XIII.-SubAU-No. 813.

¹² Maksay, 1990. 1081.

¹³ Veres, 2021. 15.

¹⁴ HU-MNL-OL-P11-XIII.-SubAU-No.817.

¹⁵ HU-MNL-OL-E148-a.-Fasc.360-No.10.

¹⁶ Illéssy, 1899. 62.; Kiss, 2023. 80–83.

tanulmányait előbb Bártfán, majd Wittenbergben és Padovában folytatta.¹⁷ Serédy – rokon kapcsolatainak és befolyásának felhasználásával – megkísérelte unokaöccse számára az erdélyi püspöki széket megszerezni, azonban ez a törekvés tényleges eredménnyel nem járt.¹⁸ 1549-ben forrásaink már a szentgyörgyi uradalom központját képező szentgyörgyi vár várnagyi tisztségében említik Alaghy Jánost. Serédy Gáspár halálát követően Alaghy János már nem töltötte be a szentgyörgyi várnagyi tisztséget.¹⁹ A portális összeírások tanúsága szerint e korszakban széplaki apátként szerepel,²⁰ amely méltóságot feltehetően Kassa 1551. évi visszafoglalását követően nyerhette el. Ezzel párhuzamosan még Pozsony vármegyében tartózkodhatott. Erre enged következtetni I. Ferdinánd birtokadományai is, amelynek révén az uralkodó Pachzendorf Miklós és szentiványi Tárnok-Pesty Oszvald magszakadás útján hozzá került Pozsony megyei grünai és tárnoki javakat adományozta számára.²¹ A széplaki javadalom mellett a királyság keleti térségében, rokona Bekény György felségárulását követően hozzájutott annak borsodi és gömöri javaihoz Bánrévén, Szuhafőn, Szentkirályon, Sajónémetiben és Centerfalván.²² Ezzel párhuzamosan birtokállománya folyamatosan növekedett a keleti térség más megyéiben is. Abaúj vármegyében 1553-ra már elérte a 13 portát.²³

Az apátsági méltóság feltehetően csupán címzetes jellegű volt, tényleges egyházi szolgálatát a források hiánya miatt nehéz bizonyítani. Egyházi szerepvállalásának valószínűségét tovább gyengíti protestáns neveltetése és meggyőződése.²⁴ Ugyanakkor a tisztség viselésével párhuzamosan Oláh Miklós egri püspök és kancellár titkáráként tevékenykedett.²⁵

Feltételezhető, hogy befolyását latba vetve járult hozzá öccse, a krakkói egyetemi tanulmányait befejező György kancelláriai pályafutásához, aki ekkoriban az intézmény jegyzői minőségben tevékenykedett.²⁶ 1553-ban I. Ferdinánd király megújított nemesi címeradományban részesítette Alaghy Jánost, amelyet féltestvéreire, Györgyre és Menyhértre, valamint unokatestvérére, a mikófalvi Bekény Farkasra is kiterjesztettek. Az oklevél külön hangsúlyt helyezett Alaghy tanultságára és a tudományok iránti elkötelezettségére, ezeket a katonai érdemek elé helyezve. 1555-ben, Bécsben kelt első végrendelete alapján – Szabó András kutatásai szerint – arra lehet következtetni, hogy Alaghy János ekkor még a császári székhelyen tartózkodhatott.²⁷

1556-ban, Izabella királyné visszatérését és térnyerését követően a Serédy család feje új megbízatással ruházta fel Alaghy Jánost, nevezetesen Regéc várának megóvásával. E megbízatás egy olyan fordulópontnak tekinthető, amely újabb, nagyobb volumenű lendületet adott Alaghynek a birtokgyarapítás terén. Ugyanebben az időben kerültek ki kezei alól a széplaki apátságához tartozó birtokok és maga a „viselt” tisztség is.²⁸ A vár, mint hadászati és gazdasági központ működtetése jelentős erőforrások bevonását és mozgását

¹⁷ Szabó, 2020. 21–22.

¹⁸ Illéssy, 1899. 129.

¹⁹ Szabó, 2020. 22.

²⁰ HU-MNL-BAZML-XV.32.-122.tek. 83–86.

²¹ HU-MNL-OL-A57-2-612.

²² HU-MNL-OL-A57-3-5.

²³ Ha az apátsághoz tartozó portákat hozzászámoljuk a birtokállomány mérete 1553-ban elérte a 43,5, 1554-ben pedig a 49,5 portát. HU-MNL-BAZML-XV.32.-122.tek. 83–86.; 231–233.

²⁴ Szabó, 2020. 21–25.

²⁵ Fazekas, 2021. 255–256.

²⁶ Fazekas, 2021. 314–315.

²⁷ Szabó, 2020. 22.

²⁸ HU-MNL-OL-A57-3-222.

igényelte. Némethy Ferenc évről évre megismétlődő portyái, valamint 1556 és 1557 között Perényi Gábor támadásai miatt a megfelelő utánpótlás biztosítása komoly kihívást jelentett a regéci várnagynak. Annak érdekében, hogy a rábízott erősséget meg tudja tartani, elengedhetetlen volt a vár folyamatos ellátását biztosító birtokok számának és bevételeinek növelése. A háborús, kaotikus helyzet következtében a térségben a hatalmasodások száma megnövekedett, amelyhez a délről (Némethy Ferenc), keletről (Perényi Gábor), illetve nyugatról (Bebek György) érkező, Izabella királyné pártjára állt főurak és várkapitányok nyomása is hozzájárult.²⁹ Bár Serédy György szóban már odaigért a várat, testamentumában a Serédy család új fejére, Miklós nevű testvérének fiára, ifjabb Gáspárra hagyta azt. Hosszas jogi huzavonát követően, 18 000 forint kifizetését követően, 1558-ban Alaghy János elnyerte a regéci uradalmat, feltehetően az október 19-én Bécsben lezajlott királyi audiencián történt egyeztetés eredményeként.³⁰ 1560-ban fivéreivel ténylegesen birtokolja a regéci uradalmat, a tartozását pedig 1561-re sikerült kiegyenlítenie az uralkodó felé.³¹ Ifj. Serédy Gáspárral folyó konfliktusa is ezekben az években zárulhatott le. A regéci várért cserébe átengedte unokatestvérének a Serédy Gáspártól örökölt Pozsony vármegyei javait, köztük a szentgyörgyi és bazini uradalmakban található birtokait.³²

Az 1560-as években Alaghy János igyekezett a Szapolyaiakkal szembeni fegyveres konfliktusokban szerepét minimalizálni, pályája azonban mindezek ellenére folyamatosan emelkedett. 1563-ban a főrendek között vett részt Miksa király koronázásán 28 lovas kísérettel.³³ Az uralkodó 1565-ben őt jelölte az akkor alakuló Szepesi Kamara hivatalnoki tisztségére is.³⁴ Ugyanebben az évben részt vett Lazar von Schwendi kapitány sikeres hadjáratában, amelynek keretein belül visszafoglalták a Szapolyaiaktól többek között Tokaj és Szatmár várait. Alaghy János 1557. december 29-én, Regéc várában házasságot kötött Pásztói Zsigmond hevesi birtokos leányával, Katával. A házasságból két gyermek született: András és Judit.³⁵ Serédy Gáspárral ellentétben Alaghynak így volt egyenesági örököse, akire vagyonát hagyhatta.

A tanulmány harmadik jelentős *homo novus*a a dél-magyarországi származású Mágocsy Gáspár. A család története a 15. század végéig követhető vissza. Eredetük bizonytalan; a „nagyvái” előnév, amelyet apja is használt, feltehetően Baranya vármegyei eredetre utal. Anyai ágon viszont minden kétséget kizáróan Csongrád és Csanád vármegyéből származott. Édesapja, Porkoláb Márton, Török Imre familiárisaként Gyulán alvárnagyi tisztséget viselt; az apa vezetékeve feltehetően e hivatalhoz köthető. Szülei házasságából több gyermek született. András, aki az 1530-as évek második felében és az 1540-es évek elején Izabella királyné udvarának emberévé, diplomatájává emelkedett.³⁶ Tamás, aki az 1560-as évek elejéig fivérével szoros kapcsolatban állt, megosztva rendelkezett a Gáspár által elnyert birtokok felett. Külön említést érdemel Mágocsy Gáspár leánytestvére, Dorottya, aki Sövényházi Móricz Péter felesége lett. A házaspár utódai a 17. század folyamán jelentős társadalmi és politikai befolyással rendelkeztek Torna, Abaúj és Borsod vármegyék térségében.

²⁹ Kiss, 2023. 87.; Szabó, 2020. 22–23.

³⁰ Szabó 1984: 214.; HU-MNL-OL-A 57 3. köt. 401.

³¹ HU-MNL-OL-E 21-1560.11.28.-b

³² HU-MNL- OL-A 57-3.-521–525.

³³ Szabó, 2020. 25.

³⁴ HU-MNL-OL-E 21-1565.12.09.

³⁵ Hanák-Szabó, 2021. 110–111.

³⁶ Karácsonyi, 1896. 60–61.; Veress, 1938. 49.; Scherer, 1938. 73.

Mágocsy – az előző két *homo novus*-tól eltérően – nem folytatott felsőfokú (egyetemi) tanulmányokat; társadalmi felemelkedését és politikai beágyazódását elsősorban a katonai szolgálat és a familiárisi hálózatok révén alapozta meg. Pályafutását eperjesi Patócsy Miklós és Ferenc familiárisaként kezdte, ami jól szemlélteti a 16. századi nemesi kliensviszony és szervitori hálózatokat például az adott főúr politikai manőverein (pártváltás, katonai akciók) keresztül.³⁷ 1545-ben közel egy éven át Gyula várának várnagyi tisztségét látta el, amely a korszakban nem csupán katonai parancsnoki, hanem igazgatási és joghatósági funkciókkal is bírt.³⁸ 1552-ben, Ferdinánd király csapatainak bevonulásakor Mágocsyt ismét Gyula várának élére nevezték ki. Tisztségét – részben megosztottan, részben pedig a provisor (gazdasági igazgatói) hivatal funkcióival összevonva – egészen 1559 nyaráig viselte. Ezt követően székhelyét Torna várába helyezte át, miután özv. vingárti Horváth Gáspárné Likerka Johannától (Habsburg Mária királyné egykori udvarhölgyétől) megvásárolta a tornai uradalmat 40 000 forintért. Ez az összeg megfelelt annak a kamarai tartozásnak, amelyet az udvar a vásárlást követő tizedik évben sem tudott behajtani Mágocsy Gáspáron.³⁹ A tornai uradalom megszerzésével Mágocsy hatalma Torna vármegye területének szinte felére kiterjedt, amelyet az uradalomhoz tartozó abaúji birtokok – így például Encs és Ináncs falvak – egészítettek ki. Az ütközőzónaként funkcionáló, politikailag és katonailag érzékeny térségben Mágocsy kulcsszerepet játszott mint katonai parancsnok, mint a protestantizmus patrónusa, továbbá mint vagyonát aktívan gyarapító földbirtokos-üzletember.

A három főúr összehasonlításában Mágocsy minden kétséget kizáróan a „self-made man” jellegzetes archeotípusának tekinthető, aki elsősorban saját katonai és gazdasági érdemei révén vívta ki helyét a 16. századi magyar társadalom elitjében. Szerepe az észak-magyarországi térségben az 1560-as években jelentős fordulatokat hozott. Eger várának főkapitányaként fontos szerepeket vállalt a különböző hadmozdulatokban, mint például Lazar von Schwendi 1565-ben zajló hadjáratában, amelynek köszönhetően a Habsburg-párti főurak elfoglalták Tokaj és Szatmár várát. Ez utóbbi szerepvállalásával felkeltette Miksa király figyelmét is.⁴⁰ A térségben igyekezett saját maga számára szövetségeseket is szerezni, elsősorban Alaghy János regéci várnagy személyében.⁴¹ Alaghy János 1563-ban és 1565-ben kelt testamentumaiban, Mágocsy mint hitelesítő személy szerepelt. Alaghy 1567-ben bekövetkezett halálát követően a regéci uradalomhoz tartozó birtoktestek száma csökkenni kezdtek. Alaghy fivéreinek korai halála miatt János árváinak gyámjaiként rövid ideig tudtak bábáskodni a vagyon felett, mindemelett képbe került Pásztói Kata új férje, a korábban Mágocsyval együtt szolgáló thallóczi Bánffy Bálint is. Mágocsynak az utolsó Alaghy testamentum hitelesítőjeként Miksa király és a Szepesi Kamara kihelyezett bizottságának a közreműködésével 1571-ben sikerült megszereznie az Alaghy árvák feletti gyámság jogát, így a regéci uradalmat.⁴² 1572 előtt bárói címet nyert el az uralkodótól, s így újabb kapu nyílt meg előtte.⁴³

³⁷ Bővebben Kiss, 2019. 10–12.

³⁸ Ezt a tisztséget előtte sógora és feltételezhetően András nevű bátyja is viselhette. HU-MNL-OL-P421-II.-23.cs- Fasc. 23.; Veress, 1938: 168

³⁹ HU-MNL-OL-E21 1569.05.21.-e

⁴⁰ ÖStA HHStA Türkei I. Karton 19. Konv.5. 1565 VI. fol. 131.

⁴¹ Az ő közvetítésének köszönhetően jött létre az egyezség Kassa városa és Alaghy János között Garadna és Forró birtoklásának ügyében. A konfliktus előzményei a Serédyek térnyeréséig visszavezethetők. HU-MNL-OL-E 148-a.-Fasc. 1567-No. 53/1.

⁴² HU-MNL-OL-A 57-3. köt. 990.

⁴³ Csízi, 2014., 18.

Egri pályafutásával párhuzamosan jelentős borkereskedelmi hálózatot sikerült kiépítenie szepességi lerakattal (amelynek köszönhetően a harmincad vám kötelezettségeit is ki tudta kerülni). A bortermelésből származó jövedelmek ugyan egyre nagyobb volumenben gyarapíthatták vagyonát, de korábbi elszámolással kapcsolatos adóságai nehezíthették a terjeszkedését a királyság északkeleti részein. Miksa király felszólítására rendezte a gyulai várkapitánysága idején keletkezett adósságait, majd 1573-ban 42 000 forintért zálogjogon sikerült megszereznie a munkácsi várat és az ahhoz tartozó tekintélyes uradalmat.⁴⁴ A korábban Alaghy érdekszférában található kelet-hegyaljai településeken folytatott bortermeléssel együtt Mágocsy éves szinten akár 110-180 000 liternyi bort is meg tudott termelni.⁴⁵ Kereskedelmi partnerei közé tartoztak olyan prominens személyek, mint a lengyel uralkodó, Báthory István.⁴⁶ Unokaöccse, András Alaghy Judittal kötött házassága révén Mágocsy Gáspár igyekezett szorosabbra fűzni a két család közötti kapcsolatokat, ezzel együtt fenntartani a regéci uradalmi és a hegyaljai borjövedelmeket. Három házasságából nem született utódja, így örökösei elsősorban testvérei és azok leszármazottai lettek.

Testamentumok és örökösök

A három „főúr” testamentuma élethelyzetükből és politikai pozícióikból eredendően eltérő képet mutat. Az örökíteni kívánt területek mellett a viszonylag szorosnak mondott kapcsolat hatása azonban kimutatható mind a három testamentumban. Az Alaghy János és Serédy Gáspár közötti rokoni kapcsolat részben meghatározhatta a kívülállónak számító, a Magyar Királyság északkeleti térségében új szereplőnek számító Mágocsy Gáspár végrendekezéssel kapcsolatos elképzeléseit is. A regéci uradalom öröklése mellett fontos szerepet játszott a rebellis környezetben, az I. Ferdinánd melletti elkötelezett hűség, amelynek jelentős szerepe volt mindhármuk karrierépítésében.

A testamentumokban kísérletet tettek dinasztiaik pozíciójának megszilárdítására. Ez Serédy és Mágocsy esetében összetettebb feladatnak bizonyult, mivel nem rendelkeztek egyenesági közvetlen örökösökkel. Amíg Serédy Gáspár és Alaghy János örökösei között elsősorban közeli családtagokat (testvéreket, unokaöccsöket) találunk, addig Mágocsy esetében egy „ötlépcsős” örökösítést láthatunk, amelyben öröklési sorrendbe állítva jelölte meg az örökösöket. Serédyt elsősorban a felső-magyarországi főkapitányi pozíciójából fakadó előnyök vezették jelentős birtokszerzésekhez, amelyek egyúttal generációkon átívelő tartós konfliktusok forrásaivá is váltak. A família birtok és gyarapodási stratégiáinak köszönhetően Alaghy János életét szintén meghatározták családon belülről és azon kívülről fakadó viszályok, konfrontációk. Mágocsy Gáspárnak ezzel szemben kevesebb összetűzése akadt. Az 1570-es és 1580-as években fennálló birtokperei, ellentétjei is java-részt az Alaghy András és Judit feletti gyámságból fakadtak. A három végrendekező földesúr testamentumaiban egyaránt megjelennek a magasabb beosztásban álló végrehajtók,⁴⁷ a dinasztia stratégiája, illetve a különböző, a testamentum érvényesítését elősegítő és egyéb adományok.

⁴⁴ H. Németh, 1994. 14–15.

⁴⁵ H. Németh, 1994. 26-27.

⁴⁶ HU-MNL-OL-P421-1.cs- Fasc.1. 49.

⁴⁷ Alaghy János esetében ez az állítás csak utolsó két végrendeletét illetően állja meg a helyét. HU-MNL-OL-E 148-a.-Fasc. 57/1.; 57/2.

Serédy Gáspár testamentuma

Serédy Gáspár végrendeletének⁴⁸ bevezető szakaszában a súlyos beteg főúr az uralkodóhoz fordul, akinek oltalmába ajánlja örököseit és javait. A forrás tanúsága szerint birtokai a dokumentum keletkezése idején folyamatos támadásoknak voltak kitéve. A végrendelet tartalma arra is rávilágít, hogy Serédy egykori szövetségese, Perényi Péter, valamint familiáris hálózata állandó támadásokat intézett a Serédy-birtokok ellen, melyek következtében a tizedbeszedések és a különböző ellátások kivitelezése komoly problémákba ütköztek. E konfliktusok utóhatásai Serédy halálát követően is hosszú időn át érezhetőek maradtak Abaúj és Zemplén vármegyék területén. A nyalábi Perényi fivérekhez hasonlóan a terebesi Perényi család utolsó tagja, Gábor is folyamatosan zaklatta a Serédy-hálózat által birtokolt területeket.⁴⁹ A kialakult helyzetet nehezítette, hogy Kassa városát és a környező településeket Czéczey Lénárt már egy bő évtizede a Szapolyaiak kezében tartotta. Serédy a kiszolgáltatottságát bőkezűségével, az uralkodó megnyerésével és szövetségesei keresésével igyekezett kompenzálni. Ez utóbbira kiváló példa, hogy az *executorok* között találhatók a Dobó fivérek, akik több évtizedes konfliktusban álltak a Perényi család tagjaival.

Serédy Gáspár közvetlen leszármazottak híján végrendeletében elsődleges örököseivé életben lévő testvérét, Györgyöt és unokaöccseit, Benedeket és ifjabb Gáspárt jelölte ki. A Perényiekkel folytatott, már említett konfrontációk és viszályok azonban jelentős politikai és gazdasági válságot eredményeztek a térségben. A nyalábi Perényiekkel történő konfliktus a gyámsággal kapcsolatos elszámolások hiányáig vezethető vissza, amelynek révén a hiány meghaladta a 100 000 forintot.⁵⁰ A felek megegyezésre nem jutottak, így a jogvita katonai összecsapássá éleződött. Ennek keretében Perényi Ferenc, 1544-ben elfoglalta Felső-Magyarország egyik stratégiai fontosságú erősségét, Regéc várát, nagyidai kastélyát pedig kifosztotta.⁵¹ A Serédyeknek a Perényi fivérekkel fennálló konfliktusa, az 1550-es években, Gáspár halála után tovább folytatódott.⁵²

A Magyar Királyság keleti végein az 1540-es években Serédy Gáspár egyre kevesebbet tartózkodhatott, ehelyett a Pozsonyhoz és Bécshez közeli Szentgyörgyi uradalomban tölthette idejét. Ennek oka feltételezhetően a királyi udvar közelsége, egyre súlyosbodó betegsége, feleségének halála és a Perényi fivérekkel folytatott konfliktus állhatott a háttérben. Vagyonának egy részét arra fordította, hogy biztosítsa unokaöccse és testvére számára a Magyar Királyság északkeleti térségében fekvő várak és uradalmak birtoklását, valamint az azokhoz kapcsolódó jogköröket. A birtokokat elsősorban a makovikai, regéci, kövesdi és tokaji várak és uradalmak képezték.⁵³ A testamentum szövegéből elég jól körvonalazódik, hogy a Serédy Gáspár által szerzett vagyon jelentősebb része a család új fejének szánt György kezében összpontosul (Makovica, Regéc, a leromlott Tállya, Szentgyörgy, Bazin, Borostyánkő, Detrekő várai és tartozékai). Ugyanakkor a következő generációt képviselő Serédy Benedek és Serédy Gáspár egy-egy uradalom, Tokaj és Kövesd örököseként volt feltüntetve.⁵⁴

⁴⁸ HU-MNL-OL-E 148-a.-Fasc. 360.-No.10.

⁴⁹ HU-MNL-OL-P 11-XIII.-SubAV-No. 94; 99; 104/1.

⁵⁰ MTT, IV/4. 130.

⁵¹ HU-MNL-OL-P 11-XIII.-SubAU-No. 813.

⁵² HU-MNL-OL-P 11-XIII.-SubAV-No. 91.; 102.; HU-MNL-OL-P 11-IV.-2.-No. 30.

⁵³ HU-MNL-OL-E 148-a.-Fasc.360-No.10.

⁵⁴ A kövesdi uradalmat házasságkötéséig bírhatta ifj. Serédy Gáspár. HU-MNL-OL-E 148-Fasc.360-No.10.

A testamentum *executorai* között találjuk Bornemisza Pált, Werner Györgyöt, Dobó Domonkost, annak fivérét, Ferencet, valamint Hoffmann Jánost⁵⁵ és Kewenheller Lénártot. A végrehajtók névsorából a keletkezés évében a legnagyobb rangban Bornemisza Pált állt,⁵⁶ aki, mondhatni, Serédy Gáspár pályatársa volt, hiszen ő is a bolognai egyetemen végzett az 1520-as évek közepén és Serédyhez hasonlóan királyi titkár, majd királyi tanácsos, budai prépost lett. Bornemisza képviselte a testamentum végrehajtói között a kapcsolattartót az uralkodóval (Serédy Gáspár mellett). Kiválóan szemlélteti pozitív helyzetét az udvarban, hogy az 1530-as évektől kezdve a szlavóniai jövedelmek kezelője volt, nevéhez pedig helyi harmincad- és adóreform kidolgozása köthető. A testamentum megírását követő második évben veszprémi püspök, majd pedig Erdély okkupációját követően annak püspöke, 1556 után pedig nyitrai püspökként és királyi helytartóként tevékenykedett.

Érdemes továbbá megemlíteni a Dobó fivéreket, akik feltételezhetően ekkor még a Serédyek szervienschálózatához tartoztak. Serédy Gáspár halálát követően, Dobó István érdemeinek elismeréseként, a Dobó család bárói rangra emelkedett. Az 1550-es évekre a család a Serédyekkel azonos társadalmi rangot vívott ki, amit szemléletesen példáz, hogy a következő generáció képviselője, Serédy Benedek házasságot kötött Dobó Ferenc leányával, Zsófiával. Serédy életében a rokonság tagjai közül a végrendeletben meg nem nevezett Dobó fivér tett szert jelentősebb katonai karrierre: 1548-ban Zay Ferencsel közösen nyerte el Eger várának kapitányi tisztségét, így Serédy felső-magyarországi főkapitány egyik fontos alárendeltjeként volt jelen a térségben.

A testamentumban Serédy két, hozzá személyesen is közel álló egyént jelölt meg további végrehajtóként: Hoffmann Jánost és Kewenheller Lénárdot. A végrehajtókra fejenként 300 forintot hagyott. Ez alól kivételt képez Hoffmann János, akinek társaival együtt 500 forintot hagyományozott. Az *executorok* mellett gondoskodott a felmerülő adminisztrációk terheiről, illetve bizonyos mennyiségű pénzek utalásával kívánta napirenden hagyni végakarátát a királyságot működtető intézményeknél. Oláh Miklós királyi kancellárra ezért hagyhatott 1000 forintot, míg további neves tisztviselőkre, mint a helytartóra⁵⁷ 100 forintot és egy ezüst serleget, Batthyány Ferencre és Nádasdy Tamás országbíróra, a győri⁵⁸ és a veszprémi püspökre,⁵⁹ illetve Chernahorai Kristóf Uldrichra szintén 100-100 forintot (utóbbira két ezüstkupát) hagyományozott. Az uralkodónak vagyonából 10 000 rajnai forintot, valamint ingóságainak értékesítését követően az értékesítésből keletkezett további 4000 forintot hagyott. Ezenkívül különböző összegeket hagyott gyámfiának, Csányi Miklósnak, Siri Deák Imre nevű íródeákjának, szakácsainak, lovászaiknak és kocsis szolgálóinak, valamint régi ismerősének, Kéri Andrásnak. Adminisztrátoraira, apródjaira,⁶⁰ barátaira, így Istvánffy Pálra⁶¹ és Kisserjéni Ferencre⁶² szintén készpénzt hagyott. Bizonyos szegényházakra szintén hagyott 100-100 forintot. Külön érdemes kitérni az évekig tokaji, majd regéci várnagyként szolgáló Horváth Andrásra,

⁵⁵ Freiherr Hans Hoffmann zum Grönpühl und Strechau. I. Ferdinánd kincstárnoka, bécsújhelyi kapitány. HU-MNL-OL-E 148-a-Fasc.451.-No. 17.

⁵⁶ HU-MNL-OL-E 148-a-Fasc.360-No.10.

⁵⁷ Várdai Pál

⁵⁸ Újlaki Ferenc győri püspök, I. Ferdinánd alkancellárja volt, korábban pedig II. Lajos titkára.

⁵⁹ Kecseth Márton, Serédy pártfogójának, Szalaházy Tamásnak unokaöccse.

⁶⁰ Szászfay Istvánra, Mikolay Jánosra, Hartay Kelemenre és Hartay Gergelyre

⁶¹ Istvánffy Miklós nádori helytartó, történetíró édesapja. Nagy, 2008. 1212.

⁶² Csanád vármegyei birtokos. Thurzó Elek, majd Várdai Pál egykori alkincstartója. Később a Magyar Kamara tanácsosa Gyöngyössy, 2017. 634.

akire Serédy, mint régi szolgájára, 4000 forintot testál vagy pedig Detrekő várának haszonjogát. Ennek fedezeteként a regéci várat ajánlotta fel számára.⁶³ Rokonaira, Fígedy Péterre és feleségére, Alaghy Annára hagyta lőcsei házát, valamint 500 forintnyi készpénzt.

A nagyobb uradalmak felosztása elsősorban a legfőbb örökösök, a testvér, György, valamint az unokaöccsök, Benedek és ifjabb Gáspár között történt. Kövesd várának kérdésében azonban szerep jutott Serédy Gáspár unokatestvéreinek, Istvánnak és Ferencnek is, akik az 1000 forint kifizetéséig tarthatták a várat. Ezenkívül elnyerték Szend birtokát, valamint fejenként 1000 forintot. Ez a gesztus azt tükrözhetette, hogy bár Serédy István politikailag a Szapolyaiak oldalán állt, mindezek ellenére a Serédy família egységét szintén fontosnak tarthatta. Ez utóbbinak a jegyében igyekezett gondoskodni Szentgyörgy várának provizoraként szolgáló Alaghy Jánosról is, akivel nagy tervei lehettek, ugyanis testamentumában meghagyta, hogy Serédy György juttassa királyi udvarba és évi 200 forintnyi jövedelmet biztosítson a számára. Alaghy bécsi udvarba történő elhelyezkedése Oláh Miklóson keresztül valósulhatott meg. Serédy Gáspár pontos elképzeléseit unokaöccse bécsi elhelyezkedésével kapcsolatban nem ismerjük. Annyi mindenesetre valószínűsíthető, hogy a főúr halálát követően Oláh Miklós egri püspök, királyi kancellár szolgálatában állt mint titkár.⁶⁴ Külön bekezdésben kitérnek Debrecen birtoklásának a kérdésére is.

Alaghy János testamentuma

Alaghy János pályafutása során több végrendeletet készíttetett.⁶⁵ Ezek közötti eltéréseket elsősorban az élethelyzetek változása okozta. Különösen meghatározó fordulópontot jelentett családalapítása, amelynek következtében az örökösödés aránya és formája a különböző dokumentumokban eltérő módon került rögzítésre. Serédy Gáspár pályafutásával, végrendelkezési lehetőségeivel összehasonlítva Alaghy-t kiszolgáltatottabb helyzetben találjuk. Nem rendelkezett olyan volumenű és többirányú „felsőkörű” kapcsolati hálózattal, birtokokkal, prominens közeli rokonokkal, mint nagybátyja. Ennélfogva lehetőségei is korlátozottabbak voltak. Mindezek felett a feloszlóban álló Serédy birtokhálózatot még egybe tartó György döntéseinek köszönhetően várnagyi pozíciót kezdett viselni, amely hosszabb távon korlátozta a politikai lehetőségeit (gondolva itt a bécsi udvartól való távolságra, kapcsolati tőkeáramlásra). A felsorolt helyzetek mind arra predesztinálták, hogy saját költségén, Serédy György utasításával összehangoltan, Regéc várában próbáljon boldogulni. Problémáit tovább tetézte, hogy Serédy György halála után Gáspár vízionált elképzelései nem valósultak meg, és a családon belüli konfliktusok gyengítették a dinasztia korábbi egységét.

Alaghy 1555-ben kelt végrendeletében legfőbb örökösei édesanyja második házasságából származó fivérei, György és Menyhért lettek.⁶⁶ Érdekessége a dokumentumnak, hogy itt még megjelenik az a mikófalvi Alaghy Farkas, akinek a személye megegyezhet az 1553-

⁶³ Serédy Gáspár halálát követően Horváth András de iure „birtokba vette” Detrekő várát. Serédy György közbenjárásával, valamint 3000 forint kifizetésével a vár Serédy György tényleges ellenőrzése alá került. HU-MNL-OL-P 11-XIII.SubAV-No. 80., 87., 87/1.; HU-MNL-OL-P 11-XIII.-SubAU-No.893.;

⁶⁴ Fazekas, 2021. 255-256.

⁶⁵ HU-MNL-OL-E 148-a-Fasc.493-No.57; Fasc.537-No.40; Fasc.537-No.53; Fasc.562-No.10; Fasc.1574-No.39.

⁶⁶ Illéssy, 1902. 57-58.

as címeradományban szereplő Bekény Farkassal.⁶⁷ Bécsi kapcsolatait jelöli, hogy az 1555-ben kelt testamentumban ingóságot hagyott Oláh Miklósról, egykori iskolatársára, Révay Mihály turóci főispánra⁶⁸ és Fráter György unokaöccsére, az I. Ferdinánd király titkáraként és pozsonyi prépostként szolgáló Draskovich Györgyre. A dokumentum érdekessége, hogy az *executorok* között található az az ifj. Serédy Gáspár, akivel Alaghy 1558 után Regéc várának birtokaiért évekig tartó pereskedést folytatott.⁶⁹ Rajta kívül végrehajtóként szerepel a szintén rokonsághoz tartozó Serédy Ferenc (ekkor már szentgyörgyi várnagy) és Sziráky Balázs.⁷⁰

A birtokállomány nagysága ebben az időszakban a későbbi javadalmakhoz viszonyítva még csekély mértékű volt. Bécsi tartózkodása alatt Pozsony, Heves és Borsod (valamint *de iure* Pest) vármegyei birtokain kívül Abaújban a széplaki apátságához tartozó birtokok egy jelentősebb része felett rendelkezhetett (nem örökjogon). Serédy György végrendelete a birtokok tekintetében meglehetősen szűkösön lett mérve.⁷¹ A regéci uradalom megtartása a kisvárháborúk időszakában azonban jelentős vagyoni és presztízsnövekedést hozott Alaghy János számára, annak ellenére, hogy nagybátyja örökül azt unokatestvérére hagyta.

1563-ban kelt testamentuma formáját tekintve már számos elemben hasonlított az 1565-ben kelt utolsó végrendeletre. 1566-ban induló birtokterjeszkedése regéci várnagyságának megkezdésével párhuzamosan követhető. A dokumentum keletkezésének idején ténylegesen bírta a várat és az uradalomhoz tartozó területeket, amelyeket folyamatosan igyekezett bővíteni, mind területileg, mind pedig munkaerővel. Illéssy János kutatásai szerint legfőbb örököseinek gyermekeit tette meg, testvéreinek pedig Karcsa és Pácin birtokait juttatta.⁷² Illéssy által közölt adatok mellett érdemes megjegyezni, hogy az Alaghy fivérek több birtokszerzés esetében is együtt kerültek beiktatásra. Ennek alapján a két településen kívül más, Alaghy János tulajdonában álló ingatlanokban is rendelkezhettek résztulajdonnal, mint például Tállya,⁷³ Vizsoly⁷⁴ és Regéc esetében.⁷⁵ Mivel maga is résztulajdonnal bírt a nevezett birtokok tekintetében, így értelemszerűen csak saját hányadát tudta örökül hagyni. Ezeket testamentumaiban le is jegyezte, ugyanakkor felhívta fivérei figyelmét arra is, hogy leszármazottainak, Andrásnak és Juditnak a részét ne háborgassák, s ha kell, oltalmazza azokat. Mindezekkel együtt Alaghy György és Menyhért fivérük halála után, annak árváinak a gyámságával is megbízták.⁷⁶ A dokumentumban Alaghy

⁶⁷ HU-MNL-OL-E 148-a-Fasc.408-No. 28. A szintén címeradományban szereplő Bekény Ferenc (Alaghy Farkas apja) az 1555-ös testamentumban nem szerepel. Alaghy elmondása szerint gyermekkorától nevelte. HU-MNL-OL-E 148-a.-Fasc.537.-No. 53.

⁶⁸ Szabó, 1984. 211.

⁶⁹ A regéci vár uradalmát Serédy György, ifj. Gáspárra hagyta. A testamentuma azonban még akkor keletkezhetett, amikor Alaghy János a bécsi udvarban tartózkodhatott. A dokumentumon a végrendelező később nem változtatott, így Alaghy János jogigényét nem a testamentumra, hanem nagybátyjával kötött megállapodásra hagyatkozva védhette unokatestvérével szemben. Szabó, 2020. 20-23.; HU-MNL-OL-E 148-a.-Fasc.332.-No. 22, 23/1.

⁷⁰ Sziráky Balázs versíró, felső-magyarországi, majd kassai alkapitány, Alaghy János jó barátja volt. HU-MNL-OL-E 148-a.-Fasc.537.-No. 40., 53.

⁷¹ Szepes vármegyében a jekelfalusi javak, valamint Abaújban a mislyei javakat hagyta volna unokaöccsére. HU-MNL-OL-E 148-a.-Fasc.332.-No. 22, 23/1.

⁷² Illéssy, 1902. 57–58.

⁷³ Az 1557-ben elnyert birtokban mind a három fivért beiktatták. HU-MNL-OL-A 57-3-503. 1560-ban szintén. HU-MNL-OL-A 57-3-795

⁷⁴ 1556-ban szintén mind a három fivért beiktatták. HU-MNL-OL-A 57-3-367

⁷⁵ Hasonlóképpen HU-MNL-OL-A 57-3-795

⁷⁶ Illéssy, 1902. 59.

kitért feleségének haszonélvezeti jogaira is, valamint sógorai részére is biztosított javakat, illetve lehetővé tette számukra, hogy felesége nevében bizonyos jogköröket gyakorolhassanak. Ez a pont legitimizálta ideiglenesen Pászthói Katalin új férjének felügyeletét az árvák és a birtokok felett.

A Serédyekhez hasonló pereskedés az Alaghy fivérek között nem volt jelen. Ennek az egyik oka az volt, hogy Alaghy János 1567-ben bekövetkezett halála után fivérei is elhunytak három éven belül, törvényes örökösrel pedig csak János és György rendelkezett. A résztulajdonosoknak két évtizeddel később lesz fontos szerepe, amikor Mágocsy Gáspár halálát követően az Alaghy család következő generációi, illetve a György és Menyhért házasságai révén családba került lipóczi Keczer, kisvárdai Várday famíliák képviselői és leszármazottai indítanak pereket egymás ellen Regéc ügyében.⁷⁷ Alaghy számos szolgájára hagyott személyes tárgyakat, fegyverzetet és egyéb ingóságokat. Nagybátyjához hasonlóan megemlékezett a szegények adományozásáról is.⁷⁸

Az 1563-ban kelt testamentumban Alaghy legfőbb örökösének fia, András lett megjelölve. Mivel András feltételezhetően ekkor még kiskorú, 2-3 éves lehetett, a végrendelezőnek gyámokról kellett gondoskodnia. Ezt Mágocsy Gáspár, Oláh Miklós, Draskovich György pécsi püspök, valamint Perényi Gábor személyében találta meg. Fivéreit meghagyta javaiban, rendelkezett saját részének használatáról, illetve annak feltételeiről és az alagi jószágról, amelyet saját magának és örökösének tartott fenn. Különböző javakat hagyományozott leánytestvérére, Magdolnára és unokahúgaira, Figedy Annára és Hashágyi Annára (és férjére, Tőke Kristófra). Az első végrendeletében még *executorként* szereplő, Sziráky Balázs kassai alkapitányra, mint régi barátjára, 200 forintot hagyományozott. Végrendeletében szerepel továbbá a korábban Serédy család szolgálatában álló Szászfalvai István is.

Az 1563-ban és 1565-ben kelt végrendeletei között a szembetűnő eltérés a hitelesítők személyének változása. Ennek elsősorban az lehetett az oka, hogy míg a korábbi végrendelet nyugodt körülmények között Regéc várában keletkezhetett, addig az utolsó egy hadjárat közepén, Szatmár várában. Az 1565. évi végrendelet *executorai* között már olyan személyekkel találkozunk, mint a trakostyáni Draskovich Gáspár vagy a nagytárnányi Vékey Ferenc.⁷⁹ Draskovich Gáspár, az 1563-as végrendelet hitelesítőjének öccse volt. Alaghyval és Mágocsyval együtt vett részt Miksa herceg koronázására összehívott pozsonyi országgyűlésen.⁸⁰ Az 1560-as években, házasságának köszönhetően, Perényi Mihály birtokainak egykori kezelőjeként több abaúji településen is rendelkezett különböző birtokrészek felett. Bátyja, György ugyanezen időszakban zágrábi püspökként, valamint az elnéptelenedett jászói prépostság birtokainak – köztük bányáinak – birtokosaként működött. Mivel e bányákról kevés adat áll rendelkezésre, a Draskovich család regionális hadiipari és nyersanyagszállításban betöltött szerepe is csak korlátozottan rekonstruálható.

Az 1565-ös testamentum egyik *executora* Vékey Ferenc, Zemplén vármegyei birtokos katonatiszt, aki hadjárat során hadbírói tisztséget látott el. Alaghy és Mágocsy egyaránt aktívan részt vehettek a hadsereg élelmezésében. E tevékenységbe egyes birtokosok – köztük Vékey – beszállítóként kapcsolódtak be. Az 1563 decemberében kinevezett, majd 1564 februárjától egri kapitányként működő Mágocsy befolyása a hadseregellátásban

⁷⁷ Szabó, 2020. 39–41.

⁷⁸ Szántó (ma Abaújszántó) mezőváros szegényeinek havi egy forint illetményt állapít meg, amelyet örökösének is fizetni kell. HU-MNL-OL E 148-a.-Fasc.537.-No.40.

⁷⁹ HU-MNL-OL E 148-a.-Fasc.354.-No.43.

⁸⁰ <https://archivum2004.piarista.hu/arisztokrata/> (Utolsó letöltés: 2025.09.10.)

jelentős lehetett, amely több megbízással és nagyobb bevételekkel járhatott. Bár társadalmi státusát tekintve közel állt Alaghyhoz, az ügyletek koordinációját és irányítását feltehetően ő gyakorolta. Az adott időszakban különösen jövedelmezőnek bizonyultak a hadsereg élelmezésére irányuló és a kamara részére nyújtott hitelezések, amelyeket az uralkodó több esetben birtokadományokkal igyekezett kompenzálni.

Maga a testamentum önmagában nem, vagy csak nehezen értelmezhető. Valószínűleg az 1563-ban kelt végrendelet kiegészítése lehetett, amelyben az előző testamentumában foglalt pontokat megerősítette, kérve azok halála utáni végrehajtását. Alaghy János 1567-ben bekövetkezett halála után azonban a testamentum végrehajtásának a feladata különböző problémákba ütközött. Özvegyének thallóci Bánffy Bálint kapitánnyal kötött második házasságának köszönhetően – a férj személyében – egy új szereplő jelent meg a regéci vagyon kezelésében. Mivel a végrendeletben erre vonatkozólag nem szerepelt utasítás, a dokumentum sajátos értelmezése szerint Bánffy szabadon kezelte feleségének és mostohagyermekének a részét. A körülményeket nehezítette, hogy 1568-ban Alaghy György kiskorú örökösrel rendelkezett, míg az 1570-ben elhunyt Menyhértnek nem voltak gyermekei, így annak özvegye kívánta a férje rész tulajdonában álló uradalomhoz tartozó javakat.⁸¹ A kialakult konfliktust Mágocsy Gáspár vette kézbe. 1571-ben Miksa király egy öt főből álló tanácsot rendelt ki az ügy rendezésének az érdekében Mágocsy felügyeletével. A tanács tagok között szerepelt Bornemissza Gergely csanádi püspök, a testület elnöke, Hans Rueber felső-magyarországi főkapitány, Kolonics János Bertalan tokaji várkapitány, Fejérváry János, a Szepesi Kamara tanácsosa, Sáros vármegye jegyzője, valamint Réghi Kelemen királyi biztos.⁸² A tanács döntése értelmében az Alaghy-örökség Mágocsy Gáspár felügyelete alá került. Alaghy András 1580-ban bekövetkezett halálát követően az Alaghy János vagyonrészét képező javak leánya, Judit és férje, Mágocsy András kezébe kerültek, így integrálva azokat a Mágocsy vagyonba.

Mágocsy Gáspár testamentuma

Mágocsy Gáspár utolsó, 1586-ban kelt végrendelete, Serédy Gáspár és Alaghy János testamentumaival összevetve, némileg összetettebb öröklési struktúrát tár elénk. A dokumentum sajátosságát mindenekelőtt az ún. ötlépcsős öröklési rend alkalmazása adja, amely jelentősen eltér a korszak más főúri végrendelkezéseiben megfigyelhető gyakorlattól. Mágocsy Gáspár gyermekei korai elhunytát követően unokaöccsét, ifjabb Mágocsy Andrást jelölte meg elsődleges és legfőbb örököséként. Az 1583-ban kelt végrendeletnek a végrehajtói között találhatjuk Bornemissza Gergely csanádi püspököt, ecsedi Báthori Miklóst, Batthyány Boldizsárt, Draskovich Györgyöt, Radetius Istvánt és a „fekete béget”, Nádasdy Ferencet.⁸³ Báthori és Nádasdy ekkor a regéci vár uradalmának határában fekvő füzéri várhoz tartozó területeken rendelkeztek némi birtokrészekkel. –Ugyanakkor Alaghy András erdeinek megóvása érdekében Mágocsy Gáspár korábban perben állt Báthorival.

A testamentum azonban éveken belül módosításra szorult, mivel a nagybáty idő közben túlélte kijelölt örökösét, ami a végintézkedés értelmezését és érvényesítését tovább bonyolította. Mágocsy Gáspár legfőbb örökösei így unokaöccsének, Andrásnak fiúgyermekai, Gáspár és Ferenc lettek. Az 1586-ban kelt dokumentum a második helyre Mágocsy András leánygyermekét, Erzsébetet helyezte, aki sajnos még ugyanebben az évben, nagyon fiatalon el is hunyt. A harmadik helyen, Mágocsy Gáspár Dorottya nevű húgának,

⁸¹ Illéssy, 1902. 59–60.

⁸² HU-MNL-OL-E 148-Fasc. 549.-No. 15.

⁸³ Szabó, 2020. 35–36.

sövényházi Móricz Pétertől született fia, Lőrinc szerepelt. Negyedik helyen Móricz Lőrinc fivére, Balázs állt Mágocsy András nővérének, Margitnak a férjével, Káthay Ferencel együtt. Káthay kezdetben Perényi Gábor szervienseként kezdte pályafutását, majd Mágocsy Gáspár egyik legbizalmasabb emberévé lépett elő. Az ötödik öröklési fokon a végrendelkező a nőági leszármazókat jelölte meg.

A kialakított sorrenddel, illetve a testamentumban rögzített rendelkezésekkel a rokonság egyes tagjai nem értettek egyet. Móricz Balázs egyes birtokok elosztásával kapcsolatban elégedetlennek mutatkozott. Panaszával 1586 karácsonyának vigíliáján a leleszi konventhez fordult, ahol kifogással élt az atyai ősi birtokrészekből történő kizárás miatt.⁸⁴ A tiltakozás azonban eredménytelenül zárult, mivel egyrészt Mágocsy Gáspár a főbb kérdéseket illetően nem változtatott a végrendeletén. A testamentum két végrehajtója, a testamentumot lejegyző Istvánffy Miklós, valamint Batthyány Boldizsár királyi tanácsos volt. Kezdetben a gyám szerepére Istvánffy Miklóst kérte fel a végrendelkező. A pozíciót betöltő személye azonban hónapokkal később megváltozott, Istvánffy tiltakozása ellenére a kiskorú örökösök új gyámjául Káthay Ferenc egykori vejét, az akkor szendrői kapitányként szolgáló Rákóczi Zsigmondot nevezték ki.⁸⁵

Mágocsy célja a birtokállományok egy, legfeljebb két kézben történő centralizálása lehetett. A három vár, Torna, Regéc és Munkács uradalmait tekintélyes vagyont biztosítottak az örökösök számára. Rákóczi Zsigmond, hogy a gyámság kérdését megfelelően tudja koordinálni és saját előmenetelét is biztosítsa, 1587-ben nőül vette Alaghy Juditot. Így nemcsak a Mágocsy fivérek örökségét, hanem Alaghy János egykori tulajdonrészeit is ideiglenesen meg tudta szerezni, amelyet az Alaghy leszármazottak, Ferenc és István csak hosszabb pereskedést követően tudtak birtokukbavenni.⁸⁶ A birtokkomplexum egysége Mágocsy Ferencnek, a végrendeletben meghatározott elsődleges örökösnek 1613-ban bekövetkezett haláláig fennmaradhatott. Időközben azonban az Alaghy Györgytől származó oldalági örökösök fokozatosan visszaszerezték mindazokat a birtokokat az *Alaghy-féle patrimoniумok* közül, amelyeket Mágocsy Gáspár korábban saját jogon birtokoltak tekintett – mint például a pácini és karcsai javadalmakat.⁸⁷ Mindezek ellenére a tornai és a munkácsi uradalom még hosszú évtizedeken át viszonylagos szerkezeti egységet őrzött, vagyis a vagyonpolitikai folyamatok és az öröklési jogi viták ellenére is összefüggő domíniumként funkcionáltak. A munkácsi javak Mágocsy Ferenc 1613-ban bekövetkezett halála után özvegye, majd annak második férje, Esterházy Miklós kezére kerültek; átmenetileg a tornai és a regéci uradalmak is e körbe tartoztak. A végrendelet rendelkezéseinek köszönhetően a negyedik öröklési pontban megjelölt személyek – Káthay Ferenc és Móricz Balázs leszármazottai – sikerrel érvényesítették igényüket a testamentumban számukra kijelölt javadalmakra.

Káthay János és Móricz Márton örökösök későbbi egyezségét követően a birtokok generációról generációra tovább osztódtak. Ennek következtében a 17. század második felére a Móricz-ágot képviselő Keglevicheken kívül már négy-öt további család is igényt tartott a tornai uradalomra, illetve Mágocsy Gáspár fennmaradt javaira. Mindazonáltal Mágocsy Gáspár ötlépcsős öröklési rendszert rögzítő testamentuma hosszabb távon is meghatározó erejűnek bizonyult. A 18. század folyamán zajló Keglevich kontra Horváth–Kissevich perben alapvető hivatkozási pontként szolgált, és noha a birtoktest már nem

⁸⁴ SNA, HMLK Aut. prot. XXXIII. fol. 70–71.

⁸⁵ Szabó, 2020. 35–36.

⁸⁶ HU-MNL-OL-A 57-4-733-735.

⁸⁷ Bővebben Szabó, 2020. 35–45.

egy kézben összpontosult, hanem aprózódva több családeban, a Mágocsy-rokonsághoz tartozó családok jelentős része a 19. század második feléig meg tudta tartani az uradalom egy-egy kisebb-nagyobb részét.

Összefoglalás

A tanulmány három 16. századi „homo novus” – Serédy Gáspár, Alaghy János és Mágocsy Gáspár – végrendeleteinek komparatív vizsgálatán keresztül elemzi az örökösödési gyakorlatok és politikai-stratégiai megfontolások összefüggéseit a Mohács utáni, dinasztikus megosztottsággal és az oszmán fenyegetéssel terhelt korszakban. A nevezett főurak felemelkedése szorosan kapcsolódott a Habsburg „párt” részéről megfigyelhető adminisztratív és katonai szükségletekhez, valamint ahhoz a társadalmi változásokhoz, amelyeket az ország kettészakadása és a rendi hatalmi struktúrák, klientúra hálózatok átrendeződése teremtettek. A vizsgált személyek életútját részben összeköti a regéci uradalom, amely mindhárom esetben az előrehaladás kulcsfontosságú tényezőjének bizonyult. A tanulmány rámutat, hogy Abaúj és a környező vármegyék politikai fluiditása – a pártváltások, hatalmaskodások és katonai mobilizációk következtében – különösen kedvezett az új elitpozíciókat elfoglaló familiáris és katonai eredetű csoportok társadalmi mobilitásának. A végrendeleti stratégiák elemzése alapján Serédy Gáspár esetében egy, a vagyon megtartására és a familiáris háló stabilizálására törekvő, de megosztott, öröklési sorrend híján végső soron fenntarthatatlan modell rajzolódik ki. Alaghy János esetében a birtokszerzés és a dinasztikus kapcsolatok tudatos összehangolása figyelhető meg, amelynek célja az egyenesági öröklés és a családi pozíciók hosszú távú megerősítése volt. Mágocsy Gáspár végrendelete ezzel szemben többfokozatú, a különböző öröklési kockázatokat előre kezelő konstrukciót mutat, amely a korszakban ritkán megfigyelhető mértékű tudatosságról tanúskodik.

A tanulmány három esete azt mutatja, hogy e homo novus szereplők aktív, reflektált szereplői voltak a társadalmi átrendeződésnek: saját családjuk hosszú távú pozicionálását intézményes eszközökkel – végrendeletekkel, házasságpolitikával, birtokkoncentrációval, a kliensi hálózatok strukturálásával – próbálták biztosítani.

Levéltári források

MNL OL A 57 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii

MNL OL E 21 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar Kamara regisztratúrája, Benignae resolutiones

MNL OL E 148 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar Kamara Archivuma, Neo-regestrata Acta

MNL OL P 11 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, a Balassa család által lajstromozott iratok

MNL OL P 421 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Keglevich család levéltára

MNL OL R 319 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Családok, személyek szerinti iratok gyűjteménye

MNL BAZML XV.32. 122. tekercs Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára, Mikrofilmgyűjtemény Abaúj megyei dicalis összeírások 1532–1707

ÖStA HHStA Türkei = Österreichisches Staatsarchiv Haus-, Hof- und Staatsarchiv Türkei I. (online-Hungaricana)

SNA HMLK Pozsonyi Állami Levéltár, Leleszi konvent iratanyagai

Kiadott források

AN = *Analecta nova ad historiam ren ascentum in Hungaria litteratum spectantia*. Szerk. Ábel Jenő – Hegedüs István. Bp., 1903.

MTT, IV./4. = Magyar Történelmi Tár 4. sorozat 4. kötet.

Maksay 1990 = Maksay Ferenc: Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. II. kötet. Bp., 1990.

Veress 1938 = Veress Endre: Gyula város oklevéltára 1313–1800. Bp., 1938.

Felhasznált irodalom

Bessenyei 2003 = Bessenyei József: Ferdinánd király és a magyar arisztokrácia, különös tekintettel Ferdinánd pártjának kialakulására (1526–1540). *Történelmi Szemle* 45. (2003) 1–2. sz. 93–107.

Breen 1952 = Breen, Quirinus: Celio Calcagnini (1479–1541). *Church History* 21. (1952) 3. sz. 225–238.

Borbély 2015 = Borbély Zoltán: A Homonnai Drugethek Felső-Magyarországon a 17. század első évtizedeiben. Doktori (PhD) értekezés. Eger, 2015.

Csízi 2014 = Csízi István: Észrevételek a magyar főnemesi címek XVI-XVII. századi történetéhez. *Fons: Forráskutatás és történeti segédtudományok*. 2014. 1. sz. 3–65.

Fazekas 2021 = Fazekas István: A Magyar Udvari Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között. Bp., 2021.

Hanák-Szabó 2021 = Hanák Béla – Szabó András Péter: Keresztvíztől a sírkeresztig. Családi eseményekre szóló meghívólevelek Kassa város levéltárában (1526–1700) I. Bp., 2021.

H. Németh 1994 = H. Németh István: Szabad királyi városok és nagybirtokosok konkurenciája (A felső-magyarországi városszövetség és Mágóchy Gáspár). *Sic itur ad astra* 1994. 1–2. sz. 5–35.

Illéssy 1899 = Illéssy János: Az Alaghy család története. In: Nagy Iván családtörténeti értesítő I. Szerk. Dr. Komáromy András – Pettkó Béla. Bp. 1899.

Illéssy 1902 = Illéssy János: A mikófalvi Bekény család leszármazása és története. Bp., 1902.

Karácsonyi 1896 = Karácsonyi János: Békés vármegye monográfiája III. Gyula, 1896.

- Kiss 2019 = Kiss Lajos: Gyulától Borsod vármegye főispáni székéig: Vázlatok Mágócsy Gáspár pályafutásához (1545–1564). MNL BAZML Levéltári Évkönyv (Újfolym) 1. (2019) 7–24.
- Kiss 2023 = Kiss Lajos: Serédy Gáspár terjeszkedése a Magyar királyság északkeleti térségében 1528–1550 között. MNL BAZML Levéltári Évkönyv (Újfolym) 5. (2023) 47–68.
- Kubinyi 2006 = Kubinyi András: A királyi titkárok II. Lajos király uralkodása idejében. Gesta 6. (2006) 1. sz. 3–22.
- Nagy 2008 = Nagy Gábor: „Tu patriae, illa tuis vivet in historiis”: Előkészület egy új Istvánffy Miklós életrajzhoz. Századok 142. (2008) 5. sz. 1209–1248.
- Pálffy 1997 = Pálffy Géza: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitányhelyettesek Magyarországon a 16–17. században. Történelmi Szemle 39. (1997) 2. sz. 257–288.
- Pálffy 2016 = Pálffy Géza: A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században. Bp., 2016.
- Scherer 1938 = Scherer Ferenc: Gyula város története I. Gyula, 1938.
- Szabó 1984 = Szabó András: Egy elfelejtett Luther követő főúr a 16. századból Alaghy János. In: Tanulmányok a lutheri reformáció történetéből: Luther Márton születésének 500. évfordulójára. Szerk. Fabiny Tibor. Bp., 1984. 209–221.
- Szabó 1987 = Szabó András: Mágócsy Gáspár és András udvara. In: Magyar reneszánsz udvari kultúra. Szerk. R. Várkonyi Ágnes. Bp., 1987. 263–280.
- Szabó 2020 = Szabó András: Pácín nemes családjai a történelemben (1526–1631). In: Pácín. Fejezetek a község múltjából. Szerk. Viga Gyula. Pácín, 2020. 17–46.
- Veres 2021 = Veres Tünde: A regéci uradalom gazdaság- és társadalomtörténete a Rákóczi család birtoklásának időszakában (1646–1711). Debrecen, 2021.

SZENDRŐ VÁRÁNAK VEZETŐ TISZTVISELŐI A 16–17. SZÁZADBAN

A szendrői vár a Bebek család kihalása után végvár lett, majd Eger törökök általi elfoglalása után szerepe felértékelődött. Élén a király vagy fejedelem által kinevezett várkapitány állt, aki megbízható emberét állította helyettesévé. Az alábbiakban a vár történetéből kiemelve, két várkapitány és egy alkapitány történetét igyekszünk bemutatni.

Jóllehet már a 2000-es évek elején megfogalmazódott az a gondolat a megyei levéltárban, hogy a vármegye egykori tisztviselőinek archontológiáját összeállítsák, erre a szóbeli tervezetesen és némi előkészületen kívül nem került sor. Igaz, egyes levéltáros kollégák azóta is gyűjtik az apró információkat, próbálják összerakni azokat a hiányos mozaikokat, amelyekből remélhetőleg egyszer kirajzolódhat az érintett, egykor önálló öt vármegye tisztviselő kara a főispánoktól a megyei esküdtekig.

Elképzelésünk szerint ezt a feldolgozást a kezdetektől a 20. század végéig igyekeztünk volna elvégezni, és ebben Engel Pál 1996-ban megjelent *Magyarország világi archontológiájának* két kötete sem akasztott meg, ő ugyanis elsősorban az országos, nem pedig a megyei tisztségviselők nevét gyűjtötte össze.

Húsz évet kellett várni a kötet folytatására, amelyben C. Tóth Norbert, Horváth Richárd, Neumann Tibor és Pálosfalvi Tamás az 1458–1526 között élt magyarországi főpapok és bárók adatsorait közölték. Egy év múlva a fenti szerzők W. Kovács Andrással kiegészülve már az ispánok, alispánok, szolgabírák és esküdtek megyénkre vonatkozó névsorait tették közzé.

2020-ban jelent meg Kádas István tollából *A megye emberei. A szolgabírói hivatal és viselői Északkelet-Magyarországon (1329–1545)* című kötet, amely ugyan főként Sáros vármegye nemességével és tisztviselő karával foglalkozott, de iránymutatást adott a feldolgozás módszertanához.

A megyei archontológiákkal időnként átfedést mutatnak a királyi várak tisztségviselőinek névsorai. Jelen publikációban a Borsod vármegyével összefüggő, de annak irányításától független, a felső-magyarországi főkapitány alá rendelt várak archontológiájából szeretnék egy részletet közölni. A közlemény nem is annyira az archontológia stílusában íródott, attól bővebb, és időnként kevésbé fontos életrajzi adatokat is tartalmaz. Nem csak közvetlenül a vizsgált személyek hadi tevékenységével, hanem magánéletével és birtokjogi, üzleti működésével is foglalkozik, már amennyiben ez felderíthető.

A jövőre nézve a Borsod vármegye területén található és a 16–17. században működő végvárak, így Diósgyőr, Ónod és Szendrő kapitányainak, alkapitányainak és provizorainak névsorát és életeseményeit szándékozom felderíteni.¹

A munkát a Pálffy Géza által letett alapokat követve kívánom végrehajtani, de amint fentebb megjegyeztem, egy-egy személyről igyekszem minél több információt kideríteni és azokat közölni.²

Az alábbiakban Szendrő várának három tisztviselőjét szeretném időrendben bemutatni.

¹ Cserép, Sajóvamos és Dédes magánvárak voltak a török általi elfoglalásuk idején.

² Pálffy 1997; Pálffy 1998.

Claudius Roussel szendrői várkapitány

A francia, burgundi származású Claudius Rousselnek már a felmenői is Magyarországon katonáskodtak. Nagyapja, Petrus Roussel lovag, királyi asztalnok és a szendrői lovas muskétások kapitánya volt az 1570-es években.³ Petrus Roussel 1577. május 19-én hunyt el, és sírkövének felirata szerint május 25-én volt temetése a kassai Szent Erzsébet-templomban, nagy gyászpompával. Vörösmárvány sírköve ma a Szent Mihály-kápolna sekrestyéjének keleti külső falán található.⁴

Claudius Roussel 1573-ban szendrői kapitányként feltételezhetően részt vett a Hangácsot, Sápót, Damakot megsarcoló törökök csapatainak megfutamításában Sajókaza és Vadna között.

Petrus Roussel sírköve

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Petrus_a_Roussel_tombstone_at_St._Michael%27s_Church_in_Ko%C5%A1ice,_Slovakia.jpg

1577. november 10-én, az országos vásár idején, Ferhát füleki bég megtámadta Szikszót. A támadás a templom szabályos ostromához vezetett, a kerítésen is túljutottak, de magát az épületet nem tudták elfoglalni. A harc és a rablás az esti órákig folyt a nevezetes 1577. évi üstökös fényénél. Másnap este a hazatérő portyázókat a Sajó gázlójánál (Sajószentpéternél, más forrás szerint Vadnánál) érték utol a szendrői katonák Claudius Roussel főkapitány és Rákóczi Zsigmond vezetésével, majd megérkeztek Kassáról Geszti Ferenc és Prépostváry Bálint lovasai is, akik szétverték a füleki törökök csapatait.⁵

Roussel 1577-ben Szabó István szendrői katona török váltságdíjának kifizetése ügyében folytatott levelezést,⁶ majd a rá következő évben az elmaradt öthavi zsoldjáért folyamodott a kincstárhoz.⁷ A kamarának később is voltak pénzügyi késedelmei a kapitánnyal szemben, 1582-ben például 2000 forint zsolddal tartoztak neki.⁸

1578. július 9-én a szendrői vár őrsége győzelmet aratott a törökökön, amit Pilcius Gáspár szendrői lelkész foglalt latinul versbe, és azt ki is nyomtattatta. A győzelmi költeményt Claudius Roussel szendrői főkapitánynak ajánlotta. A szendrői főkapitányság alá tartozott ekkor Putnok, Szádvár és Krasznahorka vára.⁹

A Szepesi Kamara 1585-ben Claudius Roussel szendrői kapitánynak adta Abod és Lád-pusztá falvakat, azzal a feltétellel, hogy népesítse be ezeket. Eredetileg Edelény- és Sáp-pusztákat is igényelte volna, de ezeket

³ A sírfelirata alapján szendrői főkapitány, de Kassa város levéltára szerint a fent említett lovasok kapitánya, aki a hadászatban jártas férfiú volt. Adatok az 1570-es évekbeli szendrői működésére: ÖStA Hoffinanz-Ungarn RN 32. Konv. 1576. augusztus fol. 257–258.; ÖStA Hoffinanz-Ungarn RN 23. Konv. 1571. november fol. 47–55.

⁴ Wick 1931. 33–35.

⁵ Takáts 1928, 345–347.

⁶ ÖStA FHKA Hoffinanz-Ungarn RN 36. Konv. 1577. október fol. 106–113.

⁷ ÖStA FHKA Hoffinanz-Ungarn RN 38. Konv. 1578. december fol. 33–36.

⁸ ÖStA FHKA Hoffinanz-Ungarn. r.Nr. 44 Konv. 1582. január fol. 91–96.

⁹ Hadobás 2005, 76–77.

már nem kapta meg. A korábban említett falvak még 1588-ban is a kezén voltak, illetve Csehiben és Szendrőben is négy-négy zsellér dolgozott neki.¹⁰ Ugyanekkor Bodrogkeresztúron szeretett volna malmot építeni, amire engedélyt is kapott, úgy, hogy 12 évig az övé lehet, utána viszont az uralkodó kezére háramlik, vagy kerekenként 300 forint bérletet kell érte fizetnie.¹¹

1588. szeptember 15-én Andreas Kielman von Kielmansegg lett az ideiglenesen megbízott felső-magyarországi főkapitány, de e tiszttét csak a Kassára érkezése után látta el. Mivel Kielman azonnal még nem utazott Felső-Magyarországra, ezért Claudius Roussel helyettesítette őt 1588. szeptember és 1588. október között.¹²

1589. március és április között, majd október és november között újra Claudius Roussel helyettesítette Andreas Kielman von Kielmansegg főkapitányt.¹³

Az 1588–1590. években Claudius von Roussel és Prépostváry Bálint együttesen látták el a felső-magyarországi főkapitány-helyettesi tisztséget.¹⁴

Roussel 1588-ban tokaji főkapitány is volt, amellet, hogy a kerületi főkapitány-helyettesi tiszttét is ellátta, a neki levelet író Balázsdeák István egri hadnagy szerint.¹⁵

1590-ben falvakat váltott ki tőle Rákóczi Zsigmond, ekkor még tokaji kapitány volt.¹⁶

Ez utóbbi tisztségét 1591. január 27-ig töltötte be, mivel ekkor Ernő főherceg több személyt is javasolt a tokaji kapitányi posztra, s végül nem Roussel nyerte el a pozíciót.¹⁷

Roskoványi László szendrői alkapitány (1596 k.–1642 után)

Családja Sáros vármegyei eredetű, felmenői a vármegye vezetői rétegében foglaltak helyet. Dédapja, Roskoványi János 1555-ben sárosi alispán volt, akinek testvére, István a mohácsi csatában esett el Tomori Pál hadnagyaként. A nagyapja neve Roskoványi Mátyás, az apjái Ferenc volt.¹⁸

Roskoványi László 1596 táján született.¹⁹ A házasságait ügyesen kötötte meg, mivel azokkal jelentős vagyonra tett szert. Az első felesége, Horváth Kata 1626 körül halt meg. A második felesége Senyey Péter borsodi alispán özvegye, Császtay Magdolna volt, akivel 1627-ben kötött házasságot. Az ő apja Császtay János, Borsod vármegye szendrői járásának megbecsült esküdtje volt. Magdolna jelentős birtoktesteket kapott özvegyi jogon, amelyek aztán Roskoványi László javait gyarapították. 1628-ban ugyanis az új feleség a szendrői uradalmi részbirtokait és egyéb jószágait az alkapitányra testálta és zálogolta, melyeket csak akkor kaphatott vissza a családja, ha lefizette Roskoványinak az 1000 forintos zálogösszeget.²⁰ 1628-ban II. Ferdinánd királytól a szendrői Németvárosban egy faházra és tartozékaira szereztek adományt, amely korábban Rottal János főkapitányé volt.²¹ Néhai Senyey Péter gyermeke, ifjabb Senyey Péter ellen mind Magdolna, mind

¹⁰ ÖStA FHKA Hoffinanz -Ungarn RN. 53. Konv. 1588. április fol. 126–215.

¹¹ ÖStA FHKA Hoffinanz -Ungarn. r.Nr. 48 Konv. 1585. szeptember fol. 7.

¹² Pálffy 1997, 260, 273.

¹³ Pálffy 1997, 273.

¹⁴ Pálffy 1997, 274.

¹⁵ Spáczay 1968, 351.

¹⁶ ÖStA HKA Hoffinanz -Ungarn RN. 57. Konv. 1590. október fol. 1317–1381.

¹⁷ ÖStA HHStA Ungarische Akten Miscellanea Fasc. 421. Aus der Hofbibliothek 1528–1605 Konv. B. 1582–1605 fol. 6–9.

¹⁸ Szluha 2008, 351, 353–354.

¹⁹ Életkorát egy 1641 szeptemberében lezajlott tanúkihallgatás alapján állapíthatjuk meg, miszerint akkor 45 éves volt. HU-MNL-BAZML-IV.501.b. II. I. 6.

²⁰ Gyulai 2002, 180.

²¹ Gyulai 2002, 205.; HU-MNL-OL- A.57. 7. kötet, 791–792.

Roskoványi többször tiltakoztak 1627 és 1633 között. Ennek oka részben a különböző ingó- és ingatlanjavak (ezen belül a Császa²² prédiumbeli Borda-hegyen lévő szőlők²³ és a felsősenyei kúria²⁴) körüli viták, illetve egy majdnem büntetőperré fajult mérgezési ügy volt. „Két rendbeli étetésbeli gonosz szándékát, és életfogyatására való igyekezetit, kit missilisével is comprabeálhat²⁵, törvénytelen el nem senyvedi” – írja Roskoványi a mérgezési szándékról.²⁶ A gyilkossági kísérlet ügyébe Kürthy Ferenc is belekeveredett, aki állítólag Roskoványi Lászlóval együtt Berenthey Gáspár alispánt is „mixtum mercuri”²⁷-val akarta megmérgezni, de Roskoványi megölése érdekében annak Eperjesről való hazatértekor latrokat is felfogadott, hogy hazaúton öljék meg.²⁸ Roskoványinak az ifjú Senyey Péterrel annak türelmetlensége és erőszakossága miatt több bírósági ügye is volt. Az egyik alkalommal, amikor a Császtay Magdolna örökségéből származó portékák lepecsételt ládákban álltak, ifjú Senyey Péter ezeket „hatalmasul” feltörte, és a neki tetsző értékeket elvitte.²⁹ Az alkapitány erre szintén erőszakkal válaszolt: 1633-ban Senyey Péternek egy szolgáját és egy jobbágját Szentpéteren végvári katonákkal elfogatta, megverette és a szendrői vár tömlöcében erős fogság alatt tartotta. Senyey udvarháza kemencéjének az oldalát betörette, a ház ajtaját, garádicsát levágatta.³⁰

A vármegye nemessége több évtized után is kívülállónak tartotta Roskoványit, mert 1635-ben Bankházi Gáspár – a Senyey Péterrel folytatott perek során a vármegye Aszalón tartott közgyűlésén – így kiáltott rá: „Menj ki, menj ki közülünk, nem közibénk való vagy!” Jóllehet ez nagy sérelem volt Roskoványi számára, ennek ellenére semmiben sem marasztalta el a vármegye Bankházit.³¹

Roskoványi Császtay Magdolna 1638 körül bekövetkezett halála után, 1639-ben vette el harmadik, 1610-ben született ifjú feleségét, Tornallyay Erzsébetet. Egyetlen életben maradt közös gyermekük, Roskoványi Erzsébet 1640 környékén született.

Roskoványi László szendrői provizor (!)³² és alkapitány és Tornallyay Erzsébet – utóbbi magára vállalva a Darvas Páltól született gyermekei terhét – bizonyos dolgok miatt 1634-ben 917 magyar forintért zálogba adták a Tornallyay-örökség részét képező, a Szepes vármegyei Szentandrásán álló nemesi kúriájukat a rajta álló házakkal.³³

Tornallyay Erzsébetnek a korábban elhunyt házastársai után maradt gyermekei miatt több birtokjogi pere is volt. Így például 1639. március 9-én kénytelen volt megjelenni a vármegye színe előtt. Ugyanis néhai első férjének, Darvas Pálnak a fivére, Darvas Gergely az első házasságból származó gyermekeket, Darvas Istvánt és Borbálát szeretne volna „kezéhez kapni”, vállalva eltartásukat, mivel állítása szerint a „dotalista” Roskoványi Lászlóné Tornallyay Erzsébet az árvákra maradt jószágot el akarta adni és tékoználni.³⁴ A fent említett nemesek szendrői lakhelyét egy 1638-ból származó nemesi összeírásból

²² Császa egykor népes falu, helye ma Edelény határában található. Közvetlen helyszíne nem azonos a ma Császtának nevezett „pincefaluval”.

²³ HU-MNL-BAZML-IV.501.c. IX. III. 490.

²⁴ HU-MNL-BAZML-IV.501.c. XV. IX. 28

²⁵ levelével is bizonyíthat

²⁶ HU-MNL-BAZML-IV.501.c. IX. III. 528.

²⁷ higanyos méregkeverék

²⁸ HU-MNL-HML-XII.1. 7. kötet, 25, 59.

²⁹ HU-MNL-HML-XII.1. 7. kötet, 255.

³⁰ HU-MNL-HML-XII.1. 7. kötet, 177.

³¹ HU-MNL-HML-XII.1. 9. kötet, 18.

³² Így szerepel az iratban.

³³ HU-MNL-HML-XII.1. 8. kötet. 336.

³⁴ HU-MNL-BAZML- IV.501.d. X. I. 25.

ismerhetjük meg. A mezőváros Szendrő utcájában³⁵ lakott Darvas Gergely, illetve Roskoványi László, és egy különálló telek birtokosa volt Roskoványi Lászlóné. A Németvárosban lakott ekkor az alkapitány későbbi ellenfele, Danécziusz János udvarbíró.³⁶

Roskoványiról és a Szendrőben folyó pereiről 1642-ben olvashatunk utoljára, az alkapitány ekkor ismeretlen körülmények között meghalt, így a közösen szerzett vagyonukat Erzsébet asszony és gyermekük, Roskoványi Erzsébet örökölte.

Roskoványi László jelentős karriert futott be a Magyar Királyság szolgálatában. Amikor gróf Homonnai György császári támogatással 1615 után meg akarta szerezni az erdélyi fejedelmi széket, Roskoványi mellette fogott fegyvert, de megsebesült, és az erdélyiek fogságába esett. Kiszabadulva Lengyelországba ment Homonnaihoz, majd 1619 novemberében visszatérve lengyel és kozák hadakkal Bártfa és Eperjes felé nyomultak, innen pedig Szendrőig törtek előre, de az ottani várat nem sikerült elfoglalniuk.³⁷

Roskoványi Homonnai halála után Esterházy Miklóshoz – aki később országbíró, majd nádor lett – csatlakozott, és 1620-ban a Bethlen Gábor fejedelem hadai ellen folyó nyugat – dunántúli harcokban Körmend táján megsebesült.³⁸

Az 1621. december 31-én megkötött nikolsburgi béke értelmében a fejedelemnek Szendrőt át kellett adni a Habsburgoknak, annak ellenére, hogy a „hét vármegyét” (köztük Borsodot) élete végéig, 1629-ig megtarthatta.³⁹

Az elszenvedett fogságért kárpótlásként és egyben jutalmul Roskoványi László 1622. május 12-én az ungvári harmincadosságot kérte donációként,⁴⁰ de a Magyar Kamara Vedani Jánost nevezte ki erre a posztra. Roskoványit a többek között Eszterházy nádornak, Collaltónak és Homonnainak tett érdemeiért és hűségéért a kamara putnoki harmincadossá nevezte ki az országgyűlésen,⁴¹ valamint ezzel együtt elnyerte a szendrői alkapitányságot is.⁴²

1622 márciusában II. Ferdinánd király biztosai átadták Kassán a hét vármegyét⁴³ Bethlen Gábor megbízottjainak.⁴⁴

Ugyanebben az évben Roskoványi László az elvesztett birtokaiért 6000 forint kárpótlást kért, azonban bár a Magyar Kamara elismerte az érdemeit, de nem tartotta lehetségesnek az összeg kifizetését. 1000 forintot ítélt meg neki, amelyet öt év alatt 200 forintos bontásban javasoltak folyósítani.⁴⁵ Azonban a kamara így is késlekedett, mivel az alkapitány 1624-ben a neki jóváhagyott 1000 forintos kegydíjből a még hátralékos 428 forint kifizetését kérte.⁴⁶

1623. július 20-án a várak állapotáról tett jelentésben, mint szendrői alkapitány az ágyúállások rossz állapotáról így írt Széchy György felső-magyarországi főkapitánynak: „Csak egy kasunk sincsen jó, sehol semmi jó állás nincsen sem az Felső-, sem az Alsó várban.

³⁵ Szendrő városnak volt Szendrő nevű utcája is!

³⁶ HU-MNL-BAZML-IV.501.j. 13. kötet, Szendrő.

³⁷ Benda 1983, II. 443–448.

³⁸ ÖStA HKA Hoffinanz -Ungarn. r. Nr. 123. Konv. 1622. augusztus fol. 290–296. Fogságáról 1622-ben értesülünk.

³⁹ Lukinich 1918, 271.

⁴⁰ ÖStA HKA Hoffinanz -Ungarn. r. Nr. 122. Konv. 1622. május fol. 48., augusztus fol. 290–296.

⁴¹ ÖStA HKA Hoffinanz -Ungarn. r. Nr. 122. Konv. 1622. június fol. 159.

⁴² Pálffy 2014, 47.

⁴³ Szatmár, Szabolcs, Bereg, Ugocsa, Zemplén, Abaúj és Borsod vármegyék.

⁴⁴ Benda 1983, 451.

⁴⁵ ÖStA HKA Hoffinanz -Ungarn. r. Nr. 122. Konv. 1622. május fol. 48., augusztus fol. 291–293.

⁴⁶ ÖStA HKA Hoffinanz -Ungarn. r. Nr. 125. Konv. 1624. február fol. 149.

Csak egy lövést sem fognak tehetni emberségesen“.⁴⁷ Ugyanakkor a várbeli tisztsége betöltése mellett 1623. október 13-án 1000 magyar huszár toborzására kapott utasítást és kért pénzt. Az összegyűjtött lovasokkal Bécs felé kellett vonulnia. E lovasezred további működéséről nincs több információnk, minden valószínűség szerint a törökök és Bethlen fejedelem ellen harcoltak.⁴⁸ Erre a tevékenységére azért is kerülhetett sor, mivel Bethlen Gábor fejedelem 1623. szeptember 21-én újra elfoglalta Szendrő várát,⁴⁹ és Roskoványinak mint királyi tisztnek el kellett innen mennie. Az erődítményben 1625 márciusától viszont már újra királyi katonaság volt oszgyáni Bakos István főkapitánysága alatt, aki egészen 1630-ig parancsolt itt.⁵⁰

Roskoványi ekkor bizonyos szendrői birtokokra adományígéretet is kapott, 50 jobbággy értékben. Ezt az „ígérvényt” 1625-ben a „volt szendrői alkapitánynak” nevezett Roskoványi egy szendrői, Gerse utcai házhelyre, mégpedig Bárius Demeter házhelyére szeretne volna beváltani, de ez nem sikerült neki.⁵¹ Bárius a telket bizonyára a királyi kamarától kaphatta használatra, a szendrői várbeli katonai szolgálatai fejében. Roskoványi a rá következő évben újabb kérelemmel fordult a kamarához, mivel az alkapitányi fizetéséből 902 forint és 40 denár hátraléka volt. Ezért cserébe néhai Korláth István szendrői kapitány 1000 forintot érő házhelyét kérte, amelyet akkor (1626-ban) annak fia, Korláth Ferenc használt, de korábban elvileg a vár tartozéka volt.⁵² Ennek a tartozásnak egy részét – konkrétan 281 forintot – meg is kapta Roskoványi László az elmaradt zsold fejében, illetve 100 tallér kompenzációhoz jutott az öt megkeresztelt török tartása folytán felmerült költségeiért.⁵³ Ugyanakkor Tállyai Péter bizonyos rétjeit is megszerezte.⁵⁴

A szendrői vár katonai vezetőit több esetben nem készpénzben, hanem különféle terményekben fizette ki a Szepesi Kamara. Így Roskoványi alkapitány 1624-ben⁵⁵ búza formájában, míg 1628-ban egyéb terményben kapta meg zsoldját Danécziusz Szaniszló udvarbírótól.⁵⁶

A Bethlen Gábor fejedelem fogságában eltöltött időért havi 80 forintos zsoldemelésért folyamodott, de a Titkos Tanács ezért őt egyszeri 2000 forint kifizetésével kártalanította.⁵⁷

Nyughatatlan természete és az anyagi javak hajszolása miatt több polgári peres ügye is volt az élete folyamán. Hanns Markhardt szendrői hadnagy és Hans Georg Hoffmann Roskoványit kifejezetten összeférhetetlen embernek írták le az 1625-ös vallomásukban a Danécziusz Szaniszló helyi udvarbíróval és Draikheim Jánossal folytatott viszálya kapcsán.⁵⁸ Roskoványi ekkor az udvarbíró és a várkatonaságon keresztül az uradalom bérelőjével, Csáky Istvánnal is szembekerült, aki igyekezett volna visszaszerezni az elaprózódott, zálogbirtokosoknál lévő uradalmi részeket. Ugyanez a folyamat ismétlődött meg

⁴⁷ Takáts 1915, II. 124–125.

⁴⁸ Czigány 2004, 80.; Gömöri, 1888. 585.

⁴⁹ Borovszky 1908, 11.

⁵⁰ Borovszky 1908, 34.

⁵¹ Az eredeti iratban szendrői kapitánynak nevezik, de ez az információ a későbbi pályafutását tekintve téves lehet. A kért ház „Bary” Demeter házhelye; a tulajdonos neve helyesen bizonyára Bárius Demeter, mivel neki és családjának volt ekkor a Gersében udvarháza. ÖStA HKA Hoffinanz -Ungarn. r. Nr. 125. Konv. 1624. március fol. 156.

⁵² ÖStA HKA Hoffinanz -Ungarn. r. Nr. 129. Konv. 1626. január fol. 69–74.

⁵³ ÖStA HKA Hoffinanz -Ungarn. r. Nr. 129. Konv. 1626. január fol. 137–150.

⁵⁴ ÖStA HKA Hoffinanz -Ungarn. r. Nr. 129. Konv. 1626. január fol. 180.

⁵⁵ HU-MNL-OL-E.554. No. 2544.

⁵⁶ HU-MNL-OL-E.554. No. 2652.

⁵⁷ ÖStA HKA Hoffinanz -Ungarn. r. Nr. 129. Konv. 1626. március fol. 3–8.

⁵⁸ ÖStA HKA Hoffinanz -Ungarn. r. Nr. 136. Konv. 1629. március fol. 391–396.

budetini Szunyogh Gáspár idejében, aki Csákyt váltotta az uradalom zálogbirtokában. 1638 karácsony ünnepe után ugyanis Danéczius udvarbíró a katonáival éjnek idején a Németvárosban rátört Roskoványi László házára, és ott kivágatta a boroshordóinak fenekét, amelyekből az bort árult. Igaz, hogy a hordókban már csak borseprő volt, de akkor is nagy sérelem érte ezzel Roskoványit, aki a vármegyéhez, majd egészen az országbíróhoz fordult jogorvoslatért. A nézeteltérés abból adódott, hogy Szendrőben minden helyi lakosnak szabad volt ugyan Szent Mihálytól Kiskarácsony napjáig bort mérni, de ezen túl egy nappal sem többet. Ugyanakkor a szendrőiek szerint ez két-két héttel korábban és ezt követően is megengedett volt, amit az urbárium is megerősített.⁵⁹ A jogtalanul tartott bormérés cégérét pedig Csattó Gergely vásárbíró vágta le Csáky István parancsára, de ezt Roskoványi nem hagyta szó nélkül, hanem megverette a vásárbírót, amiből újabb per keletkezett.⁶⁰

A vármegyén elérhetett bizonyos eredményeket az udvarbíróval szemben, ugyanis az 1639-ben a megyéről a felső-magyarországi kapitány elé járuló megyei követség utasításai között szerepelt, hogy a Roskoványi és Danéczius összetűzése alatt Roskoványi mint borsodi nemes lett „megsértve”. A nemességét pedig tiszteletben kellett volna tartania az udvarbírónak, ezért Borsod vármegye jogorvoslatot kért a főkapitánytól.⁶¹

A kamara 1640-ben Roskoványinak még a csehi, galvácsi és szendrői szőlőit is lefoglalta, hiszen a tiltott korcsmáltatás alapanyaga innen származott. A szőlők ellenértékével igyekeztek ugyan kompenzálni a károsultat, akit a saját házában kerestek fel öt zsák pénzzel, amelyet Danéczius udvarbíró hozatott német katonákkal, de ő a több mint 3000 forintos összeget nem fogadta el.⁶²

Korábban, 1628-ban Czikó Ferenc provizorral,⁶³ majd 1635-ben Basó Farkas alispánnal is szembekerült.⁶⁴

Azt, hogy mi köze lehetett a fenti ügghöz a török rabokkal folytatott kereskedésnek, csak találgatni lehet. Roskoványi, amint az a korban mindennapos volt, belefolyt a rabokkal folytatott üzletelésbe. 1636-ban Czikó Ferencnének volt Szendrőben egy török rabja, aki nem csak egyszerű közember lehetett. Az alkapitánnyal megegyezve a rabot 1636 őszén engedték el Szendrőből, azzal a feltétellel, hogy Egerbe hazatérve összeszedi a sarcát, és adott szóra ezt eljuttatja a szendrői várba. A törököt két lovas kísérte ki a hazabocsájtás alkalmával a mezőváros kapuján: Nagy Mihály megeresztett lobogós kopjával és szolgálja szintén páncélosan, sisakosan. A rabot egy kétlovas kocsin vitték a kapuig, innen engedték aztán útjára. A török itt ezt mondta: „Isten hozzátok jó vitézek, adjon Isten jó szerencsét!” Egy néhány nap múlva virradó reggelre viszont az egész szendrői csordát elhajtották az egri törökök, még a csordást is elvitték magukkal.

Egy Egerben tartózkodó későbbi tanú elmondta, hogy a váltságdíját gyűjtögető, Szendrőből szabadult rab megkapta az utóbb foglyul ejtett csordást és néhány szarvasmarhát, amellyel legalább részben kifizethette a Czikó Ferencné és Roskoványi által követelt váltságdíját.⁶⁵

Roskoványi 1628-ban a Rákóczi családnak zálogba vetett javait igyekezett kiváltani, de a tapolcai apáttól kellett ehhez segítséget kérnie:

⁵⁹ HU-MNL-BAZML-IV.501.d. XVIII. II. 30.; IV.501.c. XXI. VII. 795.

⁶⁰ Gyulai 2002, 179.

⁶¹ HU-MNL-BAZML-IV.501.b. III. III. 330.

⁶² HU-MNL-BAZML-IV.501.d. XI. I. 12.; IX. IV. 592.

⁶³ ÖStA HKA Hoffinanz -Ungarn. r. Nr. 136. Konv. 1629. március fol. 391–396.

⁶⁴ HU-MNL-BAZML-IV.501.c. XVIII. IX. 53.

⁶⁵ HU-MNL-BAZML-IV.501.a. 5. kötet. 341–342.

„Én Roskoványi László, II. Ferdinánd császár és király urunk Őfölsége szendrei vicekapitánya. Mivel 1628. esztendőben, rábírtam magam, hogy három falumat, amelyek az Rákóczy uraknál vannak zálogban úgy, mint itt Borsod vármegyében Rudabánya és Görömböly, Gömörben Páskaháza, ezeket kiváltsam 11400 magyar forintért Rákóczi György és Pál uraktól. Ezek közül Görömbölyt, amely a Tapolcai apátságához való falu, Eölvédi Albert apátúrnak kezéhez bocsájtom minden pénz nélkül, mivel a kiváltásnak idején hirtelen én elegendő pénzre én szert nem tehettem. Kényszerítettem nevezett jóakaró apát uramat kérnem, hogy kérne kölcsön barátitul a leteendő summának segítségével. Ezért kért barátaitól 1400 forintot, melyet egy esztendő elforgása alatt megadok, ha halálom esetén nem tehetném, akkor a rudabányai porcióm szálljon az apátra. Szendrő, 1629. január 2.”⁶⁶ Ölyvedi Albert közbenjárt a kamaránál is, hogy Roskoványi a kiváltáshoz szükséges 2000 forintot megkaphassa,⁶⁷ amit sikerült is elérniük, mivel II. Ferdinánd király megintette a Magyar Kamarát, hogy fizesse ki az 1629. november 12-én Roskoványi László szendrői főkapitány-helyettesnek jóváhagyott összeget.⁶⁸

Roskovics alkapitányként a végvár védelmében és a környéken folytatott fegyvertényeiről keveset tudunk. 1631 karácsonya táján az egri törökök felégették az abaúji Gadnát, a visszavonulókra Kondónál csaptak le az üldöző szendrőiek, de vereséget szenvedtek, és 45 végvári vitéz maradt holtan a csatateren. Egy évvel később, szintén karácsonykor ugyancsak Abaújban, Újlaknál portyáztak az egriek. A szendrői lovasok újra Kondónál érték be a portyázókat, de megint elvesztették a csatát, és 35-en estek el vagy jutottak rabságba.⁶⁹ 1634-ben egészen a vár alá jöttek a törökök, mégpedig nyíltan, dobszó és kibontott zászlók alatt, ekkor is és a következő éven is rabokat szedtek, állatokat hajtottak el a mezőváros alól.⁷⁰ Feltételezzük, hogy ezekben az összecsapásokban részt vett Roskoványi László is. Az utóbbi évben, 1634. február 2-án részt vett Loósy Imre egri püspök beiktatásán a jászói konvent Szent Mihály-templomában. Borsod vármegyét Pribék Miklós, Láczy Demeter és Roskoványi László szendrői alkapitány képviselte a nagyszámú főrend, illetve a környékbeli polgárság és jobbágyság tömegei mellett.⁷¹

1631–1632 között zajlott az északkelet-magyarországi, Császár Péter által vezetett parasztfelkelés, amelynek elfojtásából Roskoványi is kivette a részét. Császár a Borsod vármegyei Aranyosról származott; az általa irányított lázongásban, fegyveres megmozdulásokban a környező megyék jobbágjai vettek részt. Roskoványi László 1631 augusztusában

⁶⁶ ELTE Tudástár
<https://edit.elte.hu/xmlui/static/uv/uv.html?key=10831/12164&fname=CollHev071.jpg.jpg> (Letöltés ideje: 2025.08.09.)

⁶⁷ ÖStA HKA Hoffinanz -Ungarn. r. Nr. 139. Konv. 1629. november fol. 48–67.

⁶⁸ ÖStA HKA Hoffinanz -Ungarn. r. Nr. 141. Konv. 1630. május fol. 245–248. Sörös Pongrácz az Országos Levéltár irataira támaszkodva másként értelmezi a zálogos birtokok történetét. Ölyvedy Albert, prépost, egri kanonok, (1625–1630), aki apátsága után évi 10 forintot ajánlott föl Pázmány nagyszombati szemináriumának. Az ő apátsága idején az említett három apátsági jószág 14400 magyar forintért Rákóczi Györgynek és Pálnak volt inscribálva. Roskoványi László, szendrői [al]kapitány ajánlatára, amiről 1629. január 2-án kötelezvényt is adott: megengedte neki II. Ferdinánd, hogy az apátsági javakat kiváltsa, de arról is gondoskodott, hogy ebből az apátságnak több haszna legyen. Ugyanis kikötötte a király, hogy Görömbölyt ígéretének megfelelően minden fizetés nélkül átengedi, visszaadja az apátságnak. A kiváltáshoz maga Ölyvedy is adott segítséget és hogy hálás legyen, megígérte, hogy Görömbölyön egy jobbágytelket és egy zsellért ad Roskoványinak és megengedi neki, hogy itt 50 hordó bort megtermő szőlőt vehessen. Sörös 1912, 385–386.

⁶⁹ HU-MNL-BAZML-IV.501.b. II. I. 6.

⁷⁰ Ua.

⁷¹ Századok 1900, 459.

a Szendrő szomszédságában fekvő Szalonna falu lázadó jobbágyságra támadt, és közülük néhányat a várba hurcoltatott.⁷² Ezek után a szervezkedés egyik központjának számító Aszaló mezővárosra tört rá a szendrői vitézekkel; az ottani lakosságot kirabolták, marháikat, értékeiket elvitték, egy parasztot megöltek, másokat pedig fogságba vittek. Roskoványi csapatai egy másik alkalommal Damak faluban a felkelés egyik vezetőjének, György Péternek a házat dúlták fel és fosztották ki. Magát a tulajdonost szerencséjére nem találták otthon, így megmenekült a végváriaktól. A későbbiekben a Borsoddal határos zempléni faluból, Hídvégről egy jobbágyot marháستól magukkal vittek.⁷³ Az utóbbi esetről Borsod vármegye jegyzőkönyveiben is megemlékeztek a Sajószentpéteren 1631. szeptember 10-én tartott közgyűlésen.⁷⁴ A parasztvármegyéek gyűlésén, amelyet szintén Szentpéteren tartottak, többek között Roskoványi túlkapásai is szóba kerültek, ami miatt Bosnyák Tamás füleki kapitányt kérték meg a felkelők, hogy intse meg a szendrői alkaptányt, különben kénytelenek lesznek ők maguk elégtételt venni sérelmeikért. Az aszalói túlkapásokra célozva írják: „Sőt kívánjuk, hogy Roskoványi urunk az gyilkost törvényre kiadja és portékájokat mindjárt megadassa, hogy nagyobb dolog ne történjék belőle.”⁷⁵

Roskoványi László 1627-ben újabb birtokokért folyamodott: a Rákóczi György kezén lévő sajókeresztúri, besenyői részbirtokokat, Kelecsény és Kisfalud prédiúmokat,⁷⁶ továbbá az Olasz János⁷⁷ zálogbirtokában lévő Lád, valamint Csehi⁷⁸ és Galvács pusztákat kérte, amelyek közül az utóbbiak egyébként is a szendrői uradalomhoz tartoztak, de ekkor zálogbirtokosok kezén voltak.⁷⁹ A hátralékos zsoldja fejében ekkor 474 forintot is kifizettek neki.⁸⁰

II. Ferdinánd király a fenti birtokoknak egy részét ekkor korábbi érdemeire, valamint a Bethlen Gábor csapataival folytatott küzdelmeire való tekintettel adományozta Roskoványinak 1629. március 24-én. A király megengedte, hogy a Borsod vármegyei Csehi egész falut és Galvács prédiúmot – melyeket valamikor a Szepesi Kamara néhai Forber Gergelynek, a szendrői német őrség kapitányának 3975 Ft-ért inscribált, és amelyek róla Kürthi Györgyre és Ferencre szálltak, s ezekben őket Bethlen Gábor is megerősítette – az összeg lefizetése ellenében magához válthassa.⁸¹

Az alkaptány nem mindig volt jó viszonyban a vár kapitányaival sem, bár – úgy tűnik – ez egy esetben nem rajta múltott. 1629. február 10-én a Haditanács Pálffy Istvánhoz a következő tartalmú levelet írta a Roskoványi László által Bakos István szendrői kapitány ellen felhozott vádak ügyében. Az alkaptány 1629 év elején panaszt terjesztett a királyhoz azon sérelmek orvoslásáért és megtorlásáért, melyeket Bakos István szendrői kapitány rajta már többször elkövetett. Roskoványi e végből már az elmúlt ősszel kérvényt nyújtott be a királynak. Bakos azonban (dacára a Pálffy István főkapitány részéről kiadott békéltető utasításnak) megismételte a rajta esett sérelmeket, s azt üzentette neki (ti. Roskoványinak),

⁷² Makkai 1956, 172.

⁷³ Makkai 1956, 196.

⁷⁴ Makkai 1956, 167–168. HU-MNL-BAZML-IV.501.a. 5. kötet, 45.

⁷⁵ Makkai 1956, 269–271.

⁷⁶ Kelecsény ma Szirmabesenyő része, az egykori Kisfalud település pusztája helye pedig Sajókeresztúr határában található.

⁷⁷ Olasz János szintén szendrői várkatona volt, 1642-ben pedig Roskoványi után a vár alkaptánya lett. HU-MNL-HML-XII.1. 9. kötet, 1110.

⁷⁸ Csehi falu ma a Szendrő határában található pusztája.

⁷⁹ ÖStA HKA Hoffinanz -Ungarn. r. Nr. 131. Konv. 1627. január fol. 7–8.

⁸⁰ ÖStA HKA Hoffinanz -Ungarn. r. Nr. 131. Konv. 1627. február fol. 1–2.

⁸¹ HU-MNL-OL E.148. Fs. 513. Nr. 7.; HU-MNL-OL-A.57. 7. kötet, 834–835.

hogy jól erősítse meg házát, mert ezen kívül fejét is össze fogja zúzni. Roskoványi ezen üzenet után nem akart többé a várban maradni. A haditanács ezért meghagyta Pálffyának, hogy a vádlottat és a vádlót hallgassa ki, s a törvény- és joghatóságához képest szolgáltatson igazságot, Bakos pedig ne merészkedjen a saját ügyeiben bíraskodni, még kevésbé pedig önkényesen saját részére elégtételt szerezni.⁸²

Roskoványi László 1628-ban és 1632-ben II. Ferdinánd királytól új adományt, illetve megerősítést kapott a korábbi családi birtokaira és szerzeményeire. Ezek Borsod vármegyében Senye, Szolga, Meszes, Sajókeresztúr, Szendrő, Sajószentpéter, Bánfalva, Császtá, Alacska, Szalonna, Cseb, Dusnok települések és puszták részbirtokai voltak, ezen kívül Sáros vármegyében Gombosfalva, Nyomárka, Szuhadolina, Peklén, Kellemes, valamint Eperjes részei.⁸³

1629 folyamán a maga számára foglalta le a szendrői katonai élésházat, amely a Németvárosban feküdt.⁸⁴ Az üggyel kapcsolatban Danécziusz provizort hallgatták ki.⁸⁵ A foglalással – mivel kincstári tulajdonról volt szó – a Magyar Kancellária is foglalkozott, amely súlyos kihágásnak tekintette a vicekapitány tettét, és felszólította Bakos István kapitányt, hogy intse meg Roskoványit.⁸⁶ Az alkapitány azonban nem hagyott fel azzal az elképzeléssel, hogy újabb épülethez jusson a mezővárosban. 1630-ban azt a házat kérte adományba, amely korábban Johann Rottal korábbi szendrői kapitány tulajdonában volt, illetve Csehi falu területén kért hozzá egy porciót. A kérés meghallgatásra talált, mert II. Ferdinánd király a házat a hozzá tartozó majorsággal együtt neki adományozta.⁸⁷

A vármegyei közgyűlési iratok között szép számmal találunk hozzá kapcsolódóan szökött jobbágyságok visszakövetelésével és kiadásával kapcsolatos iratokat 1627-ből és 1629-ből,⁸⁸ de mint Szendrő alkapitányától is a várhoz tartozó birtokokról, például Abodról (1630) vagy Szendrőből (1635).⁸⁹ Ugyanakkor Roskoványi is igyekezett visszaszerezni a törvénytelenül elszökött jobbágyságait Edelényből és Finkéről 1632-ben.⁹⁰

Roskoványi 1637. február 18-án még mindig betöltötte az alkapitányságot.⁹¹

Nem derül ki, hogy sebesülés vagy egyéb betegség kínozta-e, de erőtlensége miatt az év második felében kénytelen volt lemondani a beosztásáról. Az 1637–1638-as országgyűlés fel is mentette őt, és alkalmas helybéli személy kijelölését szorgalmazta.⁹² 1637. szeptember 4-én a végrendeletét is elkészíttette. Ebben halála esetére a Borsod vármegyei Rudabánya és a Gömör vármegyei Páskaháza, Csehi és Galvács,⁹³ valamint Jeszte falvait a jezsuita szerzeteseknek hagyta a Szendrőben levő nemesi kúriájával és az ahhoz tartozó minden örökségével egyetemben, olyan kondíciókkal, hogy az ugyancsak Szendrőben álló mostani házát „scholákra fordítván, tanítanak ifjakat Isten tisztességére”. Emellett a páterekre bízta a tőle Szendrőben alapítani szándékozott ispotályt, melyet szintén

⁸² Jedlicska 1910, 67.

⁸³ HU-MNL-OL-A 57. 7. kötet, 812–816.

⁸⁴ ÖStA HKA Hoffinanz -Ungarn. r. Nr. 138. Konv. 1629. szeptember fol. 171–174.

⁸⁵ ÖStA HKA Hoffinanz -Ungarn. r. Nr. 150. Konv. 1634. április fol. 135–164.

⁸⁶ ÖStA HKA Hoffinanz -Ungarn. r. Nr. 138. Konv. 1629. szeptember fol. 187–188.

⁸⁷ ÖStA HKA Hoffinanz -Ungarn. r. Nr. 150. Konv. 1634. április fol. 135–164.

⁸⁸ HU-MNL-BAZML-IV.501.b. XIII. IX. 200.; XIII. X. 189.

⁸⁹ HU-MNL-BAZML-IV.501.b. XIII. XI. 25., XIII. XI. 236.

⁹⁰ HU-MNL-BAZML-IV.501.b. XIII. XI. 144, 145, 146, 219. XIII. XII. 21, 103, 104.

⁹¹ HU-MNL-BAZML-IV.501.a. 5. kötet, 367.

⁹² Acsády 1885, 326.

⁹³ Csehre és Galvácsra lásd: ÖStA HKA Hoffinanz-Ungarn r. Nr. 161 (alt 14500) Konv. 1640. április fol. 28–32.

fekvőbirtokokkal látott el.⁹⁴ Az ugyanezen a napon, szeptember 4-én Szendrőn tartott megyei közgyűlésen rögzített jegyzőkönyv egyik bejegyzéséből viszont kiderül, hogy Roskoványi a rudabányai birtokán a prédikátor jövedelmeit csorbígtatta.⁹⁵

A fentebb említett Csehi és Galvács falvaknak a jezsuitáknak történő odaadományozása miatt Pálffy Pál, a Magyar Kamara elnöke memoriálében fordult az Udvari Kamarához, mivel a települések Szendrő várához tartoztak, így ő ezt a lépést törvényellenesnek tartotta.⁹⁶

A Németvárosban 1636-ban emeltek ferences kolostort, mely mellett található az alkapitány udvarháza melletti kovácsműhelyének telke; ezt Csáky István közbenjárására 1638-ban Roskoványi Lászlótól kérték el, s meg is kapták.⁹⁷ Ezen épült fel az első kolostorhoz tartozó templomocska, és ezen áll ma is a szendrői plébániatemplom.

Ugyanakkor a legújabb kutatásokból kiderül, hogy a „páterek” alatt minden bizonnyal itt is a jezsuitákat kell érteni, akik legkésőbb 1640-től mintegy tíz éven át néhány fős missziót működtettek Szendrőn. A letelepedésük anyagi alapját Roskoványi László szendrői alkapitány támogatása, hosszú távon pedig 1637. évi végrendelete teremtette meg. Lippay György egri püspök 1641. év végi jelentése szerint a királynak szándékában állt Szendrőn jezsuita kollégiumot és iskolát alapítani. Ha valóban volt is komoly terv a misszió továbbfejlesztésére, az nem valósult meg. Úgy tűnik azonban, hogy Szunyogh Gáspárral a helyi jezsuiták is valamilyen konfliktusba kerültek, mert 1643. január 18-án a nádor többek között Szunyogh zaklatásai miatt adott nekik védlevelet. A református többségű településen egyébként 1625-től jelen voltak az obszerváns ferencesek is, és hosszú időn át ők látták el a katolikus lelkipásztori feladatokat. A ferencesek 1635/1636-ban egy kis, a szalvatoriánus rendtartományhoz tartozó kolostort („székházat”) is alapítottak Szendrőn.⁹⁸

Roskoványi később sem tért vissza a vár katonai vezetői közé, hanem a birtokain gazdálkodott. 1639 és 1641 között igyekezett megóvni a szomszédoktól Csehi és Galvács pusztáit, például attól, hogy a földjein idegenek vessenek, a rétjein szénát kaszáljanak és fáját elhordják,⁹⁹ malmát és kúriáját elfoglalják.¹⁰⁰ Különösen tiltotta ettől a szendrőieket, abodiakat, rakacsiakat, meszesieket és szendieket.¹⁰¹

Életében utoljára az 1641. szeptember 79. között, a törökadó tárgyában lefolytatott tanúkihallgatásokban szólalt meg az akkor 45 éves Roskoványi László. Azt vallotta, hogy 32 tehenet hajtottak el a törökök Senyéről. Az azonban nem derül ki az iratból, hogy ezek a jószágok az ő jobbágyságaié voltak-e.¹⁰²

Az 1642. február 26-án tartott szendrői sedriáról készült jegyzőkönyvben olvashatunk róla utoljára a megyei iratok között. Ekkor Szunyogh Gáspár várkapitány tiltakozott Roskoványi László ellen, hogy „kocsmát ne árultasson”.¹⁰³

⁹⁴ Borovszky 1909, 334–335.

⁹⁵ Borovszky 1909, 387; MNL BAZVL IV.501.a. 5. kötet. 410.

⁹⁶ ÖStA HKA Hoffinanz-Ungarn r. Nr. 161 (alt 14500) Konv. 1640. április fol. 28–32.

⁹⁷ HU-MNL-OL- P.72. 12. cs. 71/4.

⁹⁸ Dienes 2015, 279.

⁹⁹ HU-MNL-BAZML-IV.501.c. IX. IV. 593, 603, X: III. 73.

¹⁰⁰ HU-MNL-BAZML-IV.501.d. IX. I. 27.

¹⁰¹ HU-MNL-BAZML-IV.501.c. X. I. 38, X. III. 55.

¹⁰² HU-MNL-BAZML-IV.501.b. II.I.6.

¹⁰³ HU-MNL-BAZML-IV.501.a. 6. kötet, 297.; IV.501.c. X. III. 91.

Fügedi Nagy András szendrői várkapitány (1616 k.–1675?)

1616 körül született.¹⁰⁴ 1663-ban szendrői alkapitány,¹⁰⁵ majd 1664-ben már a vár kapitánya volt.¹⁰⁶

1666-ban a megyegyűlés ispánválasztó székére küldte Fügedi Nagyot Wesselényi Ferenc nádor „a maga képében”, ahonnan kedvező választ várt.¹⁰⁷

1668-ban Borsod vármegye követeként járt Pethő Zsigmond felső-magyarországi főkapitány- helyettesnél, szóbeli üzenettel.¹⁰⁸

Folyamatosan kapitányi, illetve alkapitányi pozícióban volt Szendrőn, amíg ő is részesévé nem vált a Wesselényi-féle összeesküvésnek. Mivel maga a szervezkedés (kezdetben) legfőképpen rokoni, baráti, ismerősi körben folyt, a magánházaknál tartott megbeszéléseknek szintén nagy jelentőségük volt. A különféle házaknál tartott megbeszéléseken találták ki, szőtték tovább az elégedetlenkedők a királlyal szembeni ellenállás szálait. A Wesselényi nádor és köre által kezdett megbeszélések azután tovább folytatódtak, és hol baráti, megyei, „régios”, máskor egész felső-magyarországi szintű gyűlések is lezajlottak. Fügedi Nagy András a következő településeken vett részt az összeesküvéssel kapcsolatos szervezkedésben: Encs, Murány (1666), Csáktornya, Szendrő (1668).¹⁰⁹

Emiatt az összeesküvés elbukásakor Kassán börtönbe vetették őt. 1670. november 11-én innen, a börtönből írt Borsod vármegyének köszönőlevelet, amiért a kiszabadítása ügyében kiálltak mellette, és további támogatást kért a megyei vezetőktől, hogy próbáljanak segítséget kieszközölni a királytól.¹¹⁰ Ezen a levélen találjuk a vörös viaszba nyomott pecsétlenyomatát, amely egy szablyát markoló jobb férfikart ábrázol.

Fügedi Nagy András módos nemesember volt: Borsod vármegyében Abodon, Rudabányán, Gömörben Köviben koboztak el tőle porciókat a kincstár számára a felkelés után.¹¹¹ Szendrőben háza volt a Gerse utcában, egy darab földjével együtt. Itt két páncélszakot, egy páncélinget, egy török pajzsot és egy nyargaló zászlót is lefoglaltak tőle. Emellett Gömör megyében Gellicén két helyes jobbágyát konfiskálták.¹¹² Sármonostorán a javai közt szerepelt az armálislevele is.¹¹³ Abaúj megyében Kassán háza állt a Kovács utcában, tele értékes ingóságokkal: bútorok, török kárpitok, almáriumban üvegek, pisztolyok, puskák, strucctollas süveg, kard, török, handzsár, karabély, ostyasütő vas, vadmacskabőr, habán sótartó, rókabőrrel borított mente, kantár, kötőfékek, könyvek, törösbót, arcképek, párdúc bőr, magyar Biblia, Zrínyi Miklós képe stb.¹¹⁴ Ezen kívül Alsófügeden egy fából való tisztes nemesi kúriája állt melléképületekkel és egy kétkerekű malommal a Hernádon.¹¹⁵ Emellett itt és Felsőfügeden, valamint Csobádon is voltak jobbágjai.¹¹⁶

¹⁰⁴ Amint kiderül az 1671. június 16-án Pozsonyban lefolytatott tanúkihallgatásból. ÖStA HHStA Ungarische Akten Specialia Verschwörerakten II. Prozessakten Fasc. 284. Konv. C. Georg Semsey 1670-1671 Nr. 1–4. fol. 15–24.

¹⁰⁵ HU-MNL-BAZML-IV.501.a. 7. kötet, 772.

¹⁰⁶ HU-MNL-BAZML-IV.501.b. III. III. 404.

¹⁰⁷ HU-MNL-BAZML-IV.501.b. XII. I. 26; IV.501.b XII. I. 850.

¹⁰⁸ HU-MNL-BAZML-IV.501.b. XII. I. 80.

¹⁰⁹ Ulrich 2009, 271–272.

¹¹⁰ HU-MNL-BAZML-IV.501.b. XII. I. 98.

¹¹¹ HU-MNL-OL-E.156.b. 007:022.

¹¹² HU-MNL-OL-E.156. 57:5.

¹¹³ HU-MNL-OL-E.156. 78:50.

¹¹⁴ HU-MNL-OL-E.156. 107:3.

¹¹⁵ HU-MNL-OL-E.156. 31:77/a.

¹¹⁶ HU-MNL-OL-E.156. 17: 5; 26:79.

1671. március végén egy század német lovas kíséretében szállították át Fügedi Nagyot Kassáról Pozsonyba,¹¹⁷ és áprilisban még az összeesküvés miatt vádlottak és bebörtönzöttek között volt.¹¹⁸

1671. április 18-án Pozsonyban Johann von Rottal gróf a Fügedi Nagy András elleni eljárásról, illetve annak a Nádasdy Ferencsel és Zrínyi Péterrel kötött ligában való részvételéről tanúskodott.¹¹⁹

Az ellene felhozott vádak alapján a pozsonyi törvényszék fej- és jószágvesztésre ítélte őt, amit a bécsi bíróság is megerősített.¹²⁰ Szeptemberben azonban kegyelmet kapott a börtönében katolikussá lett Nagy András, és vagyonának felét is visszakapta.¹²¹ Szabadulására viszont csak 1673 áprilisában került sor,¹²² 1675. július 11-én pedig már özvegyét, Keresztes Dorkót említik a források.¹²³

Levéltári források:

HU-MNL-BAZML-IV.501.a. Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára, Borsod vármegye nemesi közgyűlésének iratai, Közgyűlési, részgyűlési és törvényszéki jegyzőkönyvek

HU-MNL-BAZML-IV.501.b. Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára, Borsod vármegye nemesi közgyűlésének iratai, Közgyűlési iratok (Acta politica)

HU-MNL-BAZML-IV.501.c. Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára, Borsod vármegye nemesi közgyűlésének iratai, Bejegyzett törvényszéki iratok

HU-MNL-BAZML-IV.501.d. Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára, Borsod vármegye nemesi közgyűlésének iratai, Be nem jegyzett törvényszéki iratok

HU-MNL-HML-XII.1. Magyar Nemzeti Levéltár Heves Vármegyei Levéltára, Egyházi szervezetek, intézmények, Egri káptalan hiteleshelyi levéltára

HU-MNL-OL-A.57. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii

HU-MNL-OL-E.148. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Jogbiztosító és kiemelt fontosságú iratok, Neo-regestrata acta

HU-MNL-OL-E.156. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Öszeírások, Urbaria et Conscriptiones

¹¹⁷ Szabó 1911, 22.

¹¹⁸ ÖStA HHStA Ungarische Akten Specialia Verschwörerakten VII. Varia (Pressburger Kommission etc.) Fasc. 323. Konv. D. 1671. I-IV. fol. 147–152, 158.

¹¹⁹ ÖStA HHStA Ungarische Akten Specialia Verschwörerakten VII. Varia (Pressburger Kommission etc.) Fasc. 323. Konv. D. 1671. I-IV. fol. 147–152.

¹²⁰ Szabó 1911, 80.

¹²¹ Szabó 1911, 81.

¹²² Pauler 1876, 410.

¹²³ HU-MNL-BAZML-IV.501.c. X. IV. 25.

HU-MNL-OL-E.554. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Vegyes iratok, ügyviteli segédletek, pecsét-nyomók, Városi és kamarai iratok

HU_MNL-OL-P.72. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magánlevéltárak, Családi fondok, Csáky család levéltára, Kassai Levéltár

ÖStA HKA Hoffinanz-Ungarn. Österreichisches Staatsarchiv Haus-, Hof- und Staatsarchiv Hoffinanz Ungarn

ÖStA HHStA Ungarische Akten. Österreichisches Staatsarchiv Haus-, Hof- und Staatsarchiv Ungarische Akten

Szakirodalom:

Acsády 1885 = Acsády Ignác: A Széchenyiek Murányban. IV. közlemény. Századok, 19. 1885. 316–326.

Benda 1983 = Magyarország történeti kronológiája. II. Szerk. Benda Kálmán. Bp., 1983.

Borovszky 1908 = Borovszky Samu: Szendrő vára. Bp., 1908.

Borovszky 1909 = Borovszky Samu: Borsod Vármegye története. Bp., 1909.

Czigány 2004 = Czigány István: Reform vagy kudarc? Kísérletek a magyarországi katonaság beillesztésére a Habsburg Birodalom hadseregébe 1600–1700. (A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Millenniumi Könyvtára 4.) Bp., 2004.

Dénesi 2015 = Collectanea Sancti Martini–A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője 3. Forrásközlések. Szerk. Dénesi Tamás. Pannonhalma, 2015.

ELTE Tudástár = ELTE Digitális Intézményi Tudástár, Obligatoriae Ladislai Roskoványi, super mille quadringentis florenis, domino abbati Eölvédy solvendis.; <https://edit.elte.hu/xmlui/static/uv/uv.html?key=10831/12164&fname=CollHev071.jpg.jpg>

Gömöry 1888 = Gömöry Gusztáv: Eltűnt magyar ezredek Hadtörténelmi Közlemények Első évfolyam. 1888. 1. kötet. 527–537.

Gyulai 2002 = Gyulai Éva: A törökkori mezőváros társadalma és gazdálkodása. In: Szendrő monográfiája. Szerk. Veres László – Viga Gyula. Szendrő, 2002. 165–226.

Hadobás 2005 = Hadobás Pál: Edelény és környéke az irodalomban. Edelény, 2005.

Jedlicska 1910 = Jedlicska Pál: Eredeti részletek gróf Pálffy-család okmánytárához 1401–653 s gróf Pálffyak életrajzi vázlatai. Bp., 1910.

Lukinich 1918 = Lukinich Imre: Erdély területi változásai a török hódítás korában. Bp., 1918.

Makkai 1956 = Makkai László: A kuruc nemzeti összefogás előzményei. Népi felkelések Felső-Magyarországon 1630–32-ben. Bp., 1956.

Pauler 1876 = Pauler Gyula: Wesselényi Ferenc nádor és társainak összeesküvése 1664–1671. 2. kötet. Bp., 1876.

- Pálffy 1997 = Pálffy Géza: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. *Történelmi Szemle* 39. 1997. 2. sz. 257–288.
- Pálffy 1998 = Pálffy Géza: A veszprémi végvár fő- és vicekapitányainak életrajzi adataira (16–17. század) In: *Veszprém a török korban. (Veszprémi Múzeumi Konferenciák 9.)* Szerk. V. dr. Fodor Zsuzsa 91–188. Veszprém, 1998.
- Pálffy 2014 = Pálffy Géza: Egy elfelejtett kiegészítés a 17. századi magyar történelemben. Az 1622. évi koronázódiéta Sopronban. In: *Egy új együttműködés kezdete. Az 1622. évi soproni koronázó országgyűlés. (Annales Archivi Soproniensis 1.)* Szerk. Dominikovits Péter és Katona Csaba Sopron-Budapest, 2014.
- Sörös 1912 = Az elenyészett bencés apátságok. A pannonthalmi Szent-Benedek-Rend története 12/B. Szerk. Sörös Pongrácz. Bp., 1912.
- Szabó 1911 = Szabó Adorján: Abaúj vármegye és Kassa város városa az I. Rákóczi Ferencz- és Thököly-féle fölkelések korában (1670—1685). *Történelmi Közlemények Abauj-Torna vármegye és Kassa múltjából* 2. 1911. 1. sz. 15–22.
- Századok 1900 = Loósy Imre beiktatása az egri püspökségbe 1634-ben. *Századok* 36. 1900. 459–461.
- Szluha 2008 = Szluha Márton: Felvidéki nemes családok II. Sáros, Túróc vármegye nemes családjai. Bp., 2008.
- Takáts 1915 = Takáts Sándor: Rajzok a török világból I–III. Bp., 1915.
- Takáts [1928] = Takáts Sándor: Régi magyar kapitányok és generálisok. 2., bőv. kiad. Bp., é.n. [1928.]
- Ulrich 2009 = Ulrich Attila: Szervezkedés és katonai tevékenység a Wesselényi-mozgalom korai szakaszában. In: *A Nyíregyházi Jósza András Múzeum évkönyve* 51. Szerk. Istvánovits Eszter Almássy Katalin közreműködésével 269–280. Nyíregyháza, 2009.
- Wick 1931 = Wick Béla: Kassa régi temetői, templomi kriptái és síremlékei. Košice, 1931.

**KI ŐRIZTE ZEMPLÉN VÁRMEGYE PROTOCOLLUMAIT 1672 SZEPTEMBERÉBEN?
AVAGY EGY ZEMPLÉNI IGAZGATÁS- ÉS LEVÉLTÁRTÖRTÉNETI EPIZÓD A KURUC
MOZGALMAK IDŐSZAKÁBÓL**

Jelen forrásközlés Zemplén Vármegye Levéltárának kuruckori történetéből mutat be egy 1672 szeptemberéből, az első kuruc hadjárat időszakából származó levelet, amely a vármegye egykorú igazgatás- és levéltártörténetével kapcsolatosan közöl adatokat. A levél ismerteti az 1670-es évekbeli vármegyei eljárásrendet az aktuálisan vezetett megyegyűlési jegyzőkönyvek használatával kapcsolatosan. Kiderül belőle, hogy ki szállította, illetve őrizte a jegyzőkönyvet a megyegyűlések idején. A levél egyben adalékul szolgál ahhoz is, hogy rekonstruálni lehessen a Zemplén vármegyei zűrzavaros közállapotokat 1672 szeptemberében, az első kuruc hadjárat kezdetén, amikor a kuruc bujdosók támadása elérte a vármegyét. Ezenkívül a forrásismertető tanulmány célja, hogy az előzmények ismertetésével röviden bemutassa Zemplén vármegye korai levéltártörténetét is.¹

Zemplén Vármegye Levéltárának 16. századi homályos kezdetei

Zemplén Vármegye Levéltárának korai története csak hézagosan ismert, ugyanis az 1750 előtti évekből szórványosan maradtak fenn források arról, hogy mennyi iratanyaggal rendelkezett ekkor a vármegye és azt milyen körülmények között őrizték.

Az 1770-es évek előtt, vagyis mielőtt az akkor újonnan felépült sátoraljaújhelyi vármegyeházba költözött volna a levéltár, Zemplén vármegye iratainak nem volt állandó őrzési helye. Az „Archyvum”-nak – ahogyan már a Rákóczi-szabadságharc idején is hívták Zemplén vármegye iratanyagát² – a 16. század második felétől az 1770-es évekig többször is változott az őrzési helye.

A levéltár történetének kezdeteiről Szirmay Antal korábbi vármegyei főjegyző számolt be 1804-ben, a Zemplén vármegye történetéről szóló monográfiájában. Szirmay szerint az 1526. évi mohácsi vész utáni kettős királyválasztás időszakában a Homonnai Drugeth család két tagja, Homonnai Drugeth Ferenc, I. (Szapolyai) János király unokaöccse és 1527-től tárnokmestere, ungi és sárosi főispán, valamint testvére, István zempléni főispán szembefordult egymással. Homonnai Drugeth Ferenc ugyanis Mohács után Szapolyai János oldalára állt, míg István, aki korábban János híve és diplomatája volt, később I. Ferdinánd király híve lett.³ Homonnai Drugeth Ferenc kóbor hajdúkat gyűjtött maga

¹ E sorok szerzője egy korábbi, 2011-es tanulmányában már röviden ismertette e levelet, azonban az évszámot tévesen nem 1672-nek, hanem 1673-nak olvasta, így rossz kontextusban mutatta be a forrást. A mostani forrásközléssel korábbi hibáját is korrigálni kívánja. Lásd: Oláh 2011a, 299.

² HU-MNL-BAZML-IV.2001.b. (Iratok. Fasc. 154. No. 446. Szentmiklósi és óvári Pongrácz András, Zemplén vármegye korábbi jegyzője átadás-átvételi elismervénye arról, hogy utódának, Keresztes Ferenc vármegyei jegyzőnek Zemplén vármegye négy ládányi „Archyvumát” átadta. Varannó, 1705. április 8.)

³ Homonnai Drugeth Ferencről és testvéréről, Istvánról az alábbiakat tudjuk: szüleik Homonnai Drugeth János és Szapolyai Krisztina, így testvéreikkel együtt rokonságban álltak Szapolyai Jánossal is. Apja halála után Homonnai Drugeth Ferenc lett a családfő, aki II. Lajos kamarása, 1519-től pedig ungi főispán volt, majd részt vett a mohácsi csatában, ahol Brodarics István leírása szerint más előkelőkkel együtt az első csatasorban helyezkedett el. Ezután haláláig Szapolyai híve, I. (Szapolyai) János király megerősítette Ung vármegye főispáni tisztében, majd 1527 februárjában tárnokmesterré, később Sáros vármegye főispánjává nevezte ki, János-párti tárnokmesteri tisztségét 1533-ban is viselte. A forrásokból az 1530-as évek végén tűnt el. Homonnai Drugeth István előbb Szapolyai-párti főúr, 1526 novemberében I. János király követe Lengyelországban. 1527-ben Zemplén és Ung vármegyék Szapolyai-párti főispánja, később pedig

mellé és megostromolta Istvánt Csicsva várában, amelyet rágyújtott és ennek az ostromnak a során égett le több nevezetes családnak, valamint Zemplén vármegyének is az iratanyaga. Ezzel kapcsolatosan meg kell azonban jegyezni, hogy Szirmay közlése a kutatók jelen állása szerint inkább történeti hagyománynak tekinthető, mint forrásokkal alátámasztott hiteles leírásnak.⁴

A levéltár korai időszakát Szirmay Antal munkája nyomán Kazinczy Ferenc így foglalta össze egy 1823-as jelentésében: „Archívumunk az 1558dik esztendőn kezdődik. Előbbi írásainknak elveszések miként történt légyen, minthogy az kevésbé vagy tudva, s érdemi hogy közönségesen tudassék, s a Maradék is feljegyezve találja, elmondjuk. — A Mohácsi ütközet után Zápolya János és Első Ferdinánd között két részre szakadván az Ország, Gróf Homonnai Drugeth Ferencz, Tárnok Mester, s Ungvári és Sárosi Fő-Ispán, János Királlyal tartá; testvére Gróf Homonnai István, Zemplénynek Fő Ispánja, Ferdinánddal. Ferencz az öccsét a János részére igyekezett általvonni, s minthogy ez állhatatosan Ferdinánd mellett tártá, a bátyja Fegyverhez nyúlt, s István öccsét a Csicsvai várba szorította. István oda vitt e volt a Megye’ Levéltárját is. Ferencz tüzet vete a várnak, s leveleink hamuvá égtek. Későbbi írásaink hol Vice-Ispánjainknál, s Notáriusainknál, hol a Sztropkai Klastromban, majd a felépült csicsvai várban is tartatának; az írások és Protocollumok Gyűlésinkre a régibb időkben inkább Sztropkóra vagy Zemplénybe, az újabbakban inkább Patakra hordattak; s a háborgások közt így ismét sok holminak kelle elveszni. Sok elégett Sztropkón is, amint a Nobilitariák csomójában láthatni. Mostani Vármegyeházunk itt Ujhelyben 1758. kezde épülni, s 1773. készüle el; s ebben a Levéltár az épület éjszaki szárnyában, benn az udvar felé (a mit itten a maradék kedvéért jegyzünk fel) két szobát kapa a felsőbb soron, egy pitvarral, honnan bal kéz felé és az úczára az archivariusok dolgozó szobájába nyílik az ajtó. E két szobában állának a Levelek, de zavarban még, s 1783. akkori Fő Nótáriusunk, később a Királyi Tábla-Birája, végre az Eperjesi Districtualis Tábla Elölülője s Udvari Tanácsos néhai Méltós. Szirmay Antal Ur vette magára a Registratio nagy munkáját. A Herculesi erejű férfinak köszönhetjük, hogy végre Levéltárunk rendet kapa.”⁵

Szirmay Antal 1804. évi és Kazinczy Ferenc 1823. évi feljegyzéseinek a vármegyei levéltár Mohács utáni iratpusztulására vonatkozó megállapításait más egykorú történeti forrásokkal egyelőre nem lehet igazolni. Erre egyébként Kazinczy Ferenc is utalt egy 1830-ban készített feljegyzésében. Kazinczy ugyanis kerestette a Szirmay által említett csicsvai ostromra és tűzvészre vonatkozó, Drugeth Istvántól származó óvástételt, egyrészt a leleszi konvent levéltárában, másrészt a Homonnai Drugeth család levéltárában, azonban erről nem találtak számára adatokat. Mindezen túl Zemplén Vármegye Levéltára történetének 16. századi kezdeteiről csak 1558-tól kezdődően vannak hiteles információk és így joggal merült fel Kazinczyban a kérdés, hogy ha 1528-ban le is égett a vármegye iratanyaga, miért nem maradt fenn semmi az 1528-tól 1558-ig eltelt harminc évből? Véleménye szerint ennek oka az lehetett, hogy miután az iratoknak nem volt állandó helye, hanem azokat egyszer az alispánnál, egyszer a vármegyei jegyzőnél tárolták, és onnan

hol Ferdinánd, hol I. (Szapolyai) János híve volt, hogy azután 1540-től 1555-ben, Bécsben bekövetkezett haláláig végig I. Ferdinánd oldalán álljon. Barta 1983, 36, 43, 127, 212.; Borbély 2025, 28–30, 33–38.; Brodarics 1983,] 52.; Kubinyi 2008, 227–228.; Magyarország világi archontológiája. 1458–1526. II. 2017, 303.; Péter – Benda – Horn – Koltai 2008, <https://archivum2004.piarista.hu/arisztokrata/> (Hozzáférés: 2025. november 11.)

⁴ Szirmay 1804, 54., a testvérviszályra vonatkozó rész fordítását lásd: Kapás 1898, 11–13.

⁵ Kazinczy Ferenc levelezése. 23. 1960, 5859. Kazinczy Ferenc jelentése Zemplén vármegyének. Sátoraljaújhely, 1823. augusztus 15. 330–332.

szállítottak ezeket az iratokat a megyegyűlések helyszíneire, ezek a viszontagságos időkben elkallódtak. A Kazinczy-féle feljegyzést közlő Dongó Gyárfás Géza azonban ennél erősebben fogalmazott, és szerinte a Szirmay-féle állítás mindaddig „mesebeszédnek” tekinthető, amíg elő nem kerül az azt bizonyító Drugeth István-féle panaszlevél.⁶

Arra vonatkozóan, hogy Zemplén vármegye mikor kezdte gyűjteni és megőrizni az iratait, nincsenek pontos adataink, de az első fennmaradt megyegyűlési jegyzőkönyv az 1558. október 3-i bejegyzéssel kezdődik, jóllehet ez a jegyzőkönyv azonban csonka, hiányos, mivel az 1558. október 3-ai, Zemplén mezővárosában tartott megyegyűlési jegyzőkönyv eleje hiányzik.⁷ Egy 1562. január 5-ei közgyűlési határozat ugyanakkor említést tesz a vármegye régi jegyzőkönyvéről („vetus prothocolon”), ez a korábbi protocollum azonban minden bizonnyal később elveszett.⁸

A vármegye írásbeliségéért a jegyző (notarius) volt a felelős, ő vezette a jegyzőkönyvetket is. Zemplén vármegye első fennmaradt jegyzőkönyvét nemes Tibay Mihály deák jegyző (nobilis notarius) kezdte vezetni, aki 1561-ig volt a vármegye jegyzője, vagy ahogyan még az 1620-as években is gyakran nevezik, a vármegye törvényszékének jegyzője. 1562-ben őt követte ebben a tisztségben Csicsery Péter deák, aki korábban Ung vármegye (törvényszékének) jegyzője volt.⁹ A jegyzői tisztség ilyen módon történő – Zemplénben még az 1620-as években is megfigyelhető – említése arra utal, hogy a vármegye közönsége és a megyei írásbeliség is eleinte főként az igazságszolgáltatási ügyekkel foglalkozott, azonban a 16. század második felében az igazságszolgáltatási ügyek mellett a megyegyűlések más, közigazgatási (pl. királyi rendeletek végrehajtása, tisztújítás) vagy jogalkotási [országgyűlési követválasztás, rendelet (statutum) alkotás] ügyeket is tárgyaltak. A jegyző egyébként még a 16. század közepén sem állandó, hanem fogadott tisztségviselő volt Zemplén vármegyében, amint ez Tibay Mihály deák, vagy Csicsery Péter esetében is megállapítható; majd csak a 17. század folyamán vált választott tisztségviselővé.¹⁰

A vármegye iratait ugyanakkor kezdetben nem a jegyző, hanem az alispán őrizhette, amint erről egy 1530-ból Zólyom vármegyéből fennmaradt forrás tanúskodik. A 16. század második felétől viszont az alispán helyett mindinkább az állandó vármegyei tisztségviselővé váló jegyző feladata lett az iratok őrzése. Mint a megye írásbeliségéért felelős tisztségviselő, a vármegyei jegyző vitte a megyegyűlésekre a jegyzőkönyvet, és mindazon iratokat, amelyeket a megyegyűléseken bemutatnak, kihirdettek. Ő foglalta írásba a megyei közgyűléseken, törvényszékeken elhangzott döntéseket, bírósági ítéleteket, különböző bizonyságleveleket, felterjesztéseket.¹¹

Zemplén Vármegye Levéltára a 17. század közepéig, avagy az első biztos támpontok

Zemplén vármegye iratainak őrzési körülményeiről, a vármegye levéltárának sorsáról az 1550-es évektől az 1660-as évekig tartó időszakra vonatkozóan kevés adatunk van, azonban az 1660-as évek közepétől megszorosan kapcsolatos adatok. Ettől az

⁶ HU-MNL-BAZML-IV.2001.b. (184. köt. Szirmay Antal: Elenchus Actorum Politicorum Comitatus Zempleniensis, 1214–1777. I. köt. A–L. Kazinczy Ferenc előszava. Sátorajaujhely, 1830. április 20.); Dongó 1909, 4–6.

⁷ HU-MNL-BAZML-IV.2001.a. (1. köt. (Prot. 1.) 1558–1565. 1–2. p.); Tóth 1990, XI–XIII, 1–3, 157.

⁸ HU-MNL-BAZML-IV.2001.a. (1. köt. (Prot. 1.) 1558–1565. 249. p.); Tóth 1990, XI–XIII.; Tóth 2001, 1717. regeszta. 71. p.

⁹ Főglein 1936, 149–154.; Tóth 1990, XIII.; Tóth 2001, 1249. regeszta. 19. p., 2090. regeszta. 120. p.

¹⁰ Ember 1946, 522–526, 536–537.; Főglein 1936, 152–153.

¹¹ Főglein 1923, 150–151.; Főglein 1933, 208–209.; Főglein 1936, 153–156.

időszaktól kezdődően ugyanis több olyan forrás is fennmaradt, amely arról tudósít, hogy hogyan használták a vármegye iratanyagát, illetve hol volt az elhelyezve.

A vármegye iratainak őrzési körülményeire, és méretére vonatkozó eddig ismert legkorábbi forrás egy 1623. évi átadás-átvételi jegyzék. Feltehetően még 1622 végén elhunyt Földesi/Földesy János („Joannes Feöldesý”),¹² a vármegye jegyzője (1621: „Juratus Notarius Comitatus Zempliniensis”¹³), vagy ahogyan másutt szerepel, a vármegye törvényszékének jegyzője (1622: „Juratus Notarius Sedis Judriae Comitatus Zemplinien-sis”¹⁴; „juratus sedis Notarius”¹⁵). Földesi/Földesy János korábban, 1615 és 1620 között Zemplén vármegye egyik szolgabírája¹⁶ volt. Földesit/Földesyt az 1615. június 1-jei tisztújításkor Nyomárkay Zsigmond helyére választották szolgabírónak és e tisztségét 1620-ig töltötte be. Zemplén vármegye jegyzői tisztségében Nyárády Miklóst („Nicolaus Niarady”) (1619–1620) követte, ugyanis az 1620. szeptember 15-ei megyegyűlésen lezajlott tisztújításkor Földesit/Földesyt választották meg e tisztségre. Földesi/Földesy vármegyén belüli jelentőségét mutatja, hogy például az 1619. évi pozsonyi és 1622. évi soproni országgyűlésen Zemplén követe volt, előbbin Gobóczy Jánossal, utóbbin Budaházy Farkassal közösen képviselték a vármegyét. A szép kézírással vezetett és több magyar nyelvű bejegyzést is tartalmazó, jegyzői időszaka alatt keletkezett jegyzőkönyveket összevetve a feltehetően szintén általa írt országgyűlési követi jelentésekkel, amelyek ugyancsak szép kézírású magyar nyelvű levelek voltak, arra lehet következtetni, hogy Földesi/Földesy minden bizonnyal iskolázott, latinul és magyarul is egyformán jól tudó személy lehetett.¹⁷

Földesi/Földesy helyére 1623. január elején Ung vármegye jegyzőjét, Gejőczy Lászlót („Ladislaus Geieőczy”) választották meg, aki egyébként ugyancsak használta a Zemplén vármegye törvényszékének jegyzője megnevezést (1627: „Juratus Sedis Notarius”¹⁸). Földesy halálát egyébként követően 1623. januárjában Zemplén vármegye közgyűlése foglalkozott az elhunyt jegyzőnél lévő vármegyei iratok átvételével. Földesy Pelejte faluban lakó özvegye, Azary Erzsébet át is adta a vármegyének a mintegy egy ládányi terjedelmű jegyzőkönyveket, könyveket és iratokat, amelyek férje halála után nála maradtak, és amely mintegy egy ládányi vármegyei irat az átadás-átvétel idején a cékei kastélyban

¹² Az 1622. december 7-ei tisztújításkor készült jegyzőkönyvet már más kéz, a későbbi jegyzőkönyvi bejegyzésekkel összevetve úgy tűnik, hogy Földesi/Földesy utóda, Gejőczy László („Ladislaus Geieőczy”) Ung vármegye jegyzője írta. HU-MNL-BAZML-IV.2001.a. (6. köt. (Prot. 6.) 1603–1629. 425, 439–441. p.)

¹³ HU-MNL-BAZML-IV.2001.a. (6. köt. (Prot. 6.) 1603–1629. 375. p.)

¹⁴ HU-MNL-BAZML-IV.2001.a. (6. köt. (Prot. 6.) 1603–1629. 418. p.)

¹⁵ HU-MNL-BAZML-IV.2001.a. (6. köt. (Prot. 6.) 1603–1629. 426. p.)

¹⁶ A korabeli megyegyűlési, alább hivatkozott jegyzőkönyvi adatok szerint feltehetően az ún. varannósátoraljaújhelyi járás szolgabírája lehetett. Ebben az időszakban ezt a járást nem földrajzi névvel illették, mint a tiszabodrogi, vagy az alzempléni/hegyaljai járás nevét, hanem hagyományos módon, a szolgabíró nevével szerepel a forrásokban. Így onnan lehet tudni, hogy ennek a nagyjából Sátoraljaújhelytől Varannóig és Sztropkóig terjedő járásnak volt a szolgabírája, hogy egyrészt özvegye lakóhelye (Pelejte) ide tartozott, másrészt az 1615 utáni jegyzőkönyvi bejegyzésekben olyan településnevek mellett fordul elő az ő neve, amelyek ehhez a járáshoz tartoztak. Lásd: HU-MNL-BAZML-IV.2001.b. (Iratok. Loc. 101. No. 475. Rectificatio Portarum Comitatus Zempliniensis. Kb. 1630.); HU-MNL-BAZML-IV.2005.a. (P. Loc. 123. No. 66. Portarum totius Comitatus comnumeratio 1593.)

¹⁷ HU-MNL-BAZML-IV.2001.a. (6. köt. (Prot. 6.) 1603–1629. 178, 202, 292, 310–311, 318, 321, 324, 327, 375, 388, 418, 419, 426. p.); HU-MNL-BAZML-IV.2001.b. (Historicum Tomus XII. Fasc. 179. No. 13., No. 15.)

¹⁸ HU-MNL-BAZML-IV.2001.a. (6. köt. (Prot. 6.) 1603–1629. 425. p.)

(„in castello Czeke”)¹⁹ volt elhelyezve. Ez a forrás is megerősíti azt, hogy ebben az időszakban a vármegye jegyzője saját lakóhelyén őrizte a vármegyei iratokat.²⁰

Ezt követően Cherney (Cserney) Pál jegyző 1664. május 25-i lemondóleveléből tájékozódhatunk Zemplén vármegyei levéltárának nagyságáról és őrzési helyéről. Cherney Pál, a vármegye római katolikus vallású, 1646 óta hivatalban lévő jegyzője és egyben országbírói ítélőmester 1664 tavaszán lemondott jegyzői tisztségéről, amelyben jelentős szerepük lehetett a megye protestáns rendjeivel fennálló vallási–egyházpolitikai jellegű ellentéteknek. Cherney ezért levelében közölte a vármegye rendjeivel, hogy lemondása miatt átadja az általa őrzött vármegyei iratanyagot a megye közönségének. A levélből az is kiderül, hogy egyébként a bodrogi Királyhalmecen lakó Cherney ekkor Kassán, azaz Zemplén vármegyén kívül őrizte a vármegye iratanyagát. A vármegyei „levéltár” ekkor már két ládányi volt, ugyanakkor a vármegye iratai közül azokat a jegyzőkönyveket és iratokat, amelyekre a következő megyegyűlésen szüksége volt a vármegyének, egy táskába zárva beküldte a megyegyűlésre „jurátus deákjával”, mivel betegsége és egyéb okok miatt nem tudott személyesen megjelenni a soron következő megyegyűlésen.²¹

Cherney leveléből megtudhatjuk, hogy az állandó levéltár előtti korszakban, más megyékhez hasonlóan, Zemplénben is úgy működött a megye ügyvitele, hogy a megye jegyzője, vagy akadályoztatása esetén az általa megbízott személy, mint itt Cherney „jurátus deákja”, elvitték a megyegyűlésre az aktuális közgyűlési jegyzőkönyvet, valamint az ott tárgyalni tervezett iratokat, hogy azokból felolvashassák a megyegyűlés kezdetén az előző megyegyűlés napirendi pontjait és határozatait. Ezeket az iratokat azután a gyűlés végeztével a jegyző, vagy a feladattal megbízott személy hazavitte.²²

Kazinczy Péter és helyettese, Darnay Péter Zemplén vármegye közszolgálatában

Az 1664. június 10-i, Zemplén mezővárosában, báró Bocskay István főispán jelenlétében tartott tisztújító megyegyűlésen (Sedes Restauratoria) Cherney utódául a komoly jogi és közigazgatási ismeretekkel rendelkező református köznemest, Kazinczy (II.) Pétert választották meg Zemplén vármegye jegyzőjévé. Kazinczy egy megneemesített borsodi jobbágycsalád sarja volt. Apja a Lorántffyak jobbágya, a kazinci származású Sándor Péter (később Kazinczy Sándor Péter, majd Kazinczy (I.) Péter), aki 1630-ban szerzett nemesiséget, míg anyja a krasznokvajdai Szentimrei Szabó családból származó Szabó Borbála. Kazinczy (II.) Péter a Sárospataki Református Kollégium diákja volt, majd jogi ismereteit Borsod vármegye jegyzője, Székely András, majd Abaúj vármegye jegyzője és egyben a Rákóczi-ház ügyvédje, Hejczy Baksi István mellett gyarapította. Ezen „gyakornoki” éveiről így írt később Kazinczy Péter: „Elsőbb deákja én voltam azon jó uramnak”. 1652-ben

¹⁹ A források alapján Céke (szlovákul Cejkov, ma Szlovákia) falu és talán maga a cékei kastély is a 16. század végétől a 17. század elejéig terjedő időszakban fő- (briberi Melith család) és köznemesi családok (pl. sóvári Soós család) birtokában lehetett, de a briberi Melith család bizonyosan Céke egyik meghatározó birtokosa volt. HU-MNL-BAZML-IV.2001.b. (Iratok. Loc. 101. No. 475.); HU-MNL-BAZVL-IV.2005.a. (P. Loc. 123. No. 66. Portarum totius Comitatus comnumeratio 1593.); Oláh 2018, 25–27, 149–150.

²⁰ HU-MNL-BAZML-IV.2001.a. (6. köt. (Prot. 6.) 1603–1629. 441., 455–457. p.)

²¹ HU-MNL-BAZML-IV.2001.b. (Historicorum Tomus XI. Fasc. 175. No. 1937. Cherney (Cserney) Pál, Zemplén vármegye főjegyzője levele Zemplén vármegye közönségéhez lemondásáról, Zemplén vármegyei nála lévő iratainak átadásáról és Buzinkai Mihály pataki kollégiumi professzor kilakoltatásáról. Királyhalmec, 1664. május 25.); Oláh 2018, 96–100, 139–140.

²² Főglein 1936, 153–155.

Lorántffy Zsuzsanna, I. Rákóczi György erdélyi fejedelem özvegye felfogadta a család szolgálatába és ettől kezdve a Rákóczi-ház ügyvédje volt haláláig.²³

A Sárospatakon letelepedő Kazinczy (II.) Péter a Rákóczi-ház szolgálata mellett vármegyei hivatalt is vállalt 1658–1662 között mint Bereg vármegye jegyzője. Tisztségéről azonban hamarosan lemondott, mivel terhes volt a távolabbi vármegyében való szolgálat, hiszen Sárospatakon volt a lakása. 1662-től Zemplén vármegye országgyűlési követe lett Bogdányi Farkas László alispánnal együtt. A református Kazinczy Péter számára nehéz feladat volt, hogy a meggyőződéses katolikus Báthori Zsófia és az ekkor református főispán irányította és erős protestáns rendiséggel bíró Zemplén vármegye közötti felekezeti ellentétekben közvetítsen, de talán ez is motiválta Zemplén vármegyét, hogy a mindkét féllel jó kapcsolatokat ápoló és a békés közvetítésen fáradozó Kazinczy Pétert választották meg Zemplén vármegye jegyzőjévé az 1664 június 10-i megyegyűlésen.²⁴

Kazinczy Péter vármegyei jegyzői működése (1664–1681) a Wesselényi-összeesküvés és az 1670. évi felső-magyarországi felkelés, valamint az ezt követően kibontakozó kuruc felkelés (1671–1685) időszakára esik. Ez az időszak Zemplén vármegye és a vármegye „Archívuma” életében is egy mozgalmas, zaklatott történeti periódus volt. Kazinczy mint a Rákóczi-ház szolgálatában álló személy és I. Rákóczi Ferenc egyik bizalmasa, az 1670. évi felső-magyarországi felkelés bukását követően csak Báthori Zsófia pártfogásának és a római katolikus vallásra való áttérésének köszönhetette, hogy megmenekült a megtorlástól és megtarthatta hivatalát. Ugyan 1671-ben Kazinczyt is bírósági eljárás alá vonták, sőt fej- és jószágvesztésre is ítélték, azonban Báthori Zsófia közbenjárásának köszönhetően a Paul Hoher udvari kancellár vezette rendkívüli bíróság 1671 novemberében nagy pénzbírság mellett kegyelmet adott neki. Itt kell megjegyezni, hogy Kazinczy az ellene folyó eljárás idején, 1671-ben előbb őrizet alatt állt Munkácsra és Regécen, majd Báthori Zsófia védelmébe húzódva várta sorsa jobbra fordulását, így ekkor a vármegyei jegyzői feladatok ellátásában minden bizonnyal korlátozva lehetett. Kazinczynak az 1670-es években is sok munkát adott a Rákóczi-ház és a vármegye szolgálata. Ehhez járult azután, hogy 1676-tól a király tábla bírója, majd élete vége felé, 1681-ben országbírói ítélőmester lett, így az országos szintű igazságszolgáltatásba is bekapcsolódott.²⁵

A források alapján Kazinczy a Rákóczi-ház ügyeinek intézése és királyi táblai bírói feladatai miatt gyakorta nem Zemplénben, hanem a szomszédos Sáros vármegyében, így Bártfán, Zborón, Eperjesen, vagy a Rákócziak abaúji, beregi birtokközpontjaiban (pl. Regéc vagy Munkács), sőt nem ritkán Pozsonyban vagy Bécsben tartózkodott. Emiatt számtalanszor előfordult, hogy nem tudott részt venni a megyegyűléseken, a vármegye ügyintézésében, nem meglepő tehát, hogy több alkalommal, így 1675-ben²⁶ és 1676-ban²⁷ is le kívánt mondani a jegyzői tiszteréről. Kazinczy számára az 1678. év a vármegyei közéletben való részvételtől egy másfajta kényszerű távolmaradást hozott. 1678 nyarán ugyanis csatlakozott Zrínyi Ilona testvérének, a császári ezredes Zrínyi János grófnak Sárospatakról Munkácsra induló csapatahoz, amelyen rajtaütöttek és szétverték a kuruc

²³ Váczy 2012/I., 12–16.

²⁴ HU-MNL-BAZML-IV.2001.a. (9. köt. (Prot. 9.) 1664–1669. 1. p.); Váczy 2012/I., 16–18.

²⁵ Eckhart 2000, 259.; Váczy 2012/I., 18–28.

²⁶ HU-MNL-BAZML-IV.2001.b. (Historicorum Tomus XXI. Fasc. 195. No. 82.)

²⁷ HU-MNL-BAZML-IV.2001.b. (Historicorum Tomus XXI. Fasc. 195. No. 83.); HU-MNL-BAZML-IV.2001.p. (Mondy Miklós által rendezett iratok. 1. csomó. No. 86.)

felkelők, Kazinczy pedig Zrínyi Jánossal együtt kuruc fogságba esett, ahonnan 1678 őszén szabadult.²⁸

Kazinczy Péter szerteágazó jogász és politikai tevékenysége, valamint Zemplén vármegyétől való gyakori távolléteinek fényében érthető, hogy hivatali időszakában többször találkozunk a helyettes jegyző („Substitutus Notarius”) tisztségével, amelyet a bemutatásra kerülő levél írója, Darnay Péter is betöltött. A vármegyei írásbeliség fejlődésével, az írásbeli munka és az iratok mennyiségének növekedésével ugyanis a 16. század végére–17. század elejére szükségessé vált, hogy megjelenjen a jegyző mellett tevékenykedő helyettes jegyző hivatala. Ebből fejlődött ki a 18. századra a vármegyei aljegyző tisztsége. A helyettes jegyző ügyviteli feladatai közé tartozott például a jegyző távollétében a jegyzőkönyv szállítása a megyegyűlés helyszínére és a jegyzőkönyv vezetése a megyegyűléseken, a vármegye által küldött hivatalos levelek megfogalmazása, vagy a vármegyéhez beérkezett és a megyegyűléseken általuk felolvasott levelek kihirdetési záradékának megírása.²⁹ Az 1670-es években Kazinczy Péter mellett több helyettes jegyzővel találkozunk Zemplén vármegyében, így: Köröskényi Gáspár (1671),³⁰ Darnay Péter (1672?–1673/1674 tavasza?), Tarczali Ferenc (1674 ősze–1675, 1679),³¹ Mokcsai Zsigmond (1674. december)³² és szemerei Horváth János (1675–1676).³³

Mit is lehet azonban tudni a levélíróról, Darnay Péterről (? – 1680 előtt)? Lehetséges, hogy a Sárospataki Református Kollégium diákja volt, ugyanis 1662. szeptember 19-én aláírta a kollégium anyakönyvét egy Darnai Sz. Péter nevű diák, aki így felsőbb tagozatos („togatus”, vagy „studiosus”) diákként, „subscribens”, azaz az iskolai önkormányzat teljes jogú polgára lett. Darnai Sz. Péter neve mellé egyébként azt írták be később, hogy patvarista, azaz joggyakornok lett, lehetséges tehát, hogy ez a jogi tanulmányokat folytatott egykori pataki diák azonos volt az 1670-es években Kazinczy Péter mellett működő „substitutus notarius”-sal, illetve fiskálissal.³⁴

Darnay jogi tanulmányai után sátoraljaújhelyi református nemes és ügyvéd (fiscalis) lett, aki a Wesselényi-összeesküvés idején, 1669-ben a felvidéki református rendek követe volt Szendrei István tályai prédikátorral együtt. Feladatuk az volt, hogy pénzt gyűjtsenek a pataki kollégium számára a Német-Római Birodalomban és Angliában, de arra is megbízást kaptak, hogy a német protestáns fejedelmek előtt panaszolják el a Magyar Királyság és

²⁸ HU-MNL-BAZML-IV.2001.b. (Historicorum Tomus XXI. Fasc. 195. No. 80., No. 81.); Angyal 1888/I., 201–202.; Váczy 2012/I., 18–28.

²⁹ Főglein 1936, 154–155, 157, 165–166.

³⁰ Köröskényi Gáspár, aki 1671 decemberében írt alá „substitutus notarius”-ként egy Putnok Ferencnek és Csehi Andrásnak kiadott vármegyei instrukciót, azonos lehet azzal a Köröskényi Gáspárral, aki pataki udvarbíróként szerepel 1671-ben Sátoraljaújhely mezőváros protocollumában, illetve aki 1670-ben részt vett Tokaj ostromában, mint I. Rákóczi Ferenc szervitora. HU-MNL-BAZML-IV.2001.a. (10. köt. (Prot. 10.) 1669–1695. 12. p.); HU-MNL-BAZML-V.1. Sátoraljaújhely mezőváros városkönyve (protocolluma) 1617–1763. 1671. év. 182. p.); Ulrich 2008, 362.

³¹ HU-MNL-BAZML-IV.2001.a. (10. köt. (Prot. 10.) 1669–1695. 47–49, 51–52, 138–139. p.); HU-MNL-BAZML-IV.2001.b. (Historicorum Tomus X. Credentiales. Fasc. 173. No. 1697., Fasc. 173. No. 1722.)

³² HU-MNL-BAZML-IV.2001.p. (Lajstromozatlan, évrendezett vegyes közgyűlési iratok. 13. csomó. 16–18. század. 17. század. Zemplén mezőváros panaszlevele „az sok, s föl alá járó Horvát és Német vitézek és sok adózás” miatt Zemplén vármegyéhez. 1674. december 3. előtt.)

³³ 1654-ben a szemerei Horváth család két tagja, szemerei Horváth János és Mihály is aláírta a Sárospataki Református Kollégium anyakönyvét, mint nemes diák, azaz felsőbb tagozatosok lettek. HU-MNL-BAZML-IV.2001.a. (10. köt. (Prot. 10.) 1669–1695. 68–73, 87, 91. p.); Hörcsik 1998, 8–11, 173.

³⁴ Hörcsik 1998, 8–11, 100.

benne a protestáns rendek testi és lelki szabadságának végső romlásra jutását, valamint azt, hogy nem tudnak már ellenállni a töröknek és ha nem kapnak segítséget, kénytelenek lesznek meghódolni nekik. Darnay neve ezért a Wesselényi-mozgalom résztvevőinek listájában is szerepelt a későbbi vizsgálati eljárások során, azonban 1670 nyarán, a felsőmagyarországi felkelés összeomlásakor Zemplén vármegye őt küldte követségbe a bécsi udvarhoz és ennek alkalmából a vármegye I. Lipót első miniszteréhez, Lobkowitz herceghez küldött levelében a herceg pártfogásába is ajánlotta Darnayt. Úgy tűnik nem is érte komolyabb retorzió, mivel az 1670-es években Kazinczyhoz hasonlóan ő is Zemplén vármegye szolgálatában állt.³⁵

Darnayt az 1672. február 4-i tisztújításon a vármegyei törvényszék esküdtjévé választották.³⁶ Neve a Zemplén vármegyei iratokban szerepel „substitutus notarius”-ként (helyettes jegyző) 1673-ban,³⁷ de úgy tűnik, hogy e feladatát a bemutatásra kerülő levél írásakor, 1672 őszén, valamint 1674 elején is ellátta. Utóbbira abból lehet következtetni, hogy Kazinczy Péter 1674. április elején arról értesítette Zemplén vármegye közönségét, hogy Pozsonyba kell utaznia I. Rákóczi Ferenc ügyeinek elintézése végett. Innen – reményei szerint – a hónap végéig szeretett volna visszatérni, és úgy számolt, hogy addig egy megyegyűlésnél többet nem tart meg a vármegye, amelyre Darnayt rendelte ki.³⁸ Az 1676. évi tisztújító megyegyűlésen pedig Kazinczy Péter esküdt jegyző mellett mint „Fiscalis”-t, azaz ügyészt³⁹ említették. Darnay neve 1678-ban felmerült Zemplén vármegye közönsége részéről az üresedésben lévő jegyzői tisztség betöltésére Kazinczy utódjaként. Jelölését Homonnai Drugeth Zsigmond főispán sem ellenezte, aki elismerően nyilatkozott korábbi, substitutus jegyzőként végzett munkájáról.⁴⁰

A bujdosók 1672. évi hadjáratának hatása Zemplén vármegye igazgatására és levéltárára

A Magyar Királyság Habsburg-uralommal elégedetlen fő- és köznemeseseinek körében 1664 után kibontakozó Wesselényi-összeesküvés és az ebből kifejlődő 1670. évi felső-

³⁵ Óváry 1901, 277.; Pauler 1876/I., 272.; Ulrich 2008, 356.

³⁶ HU-MNL-BAZML-IV.2001.a. (10. köt. (Prot. 10.) 1669–1695. Az 1672. február 4-ei tisztújító megyegyűlés („Sedes Electoria seu Restauratoria”) jegyzőkönyve. 14–16. p.)

³⁷ HU-MNL-BAZML-IV.2001.b. (Historicorum Tomus X. Credentiales. Fasc. 173. No. 1693. A Szepe-si Kamara levele Zemplén vármegye közönségének. Kassa, 1673. július 29., Historicorum Tomus XXI. Fasc. 195. No. 80. Kazinczy Petrus absentiam suam ex Congregatione excusat, 1673. Kazinczy Péter levele Zemplén vármegye közönségéhez. Zboró, 1673. augusztus 6. – Bár itt Kazinczy nem említi Darnayt név szerint, de mivel néhány nappal korábban, július 29-én „substitutus notarius”-ként írta alá a Szepesi Kamara levelének kihirdetési záradékát, Kazinczy rá gondolhatott levelében, amikor a megyegyűlésen, az őt távollétében helyettesítő „substitutus notarius”-ról írt.); HU-MNL-BAZML-IV.2001.p. (Mondy Miklós által rendezett iratok. 8. csomó. No. 487. Megyei számadási nyugták 1661–1684. Darnay Péter nyugtája a Barankó Sándor szolgabírótól felvett 45 magyar forintról. Vitány, 1673. szeptember 20.)

³⁸ HU-MNL-BAZML-IV.2001.b. (Historicorum Tomus XXI. Fasc. 195. No. 81. Kazinczy Petri Notarii informatoriae Literae de itinere Posonium assumpto/suscepto, et revocata ex Comitatu Germanica Militia, 1674. Kazinczy Péter levele Zemplén vármegye közönségéhez. Bártfa, 1674. április 3.)

³⁹ HU-MNL-BAZML-IV.2001.a. (10. köt. (Prot. 10.) 1669–1695. Az 1676. november 10-ei, Terebes mezővárosában tartott tisztújító megyegyűlés („Sedes Electoria, sive Restauratoria”) jegyzőkönyve. 94–95. p.)

⁴⁰ HU-MNL-BAZML-IV.2001.b. (Historicorum Tomus XI. Fasc. 176. No. 22. Darnay Petrum pro Notario Comitatus commendat Supremus Comes, 1678. Homonnai Drugeth Zsigmond zempléni főispán levele a vármegye közönségéhez az üresedésben lévő vármegyei jegyzői tisztség betöltéséről Darnay Péterrel, valamint Fodor Ádámnak néhai Gallya János idősebbik árvája elleni hatalmaskodásáról. Ungvár, 1678. május 18.)

magyarországi, vagy tiszavidéki felkelés kudarcát követően a mozgalom résztvevői közül aki csak tudott, elmenekült az Erdélyi Fejedelemség és közvetetten a török védőszárnya alá. A Habsburg-udvar ugyanis le akart számolni a rendi-nemesi ellenzékkel és a protessztáns egyházakkal egyaránt. Ebből pedig egy majd másfél évtizedes polgárháborúnak is tekinthető fegyveres küzdelem, a kuruc felkelés bontakozott ki, amelyben a kurucok számíthattak az Erdélyi Fejedelemség és a török korlátozott támogatására.⁴¹

Az 1671/1672-től 1685-ig tartó kuruc felkelés időszakában az évről évre ismétlődő kuruc és császári hadműveletek felbolygatták Felső-Magyarország életét. Az emberek állandó háborús viszonyok között éltek mindennapi életüket, amely természetesen a vármegyék működésére is hatással volt. Kazinczy Péter Zemplén vármegyei jegyző és Darnay Péter 1670-es évekbeli leveleiből kiderül ugyanis, hogy a meg-megújuló kuruc támadások idején a megyegyűléseket nem tudták mindig nyugodt körülmények közt megtartani.

Erre szolgál bizonyítékkul Darnay Péter most bemutatásra kerülő, az első, 1672. évi kuruc hadjárat kezdetén megszületett, általam korábban tévesen 1673. évinek vélt,⁴² de valójában 1672. szeptember 15-i, Cherney/Cserney Pál alispánhoz írott levele. Ebben arról számolt be az alispánnak, hogy aznapra „Generális Gyűlést” hirdettek Zemplén mezővárosába, ahol a közgyűléseknek helyet adó, 1668-ban átadott vármegyeháza⁴³ is állt. A megyegyűlés előtt Kazinczy Péter átadta Darnaynak „az egész Protocolumot”, ami lehetséges, hogy az összes megyegyűlési jegyzőkönyvet jelenti, majd Kazinczy I. Rákóczi Ferenc fejedelemhez ment Regéc várába, amely Darnay értesülései szerint már ostrom alatt állt. Darnay meg is érkezett Zemplénbe az aktuálisan használt megyegyűlési jegyzőkönyvvel,⁴⁴ de senki sem volt ott a megyegyűlésen, ezért kérte Darnay az alispánt, hogy idejében tudósítsa arról, hogy hol lesz a megyegyűlés, hogy emiatt senkit ne érjen hátrány és ő is tudjon ehhez alkalmazkodni. Darnay azt is megjegyezte, hogy nagy zűrzavarban vannak és nem hinné, hogy Al-Zemplénből (a hegyaljai járásból) egy nemes is elmenne a gyűlésre.⁴⁵

A levél keltezésének pontosításában egyébként az abban szereplő Zemplén vármegyei tisztviselők hivatalviselésének ideje is segítséget nyújt, ami alapján egyértelműen csak 1672. szeptember 15-én íródhatott a levél, nem pedig 1673-ban. A levél címzettjét, a veteránnak számító katolikus köznemesi politikust, tisztviselőt és jogászt, Cserney/Cherney Pált a gróf gersei Pethő Zsigmond főispán által ajánlott négy jelölt közül – Cserney, Szentiványi Mihály, Putnoky Ferenc és Nagymihályi István – választották meg Zemplén vármegye alispánjává a leköszönő Szemere László után a vármegye 1672. február 4-i tisztújításán. Egy év múlva, az 1673. március 7-i tisztújításon Cserney leköszönt alispáni tisztségéről és helyére Putnoky Ferencet választották meg a vármegye alispánjává. Dobozai Pált szintén az 1672. február 4-i tisztújítás alkalmával választották a varannó-sátoraljaújhelyi járás szolgabírája, Barankó Sándor mellé esküdtté, de a nevével az 1673. március 7-i tisztújításon már nem találkozunk a vármegyei tisztviselők között. Az utóiratban szereplő Domokossi Tamás pedig feltehetően azzal a Domokos Tamással azonos, akit ugyancsak az 1672.

⁴¹ Benczédi 1975, 509–550.; Pauler 1869/I., 1–16.

⁴² Oláh 2011a, 299.

⁴³ Oláh 2011b, 63–65.

⁴⁴ Ez talán azonos lehet az alábbi, 1669–1695 közötti időszakból megmaradt jegyzőkönyvvel: HU-MNL-BAZML-IV.2001.a. (10. köt. (Prot. 10.) 1669–1695.)

⁴⁵ HU-MNL-BAZML-IV.2001.p. (Mondy Miklós által rendezett iratok. 1. csomó. No. 84.)

február 4-i tisztújításkor választottak Kaszás Ferenc bodrogi szolgabíró mellé esküdtné. Domokosi szintén csak egy évig viselte tisztségét.⁴⁶

Darnay tudósítása arról, hogy 1672. szeptember 15-én elmaradt a megyegyűlés Zemplén mezővárosában, az események fényében nem meglepő. Az Erdély határvidékén szervezkedő kuruc bujdosók Habsburg-ellenes hadjárata 1672. augusztus végén–szeptember elején vette kezdetét. A támadás egyik főcsapásiránya Debrecen felől haladt Kálló érintésével Zemplén felé szeptember elején. A kuruc felkelők főerői, amelyet báró Petróczy István, Szuhay Mátyás, kölcsi Kende Gábor és Szepesi Pál vezettek, és amelyben több 1671-ben elűzött hegyaljai prédikátort is megtalálunk, Szerencs és Ónod között átkeltek a Tiszán, majd előzölnték Tokaj-Hegyalját. Az itt élő protestáns nemesek és parasztok közül számosan csatlakoztak hozzájuk, de a katolikusok közül is, ugyanakkor sokan elmenekültek a felkelők elől. Azt is meg kell említeni, hogy súlyos, több esetben gyilkossággal végződő atrocitások érték a katolikus egyháziakat többek között Olaszliszkán, Megyaszón, Sátoraljaújhelyen, ahol feldúlták a Barátszeren a pálos kolostort, vagy Homonnán, ahol pedig a minorita kolostort fosztották ki. Tokaj-Hegyaljáról a felkelők egyik, Szerencs térségében szerveződő hadoszlopa Szepesi Pál és Szuhay Mátyás vezetésével Ónod ellen vonult, amelyet felszólítottak a megadásra, míg egy másik hadoszlopa a szatmári nemes, kölcsi Kende Gábor vezetésével Regéc ellen támadt. Ide húzódott vissza a bujdosók elől I. Rákóczi Ferenc, valamint a környező zempléni és abaúji nemesség is. Miután azonban Kende és a hozzá csatlakozó báró Petróczy István nem bírtak Regéc várával, Kassa alá vonultak, ahol szeptember 13-án csatlakozott hozzájuk az Ónod alól elvonuló, de 4000 fegyverest a vár alatt hagyó Szepesi Pál és Szuhay Mátyás. A bujdosók mintegy 8000 főnyi hadoszlopa másnap, szeptember 14-én pedig Enyickénél megverte báró Paris von Spankau császári generális-főstrázsamester hadát.⁴⁷

A királpárti zempléni nemesség egy részének Regécre menekülését 1672 őszén egyébként Kazinczy Péter is megörökítette a megyegyűlési jegyzőkönyvben. Kazinczy feljegyzése szerint a rebellek támadása idején a vármegye nemességéből sokan a környező erődítményekbe húzódtak be. Ő maga például Regéc várában tartózkodott a rebellek leveréséig és szétkergetéséig – azaz 1672 október végéig–november elejéig: „Subsecuta iterata Rebellion tumultuatione potiorique ex parte Comitatus membris ad fortalitia se se recapientibus prout et me in Arce Regecz existente usque ad confusionem et profligationem Rebellion Congregationi interesse nequivi, verum iisdem fuis Congregatio Comitatus celebrata in Oppido Zemplin die 2. Novembris Anno 1672.”⁴⁸ A regéci vár ostromának hírért, Darnay is megosztotta a függelékben közlésre kerülő levélben az alispánnal.

Ilyen felfordult polgárháborús helyzetben küldte el Kazinczy Péter vármegyei jegyző Darnay Pétert a megyegyűlési jegyzőkönyvvel Zemplén mezővárosába, a vármegyházához, a szeptember 15-ére meghirdetett, de elmaradt megyegyűlés helyszínére. Kazinczy lépése megfelelt a korban szokásos eljárásrendnek, azaz a vármegye jegyzője, ha valamilyen okból nem tudott (vagy nem akart) részt venni a megyegyűlésen, akkor maga helyett a jegyzőhelyettest – ez esetben Darnayt – küldte el a jegyzőkönyvvel. Meg kell ugyanakkor azt is jegyezni, hogy Zemplén vármegye nemességének egy része, néhány nappal később,

⁴⁶ HU-MNL-BAZML-IV.2001.a. (10. köt. (Prot. 10.) 1669–1695. 14–16., 30–31. p.)

⁴⁷ HU-MNL-BAZML-V.272.a. (Városháza. 3. köt. 1670–1834. Babocsay Izsák: Fata tarczaliensia, azaz Tarczal' mezőváros főbb változásai (1670–1700) 1672. esztendő.); Pauler 1869/I., 10–15.; Pauler 1869/II., 93.; Trócsányi 1972, 123–125.

⁴⁸ HU-MNL-BAZML-IV.2001.a. (10. köt. (Prot. 10.) 1669–1695. 22. p.)

szeptember 20-án Zemplén mezővárosában közgyűlést tartott. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha azt feltételezzük, hogy ezen a gyűlésen a két pártra szakadó zempléni nemesség meggyőződésből vagy kényszerből a bujdosókhoz húzó része vehetett részt. Erre abból lehet következtetni, hogy követek, Rady István és a bodrogi Zétény egyik földesura, Klobusiczky Pál felkeresték az enyicsei győzelmet követően ekkor Buzinkánál táborozó bujdosók főszeregének fővezéreit („Az elől járó magyar hadaknak Deputatus Gondviselői”), báró Petróczy Istvánt, Szuhay Mátyást, kölcsei Kende Gábort és Szepesi Pált. Ők pedig a vármegyének szóló válaszlevelükben tudósítanak arról, hogy fogadták a szeptember 20-án Zemplénben tartott közgyűlésről kiküldött követeket, akik átadták szóban a vármegye üzenetét, amelyre ők hasonlóan szóbeli választ küldenek a követekkel. A szeptember 20-i „kuruc” megyegyűlés jegyzőkönyve azonban nem található meg sem az 1669–1695 közötti, bekötött, sem a közgyűlési iratok között fennmaradt bekötetlen 17–18. századi jegyzőkönyvek és jegyzőkönyvi fogalmazványok között. Zemplén vármegye élete végül a bujdosók támadásának visszaverése és Felső-Magyarországról való teljes kiszorítása után tért vissza a normálisnak mondható kerékvágásba 1672–1673 fordulójára. Legalábbis 1672 november–decemberétől tartott a vármegye rendszeresebben újra megyegyűléseket, amelyek jegyzőkönyvei napjainkig fennmaradtak⁴⁹

Epilógus, avagy hogyan hatottak a későbbi kuruc hadjáratok a vármegye igazgatására és levéltárára Zemplénben

A 1672. évi hadjárat kudarcának ellenére folytatódó kuruc hadjáratok, egészen Thököly Imre 1682. évi hadjáratáig és fejedelemsége megszerveződéséig, nem maradtak hatástalanok a vármegye életére és igazgatására nézve. A korabeli forrásokat vizsgálva megfigyelhető, hogy az 1670-es évek közepétől 1682/1683 fordulójáig Zemplén vármegye megyegyűléseit a kuruc betörések által könnyebben elérhető, a vármegye déli részében található Zemplén mezővárosától egyre északabbra tartották. Ráadásul a megyegyűlések gyakorta olyan településeken voltak, amelyeken, vagy amelyek szomszédságában erősített kastélyok, várak találhatóak (Terebes, Varannó, Sztropkó, Homonna).⁵⁰

A kuruc felkelés másik következménye Zemplén vármegye közigazgatására–igazságszolgáltatására és ennek részeként a megyei iratok elhelyezésére az volt, hogy a vármegye „levéltárát” – legalábbis egyes időszakokban – erősített helyeken őrizték. Kazinczy Péter 1670-es évekbeli levelei ugyanis a vármegye iratainak elhelyezéséről is tartalmaznak adatokat, és ezekből tudjuk, hogy az 1670-es évek közepén a vármegye protocollumai (és feltehetően az iratok is) bizonyosan Sztropkó várában voltak. Ennek az volt az oka, hogy az 1670. évi felső-magyarországi felkelés után báró Bocskay István zempléni főispán, a felkelés egyik vezetője Erdélybe menekült és utána a sztropkói vár és uradalom ura, a római katolikus és királypárti gróf, gersei Pethő Zsigmond felső-magyarországi vicegenerális lett a főispán. Az Észak-Zemplénben fekvő Sztropkó vára távolabb esett a kurucok betöréseitől, így biztonságos menedék lehetett a vármegye iratai

⁴⁹ HU-MNL-BAZML-IV.2001.a. (10. köt. (Prot. 10.) 1669–1695. 22–25. p.); HU-MNL-BAZML-IV.2001.b. (Iratok. Fasc. 219. No. 313. „Az elől járó magyar hadaknak Deputatus Gondviselői” (báró Petróczy István, Szuhay Mátyás, kölcsei Kende Gábor és Szepesi Pál) levele Zemplén vármegye közönségéhez. Buzinkai magyar tábor („ex Castris Hungarorum, ad Buzinkam”), 1672. szeptember 23.); HU-MNL-BAZML-IV.2001.b. (186. köt. Index Actorum Historicorum (Kazinczy-féle) 1214–1777. I. köt. A–I. Congregationes.); Főglein 1936, 154.; Oláh 2011a, 296.

⁵⁰ HU-MNL-BAZML-IV.2001.a. (10. köt. (Prot. 10.) 1669–1695. 22–192. p.); HU-MNL-BAZML-IV.2001.b. (186. köt. Index Actorum Historicorum (Kazinczy-féle) 1214–1777. I. köt. A–I. Congregationes.); Oláh 2011a, 295–301.

számára is. Bár Pethő Zsigmond 1675-ben bekövetkezett halála után gróf Homonnai Drugeth Zsigmond töltötte be a főispáni tisztséget, a vármegye jegyzőkönyvei és iratai 1676-ban is még bizonyosan a gersei Pethők várában, Sztropkón voltak.⁵¹ Ezt az is magyarázhatja, hogy Homonnai Drugeth Zsigmondot Mokcsay András korbáviai püspök és leleszi prépost 1675. október 24-én ugyan beiktatta a főispáni székbe a Terebesen tartott tisztújító vármegyegyűlésen, de az ifjú főispán kezdetben sokat volt távol vármegyéjétől. Folytatta ugyanis bécsi egyetemi tanulmányait, amelyet 1676 nyarán zárt le, amit pedig egy nyolc hónapig, 1676 októberétől 1677 júniusáig tartó európai körutazás követett, így Zemplén vármegye 1676. novemberi tisztújításán sem tudott személyesen részt venni.⁵²

Összegzőként tehát el lehet mondani, hogy Darnay Péter 1672. szeptember közepén íródott levele érdekes igazgatás- és levéltártörténeti adalék Zemplén vármegye kuruc kori történetéhez. A levél bepillantást enged a vármegye 1670-es évekbeli közigazgatásának működésébe. Abba, hogy hogyan és milyen eljárásrend alapján használták és vezették a folyamatban lévő megyegyűlési jegyzőkönyveket, illetve mi történt akkor, amikor (polgár-)háborús helyzet zavarta meg a két részre szakadó vármegye megszokott működését.

⁵¹ HU-MNL-BAZML-IV.2001.b. (Historicorum Tomus XXI. Fasc. 195. No. 82., Fasc. 195. No. 83.); Keresztvíztől sírkeresztig. 2. 2021, 1054–1057.; Borbély 2025, 266.; Oláh 2011a, 293–294.; Trócsányi 1972, 90.

⁵² Minden bizonnyal már a főispáni beiktatással összefüggésben küldött Zemplén vármegye közgyűlése 1675. október 9-én egy küldöttséget Homonnai Drugeth Zsigmond főispánhoz, amelynek tagjai a jegyzőkönyv szerint Putnoki Ferenc alispán, Galambos László, Csicséri Ambrus és Ferenci Ferenc voltak. A vármegyei küldöttség meg is érkezett Ungvárra, ahol Drugeth fogadta is őket, meghallgatta a vármegye által küldött üzenetet és válaszát szóban közölte a követekkel és erről 1675. október 12-én, Ungváron kelt credentionális levelében tájékoztatta is Zemplén vármegye közönségét. A levél szerint ugyanakkor a vármegyei küldöttség tagjai Putnoki Ferenc, Galambos Ferenc és Ferenczi Ferenc voltak. HU-MNL-BAZML-IV.2001.a. (10. köt. (Prot. 10.) 1669–1695. Az 1675. október 24-ei, Terebes mezővárosában tartott tisztújító megyegyűlés („Sedes Electoria seu Restauratoria”) jegyzőkönyve. 69–71. pp., illetve 94–95. p.); HU-MNL-BAZML-IV.2001.b. (Historicorum Tomus XIII. Fasc. 181. No. 58. Homonnai Drugeth Zsigmond levele Zemplén vármegye közönségéhez. Ungvár vára, 1675. október 12.); Borbély 2025, 260–266.

Függelék

Darnay Péter levele Cserney Pálhoz, Zemplén vármegye alispánjához. Zemplén, 1672. szeptember 15.⁵³

Generose Domine,
Fautor mihi colendissime.⁵⁴

Humilimorum Servitiorum meorum commendationem.⁵⁵ Az kegyelmed parancsolatja mellett folytatván Cursust⁵⁶ Dobozi Pál Esküdt Uram, ez mai napon, úgy mint pro die 15 praesentis⁵⁷ hirdetett Generalis Gyűlést ide Zemplénben (Zemlenben), az hova én eljövök az Protocolommal⁵⁸ (:mivel Kazinczy (Kazinci) Uram⁵⁹ Regécben (Regeczben) menvén az Méltóságos Fejedelemhez,⁶⁰ én kezemben assignalta⁶¹ az egész Prothocolumot és már úgy hallatik, obsidióban⁶² vagyon Regecz vára:), de én semmit itt nem találtam, noha el vára-koztam tova kilenc óráig. Már Uramat kegyelmedet alázatosan kérem, méltóztassék az Gyűlés napját, tempestive⁶³ (:az midőn leszen:) értésemre adni, hogy tudhassam magamat alkalmaztatni, és az Nemes Vármegye is rövidséget ne szenvedjen. Mi valóban Confusio-ban⁶⁴ vagyunk, főképpen az egész Al-Zemplénből (Al Zemlenből), nem hiszem, hogy csak egy is jöjjön a gyűlésre. Generosam Dominationem Vestram feliciter valere desideramus. Zemplén (Zemlen) 15 7bris 1672.⁶⁵

Generosae Dominationis Vestrae

Humilis Servitor

Petrus Darnay (Darnaj)⁶⁶

Hátirat (címezés):

Édes Domokossi Tamás Uram ezen Ispán Uramnak ő kegyelmének szóló levelemet küldje meg kegyelmed.

kegyelmed jóakaró szolgája

Darnay (Darnaj) Péter mp.

⁵³ HU-MNL-BAZVL-IV.2001.p. Mondy Miklós által rendezett iratok. 1. csomó. No. 84.

⁵⁴ (lat.) Nemzetes Uram, igen tisztelt Jóakaróm.

⁵⁵ (lat.) (Humillimorum servitiorum meorum commendationem.) Legalázatosabb szolgálataimnak ajánlását.

⁵⁶ cursust (cursus, lat.): latin

⁵⁷ (lat.) folyó hó 15. napján

⁵⁸ protocollummal (protocollum, lat.): jegyzőkönyv

⁵⁹ Kazinczy Péter Zemplén vármegyei jegyző

⁶⁰ I. Rákóczi Ferenc választott erdélyi fejedelemtől van szó.

⁶¹ assignalta (assigno, lat.): átadta, rendelkezésére bocsátotta

⁶² obsidióban (obsidio, lat.): ostromban, ostrom alatt

⁶³ (lat.) idején, a maga idején

⁶⁴ confusio-ban (confusio, lat.): zűrzavarban

⁶⁵ (lat.) Kívánjuk, hogy nemzetes uraságod szerencsésen/boldogan éljen. Zemplén, 1672. szeptember 15-én.

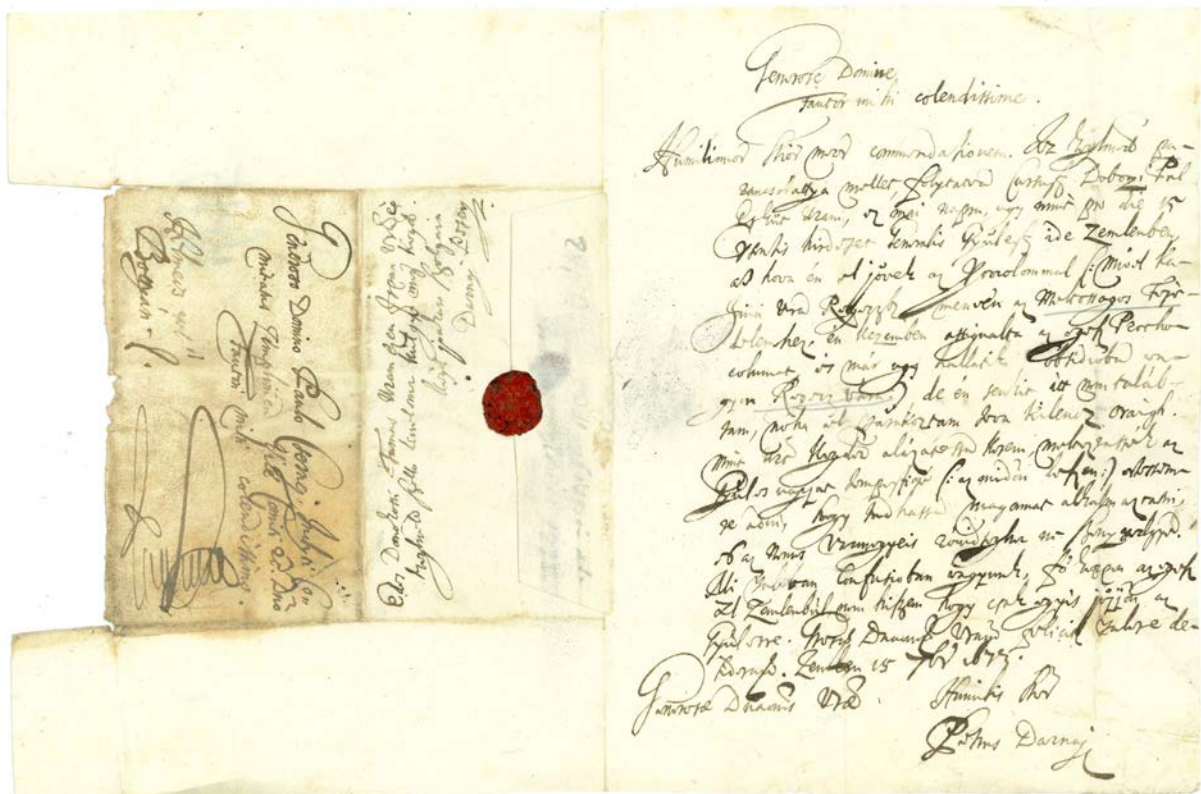
⁶⁶ (lat.) Nemzetes Uraságtok alázatos szolgája, Darnay Péter

Generoso Domino Paulo Csernej, Incltyi Comitatus Zempliniensis Vice Comiti etc.
Domino Fautori mihi colendissimo.⁶⁷

Helmec (Helmecz) vel

Bottyán - [.⁶⁸

A hátlapon látható még egy elmosódott, nagyrészt olvashatatlan kék ceruzás feljegyzés:
[24, ... Pál alispán? 1675?]

⁶⁷ Címzés (lat.): Nemzetes Cserney (Csernej) Pál úrnak, tekintetes Zemplén vármegye alispánjának stb. Igen tisztelt Pártfogó Uramnak.

⁶⁸ Helmec vagy Bottyán A két említett település Királyhelmec, szlovákul Kráľovský Chlmec, illetve Boty-tyán, később Battyán, szlovákul: Bot'any, ma mindkét település Szlovákiában található.

Levéltári források

- HU-MNL-BAZML-IV.2001.a. Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára, Zemplén Vármegye Nemesi Közgyűlésének, Bizottmányának és Haynau-féle közigazgatásának iratai, Közgyűlési és törvényszéki jegyzőkönyvek
- HU-MNL-BAZML-IV.2001.b. Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára, Zemplén Vármegye Nemesi Közgyűlésének, Bizottmányának és Haynau-féle közigazgatásának iratai, Szirmay-Kazinczy-féle történelmi iratok (Acta politica)
- HU-MNL-BAZML-IV.2001.p. Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára, Zemplén Vármegye Nemesi Közgyűlésének, Bizottmányának és Haynau-féle közigazgatásának iratai, Egyes közgyűlési iratok
- HU-MNL-BAZVL-IV.2005.a. Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára, Zemplén vármegye adószedőjének iratai, Szirmay-féle pénztári és biztossági iratok – Acta perceptoria et comissariatica
- HU-MNL-BAZML-V.272.a. Tarcal nagyközség iratai, Tarcal mezőváros feudális kori iratai

Internetes források

- Péter – Benda – Horn – Koltai 2008 = Péter Katalin – Benda Borbála – Horn Ildikó – Koltai András: A magyar arisztokrácia családi kapcsolatrendszere a 16–17. században. 2008. <https://archivum2004.piarista.hu/arisztokrata/> (Hozzáférés: 2025. november 17.)

Kiadott források

- Brodarics 1983 = Brodarics története a mohácsi vészről. Fordította és jegyzetekkel ellátta: Szentpétery Imre. Bp., 1983. [Reprint]
- Dongó 1909 = Dongó Gyárfás Géza: Hová lettek vármegyénknek legrégebbi írásai? Adalékok Zemplénvármegye Történetéhez. 15. (1909/1–3. sz.) 4–6.
- Hörcsik 1998 = Hörcsik Richárd: A Sárospataki Református Kollégium diákjai 1617–1777. Sárospatak, 1998.
- Kapás 1898 = Kapás L. Aurél: Történelmi jegyzetek Zemplén-vármegyéről. (24. Folytatás). Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez. 4. (1898/1) 11–13.
- Kazinczy Ferenc levelezése. 23. 1960 = Kazinczy Ferenc levelezése. 23. kötet. (1927 óta előkerült és kötetbe nem foglalt levelek gyűjteménye) Közzéteszi Berlász Jenő, Busa Margit, Cs. Gárdonyi Klára, Fülöp Géza. (Kazinczy Ferenc Összes Művei. Levelezés. 23. kötet. 2. pótkötet.) Budapest, 1960.
- Keresztvíztől sírkeresztig. 2. 2021 = Keresztvíztől sírkeresztig. Családi eseményekre szóló meghívólevelek Kassa város levéltárában (1526–1700). Közzéteszi Hanák Béla – Szabó András Péter. 2. Bp., 2021. (Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria. Series fundavit: Pál Fodor. Redigit: Antal Molnár. Historiae Familiarum Hungaricarum: Fon-

tes 5. Subseriem redigit: Gabriella Erdélyi. – Magyar Történelmi Emlékek. Okmánytárak. Magyar Családtörténeti Források 5.)

Oláh 2018 = Dokumentumok az MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárából. Szerk. Oláh Tamás. A forrásokat válogatta, átírta, jegyzetekkel ellátta Oláh Tamás. Életrajzi adattár és rövidítésjegyzék Oláh Tamás. (Forrásaink a reformációról. Sorozatszerk. Kovács Eleonóra) Bp., 2018.

Óváry 1901 = A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának oklevélmásolatai. Ismerteti Óváry Lipót. 3. füz. A XVII. századból származó oklevelek kivonatai. Bp., 1901.

Tóth 1990 = Tóth Péter: Zemplén vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei (tartalmi kivonatok) I. 1558–1560. Szerk. Csorba Csaba. Miskolc, 1990.

Tóth 2001 = Tóth Péter: Zemplén vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei II. 1561–1563. (Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltári Füzetek 40. Sorozatszerk. Dobrossy István) Miskolc, 2001.

Szakirodalom

Angyal 1888/I. = Angyal Dávid: Késmárki Thököly Imre 1657–1705. I. (Magyar Történelmi Életrajzok. Szerk. Szilágyi Sándor) Bp., 1888.

Barta 1983 = Barta Gábor: A Sztambulba vezető út (1526–1528). (Gyorsuló idő) Budapest, 1983.

Benczédi 1975 = Benczédi László: Az 1670. évi tiszavidéki felkelés és társadalmi háttere. Századok. 109. (1975/3–4) 509–550.

Borbély 2025 = Borbély Zoltán: A Drugethek. Egy főnemesi család a kora újkori Magyar Királyságban. Pécs, 2025.

Eckhart 2000 = Eckhart Ferenc: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Szerk. Mezey Barna. (Millenniumi magyar történelem. Historikusok. Sorozatszerk. Gyurgyák János, Póth János.) Bp., 2000.

Ember 1946 = Ember Győző: Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig. (Magyar Országos Levéltár Kiadványai III. Hatóság- és hivataltörténet 1.) Budapest, 1946.

Főglein 1923 = Főglein Antal: Zólyom vármegye levéltára. Levéltári Közlemények, 1. (1923/1–2. sz.) 150–164.

Főglein 1933 = Főglein Antal: Gömör vármegye levéltára. Levéltári Közlemények, 11. (1933/3–4. sz.) 208–222.

Főglein 1936 = Főglein Antal: A vármegyei notarius. Levéltári Közlemények 14. (1936) 149–171.

Kubinyi 2008 = Kubinyi András: Szapolyaiak és familiárisaik (szervitoraik). In: Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Philosophica. Tanulmányok Szapolyai Jánosról és a kora újkori Erdélyről. 13. (2008/3.) 227–265.

- Magyarország világi archontológiája. 1458–1526. II. 2017 = C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás – W. Kovács András: Magyarország világi archontológiája. 1458–1526. II. Megyék. (Monumenta Hungariae Historica. Elenchi. Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak. Szerk. Fodor Pál.) Bp., 2017.
- Oláh 2011a = Oláh Tamás: A Bodrogköz hadi krónikája 1670–1711. Széphalom 21. A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve. Szerk. Kovács Dániel. Sátoraljaújhely, 2011. 289–312.
- Oláh 2011b = Oláh Tamás: Kazinczy Ferenc kapcsolata Zemplén vármegye levéltárával. Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Philosophica. 16. (2011/1.) 63–92.
- Pauler 1869/I–III. = Pauler Gyula: A bújdosók támadása 1672-ben. I. rész. Századok. 3. (1869/1.) 1–16., II. rész. Századok. 3. (1869/2.) 85–97., III. rész. Századok. 3. (1869/3.) 166–178.
- Pauler 1876/I–II. = Pauler Gyula: Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése. 1664–1671. I–II. kötet. Bp., 1876.
- Szirmay 1804 = Szirmay Antal: Notitia Historica Comitatus Zempléniensis. Budae, 1804.
- Trócsányi 1972 = Trócsányi Zsolt: Teleki Mihály. (Erdély és a kurucmozgalom 1690-ig) Bp., 1972.
- Ulrich 2008 = Ulrich Attila: Bűnök és bűnösök. (A Wesselényi-mozgalom résztvevői, és perbefogásuk okai 1669–71 között) In: II. Rákóczi Ferenc, az államférfi. Tanulmányok a sárospataki országgyűlés 300. évfordulóján. Szerk. Tamás Edit. (A Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetei. 53. sz.) Sárospatak, 2008. 346–374.
- Váczy 2012/I. = Váczy János: Kazinczy Ferenc és kora. I–II. kötet. Sajtó alá rendezte Kovács Dániel. I. kötet. Debrecen, 2012.

RÓZSA GYÖRGY GYULA

„ÉDES HAZÁNK EGE FELETT MÉG INKÁBB TORNYESULÓ VESZÉLYT LEGHŰBB
KEBELLEL SZEMEM ELŐTT HORDVA...”

**BORSOD VÁRMEGYE HONVÉDELMI VÁLASZTMÁNYÁNAK MŰKÖDÉSE
1848. NOVEMBER 1–30.**

Borsod vármegye Honvédelmi Választmánya, amely testület 1848. október 14-én alakult Miskolcon, november hónap során tizenegy alkalommal ülésezett, szervezve a megye honvédelmének mindennapjait. A jegyzőkönyvi bejegyzéseken és a hozzá kapcsolódó iratokon keresztül képet kapunk a szabadságharcra való felkészülés novemberi időszakáról, annak nehézségeiről, kihívásairól. A tanulmányhoz kapcsolódó forrásközlés részletesen bemutatja mindazon eseményeket, döntéseket és törekvéseket, melyek e közigazgatási területen történtek, felkészülve a közeljövő katonai küzdelmeire.¹

Borsod vármegye Honvédelmi Választmánya 1848. október 14-én tartotta alakuló ülését a miskolci megyeháza épületében. Ezt követően ez az új közigazgatási szerv irányította és szervezte a megye honvédelmi ügyeit és életét. Az októberi eseményeket bemutató tanulmány és forrásközlés feltárta a kibontakozó szabadságharc borsodi hétköznapijait, az itt folyó küzdelmeket.²

November hónap során tizenegy alkalommal ülésezett a testület, melynek jegyzőkönyvei és az ahhoz kapcsolódó iratok rendkívüli forrásértékkel bírnak a megyetörténet és a szabadságharc történetének szempontjából. Az üléseken Borsod vármegye közéletének tagjaiból nyolc fő vett részt, akik közül ketten, Miklós Ferenc alispán és Nosztícius János minden testületi ülésen jelen volt. Vadnay János tíz, Soltész Nagy János hét, Tolcsvai Nagy Gedeon öt, Lónyay László három, Dominkovics Lajos két, míg Somogyi László jegyző egy alkalommal volt jelen a választmány ülésein. Az ezeken tárgyalt 54 napirendi pont teljeskörűen lefedi mindazon igazgatási és katonai területeket, amik 1848 novemberében az ország és Borsod megye mindennapi életét érintették és foglalkoztatták. Leginkább a hadseregszervezés, a nemzetőrség helyzete és feladatai, a sorozással kapcsolatos engedetlenkedések, a felmentések és előléptetések, illetve a beszállásolás nehézségeivel találkozunk a jegyzőkönyvekben és az iratokban. Ugyancsak fontos volt a hadsereg élelmezésével kapcsolatos feladatok ellátása, ahogy a fegyverek biztosításának kérdése is rendszeresen előkerült.

Miskolc, mely a felső-magyarországi régióhoz kapcsolódó városként élte mindennapjait, aktív kapcsolatban volt Abaúj, Sáros és Zemplén megyékkel, illetve Kassával és Eperjessel. A határvéd szerepet betöltő sárosi térségből november közepétől rendszeresen érkeztek hírek az országot veszélyeztető galíciai császári hadműveletekről. A katonai parancsnoksággal megbízott Pulszky Sándor ezredes³ mellett dolgozó Irányi Dániel

¹ A forrásközlés során az apróbb nyelvtani javítások mellett igyekeztem megtartani a korabelijegyzőkönyvek nyelvezetét, a mai helyesírási szabályok betartásával.

² Rózsa 2024.

³ Pulszky Sándor (Pest, 1803 – Gyula, 1849) 1848. júl. 7-től nemzetőr őrnagy Sáros megyében. Okt. 30. nemzetőr alezredes. Nov. 11. honvéd alezredes, a 7. (kassa-eperjesi) hadmegye parancsnoka. Nov. 29 (dec.1.) ezredes, egyben a Felső-Magyarország védelmére szerveződő hadtest parancsnoka.

kormánybiztos⁴ több levélben értesítette Borsod megyét a fenyegető betörések és a honvédelem megszervezésének nehézségeiről.

A politikai események 1848 novemberében

1848. október 30-án a schwechati ütközetben a honvédsereg vereséget szenvedett Windischgrätz herceg túlerőben lévő hadaitól, majd a császáriak katonai igazgatás alá helyezték Bécset.⁵ Ezt követően a magyar főerők szervezeten visszavonultak a határ mögé. November 1-én Magyarországon életbe lépett a közteherviselés, és még azon a napon Kossuth mint az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke Görgey Artúr tábornokot nevezte ki a feldunai hadsereg parancsnokává. A hónap első napjaiban megtörtént a hadügyi igazgatás átszervezése, így az Országos Honvédelmi Bizottmány elrendelte az Országos Nemzetőrségi Haditanácsnak a hadügyminisztériumba való beolvasztását. A katonai igazgatás november hónap végére, december hónap elejére egységessé vált, létrejött az új hadmegyék és hadkerületek parancsnoki rendszere. Borsod vármegye a 7-es számú eperjesi hadmegye kebelébe került. November 3-án jelentkezett Kossuthnál József Bem vezérőrnagy a levert bécsi felkelés katonai erőinek parancsnoka, aki felajánlotta szolgálatait.⁶ Az erdélyi hadsereg főparancsnokává való kinevezésére november 29-én került sor.⁷ November 6-án elkezdődött a német légió felállítása Sopronban, ahová németeket vártak, de szép számban álltak be ide szlovákok is.⁸ November 13-án Windischgrätz kiáltványban szólította fel Magyarország lakóit, hogy térjenek vissza az uralkodó hűségére,⁹ majd 18-án József Wysocki őrnagy parancsnoksága alatt megalakult a magyarországi lengyel légió.¹⁰

Az Országos Honvédelmi Bizottmány 1848. novemberi működéséről részletes képet kapunk a korabeli forrásokból, melyek kiegészítik Borsod vármegye Honvédelmi Választmányának jegyzőkönyvi bejegyzéseit és iratait.¹¹ Kossuth november első napjaiban Pozsonyban tartózkodott, onnan irányította a Honvédelmi Bizottmány munkáit. Mintegy 173 országos forrás érinti november hónapban Kossuthnak és az Országos Honvédelmi Bizottmánynak a munkáját.¹² Ezek egy része kapcsolódik a borsodi és miskolci eseményekhez. További adatokat, történeti részleteket ismerhetünk meg a Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltárában őrzött ún. Honvéd iratok¹³ feltárásával, a Miskolci Értesítő lapszámaiból, valamint az egykori naplókából, visszaemlékezésekből.

November hónap első felében ellenséges katonai betörés nem veszélyeztette a térséget, ezért ezek a hetek a katonai készülődés viszonylag nyugalmas időszakai voltak Borsodban. A megyei bizottmányi üléseken az adó befizetését, a fuvart és az úrbér veszteségét

⁴ Irányi Dániel (született Halbschuh Dániel, Toporc, 1822 – Nyíregyháza, 1892) a márciusi ifjak egyike, politikus, publicista. 1848 októberétől Sáros vármegye kormánybiztosa.

⁵ Hermann 1996,195.

⁶ Hermann 1996,197.

⁷ Történeti kronológia III. 690. Az irodalomjegyzékben Benda 1982-ként szerepel, akkor úgy kellene rá hivatkozni a lábjegyzetben is!

⁸ Hermann 1996, 201.

⁹ Hermann 1996, 206.

¹⁰ Történeti kronológia III. 689.

¹¹ Kossuth 1952, 321–617.

¹² Kossuth 1952, 321–611.

¹³ HU-MNL-BAZML-VI.602.b.

tárgyalták,¹⁴ míg a Honvédelmi Választmány november első felében főként a nemzetőrséggel, katonatartással, az előléptetésekkel, az újoncok ügyeivel, a tízhetes nemzetőrökkel, a felmentésekkel és az elégedetlenkedők ügyeivel volt elfoglalva.

Nemzetőrök

A borsodi nemzetőrség létszámát 1848 októberében 15 613 főben állapították meg, melyből 1200 fő tízhetesként táborba szállt és részt vett a pákozdi és a schwechati ütközetekben, 3053 fő kiállítására pedig kötelezték még ugyanazon hónapban a vármegyét. November elején már közeledett az idő, hogy a táborba indult borsodi önkéntes nemzetőr-sereg tíz heti távolléte után hazatérhetett, miután a kiinduláshoz letett esküjük szerint csak ennyi időre voltak kötelezve erre a szolgálatra. Ünnepelesen biztosították őket arról, hogy további szolgálatra nem kötelezhetők; erről a haditanács elnöki leg hivatalosan értesítést kapott, nehogy a visszatérni kívánók elébe akadályok gördíthessenek. A táborból való visszaindulásukra november közepén került sor. Ennek kapcsán küldött a megyének egy levelet az Országos Honvédelmi Bizottmány november 18-i dátumozással, melynek értelmében: „Értesülvén a honvédelmi bizottmány miképp e megye által 10 hétre kiállított, s megyei fegyverekkel ellátott önkéntes nemzetőrség az említett 10 hétnek kitelte után a felső táborból e napokban visszaindult, valamint e derék csapatnak elvonulását bárha sajnosan kénytelenítették is beleegyezni, gátolni nem akarja, úgy a megyét a haza ügyei iránt tanúsított eddigi lelkesedésénél fogva felszólítani siet, hogy tekintve az országnak főként Ausztria felől fenyegetett veszélyes állapotát, azon megyei fegyvereket addig, míg az álladalmi¹⁵ fegyvergyárban a kellő mennyiségű fegyverek elkészítettetnek, a fegyver nélkül lévő honvédek számára akár készpénzért, akár cserébe engedje át, illetőleg a honvédelmi bizottmány által e részben megelőzőleg tett intézkedést hagyja jóvá, és efelől a honvédelmi bizottmányt mielőbb tudósítsa.”¹⁶

A megyébe visszatérő nemzetőröket kellő módon fogadták. Ahogy a korabeli forrás is fogalmaz: „Táborba indult 1200 nemzetőröknek 10 heti szolgálatok kiteltével pár nap múlva haza leendő térésük bejelentvén, vezérüknek, s az egész seregnek illendő fogadására Kövesdre egy küldöttség rendeltetik.”¹⁷ „Vay Lajos báró főispán azon alkalommal, midőn a táborból haza lett jövele után elnöki székét elfoglalja, a megye nevében a főjegyző által üdvözlötni rendeltetik.”¹⁸

Szűcs Sámuel jogász, táblabíró, naplóíró így ír a borsodi nemzetőrök visszatéréséről: „November 26-án érkezett vissza a borsodi nemzetőrség több mint tíz heti táborozásból és ami két csata után szintén hihetetlennek látszik, közülük egy ember sem esett el, sőt még csak sebet sem kapott. A Jellacic elleni ütközetben a borsodi nemzetőség dicséretet aratott, a Windischgrätz elleniben sem vallott kudarcot. A hírlapok nemzetőreinkről a legjobban emlékeznek. A nemzetőrseregek közt ez ideig a borsodiak arattak legnagyobb dicsőséget, Szűcs Lajos¹⁹ öcsém velük volt mindkét ütközetben. A miskolci nemzetőrség és városunk temérdek népe a csabai töltésre ment ki vitézeink elébe, az üdvözlések, szónoklatok és éljenzések nem hiányoztak.”²⁰ A két Szűcs testvér, Bertalan és Lajos

¹⁴ Dobrossy 1998, 239.

¹⁵ álladalom: régi magyar kifejezés, amelynek elsődleges jelentése a mai "állam" szóval azonos, vagyis egy jogi és politikai hatalmi egység.

¹⁶ Kossuth 1952, 493.

¹⁷ HU-MNL-BAZML-601.b.-1848- 4064.

¹⁸ HU-MNL-BAZML-601.b.-1848- 4065.

¹⁹ Szűcs Lajos (1828-1904) miskolci honvéd hadnagy és újságíró

²⁰ Dobrossy 1998, 240.

27-én tértek haza Miskolcra. Míg Bertalan a hadnagyságához szükséges felszerelése miatt volt távol, Lajos a borsodi nemzetőrökkel töltött heteket a Dunántúlon.²¹

Előléptetések

A katonai előléptetések ügye volt az egyik legtöbbet tárgyalt téma Borsod megye Honvédelmi Választmányának napirendjei között. A Liptay János megyei nemzetőrségi őrnagy mellé segédül kinevezett Dálnoki Imre hadnagy a honvéd zászlóaljhoz leendő előléptetésért és áthelyezéseért folyamodott. Dálnoki eddigi helyén erélyesen és jó képességekkel működő segédtsízt volt, akinek ügyét az Országos Haditanácsnak ajánlották megfontolásra. „Dálnoki Imre folyó 1848. augusztus 4-kén hadnagyi ranggal nemzetőri segédtsíztül kinevezve lévén az idő óta ily minőségben, úgy a táborba szállt borsodi nemzetőség felkészítésénél és szerkesztésénél, mint az otthon maradt csapatok szerkesztését eszközölt őrnagy intézkedési sikeresítése által tanúsított hasznos szolgálataival magának érdemeket szerezvén, ha lehet a Borsodi 22. számú zászlóaljnál egyébként pedig bármely honvéd zászlóaljnál főhadnagyi ranggal leendő áthelyezése tekintetéből az Országos Haditanácsnak felírás mellett ajánlítani rendeltetett.”²²

Kis Lajos megyei tiszteletbeli esküdt hadi pályára szándékozott lépni. A 22. honvéd zászlóaljtól vagy más zászlóaljnál leendő előléptetése végett magát ajánlotta. „E kérelem méltánylásával folyamodó Kis Lajost, mint képzett, művelt neveltetésénél fogva főtishti rangra is alkalmazható honfit bármely honvéd zászlóaljnál előléptetésre ajánlani a választmány kötelességének ismerte.”²³ „A választmány az Országos Haditanácsnak felterjesztette a kérelmet, hivatkozva Kis Lajos atyjának érdemeire, aki a megye főszámvevőjeként szerzett érdemeket. Fia jól képzett, művelt és főtishti rangra is alkalmas egyén, a megye jeles fiát ajánlják bármely honvéd zászlóaljnál előléptetésre.”²⁴

„A Borsod megyében alakított 22. honvéd zászlóaljnál Földváry alezredes parancsnok megbízása folytában Liptay János őrnagy befolyásával ideiglenesen több művelt és tudományosan képzett ifjaink részint tizedesi, részint őrmesteri altisztségre nevezettek, kik azonban több, a táborból máshonnan kinevezett egyének által reményeikben megcsalva kiszorítani céloztatnak, az hogy a jogok összeütközése által oly egyének, kik mint altisztségi előléptetésre méltattak, születési, neveltetési és műveltségi viszonyaiknál fogva ezáltal a legérzékenyebben sietessenek, különösen Vadnay Károly őrmestert, kinek atyja Vadnay Lajos, mint a honvédelmi választmány tagja is, valamint mindig úgy a reánk nehezült mostani napok minden percében a haza és nemzet érdekében közméltánylatot és elismerést nyert esélyességgel fáradozik, de úgy szintén a Liptay János őrnagy befolyásával kinevezet többi honvédi őrnagyokat is, annál inkább mint hogy e folyó év október hó 6-dik napján kelt felhívásában – a Közlöny 118. száma szerint – a megye ily altiszti állomásra nyolc egyén ajánlhatásával megbízattatott, mielőbb megerősíttetni szíveskedjék.”²⁵

A választmány a tagjai sorában is működő Lónyay Lászlót is ajánlotta nemzetőri őrnaggyá előléptetni. „A választmány kötelességének ismeri a tisztelt Országos Haditanácsot megkérni, hogy Lónyay Lászlót, kinek érdemteljes személyét s ritka egyéniségét

²¹ Dobrossy 1998, 240.

²² HU-MNL-BAZML-601.a. 15.87/1848.

²³ HU-MNL-BAZML-601.a. 15.87/1848.

²⁴ HU-MNL-BAZML-601.b.-1848-3908.

²⁵ HU-MNL-BAZML-601.a. 15.89/1848.

korához képest valódi fiatal tűz és lelkesedés jellemzi, még nemzetőri őrnagynak kinevezni méltóztassék.”²⁶

A szentistváni század Endre János énekész²⁷ segéd főhadnagyot kívánta századosául választatni, aki a főhadnagyi tisztségre azonban magánál egy arra alkalmasabb egyént ajánlott. A mezőkeresztesi század pedig a többi tisztjeit meghagyva századosul Kozma Józsefet választotta meg, amit tudomásul vettek.²⁸ „Mezőkeresztesen már az egész század egybesereglett, s közakarattal az 57 éves ugyan, de a századdal kimenni kész erőteljes Kozma József urat választák kapitánynak. A többi tiszt urak nem csak meghagyták, sőt nyíltan kimondták, hogy a kimenetel esetére a különben törött lábú s a megye által el nem is eresztendő főhadnagyuk Fekete Mihály esküdt úr nélkül kiindulni nem fognak. Erőltetni hiba lett volna a dolgot, miután az egész sereg osztatlanul kívánta ezt, de van mód, mi szerint ezen népet majd annak idejében megnyugtatni fogjuk.”²⁹

Dobos József miskolci születésű, a 9. zászlóalj 6. századának fizetési tizedese, miután a Fehértemplomnál³⁰ vele együtt elszállásolt és harcolt társai közül többen magukat az akkor alakuló zászlóaljakhoz áttették, szintén az új zászlóaljakhoz való áttételét kérte beadványában.³¹ Dobos tizedes levele betekintést enged ezeknek a vészterhes napoknak a hangulatába. „Tisztelt Honvédi Választmány! Tanulói pályám bevégezvén s a terhes márciusi napok – elhagyva amazt – katonai pályára szólítván, igyekezve szegény zaklatott hazám intő szavára erőmhöz képest szolgálni, az úgynevezett veres sapkásokhoz beállottam katonának és azóta folytonosan a Fehértemplomnál szállásolunk és harcolunk. A nyomort s kitartást – tudva, hogy hazámért teszem – nem is említem, azonban miután tapasztalván hogy sokan közülünk a most alakuló zászlóaljakhoz tétették át magukat, alázatosan esedezem méltóztassék hathatós ajánlása által a tisztelt honvédi választmány részemre is a tisztelt minisztériumnál kieszközölni, hogy mostani zászlóaljamat elhagyva az új zászlóaljakhoz tétessék át. Másokkal is éreztetett ezen kegyét a tisztelt honvédi választmánynak újólág kérve mély tisztelettel vagyok. Alázatos szolgálója Dobos József a 9. zászlóalj 6. század fizetési tizedese, miskolci születésű, Fehértemplom október 30-án 1848.”³²

Kiképzés

Borsod megye Honvédelmi Egyletéhez címezték azt a levelet, melyet az átküldött a Honvédelmi Választmányhoz elintézés végett. A levél írója az Egerlővőn élő Bilkei Lipcsey Károly volt, aki felajánlotta szolgálatait a nemzetőrök kiképzésében. „A lövővidéki otthon lévő nemzetőröknek egy nála tartózkodó serezedbeli volt hadnagy idős sógora segítségével, ha a választmány belenyugodnék, mint ideiglenes tiszt nemcsak a fordulatokban, hanem lövésben is leendő gyakorlására s e végből azoknak vadászfegyverével és néhány fontnyi lőporral ellátására is ajánlkozik. Lipcsei Károlynak a vadászfegyverek s lőpor iránt hazafiúi buzgó lelkesedés szülte ajánlata kedvesen fogadtatván, az illető százados útján e tárgyban leendő további intézkedés és amennyiben lehetséges annak is eszközlése, hogy a század

²⁶ HU-MNL-BAZML-601.a. 15.96/1848.

²⁷ Énekész: művészi értelemben vett énekes, aki az éneklést a zene szabályai szerint tanulta, és hivatásból gyakorolja.

²⁸ HU-MNL-BAZML-601.a. 15.120/1848.

²⁹ HU-MNL-BAZML-601.b. 1848-4056. Fáy Antal 1848. november 11-én Vattán kelt jelentése

³⁰ Fehértemplom: város a mai Szerbiában, a Vajdaságban, a Dél-bánsági körzetben, mai neve: Bela Crkva

³¹ HU-MNL-BAZML-601.a. 15.124/1848.

³² HU-MNL-BAZML-601.b.-1848-4060.

által törvény értelmében ajánlkozó ideiglenes tisztül választassék, egri járásbeli helyettes főszolgabírónak ajánltatik.”³³

Bilkei Lipcsey levele bemutatja számunkra a formálódó honvédsereg kiképzésénél felmerülő viszonyokat, gondokat. „A kedves hont környező vész megszüntetése tekintéből már több helyen megalakult honvédelmi egyletek teljes reményem szerint mindent elkövetnek, mi csak nehézségekbe állhat a szeretet hon megmentésére, hanem ennek kieszközlésére segédekre van szükség. Szabadságot veszek azon őszinte ajánlat tételre, hogy miután a kedves hon harcmezőni oltalmazásában beteges állapotom gátol, mit én, mint hazámat forrón szerető törvényes igazait, szabadságát tisztelő polgár itthon célszerűt, hasznost tehetek, arra magamat ezennel ajánlani szerencsém van. A körülményekből ítélve a lövő vidéki s még otthon lévő nemzetőr sereg még ez ideig soha kiállítva, a hadi gyakorlatban oktatta nem volt, mert itt sem kapitány, sem hadnagy nincs, így nem is gyakoroltathatott, azonban a honnan ha nem teljesen kész, de legalább részletesen gyakorlott nemzetőrökre volna szüksége, már pedig ezen a haditudományban tudatlan nemzetőrök menetele ha rögtön kívántatnék csak úgy néződhetnék mint teher, a honnak a háborúba és mi hasznost sem tehetők. Nálam egy volt seregrebeli hadnagy idős sógorom van, kinek segítségével ide rendelve a szomszéd helyiségbeli nemzetőröket, vagy mikor egészségem s az idő engedi a közel lévő falukba is elmegyünk őket gyakoroltatni, mint ideiglenes tiszt, nemcsak a fordulatokban hanem amennyire lehetséges a lövésben is gyakorolni fogjuk, hogyha a tisztelt Honvédelmi Bizottmányi Egylet beleegyezése és felhatalmazása hozzájárul, nekem vannak vadászfegyvereim, melyeket a hon védelmére talán legelsőként ajánlék fel belügyminiszter Szemere Bertalan úrnak, s már voltak is fegyveremből a Temerinben volt Heves vármegyei nemzetőröknél, még itthon is vannak. Ellenségre ugyan nem használhatók, de tanulni velük alkalmasak. Van valami kevés puskaporom is, ezt szívesen feláldozom a hon részére, sőt ha kaphatok egy-két fontot, venni is kész vagyok, csak hogy e részben is kímélődjön a különben temérdek költséggel terhelt álladalom költsége. A netalán teendő falukra leendő menetelbe is lovaimon hajlandó vagyok megtenni. Elég jutalom nekem az öntudat, hogy hazám védelmére én is - bár betegesen - tettem valami szolgálatot. Minthogy pedig a szomorú tapasztalás szerint sok gonoszság, erőszakoskodás is vitetik véghez, több bujtogatók, lázítók ögyelegnek, ezek fékezésére célszerűnek gondolnám a nemzetőrök által szabadon választandó ideiglenes tizedesek alatt a felváltott őrködést. Ha oly szolgálattal megbízni méltóztatik a Honvédelmi Egylet, mit beteges állapotom mellett teljesíteni képes lehetek, azt igen örömet teljesítem, úgyis már én mostanában többnyire Lövőn szándékozok mulatni, de ha egyház főgondnoki kötelességem Igarra, Heves vármegyébe parancsolna, itt rendelés van téve, hogy a sürgetős levelet azonnal lovas ember hozza utánam. Mely őszinte nyilatkozatom után tisztelettel maradtam Lövőn 1848 év november 8-án bilkei Lipcsey Károly”³⁴ A levél íróját a Honvédelmi Választmány örömmel fogadta, ideiglenes tisztnek ajánlva őt az illetékes egri főszolgabíró felé.³⁵

Fegyverek

A nemzetőrök és a honvédsereg fegyverekkel való ellátása az egyik legfontosabb feladat volt 1848 őszén. Számos irat és jegyzőkönyvi bejegyzés is született ebben a témában. Kossuth 1848. november 12-én kelt, Lahner György alezredesnek címzett utasításában írt

³³ HU-MNL-BAZML-601.a. 15.103/1848.

³⁴ HU-MNL-BAZML-601.b.-1848-4006.

³⁵ HU-MNL-BAZML-601.a.15.103/1848.

az álladalom által a nemzetőröknek adott, otthoni szolgálatukat segítő fegyvereknek a honvéd zászlóaljak részére történő kiosztásáról.³⁶ Két napra rá Kossuth rendeletével a pesti fegyvergyárat állami kezelésbe vette, majd november 15-én elrendelte a fegyverkészletek bejelentésének kötelezettségét.³⁷ A fegyverek hiánya nagyban érezte hatását. Mezőcsáton száz lándzsa lett kiosztva, „...az éjjeli őrökös rendes folytatására teljesen elegendő, gyakorlatokra pedig, ha a nemzetőrök miként szellemüktől várható, hazafiúi lelkesedéstől élesztetnek, saját kiegyenesített kaszáik s más afféle fegyverpótló eszközeiket is, addig míg a haza jelen viszonyaihoz képest fegyverekkel ellátathatnának, célszerűen használhatják.”³⁸ A fegyverek beszerzése egyre sürgetőbbé vált, ahogy a korabeli iratokból is kitűnik. Ahogy Fáy Ádám miskolci főszolgabíró is lejegyezte levelében: „Édes hazánk ege felett még inkább tornyosuló veszélyt leghűbb kebellem szemem előtt hordva, a fegyverek vásárolhatása iránt rögtön oly sikeres intézkedést tenni fő kötelességemnek ismértem, mi szerint minden századosok nem csak a fegyvert venni önként kész, hanem az arra elég tehető nemzetőrök számát s nevét is nekem mi előbb beadni el ne mulasszák.”³⁹

November 22-én is a kellő fegyverek előteremtésével foglalkozott a Honvédelmi Választmány. A megyét elhagyó és addig még vissza nem tért nemzetőri fegyvereken kívül nem volt más használható fegyver, mellyel rendelkezhetett volna a testület. Ezt rögzítették is a jegyzőkönyvben, kérve Csányi László kormánybiztost, hogy intézkedjen az ügyben. „...a már egyébiránt kiállított 22. zászlóaljnak kellő mennyiségű fegyverrel leendő haladéktalan ellátása iránt hatályosan intézkedni méltóztassék.”⁴⁰ Az Országos Honvédelmi Bizottmány november 25-én utasította a törvényhatóságokat a használható fegyverek összegyűjtésére és beszolgáltatására.⁴¹ A november 26-i ülésen olvasták fel Kossuth levelét, melyet fegyverek ügyében küldött Borsod megyének. „...a tíz hét kiteltével a felső táborból hazatérő borsodi derék csapat fegyvereit további használat végett ott kellett tartani, azonban gondoskodva van immár, hogy amint az álladalom által átvett gyárak fegyvert fognak szolgáltatni, a kormány tüstént helyre pótolandja a megye fegyvereit.”⁴² A fegyveres fenyegetés napjai voltak már ezek, s csak idő kérdése maradt, hogy a térségben valóban megtörténnek az első katonai műveletek és ütközetek, melyek december első felében valóban be is következtek.

Ruházat

A fegyverek mellett a nemzetőrök és a honvédek ruházattal való ellátása is rendkívül fontos szerepet játszott ezekben a hónapokban. Az Országos Ruhabizottmány mellett helyi bizottmányok is működtek. Ahogy egy korabeli irat fogalmaz: „Honvédek számára az egész megyében a hazafiak fehér ruhák adakozására felszólíttatni rendeltetnek.”⁴³ Az Országos Honvédelmi Bizottmány november 5-én tette közzé a Haditanács elnökének a felhívását a sereg felruházásának megszervezéséről. „Az ország több részeiben ellenségeink előtt működő vitéz seregünk ruházata az országos bizottmány figyelmét annál inkább

³⁶ Kossuth 1952, 428.

³⁷ Kossuth 1952, 456.

³⁸ HU-MNL-BAZML-601.a. 15.117/1848.

³⁹ HU-MNL-BAZML-601.b.-1848-3945. Idézet Fáy Antal miskolci főszolgabírónak Borsod megye Honvédelmi Választmányához írott leveléből. Az idézet részlete a tanulmány címében is szerepel.

⁴⁰ HU-MNL-BAZML-601.a. 15.129/1848.

⁴¹ Történeti kronológia III. 690.

⁴² HU-MNL-BAZML-601.a. 15.134/1848.

⁴³ HU-MNL-BAZML-601.b.-1848-4071.

igénybe vevé, miután meg van győződve, hogy a beálló zordonabb idő a sereget a szükséges ruházat s lábbeli nélkül bizonyos veszélynek teszi ki.”⁴⁴

A rendeletet megszegő mesterembereket fél év börtönnel fenyegették. A ruhák elkészítésének menetét a korabeli lapból, a *Miskolci Értesítő*ből vett bejegyzésekkel tudjuk nyomon követni. A november 23-i lapszámban egy magát megnevezni nem kívánó nemzetőr felhívását olvashatjuk. „A haza sorsa felett virrasztó honpolgárok kimondák, hogy jelen komoly pillanatokban, minden polgár egyszersmind tisztviselője a hazának. Ennélfogva tiszti kötelességemnek tartom, következő felhívást tenni: Ellenség dúlja hazánkat! Testvéreink lelkesen s elszántsággal harcolnak az ellenség ellen, megesküdött mindenike „szabadon élni” szabad hazában, vagy elvérezni. Midőn a honfiak így cselekesznek, hitem nekem az, hogy a honnak leányai hivatásukat szinte fölfogandják. Fölkérem ezért a hon lelkes leányait, siessenek az ellenséggel szemközt álló hű harcosainkat azzal segíteni, mit mint nők könnyebben tehetnek. Hosszú ideje már, hogy testvéreink az Isten szabad ege alatt – hol esküt tévénk az ellenséget legyőzni – táboroznak, ily körülmények közt mi szükségesebb a fehér ruhánál? Szíveskedjenek azért honvédeink részére fehérneműt készíteni! Tegyék ezt, ne az egyszerű fölhívásra, de a haza szent nevében tegyék, s ha teendik, meg lehetnek győződve, hogy e tettük a haza emlékkönyvében dísz lapul szolgáland, a honvéd pedig tudva azt, hogy fehérneműje készítését egy tehetősebb magyar hölgy kedves foglalatosságnak nézte, tudva azt is, hogy inge varrása mellett a szegény, de lelkes magyar leány a napi munka fáradalmi után éjjen át virrasztott, hivatására kétszeresen lesz lelkesülve! És mert hiszem, hogy a honleányok teljesítendik kötelességüket, felkérek mindenkit, de felkérem különösen a nemzeti őrsereg tisztjeit, – ha már eddig meg nem előztek volna, min csak örvideni tudnék – ez ügy közremunkálására. Tegyenek a századok területében ilyen, tegyenek jobb fölhívást, lépják át a szegény lak küszöbét szintúgy mint a tehetősebbek lakjai lépcsőit, kérjék fel mindkettőben személyesen a haza leányait e segedelmezésre. Minden nemzetőr tiszt igyekezzék csak három pár fehérneműt szerezni, így példának okáért Borsod megyében 58 század, minden században 4 fő tiszt lévén, néhány hét alatt 696 pár fehér ruhát szereztek, teljesítve ezt minden nemzetőr tiszt szerte a honban, kevés idő alatt sok ezer harcosaink lesznek ellátva fehér ruhával. Ezáltal sokat fogunk segíteni a minden iránt intézkedő, de mindent rögtön mégsem teremthető álladalmon. Csak szilárd akarat kell hozzá, a siker el nem marad, csak keressék meg, s föltalálандjuk a hazát imádó nőket. Tapasztalásból mondhatom, hogy két napi működésem után, több lelkes hölgy neve díszül ívemen, kik 90 pár fehér ruhát ajándékoztak honvédeink részére. Kelt Miskolcon november 20-án 1848. Egy nemzetőr.”⁴⁵

Ugyanazon lapszámban Lichtenstein József laptulajdonos is felhívást tett közzé a borsodi hölgyek részére. „Felhívás Borsod Hölgyeihez! A haza veszélyben van, hangzik minden felől. A hon fiai sietnek ezt megmenteni, öreg, ifjú egyaránt vesz benne részt, egyik pénzt, másik vért áldoz a haza oltárán. Nem enged túltenni magán a szépnem sem. Buzog országszerte, egymással nemesen vetélkedik. Itt tépeteket, amott fehérneműket ajándékoztak bátor vitézeink számára. Lelkes hölgyek! Nálunk is mutatkozik e részben egy igen szép alkalom. Felsőbb rendelet következtében városunkban egy ruhabizottmány létesült és működik immár sikerrel, százhuszezer pár fehérnemű készítenő. És ez az, mire Borsod lelkes leányai felhívaták. Kegyeskedjenek annak egy lehető részének varratását díj nélkül elvállalni. Elég jutalom leend azon nemes öntudat, miszerint az édes haza megmentéséhez tehetségéhez képest ki-ki hozzájárulni törekedett. Fölkérek tehát minden

⁴⁴ Kossuth 1952, 362.

⁴⁵ Miskolci Értesítő, 1848. november 23. 1-2.

hölgyet a megyében, ki lelkes honleányaink koszorújába szívesen sorozza magát, vegyen részt e nemes vállalatban. És én bizton hiszem és reménylem, miként erélyes nőink szent célt számosan elősegélleni fogják. Bővebb felvilágosítást ad és minden rendeletet teljes készséggel elfogad, úgy a szabásra, mint varrásra nézve az intézet megbízottja Lichtenstein József.”⁴⁶

Az, hogy mennyire bizonyult sikeresnek a felhívás, arra példa a következő lapszámban megjelent köszönet, szintén Lichtenstein József részéről. „Hála és köszönet. Az Értesítő múlt számában tett fölhevásomnak eredménye nemcsak dúsan mutatkozik, de várakozásomat máris felül haladja. Világos példa, miképpen a szépnem hivatását nemcsak felfogni tudja, de azt híven teljesíti is. Világos mondom, miként megértve a közös édesanya, a haza szent szavát, honleányi szép tartozásunkat leróni sietnek. Hölgyei Miskolcnak és vidékiek! Nem csalt meg szilárd hitem, hogy ti e kellékek kiállításában a haza minden hölgyeivel vetélkedtek. Ti tudjátok azt is, hogy e szükség elhárítása most a honleányok legdicsőbb feladata. Folytassátok szépen megkezdett műveteket tovább is és én nem fogok késni becses neveteket az utókornak átadni. Lichtenstein József.”⁴⁷ Egy hét alatt összesen 100 pár kész fehér ruha, 3 darab ing, 1000 pár szabás és 346 pár varrás lett a munka eredménye.

Felmentések, engedetlenkedések

A sorozásokhoz hozzá tartoztak a felmentési ügyek is, melyekkel összesen tíz napirendi pontban találkozunk a jegyzőkönyvekben. Bárczay László százados „életidejének hanyatlása miatt a hadi s nemzetőri szolgálat alól” a törvény értelmében magát fölmentetni kérte. A századost eddigi szolgálatának méltánylásával az 50. évet meghaladott kora miatt a nemzetőri szolgálat alól felmentették.⁴⁸ „Miskolc város tanácsa benyújtott folyamodványában a kiszállítandó 4. századba sorozott nemzetőrök közül három tisztviselőjét, úgy mint az árvák ügyében felelős tiszti ügyészét, a köztartozások kiadását vivő egyik jegyzőjét, s egy nagyobb terjedelmű szakasz tanácsnokát a kiszállás terhe alól annál fogva kéri fölmentetni.”⁴⁹ „Richnovszky Ferenc nemzetőr hadnagy s várkonyi tanító és énekesz a tanítási időszak beállta miatt kötelessége mulasztása nélkül mindkét hivatásának megfelelni elégtelennek tartván magát, a nemzetőri szolgálattól, annyival inkább pedig a hadnagyi tiszttől leendő felmentéséért esedezik.”⁵⁰ Az érintett kérelmét jóváhagyták, helyére új nemzetőri hadnagy kinevezését indítványozták.

A miskolci Bató István „három rendbeli bizonyítvánnyal támogatott folyamodványában” leírt májdaganatra és ficamra hivatkozva kérte felmentését. A központi szolgabíró három orvost kért fel az ügy kivizsgálására.⁵¹ A miskolci református egyházi tanács a tanítással foglalkozó fiatal tanítókat a hadi szolgálattól felmentetni kérte. Miután az újoncállítás toborzás útján történt, a tanító ifjak nem voltak kötelesek hadba állni.

A sorozással és a nemzetőri étellel együtt járt az engedetlenkedés is. Tizenegy jegyzőkönyvi bejegyzés tartalmaz ilyen tárgyú eseményt november hónapban Borsod megyében. A szendrőládi nemzetőrök gyakorlatozásra nem akartak megjelenni, amit a helyi szolgabíró karhatalommal is köteles volt megtorolni.⁵² Találkozunk a postakocsik indok nélküli

⁴⁶ Miskolci Értesítő, 1848. november 23. 2.

⁴⁷ Miskolci Értesítő, 1848. november 30. 1.

⁴⁸ HU-MNL-BAZML-601.a. 15.93/1848.

⁴⁹ HU-MNL-BAZML-601.a. 15.98/1848.

⁵⁰ HU-MNL-BAZML-601.a. 15.115/1848.

⁵¹ HU-MNL-BAZML-601.a. 15.115/1848.

⁵² HU-MNL-BAZML-601.a. 15.94/1848

át kutatásával részeg örök jóvoltából. Az utasok kizárólag úti levelek felmutatásával utazhattak, ügyelve a személyi és vagyonbiztonságra. „Egyébiránt az útvonalakra kiállított nemzetőrök részegségéből származott kihágások iránti panaszt, illetőleg mind a négy járásbeli főszolgabírónak meghagyatik, hogy a járasaikban lévő nemzetőri tiszteket, kiknek a nemzetőrség becsületének minden szennytől gondos megóvása mind érdekükben, mind kötelességükben áll, komolyan figyelmeztessék, hogy szolgálatba lévő nemzetőreikre szorosan ügyeljenek s ügyeltessenek, s azokat minden botránkoztató félrelépéstől a fegyszabályok kellő alkalmazásával is tartóztassák.”⁵³ Fáy Antal egri szolgabíró küldött jelentést a Tiboddarócon észlelt kihágásról. „...a Királyhágón túli részekre kiindítandó tibolddaróczi század nemzetőrei a kiszállástól vonakodnak, sőt kormányzójukat is fenyegetve, azon esetben ha kötelességük teljesítésére vidéki fegyveres erővel szoríttatnának, a közeli erdőségekbe vonulni szándékoznak.”⁵⁴ A törvény ellen szegülőök hazaárulás vádjába estek, ügyük szigorú kivizsgálást vont maga után.

Lengyelek, horvátok, szlovákok, kapcsolatok a szomszéd vármegyékkel

November 5-én Matzinszki Szilárd százados vezérlete alatt egy 101 főből álló lengyel önkéntes csapat érkezett Miskolcra, hazánk védelmében a csatatérre igyekezve. A csapat kenyérrel való ellátását, elszállásolását, 25 előfogat szekér biztosítása mellett a borsodi Honvédelmi Bizottmány szervezte. A lengyel csapat Irányi Dániel kormánybiztos rendeléséből utazott Pestre. Erről az abaúj-kassai vegyes honvédelmi bizottmány elnökének levele tudósított.⁵⁵ A csapat ellátása szervezési nehézségekbe ütközött, amiről több irat is a Honvédelmi Választmány elé került.⁵⁶

Érdekes mozzanata az eseményeknek a pákozdi csata után Borsod megyébe szállított horvát foglyok ügye. Itt a Roth⁵⁷ tábornok elleni hadművelet során fogságba esett horvát katonákról van szó, miután a nem katonai felkelőket, akik csak parancsra csatlakoztak a horvát sereghez, még októberben hazabocsátották. „Szentimrey József miskolci főszolgabíró jelenti november 5-én, hogy a felsőbb rendelet folytán Tiszadobra a Tisza Szabályozási Társulat felügyelőjéhez Borsod megyén keresztül szállított horvát foglyokat október 27-én Mezőcsáton az Egri Járás főszolgabírájától, Fáy Antaltól 1203 fővel átvette. Mezőcsáton megpihentek, egy fő elhunyt itt, akit helyben eltemettek. Október 29-én nemzetőri felügyelet mellett 1202 főt Szederkénybe⁵⁸ kísérték, ott megszálltak és 30-án Tiszadobon Frank Antal úrnak átadtak. Frank Antal, mint az alsószabolcsi osztály igazgatója, mint szabolcsi kormánybiztos október 30-án elismervény adott ki a horvát foglyok átvételéről. Elhelyezésükről és munkálatbani alkalmazásukról ő rendelkezett.”⁵⁹ Az Országos Honvédelmi Bizottmány november 7-én foglalkozott a horvát foglyok helyzetével, átadva őket a Tiszaszabályozási Társulatsnak, ahol munkát szerveztek számukra, egyben elrendelték, hogy a munkabérükből fedezzék az élelmezésüket.⁶⁰

Kossuth november 12-én intézett szózatot a Felvidék szlovák ajkú lakosaihoz. A vegyes etnikumú Gömör-Kishont vármegye választmánya október 27-én kelt levelében

⁵³ HU-MNL-BAZML-601.a. 15.108/1848.

⁵⁴ HU-MNL-BAZML-601.a. 15.119/1848.

⁵⁵ HU-MNL-BAZML-601.b.-1848-3912.

⁵⁶ HU-MNL-BAZML-601.a. 15.101/1848.

⁵⁷ Franz Karl von Roth (1783 – 1864) osztrák császári katonatiszt, 1844-től tábornok. Az 1848-as ozorai csatában hadosztályával együtt magyar forradalmi csapatok fogságába esett.

⁵⁸ Szederkény, 1902 után Tiszaszederkény, a mai Tiszaújváros része

⁵⁹ HU-MNL-BAZML-601.b.-1848-3980.

⁶⁰ Kossuth 1952, 369.

kereste meg Borsod megye közönségét. A borsodi Honvédelmi Választmány november 11-én Miskolcon tartott ülésén válaszolt a levélre. „Tisztelt közönség! Gróf Batthyány Lajos miniszterelnök rendelete folytán tót propagandának hazánk felső vidéke szláv ajkú lakosai felbujtogatására célzott törekvése megakadályoztatására folytonos őrködés felállítása mellett azon intézkedést tettük, miszerint bent a megyében is mindenki szokott úti levéllel legyen ellátva, Szepes megye bátorsági bizottmánya is egy tárgyra vonatkozólag oda hívott fel bennünket, hogy megyénk lakosait maguknak úti levélleli ellátására, az utazókat érthető kedvetlenségek kikerülése végett utasítanánk, mihez képest midőn önöket ezen intézkedés felől értesítjük, megyénk lakosainak hasonló értelemben utasítására kérjük fel. Kelt 1848 évben október 27-én, Rimaszombaton tartott állandó bizottmányi ülésünkből. Önöknek szíves barátai, Gömör Kishont törvényesen egyesített megye állandó bizottmánya.”⁶¹

Borsod vármegye Honvédelmi Választmánya válaszolt a gömöriek levelére, biztosítva őket együttműködésükről. „Tisztelt megyei állandó bizottmány! Folyó év október 27-én Rimaszombatban tartott ülésekből az iránt hívatván fel, miszerint a tót propaganda ármánya és bujtogatásainak megakadályoztatására megyénk lakosait oda utasítjuk, hogy magukat a történhető kedvetlenségek kikerülése végett úti levelekkel lássák el. Ezennel hivatalosan értesítjük Önöket, miképp nálunk az utazóknak hiteles úti levélleli ellátása iránt a kellő intézkedések immár megtétettek. Kelt 1848 évben november 11-én Miskolcon tartott bizottmányi ülésünkből. Önöknek szíves barátai.”⁶²

A szlovákok által is sűrűn lakott Zemplén vármegye október 9-én kelt levelében kereste meg Borsod választmányát. „Kedves barátaink és atyánk fiai! A hivatalos közlöny útján is köztudomása jöven, hogy a törvényesség terén a szabadságért küzdő hazánkat mely kárhozatos újabb meg újabb árulások környezik, jelesen pedig a szláv bujtogatók pénzzel ellátva mótelyezik az ily csábításra különben is hajlandó tudatlan népet. Nehogy megyénk felső részében a tót ajkú lakosok között ezen vészteljes gyom főleg a galíciai, sziláziai és morvai határszélekről bevonuló lázítók által elhintessék, legszorosabb kötelességünknek ismertük az elhárító minden eszközöket felhasználni. Ebben intézkedéseink között megyénk al és felvidékére a közönség teljes bizalmát bíró egy-egy biztost, - kiknek hazafi érzelmek, erélyességük és ügyességük előttünk ismeretes - neveztünk ki, jelesen a Felvidékre Boronkay Albert, az alsó helyekre pedig Szabó Károly bizottmányi tagokat oly felhatalmazással, hogy a belbátorság tekintetében mindent, mit a körülményekhez képest célszerűnek látnak végezzenek, részletes rendelkezéseikről, avagy előfordulható akadályokról jelentést teendők. Ezen biztosaink egyik intézkedése minden személyek és útleveleik, úgy szekereknek is legszorosabb megvizsgálása lévén, habár ezekre a felsőbb rendelet közzötetett is, mind a mellett szükségesnek látjuk ezt kedves szomszédainkkal is tudatni és köröztetését kikérni, hogy megyénkbe mindenki személy különbség nélkül, úgy a szekerek és azokon lévő terhek is legszorosabb vizsgálat alá vettetvén, az utazni kívánók hiteles úti levelekkel ellátva legyenek, különben ha az igaz járatbeliek is hátráltatnának, maguknak tulajdonítsák, eme országszerte is közhírül tétele iránt felhívásunkat megtévén. Akik egyébiránt vagyunk Sátorlajújhelyben tartott bizottmányi gyűlésünkből. Szíves baráti és atyai fiai Zemplén megye közönsége Kelt 1848 évi október 9-én”⁶³

Borsod megye Honvédelmi Választmánya november 11-én kelt levélben válaszolt a zempléniek megkeresésére, biztosítva őket a megyébe lépők kellő szigorral való

⁶¹ HU-MNL-BAZML-601.b.-1848-4036.

⁶² HU-MNL-BAZML-601.b.-1848-4036.

⁶³ HU-MNL-BAZML-601.b.-1848-4037.

kezelésében. „Zemplén megye közönségének! Kedves barátaink és atyánk fiai! Folyó év október 9-én Sátoraljaújhelyben tartott bizottmányi gyűlésükből a felől értesítettven önök által, miképp önöknél mindenki személy különbség nélkül úgy a szekerek és azokon lévő terhek is legszorosabb vizsgálat alá vétetvén, önök az utazóktól hiteles úti leveleket kívánnak és ennek országsszertei közhírül tétele iránt felírást is tettek. Mely tudósítás folytában ezennel válaszoljuk, miképp az utazóknak hiteles úti levélleli ellátása iránt a kellő intézkedések immár nálunk is megtétettek. Kelt 1848 november 11-én Miskolcon tartott bizottmányi ülésünkből Önöknek szíves baráti és atyafiai.”⁶⁴ Szabolcs vármegye bizottmánya még júliusban írt levelet Miskolcra, melyben így fogalmaztak: „Nemzeti létünk veszélyeztetésére irányzott bűnös izgatási hazánk több vidékein felmerült merényletek, azon határozat hozatalát tevéen szükségessé, hogy megyénk kebelében fekvő helyiségen keresztül utazó idegenek a községenként felállított őrok által útilevelük előmutatására felhívassanak.”⁶⁵ A vármegyék közti utazás így Szabolcs megye felé is csak úti levelek felmutatásával volt lehetséges.

Honvéd Egylet

Az 1848 őszen frissen megalakult Borsodi Honvéd Egylet is bekapcsolódott az eseményekbe. Az egylet elnöke Papp János miskolci lakos volt. „Miskolcon alapult honvéd egylet a megye köznépe felvilágosítására a szükséges lépések megtételére felszólíttatni rendeltetvén, azon határozat, mi szerint a vidékre kiküldött egyén az elmondandó beszédet előbb a járásbeli főszolgabíróval közölni köteleztetett, eltöröltetvén.”⁶⁶ Az egyházak lelkészeiken keresztül kapcsolódtak be a vidék népének felvilágosításába. Ahogy az egykori levél is fogalmaz: „A lelkészek által a föld népe az egyházi szószékről a haza jelen körülményeiről felvilágosíttatni rendeltetik.”⁶⁷

Felkészülés a katonai betörésre

Katonai mozgások már október hónapban érintették a térséget, melynek egyik példája a Galíciából Eperjesre vonuló Leiningen ezredbeli katonaság, akik október 23-án érkeztek a sárosi megyeszékhelyre. Irányi Dániel feleskettette őket a magyar alkotmányra és Pulszky rendelkezése alá helyezte a csapatot.⁶⁸ Néhány nappal korábban Munkácsra érkezett egy 605 főből álló császári csapat Piatelli őrnagy vezetésével, de a mintegy 800 fős Ung megyei nemzetőrség alkalmatlan volt egyedül feltartóztatni az ellenséges sereget, ezért a zempléniekkal igyekezett egyesülni, hogy kellő erővel ellen tudjon állni.⁶⁹ Október végén Kassán és Abaúj megye járásában 4995 nemzetőr volt összeírva.⁷⁰ Október 28-án mintegy 381 nemzetőr Nagymihályból Kassa érintésével Trencsénbe indult.⁷¹ Október 29-én 60 sárosi nemzetőr indult Besztercebányára, melyről Irányi Dániel tudósított.⁷²

November hónap közepén egyre aggasztóbb hírek érkeztek a vidéket várhatóan sújtó katonai eseményekről. Erről több irat és jegyzőkönyvi bejegyzés is tanúskodik. Az Országos Honvédelmi Választmányhoz küldték levelüket a miskolci bizottmány tagjai.

⁶⁴ HU-MNL-BAZML-601.b.-1848-4037.

⁶⁵ HU-MNL-BAZML-601.b.-1848-4038.

⁶⁶ HU-MNL-BAZML-601.b.-1848-4068.

⁶⁷ HU-MNL-BAZML-601.b.-1848-4069.

⁶⁸ HU-MNL-BAZML-602.b.-1848-25.

⁶⁹ HU-MNL-BAZML-602.b.-1848-26.

⁷⁰ HU-MNL-BAZML-602.b.-1848-38.

⁷¹ HU-MNL-BAZML-602.b.-1848-46.

⁷² HU-MNL-BAZML-602.b.-1848-49.

„Naponta aggasztóbb tudósítások nyomán a haza e tájait előzőnlendő ellenséges csapatok betörésétől tartván, védeszközök szerzéséről kell gondoskodnunk. Ez okból sürgető kérésünket hatóságilag intézzük a tisztelt honvédelmi bizottmányhoz. Miképp a táborból visszatérő nemzetőreinktől lefoglalt 1200 darab fegyvereink helyébe adott biztosítás folytában az álladalmi fegyvertárból annyi lőfegyvert, mennyi jelenleg küldhető, valamint vidékünk bátorítására és biztosítására néhány fölszerelt ágyút hova előbb küldeni és ezáltal a megye fiaiban meg nem lankodott honszabadító vágyat szilárdítani méltóztassék. Kelt 1848 november 22-én Miskolcon a bizottmányi ülésünkből.”⁷³

Abaúj megye bizottmánya november 18-án kelt levélben kereste meg Borsod megye Honvédelmi Választmányát, tájékoztatást adva a fennálló helyzetről. „Miután a vész elhárítására sem elegendő erőnk, sem pénzünk nem lenne, a haza emez részének az ellenség betörése elleni megmentésére s biztosítására sikeresen intézkedni méltóztasson! Melyek iránt Önöket is figyelmeztetés és az erélyes intézkedés jó eleve megtétele végett értesíteni sietünk. Kelt 1848 évi november hó 18-án Kassán tartott bizottmányi ülésünkből. Abaúj megye közönsége”⁷⁴

Az abaúji bizottmányi ülésen megjelent Tölgyesi József Coburg herceg nevét viselő huszárezredbeli főhadnagy, akinek előadása szerint a Lembergben levő Hammerstein parancsnok egy a Windischgrätztól küldött futár által olyan rendeltet kapott, hogy készüljön és mikor a rendeletet megkapja, törjön be Magyarországra. „A rendelet következtében az előadó tudomása szerint máris készültek tétetnek, a népek lázítatnak, hallomásból tudván, hogy a betörést mintegy 12000 fegyveres katona és a föllázítandó lengyel csoport teszi, hogy továbbá a honvédelmi bizottmányt is futárképpen választott azon főhadnagy által mindenekről tudósította, mikről figyelmeztetés s erélyes intézkedés végett bennünket értesít.”⁷⁵

Irányi Dániel, ekkor Eperjesen tartózkodó kormánybiztos ugyancsak levélben értesítette Borsod vármegyét a határmenti eseményekről, felszólítva a megyét: „...minden kitelhető fegyveres erőiket tartsanak készen, hogy azt, ha a szükség megkívánná, első felszólításra a kijelölendő táborba azonnal szállíthassuk.”⁷⁶ „Mely kétrendbeli levél tartalma hazafiúi keblünket annál mélyebben rendítvén meg, mivel a fenyegető veszély közel volta mellett fegyveres erő és pénzt hiánya miatt a szándéklott ellenséges betörés meggátolására vagy feltartóztatására miként óhajtanók, erélyesen rendelkezünk lehetetlen.”⁷⁷

A nemzetőrök felszereltségük és harckészségük okán is alkalmatlanok voltak szembe szállni a jól képzett császári seregekkel. A megye pénzügyi forrásai elégtelenek voltak a feladatok megoldására, ezért Borsod megye az Országos Honvédelmi Bizottmánytól lőfegyvereket, felszerelt ágyúkat és pénzt kért. A lajtai táborból haza induló borsodi nemzetőrök fegyvereit Csányi László kormánybiztos átvette, így teljesen fegyvertelenül maradt Borsod. Engedélyt kértek a nemzetőrök egy részének „mozgó nemzetőrré” való átszervezésére, egyben a már egyébiránt kiállított 22. zászlóaljnak kellő mennyiségű fegyverrel való mielőbbi ellátására.

Irányi Dániel kormánybiztos és Pulszky Sándor alezredes Borsod megyéhez címzett levele mutatja be november végének eseményeit és feladatait. „Borsod megye közönségének! Arról értesítettvén, miképp Duklára és Smigródra máris nagyobb számú

⁷³ HU-MNL-BAZML-601.b.-1848-4072.

⁷⁴ HU-MNL-BAZML-601.b.-1848-4073.

⁷⁵ HU-MNL-BAZML-601.a. 15.128/1848.

⁷⁶ HU-MNL-BAZML-601.a. 15.129/1848.

⁷⁷ HU-MNL-BAZML-601.a. 15.129/1848.

ellenséges katonaság érkezett s még folyvást érkezik, hogy az ezáltal netalán szándéklott közeli betörés megakadályoztassék, s ha mégis betörne megsemmisíttessék. Pulszky Sándor alezredes és ezen felvidéki hadmegye főparancsnokával egyetértőleg ezennel felhívom önöket, mi szerint a szükség esetén rekvizíció útján is beszerzendő fegyverekkel ellátható minden nemzetőreiket és illetőleg ha a honvédek kellő ruházattal ellátottak avagy tüstént elláthatók és a fegyverrel bántásban legalább a mellőzhetetlenül szükséges oktatást nyerték, ezeket is azonnal Eperjesre küldjék, őket legalább 14 napi zsolddal ellátván. Lőfegyver nélkül azonban senkit se küldjenek! A kiállítandó fegyveresek az álladalom által fognak fizettetni, kenyérrel és hússal ellátatni. Hogy azok mielőbb megérkezessenek lovaikon lesznek szállítandók. Számuk, fegyverzetük és a felől mikor s merre indítottak és fognak megérkezni Eperjesre, rögtön tudósítsák a főparancsnokot Eperjesen! Ezen rendeletet közöljék a keblükben lévő zászlóaljparancsnokokkal is. Szükséges tudomás végett még azon intézkedést is közölnöm önökkel, mely szerint a főparancsnok javallatára a Galíciában való menetelt az egész határon eltiltottam, hacsak a főparancsnok vagy általam nem láttamoztatnak az illetők útlevelei. Elvárom önök hazafiúi buzgalmától, hogy minél több fegyverest s minél gyorsabban fognak küldeni. A meglévő 4000 lándzsát szinte azonnal küldjék Eperjesre. Kelt Eperjesen november 25-én 1848. felvidéki tejhatalmú kormánybiztos Irányi Dániel Pulszky Sándor alezredes.”⁷⁸

Irányi november 30-i levelében sürgette Farkassányi Sámuel kormánybiztost a cselekvésre. „Közelebbi hírek szerint a határszélen már tetemesebb ellenséges erő gyűjtetvén össze, ezennel felszólítom, hogy ügyes ürügy alatt – nehogy a vidék oly hiedelembe jönné, mintha a védelemről kétségbe esnék – a sóvámon lévő 59 ezer mázsa só elszállítását eszközölje. Továbbá küldjön Ön azonnal futárt, hogy a tornai és gömöri fegyvereseket felszólítsa, mi szerint lehetőleg siessenek. Az abaúji erőt küldje, küldje!”⁷⁹

1848 novemberének végén már csak idő kérdése volt a császáriak betörése Duklánál Sáros megye és térségének irányában. 26-án visszaérkeztek a megyébe a tíz hétre távol lévő borsodi nemzetőrök, akiknek két csata után sem volt veszteségük. Miután fegyvereiket leadták, Borsod megye komoly katonai védelem nélkül maradt. Ilyen helyzetben volt Borsod és Miskolc térsége a decemberi császári betörés előtti hetekben.

Összefoglalás

1848 novembere a katonai műveletek előtti utolsó hónap, amikor már mindenki tudta, hogy a fegyveres összetűzés a térségben a császáriakkal csak idő kérdése. November 27-én az Országos Honvédelmi Bizottmány közleményt adott ki az egységes honvédsereg létrejöttéről. A képviselőházban felolvasták az Európához intézett kiáltványt. 29-én Kossuth kinevezte Jozef Bem vezérőrnagyot az erdélyi hadsereg főparancsnokává. Az Országos Honvédelmi Bizottmány naponta ülésezett és hozta rendeleteit, szervezve az ország életét. December 6-án Franz von Schlick altábornagy vezetésével Galíciából a Duklai-hágón át császári csapatok törtek be Magyarországra, ezzel megkezdődött a fegyveres harc Sáros, Abaúj és Borsod vármegyékben. Borsod megye Honvédelmi Választmányának egyre gyakrabban ülésező testülete 1848 decemberére addig nem látott kihívások elé került, feladata a fegyveres harc megszervezése volt. A választmány tagjai december hónapban 22 ülésen 340 napirendi pontban foglalkoztak a megye katonai és ehhez kapcsolódó igazgatási ügyeivel. Egy történelmi korszak hónapjai voltak ezek a vármegye életében. Ennek a korszaknak a feldolgozása külön tanulmányok tárgyát képezhetik.

⁷⁸ HU-MNL-BAZML. 601.b. 4080/1848.

⁷⁹ HU-MNL-BAZML. 602.b. 110/1848.

Levéltári források:

HU-MNL-BAZML-IV.601.a. Borsod vármegye Közgyűlésének, Törvényszékének, Bizottmányának és Központi Választmányának iratai, Közgyűlési és törvényszéki jegyzőkönyvek 1848–1849

HU-MNL-BAZML-IV.601.b. Borsod vármegye Közgyűlésének, Törvényszékének, Bizottmányának és Központi Választmányának iratai, Közgyűlési iratok 1848–1849

HU-MNL-BAZML-IV.602.b. Borsod vármegye kormánybiztosának iratai, Honvéd iratok 1848–1849

Szakirodalom

Benda 1982 = Benda Kálmán (főszerk.): Magyarország történeti kronológiája. III. Akadémiai Kiadó, Bp. 1982.

Dobrossy 1998 = Dobrossy István (szerk.): Borsod és Miskolc 1848-1849-ben. Naplók, töredékek, visszaemlékezések. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei levéltár, 1998, Miskolc.

Hermann 1996 = Hermann Róbert (szerk.): Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története. VIDEOPONT Kiadó, Bp. 1996.

Kossuth 1952 = Kossuth Lajos 1848/49-ben III. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. 1. rész, 1848. szeptember-december. Kossuth Lajos összes munkái (13). Akadémiai Kiadó, Bp. 1952.

Rózsa 2024 = Rózsa György Gyula: „Minden becsületes honpolgárnak királyát, hazáját, s szabadságát védeni szent kötelessége...” Borsod vármegye Honvédelmi Választmányának korai működése 1848. október 14–31. Levéltári Évkönyv. Új folyam. 2024. 102-138.

Forrásközlés

Borsod megye Honvédelmi Választmányának jegyzőkönyvei 1848. évi novemberi 1–30.

1848 november hó 4. napján első alispán idős Miklós Ferenc elnöksége alatt Noszticzius János, Dominkovics Lajos, Vadnay Lajos tagok, Somogyi László jegyző jelenlétében Miskolcon tartott Borsod megyei Honvédelmi Választmány jegyzőkönyve.

87 Elnökileg terjesztvén elő, miképp Liptay János megyei nemzetőrségi őrnagy mellé segédül kinevezett Dálnoki Imre hadnagy a honvéd zászlóaljhoz leendő előléptetesseli áthelyezéseért illető helyre folyamodott, ennek következtében mint eddigi helyén erélyes és kellő képességgel működött segédtsízt áthelyezésével előléptetése végett az Országos Haditanácsnak választmányilag ajánlatnák.

Dálnoki Imre folyó 1848. augusztus 4-kén hadnagyi ranggal nemzetőri segédtsíztül kinevezve lévén az idő óta ily minőségben, úgy a táborba szállt borsodi nemzetőrség felkészítésénél és szerkesztésénél, mint az otthon maradt csapatok szerkesztését eszközölt őrnagy intézkedési sikeresítése által tanúsított hasznos szolgálataival magának érdemeket szerezvén, ha lehet a Borsodi 22. számú zászlóaljnál egyébként pedig bármely honvéd zászlóaljnál főhadnagyi ranggal leendő áthelyezése tekintetéből az Országos Haditanácsnak felírás mellett ajánlatni rendeltetett.

88 Kis Lajos megyei tiszteletbeli esküdt magát hadi pályára szentelvén a 22. honvéd-zászlóaljtól bármely zászlóaljnál leendő előléptetése végett magát ajánlatni kérvén.

E kérelem méltánylásával folyamodó Kis Lajost, mint képzett, művelt neveltetésénél fogva főtiszti rangra is alkalmazható honfit bármely honvéd zászlóaljnál előléptetésre ajánlani a választmány kötelességének ismerte.

89 Ez alkalommal külön felírása által elmulaszthatatlan kötelességének vélvén a honvédelmi választmány az országos haditanácsot hazafiúi tisztelettel arra is felhívni, mi szerint a Borsod megyében alakított 22. honvéd zászlóaljnál Földváry alezredes parancsnok megbízása folytában Liptay János őrnagy befolyásával ideiglenesen több művelt és tudományosan képzett ifjaink részint tizedesi, részint őrmesteri altisztségre neveztettek, kik azonban több, a táborból máshonnan kinevezett egyének által reményeikben megcsalva kiszorítani céloztatnak, az hogy a jogok összeütközése által oly egyének, kik mint altisztségi előléptetésre méltattak, születési, neveltetési és műveltségi viszonyaiknál fogva ezáltal a legérzékenyebben siettessenek, különösen Vadnay Károly őrmestert, kinek atyja Vadnay Lajos, mint a honvédelmi választmány tagja is, valamint mindig úgy a reánk nehezült mostani napok minden percében a haza és nemzet érdekében közméltánylatot⁸⁰ és elismerést nyert esélyességgel fáradozik, de úgy szinte a Liptay János őrnagy befolyásával kinevezet többi honvédi őrnagyokat is, annál inkább mint hogy e folyó év október hó 6-dik napján kelt felhívásában – a Közlöny 118. száma szerint – a megye ily altiszti állomásra nyolc egyén ajánlhatásával megbízattatott, mielőbb megerősíttetni szíveskedjék.

90 Közeledvén azon határidő, midőn a táborba indult borsodi önkéntes nemzetőrsereg tíz heti távolléte után hazatérhet, miután a kiinduláshoz letett esküjük szerint is csak tíz hétre köteleztettek az eltávozott nemzetőrök. Miután további szolgálatra nem kötelezhetésükről ünnepiesen biztosítottak, miután erről a tisztelt haditanács elnökileg hivatalosan

⁸⁰ közméltánylat: régies kifejezés, jelentése közmegebecsülés; A méltányol igével kifejezett cselekvés, megnyilatkozás, magatartás. Az a cselekvés, hogy valakit, valamit méltányolnak.

is azonnal értesítettett, nehogy a visszatérni kívánóknak elébe akadályok gördíttessenek, erről kellő értesítés végett az Országos Haditanács⁸¹ jó eleve tudósíttatni rendeltetett.

1848 november hó 5-én első alispán Miklós Ferenc elnöklete alatt és Lónyay László, Dominkovics Lajos és Noszticzius János jelenlétében Miskolcon tartott Borsod megyei Honvédi Választmány ülésének jegyzőkönyve.

91 Az Országos Haditanács elnöke Nádosy Sándor ezredes úr folyó hó 2-án kelt azon levele felolvastatván, mi szerint a Zemplénben alakulandó, de onnan ki nem tett 42. honvéd zászlóalj kiegészítéséhez még kivetendő 300 újoncnak a borsod megyei újoncokból leendő kiszolgáltatások kívántatik.

Ezen rendelet párja a kormánybiztos Gencsy László úrnak teljesítés végett kiadatni rendeltetik, erről egyszersmind az Országos Haditanács elnöke Nádosy Sándor ezredes úr tudósíttatni rendeltetvén.

1848 Szent András hava 6. napján Miklós Ferenc első alispán elnöklete alatt Lónyay László, tolcsvai Nagy Gedeon, Noszticzius János, Soltész Nagy János és Vadnay Lajos jelenlétében Miskolcon tartott Borsod megyei Honvédelmi Választmány ülésének jegyzőkönyve.

92 Bódogh Péter élelmezési biztos azzal vádoltatván, hogy abaúj-kassai egyesült honvédelmi bizottmánynak első alispán által szóvali meghagyás mellett neki másolatban is kiadott azon megkereső levelét, miszerint a 101 főből álló lengyel csapat számára megkívántató élelmezés és előfogatok iránti rendelkezés kéretik a kellő időben teljesíteni, illetőleg pedig a központi szolgabírónak teljesíttetés végett átadni elmulasztotta s ekként a lengyel csapat szükséges élelmezése tekintetében rendetlenséget okozott.

Miután a vádlott biztos magát írásban kívánta menteni, a megyei bizottmány által is a választmányra hárított további intézkedhetés végett holnap napra írott nyilatkozatának beadására köteleztetett

93 Bárczay László százados életidejének hanyatlása miatt a hadi és nemzetőri szolgálat alól törvény értelmében is magát fölmentetni kérvén. Tisztelt százados eddigi szolgálatainak illő méltánylásával 50. évet haladott kora miatt a nemzetőri szolgálat terhe alól föloldoztatik. Órnagy Liptay János pedig oda utasíttatik, hogy az illető görömbölyi századdal törvény értelmében haladék nélkül más századost válasszon.

94 Salkovics János nemzetőri hadnagy jelentvén, hogy választmányilag meghagyott köteletségének azért képtelen megfelelni, mivel a szendrőládi nemzetőrök gyakorlatra megjelenni nem akarnak, sőt parancsára Joó János káplár azt felelte, hogy rendeletének mind addig nem engedelmesskednek, míg a megye parancsoló levelét előttük nem fogja kimutatni.

Máriássy László és szakaszbeli szolgabíró esküdt társával ezen vétkes engedetlenség s ellenszegülés szigorú nyomozására s illetőleg a törvény szabta nemzetőri köteleességek iránti teljes megmagyarázására az iratok kiadásával s oly hozzátétellel küldetnek ki, hogyha a körülmények úgy kívánnák a nyomósabban terhelteket nemzetőri hatalomkar alkalmazásával is fogassák el.

95 A nemzetőrök rendetlensége és engedetlensége iránt a választmánynak több oldalról tett hivatalos jelentések nyomán, újólág emlékezetbe hozatván, miszerint a fegyszabályok

⁸¹ Batthyány Lajos 1848. április 20. körül hozta létre a nemzetőrség vezérlésének legfelsőbb szervét, az Országos Nemzetőrségi Haditanácsot.

tervének beadására nézve még a múlt hó 23-án kelt választmányi határozatnak eddigelő sem tétetett elég.

Órnagy Liptay János ismert pontosságának igénybe vételével ismételve emlékeztetik, hogy a fegyszabályok tervét ötöd nap alatt legfeljebb múlhatatlanul adja be.

96 Annak, hogy a megyei nemzetőrök, kik az egymástól távolabb eső falvakban lakván, anélkül hogy fölöttük egynél több őrnagy különösen őrködjék, s őket időről időre szigorú fegy mellett összetartsa, s közvetlen felügyelete alatt rendesen taníttassa, a célnak megfelelőleg nem képezthetnek, eddigelő kellőleg rendezve s begyakorolva nincsenek, okát a választmány főleg abban találván, hogy két őrnagy, kiknek egyike jelenleg különben is a táborban, a megye kebelén kívül van, legbuzgóbb erőfeszítés mellett sem képes rájuk nehezült kötelességüknek a hazai jelen vészes állapotához képest minden részben eleget tenni. E tekintetnél fogva nehogy a megyei nemzetőrök a legnagyobb szükség esetén is készületlenek és a haza védelmére alkalmatlanok legyenek, a választmány kötelességének ismeri a tisztelt Országos Haditanácsot megkérni, hogy Lónyay Lászlót, kinek érdemtelen személyét s ritka egyéniségét korához képest valódi fiatal tűz és lelkesedés jellemzi, még nemzetőri őrnagynak kinevezni méltóztassék.

1848 november hó 6. napján Miklós Ferenc első alispán elnöklete alatt Lónyay László, tolcsvai Nagy Gedeon, Noszticzius János, Soltész Nagy János és Vadnay Lajos jelenlétükben Miskolcon tartott Borsod megyei Honvédelmi Választmány ülésének jegyzőkönyve.

97 Bódogh Péter élelmezési biztos tegnapi napon kelt határozatunk folytában beadott és két rendbeli bizonyítvánnyal támogatott nyilatkozatában magát azzal mentvén, hogy a lengyel csapat előfogati és élelmezési ellátásában történt hiba okozójának csak annyiban tekinthető, amennyiben az első alispán által rábízott rendeletet nem önmaga szolgáltatva kezéhez a központi szolgabírónak, mi nem hanyagságból, sem nem makacsságból, hanem a bírókalki számolás s mindenféle katonákalki számtalan bajlódás miatt történt.

Minthogy Pap József helyettes szolgabírónak nyilatkozathoz csatolt bizonyítványa szerint, városi hajdú Czibi Károly előtte azt nyilvánította, hogy a vádlott biztos által központi szolgabíróhoz vétel végett neki átadott félíves írást ő a központi szolgabíró házához el is vitte, de otthon nem lévén, azt egyik cselédének adta. A választmány azon szigor mellett is, melyet ily nemű rendetlenségek ellen jelen körülményeknél fogva használni köteles, határozatát igazságos alapokra kívánván építeni. Mielőtt e tárgyban végképpen intézkednék, központi szolgabírót az iratok kiadásával fölszólítandónak határozta az iránt, hogy cselédeit kihallgatván, arról vajon nevezett Czibi Károly városi hajdú vitt-e házához írást, azt cselédei egyikének átadta-e, s ha igen, melyiknek adta, írásbeli értesítését adja be.

98 Miskolc város tanácsa benyújtott folyamodványában a kiszállítandó 4. századba sorozott nemzetőrök közül három tisztviselőjét, úgy mint az árvák ügyében felelős tiszt ügyészét, a köztartozások kiadását vivő egyik jegyzőjét, s egy nagyobb terjedelmű szakasz tanácsnokát a kiszállás terhe alól annál fogva kéri fölmentetni, mivel a város terjedelméhez képest tisztviselőkarának száma éppen nem lévén fölösleges, jelen zavaros és szokatlan terhekkel járó időben már avatott, s az egyes hivatalokba beszokott, ugyanazért helyettesítés útján a közigazgatás igényeinek sikerrel megfelelőleg be nem tölthető egyének kívántatnak, mit a szolgabírákat általában felmentő határozata által maga a választmány is szeme előtt tartani látszott.

A választmány megállapított elve szerint, a kiszállástóli felmentések iránt tett határozatait eddig is csak olyan tisztviselő egyénekre terjesztvén s terjeszthetvén ki, akik

hivataluknál fogva a közigazgatás és bátorság tekintetében előállható megzavarodás miatt valamely hatóságnál nélkülözhetetlenek. Miután a városi tanács által fölterjesztett tisztviselők közül ilyeneknek csak az árvák s rabok ügyeiben felelős tisztü ügyész és az adókivetés, közbátorságra őrködés és katona szállásolásra is befolyással lenni tartozó városi tanácsnok tekintethetnek, azok a kiszállástól felmenteni rendeltettek. Az ezen tekintetek alá nem eső jegyzőre, mint jegyzőtársával kipótolhatóra nézve a kérelemnek hely nem adathatván.

99 Ragályi Károly szentpéteri járásbeli főszolgabíró hivatalosan jelenti, hogy szentpéteri lakos Egri Sámuel ki tíz hétre a táborba nem csak önkéntesnek ajánlkozott, hanem a hazától nyert fegyveren s köpönyegen felül a nemzetőr társaitól kapott több költséges ruhadarabokat is elfogadott, a zászló alá föl is eskettetett, de szabadságlevél nélkül megszökve, állított sérve miatt itthon lappangott, s Losonczi Károly százados által a fegyver s ruhák árának megtérítésére köteleztetvén, még a részben sem tőn eleget, miután otthon tartózkodása csak most esett tudomására, mint szökevény katonát vallomásának és Katona Mihály főorvos bizonyítványának tisztü tudósításához lett rekesztésével, bővebb vizsgálat s kellő büntetés elvétele végett, javait zár alá vevén, a közfogdába beküldötte.

A főorvosi magányos bizonyítvány figyelembe nem vétetethvén, amennyiben a bűni fokozatához mérendő szigorú büntetés megszabására a szökevény állított testi bajának hiteles megtudása kerülhetetlenül szükséges, központi szolgabíró, Kun Tamás, Szabó Ferenc és Mátrai Gábor orvostudorok felkérésével nevezett Egri Sámuel megvizsgáltatván, hivatalos tudósítását az orvosi látlelettel együtt mentől előbb adja be.

100 Fáy Antal egri járásbeli helyettes főszolgabíró jelenti, hogy az egri járásbeli nemzetőr századoktól, a fegyver vásárlásra képes egyének száma felől még eddig tudósítást nem vehetvén, kötelességének tartja oly sikeres intézkedést tenni, miszerint a századosok úgy a fegyvert venni kész, mint elég tehetős nemzetőrök számát s névjegyzékét mennél előbb beadni el nem mulasszák.

Mely jelentés tudomásul vétetvén, a kívánt névjegyzéknek mentől előbbi beadása helyettes főszolgabírónak továbbá is ajánltatik.

1848 Szent András hava 11. napján, Miklós Ferenc első alispán elnöklete alatt, Tolcsvai Nagy Gedeon, Noszticius János, Soltész Nagy János és Vadnai Lajos jelenlétükben Miskolcon tartatott borsod megyei honvédelmi választmányi ülés jegyzőkönyve.

101 Felolvastatott központi szolgabírónak azon hivatalos tudósítása, melyben a Bódogh Péter élelmezési biztos elleni vádat tárgyaló iratoknak, mind szinte cselédei hajdúi, s a kérdéses Czibi Károly városi hajdú vallomásainak is benyújtásával jelenti, hogy Czibi Károly az írást nem folyó hó 4-én, midőn azt első alispán Bódogh Péternek átadta, hanem midőn pincéjében foglalkozott és így 5-e estéjén tette konyha asztalára, Közy Éva dajka ezt észre nem vevén, mint a később hazaérkezett hajdúi a konyha sötétes állapota miatt ott meg nem találván, csak másnap, amidőn első alispán egy hajdú által tudakoztatta, hogy a keresztül utazó lengyelek számára az előfogatokról történt-e rendelés, kerítették elő a konyhaasztalról.

Mely hivatalos tudósítás, s a többi iratok egybevetése nyomán mivel vádlott biztos önmegismerése szerint is maga vivén át kormánybiztos Gencsy László úrtól első alispánnak az abaúj-kassai honvédelmi bizottmány levelét, annak tartalmát és az érkezett lengyel csapat szükséges élelmezése iránti maga sürgetőleg teendőit jól tudta, mégis sem az élelmezésről első alispán szóbeli meghagyása ellenére maga eleve nem gondoskodott, mit Konkoly János pékmesternek kiadott, s a mentő nyilatkozathoz csatolt. Jól lehet azon

állításra nézve, hogy a csapat inkább pénzt, mint kenyeret kívánt volna, helytelen bizonyítványa is nyíltan igazol. Sem a rendeletnek rábízott másolatát, központi szolgabírónak maga át nem adta, hanem Czibi Károly városi hajdú által küldötte el, még pedig a választmány előtt tett állításával ellenkezőleg, miként a hivatalos tudósítás és ahhoz csatolt vallomások szerint alaposan következteti lehet, csak folyó hó 5-ke estéjén, azonban bármint történt legyen is, annak hogy a kérdéses hajdú a rendeletet központi szolgabírónak valósággal kezéhez juttatta-e, mindamelllett is, hogy az idő rövid voltához képest az előfogatok iránti sietős intézkedés szükségét nem tudnia nem lehetett, végére nem járt és így rászint saját kötelességében, részint megbízatásában történt hanyag eljárása miatt sem az élelmezésről, sem az előfogatozásról annak idejében gondoskodva nem lévén, oly rendetlenséget idézett elő, mi azon kívül hogy a megyére és az alispánokra még mindig sajnos nehezedést vonhat, a csapat részéről nem ok nélkül durvább kitörésekre is alkalmat szolgáltatott volna. Mindezen tekintetknél fogva vádlott biztos ebbeli vétkes gondatlanságáért és kötelessége elhanyagolásáért, annak tudtára adásával, hogy ha csak egyszer is még kötelességét bármi részben teljesíteni mulasztaná, hivatalától azonnal fel fog függesztetni, a választmány színe előtt érzékenyen megdorgáltatni, egyszer s mind pedig amennyiben ezen hibás lépései által okozott minden károkat vádlott biztos megtéríteni köteles lend, egi járásbeli helyettes főszolgabíró ebbeli végzésünk felől értesíttetni határoztatott.

102 Központi szolgabíró beadott hivatalos tudósításában a szentpéteri lakos, most közfogdában lévő Egri Sámuel szökevény nemzetőr testi bajának határozatunk következtében lett megvizsgálására szóló orvosi látletet benyújtásával jelentvén, hogy a megvizsgáltatott egyén katonai szolgálatra csakugyan alkalmatlan.

Amennyiben nevezett Egri Sámuel igazolt testi bajánál fogva a megyei határozat értelmében katonának be nem soroztathatik, minden e tárgyban kelt iratok és határozataink áttételéről botrányos tette miatt leendő példás megfenyíttetése végett a megyei törvényszék szín elébe állítani rendeltetett.

103 Felolvastatott bilkei Lipcsey Károlynok a miskolci honvédelmi egylethez címzett és ugyanazért azon egylet elnöke Papp János által felbontva átküldött levele, melyben a lövővidéki otthon lévő nemzetőröknek egy nála tartózkodó soredbeli volt hadnagy idős sógora segélyével, ha a választmány belenyugodnék, mint ideiglenes tiszt nemcsak a fordulatokban, hanem lövésben is leendő gyakorlására s e végből azoknak vadászfegyverével és néhány fontnyi lőporral ellátására is ajánlkozik

Lipcsey Károlynak a vadászfegyverek s lőpor iránt hazafiúi buzgó lelkesedés szülte ajánlata kedvesen fogadtatván, az illető százados útján e tárgyban leendő további intézkedés és amennyiben lehetséges annak is eszközlése, hogy a század által törvény értelmében ajánlkozó ideiglenes tisztül választásék, egi járásbeli helyettes főszolgabírónak ajánltatik.

104 Gyika Tamás Miskolc városi tanácsnok, Szebenyi Sámuel utca kapitány és Fodor László utcatizedesnek három gyöngyösi nemzetőr keze keresztvonásával is megerősítve hozzá benyújtott panaszuk folytában jelentvén, hogy folyó hó 5-én este tíz órakor, midőn a véletlenül megérkezett gyöngyösi nemzetőröket hirtelen el kellett szállásolni és azok minden személyválogatás s rang különbség nélkül a város polgáraihoz sorban elhelyeztettek, Veresmarthy István is három nemzetőr elfogadására szólíttatván fel, nagy haraggal s dühösen az udvarra kimenve káromlások közt mondá: hogy ő katonát nem tart, szállás nem ad és cselédeit előparancsolván, mind a szállásosztókat, mind a beszállásolandó három nemzetőrt vasvillával akarta megtámadni. Amennyiben minden honpolgár a

közterheket egyiránt viselni köteles, nehogy hasonló esetek miatt a lakosok között ingerültség támadjon, hatályos rendeleteket kér tétetni.

Mielőtt e részben kellő intézkedés tétetnék, a tanácsnoki jelentés kiadásával központi szolgabírónak meghagyatik, hogy panaszlott Veresmartyt Istvánt nyilatkozat adásra szólítván fel, nyilatkozatát illetőleg maga tudósítását mentől előbb adja be.

105 Felolvastatott Gedeon őrnagy, s a 42. honvéd zászlóalj parancsnokának folyó hó 9-én Sátoraljaúj helyben kelt és a megyei bizottmány által hozzánk is áttett levele, melyben a választmányt illetőleg azt kéri, hogy a Borsod megyei 900 egyénből álló szám fölötti újoncokból 740 egyént folyó hó 15-ére Miskolcon úgy állítsunk ki, hogy azokat az ide rendelt tisztek minél hamarabb átvehessék, egyszer s mind pedig tennénk célszerű intézkedéseket, hogy azok itt és az illető állomásokon előre megrendelt szekereken átszállíthatassanak és hogy a megye a hátralévő 260 egyénnek besorolásával bizonytalan helyzetbe ne jöjjön, azokat közelebbi alkalommal a honvéd szekereszi osztályhoz Pestre küldjük fel.

Mely levél másolata, amennyiben a 22. honvéd zászlóajhoz szükséges mennyiségen fölmaradandó újoncok száma megengedi, teljesítés végett kormánybiztos Gencsy László úrnak e választmány részéről is kiadatni rendeltetett.

1848 év es Szent András hava 15-én Miklós Ferenc első alispán elnöklete alatt, Noszticius János és Vadnay Lajos jelenlétükben Miskolcon tartott Borsod megyei honvédelmi választmányi ülés jegyzőkönyve.

106 Felolvastatott Kossuth Lajos Országos Honvédelmi Bizottmány elnökének folyó hó 11-én Budapesten kelt azon rendelete, mi szerint Pulszky Sándor honvéd alezredes úr a eperjesi honvéd kerület parancsnokságon kívül, egy tartalék seregnek, tüzérségi raktárnak, szervezési bizottmánynak alakításával és fegyverek szerzésével megbízatván. A megyének legszigorúbb felelősség terhe alatt meghagyatik, hogy nevezett alezredes úrnak eme megbízására vonatkozó mindennemű felhívását és rendeleteit haladéktalanul és pontosan teljesíteni s általában működéseiben az általa kívánandó segédkezéssel lenni hazafiúi kötelességének ismerje.

Mely levél másolata első alispán, s mind a négy járásbeli főlszolgabíráknak kellő tudomás, s alkalmazkodás, mint szinte másoddalispán Gencsy Lászlónak is kormánybiztosi tiszteből folyó viszonyaihoz képest maga ahhoz leendő tartása végett kiadatni rendeltetett.

107 Olvastatott továbbá Nádosy Sándor ezredesnek az Országos Nemzetőrségi Tanács részéről Budapesten folyó hó 8-án 7379. szám alatt a honvédi bizottmány meghagyásából kelt azon megkereső levele, mi szerint az Országos Nemzetőrségi Tanáccsal tudatni kívánja, hogy a megye eddig mennyi újoncot állított ki és azok hová soroztattak.

Mely levél másolatának Gencsy László kormánybiztos úrral elnökieleg már eleve lett közlése nyomán beadott kormánybiztosi jegyzék a tisztelt Országos Nemzetőrségi Tanácsnak írandó levelünk mellett felküldetni határozottatott.

108 A Kereskedési Minisztériumtól a honvédelmi bizottmány meghagyásából Ambrus Mihály aláírása alatt Budapesten múlt hó 30-án 6173/1290. számok alatt kelt hivatalos levélben a megyei bizottmány az iránt kerestetvén meg, hogy mivel a budai szekérposta főhivatala által tett panasz szerint a múlt hó 18-án Kassáról megindult postaszekér a Kassa és Mezőkövesdi útvonalon állítólag a megye részéről kiállított és jobbadán részeg örök által számtalanszor nem csak megállítatott, hanem meg is motoztatott, mi a szállítmányok ok nélküli akadályoztatása mellett a küldemények elsikkasztását is könnyen maga után vonhatja és az intézetnek eddig híven megőrzött hitelét az álladalom tetemes kárával veszélyeztetheti, célszerű intézkedések által gondoskodnék, hogy az anélkül is biztos és az

álladalom iránti hűségre lekötöztetett vezetőkkel ellátott postaszekerek hasonló háborgatásoktól óvatosanak meg.

Miután az útvonalakon a nemzetőrök általi szigorú őrködés részint a tapasztalt bujtogatók eltávolítása tekintetéből, a hiteles útlevél nélkül utazók letartóztatása, részint pedig a hon ellenei számára átcsempészendő fegyverek, lőpor s más efféle szállítmányok lefoglalása végett úgy e megyei mint a többi hatóságok részéről is éppen a tisztelt minisztérium szoros rendeletei folytában léptettetett életbe, még pedig többször s több helyen eddigelé is bebizonyult üdvös sikerrel, e tekintetknél fogva, hogy a tisztelt megkereső levélben foglalt nyomatékos okok folytában a postaszekér a megállíttatás és motoztatás terhe alól kivételképpen felmentethessék, előbb a tisztelt Kereskedési Minisztérium az iránti rendeltetett megkerestetni, hogy arról miszerint a postahivatalok által csak hiteles útlevelekkel ellátott egyének és a hazára nézve veszélyt nem hozható szállítmányok vétessenek fel a postaszekérre, hatályosan intézkedni s teendő intézeteiről bennünket tudósítani méltóztassék.

Egyébiránt az útvonalakra kiállított nemzetőrök részegségéből származott kihágások iránti panaszt, illetőleg mind négy járásbeli főlszolgabírának meghagyatik, hogy a járasikban lévő nemzetőri tiszteket, kiknek a nemzetőrség becsületének minden szennytől gondos megóvása mind érdekükben, mind kötelességükben áll, komolyan figyelmeztessék, hogy szolgálatba lévő nemzetőreikre szorosán ügyeljenek és ügyeltesenek, s azokat minden botránkoztató félrelépéstől a fegyszabályok kellő alkalmazásával is tartóztassák.

109 Szabad királyi Eperjes város tanácsa, özvegy Handl Lujzának Miskolcon tartózkodó és Borsod megye által a honvéd zászlóajba sorozott Vilmos egyetlen fia kisoroztatását szorgalmazó folyamodványa átküldése mellett, amennyiben a tisztelt tanács köztudomása szerint a folyamodó idősb fia több év óta katonáskodván, Vilmos fia a család fenntartására szükségesnek tekintendő, a folyamodó kérelmének teljesítése végett keresvén meg bennünket.

Központi szolgabíró a kérdéses egyén hollétét és állapotának miben létét voltaképpen megtudván, úgy szinte annak is, hogy nem toborzás útján önként beállva soroztatott-e be, végére járván adjon tudósítást.

110 Szabad királyi Komárom városa közönsége miután városuk nagy részben az emésztő lángok martalékává lőn, a lakás, ruházat s élelem nélkül maradt szerencsétlen családok nevében a megye nemes keblű emberbarátainak segedelmező készségét fölszólíttatni, segedelmet gyűjteni s a kérelmet köröztetni kéri.

A komáromi felebarátainkat ért rendkívüli nyomor és szerencsétlenség minden igaz hazafi forró részvétét, és segélyezési készségét teljes mértékben igénybe vevén, azon levél másolata mint a négy járásbeli főszolgabírának a végett adatik ki, hogy járasaik szerte köröztetvén, mind önmaguk egész buzgalommal mennél nagyobb segedelmet gyűjteni, mind pedig mások által is a megyebelieket adakozásra szólíttatni igyekezzenek, a nyert adományokat rendeltetésük helyére leendő küldetés végett a házipénztárba adják be, jelentéseik elváratván.

111 Vizsolyi Károly alszolgabíró jelenti, hogy a megyei nemzetőrséggel táborba szállott mezőcsáti lakos nemes Csáthi Szabó Gábor a pákozdi ütközet után betegséget színélve, minden engedelem nélkül hazajöven s a nemesek hadnagya által azonban elfogatva Miskolcra behozatván, mint szökevényt törvényszék elébe leendő állítása méltónak véli és amennyiben nyilatkozatában azt a fedezte fel, hogy a fegyvereket és ruhaneműeket Tiszakesziben apósa Nagy János udvarában lévő szénaboglya alá rejtette, azoknak visszaszerzése vagy illetőleg megtéríttetése iránt a szükséges intézkedést is megteszi.

Mely hivatalos tiszti tudósítás a vádlott nyilatkozatával együtt példás megfenyítettetése végett kellő használatul a tiszti ügyészi hivatalnak kiadatni rendeltetett.

112 Liptay János nemzetőrségi őrnagy annak előterjesztésével, hogy ő hazájának szolgálni és szolgálhatása körének szélesítésével kapcsolatban álló előmenetelét az Országos Haditanácshoz nyújtandó folyamodványa által eszközölni szándékozik, ügyének a választmány által is leendő pártoltatásáért és az arról kelendő hiteles ajánlólevélnek részerei kiadásaiért esedezvén.

Minthogy a folyamadó őrnagynak azon hazafiúi buzgalmát, fáradhatatlan munkásságát és erélyességét, melyet kezdetben a megyei nemzetőrök összeírása, főleg pedig a miskolci nemzetőség alakítása, beosztása és gyors rendezése, közelebb pedig a megyei újoncok kiállítása és besorozása körül tanúsított, méltánylattal el nem ismerni nem lehet, a tisztelt folyamadó őrnagy céljának előmozdítása tekintetéből a tisztelt Országos Haditanácsnak pótlólag ajánlatni, s részére a kívánt ajánlólevél hiteles alakban kiadatni rendeltetett.

113 Edelényi lakos Berentés András bodnár 49 éves, s nehéz kézi mestersége miatt elgyengült, s törődött testalkatú állapota, e fölött három még nevetlen gyermekének táplálása gondjaival nagyon terhelt sorsa tekintetéből, annyival is inkább, mivel egy vándorló kovács legény fiát e hónapban már honvédnek vitték, magát a kiszállást terhe alól fölmentetni kérvén.

Fekete András szendrői járásbeli helyettes főszolgabíró a folyamodvány kitételeinek miben létét a netalán szükséges orvosi vizsgálat eszközzésével is voltaképpen tudja meg, s tegyen ide róla tudósítást.

114 Beller József felső-miskolci lelkész folyamodványában azt panaszolva, hogy a közoktatási miniszter rendelete következtében az alsóbbrendű tanodai oktatás már elkezdődvén, annak ellenére is múlt hó 24-én katonák szállítottak bele, kik botrányos magaviselete, s mindenféle erkölcstelen kicsapongásaik által a gyöngye növendékekben az erkölcstelenség magvait elhintve a tanítást lehetetlenné teszik. Továbbá, hogy múlt hó 25-én Szívós Pál nemzetőr hadnagy tanítóját s kántorát összerendelte, holott nem is nemzetőr mert 100 pengő forint jövedelme nincsen, s mint az egyház szolgálója s tanító hivatalos foglalatosságai miatt fegyvergyakorlatra meg sem jelenhet, kéri tanítóját s kántorát a nemzetőri szolgálattól és katonai tartástól felmentetni.

Központi szolgabíró a folyamodványi kitétel mindkét ágának miben létét voltaképpen megtudván, tegyen jelentést.

115 Richnovszky Ferenc nemzetőr hadnagy s várkonyi tanító és énekész⁸² a tanítási időszak beállta miatt kötelessége mulasztása nélkül mindkét hivatásának megfelelni elégtennek tartván magát, a nemzetőri szolgálattól, annyival inkább pedig a hadnagyi tiszttől leendő felmentetéséért esedezik.

Folyamadó a miniszterelnöki rendelet első szakasza b. pontja világos meghagyásához képest minden fokozatú nemzetőrseregi szolgálat alól fölmentettvén, az illető szolgabíró oda utasíttatik, hogy a századdal törvény értelmében más hadnagyot válassztasson, tudósítása bevértatván.

116 Bay Sándor bábai nemzetőr főhadnagy, Liptay János őrnagy által benyújtott levelében annak jelentésével, hogy Orczy János százados Bódogh Károly bikki hadnagy hivatalaikról lemondottak, a palkonyai hadnagy pedig káptalani tiszt lévén, ura dolgában fáradozik és így az egész században tisztképpen csak maga van, a tisztek megválasztását mentől előbb eszközölni kéri.

⁸² Énekész: művészi értelemben vett énekes, azaz személy, ki az éneklést a zeneművészet szabályai szerint tanulta és azt hivatásszerűen gyakorolja.

A kiszállásra kijelölt századok vagy csapatok tiszteinek lemondása mindaddig, míg a csak felfüggesztett kiszállás szüksége újabb rendelet, s arra kellendő határozat által el nem nyészik, veszélyes következmények nélkül elfogadható nem lévén, a választmány ebbeli határozatáról mind a jelentést tevő főhadnagy, mind pedig a tisztségükről lemondani szándékozott főtisztok az illető szolgabíró által értesítettet rendeltettek.

117 Csipkay Antal csáti százados az őrnagynak írott levelében jelenti, mi szerint Csáton a nemzetőrség nem a legjobb lábon állván, sem a gyakorlat, sem az éjjeli őrködés rendesen nem mehet, sőt több részben ellenszegülés is mutatkozik, okát abban keresvén, hogy fegyverük nincsen, minél fogva bárminéví fegyvereket kér adatni, továbbá, hogy főtisztjei beadván hozzája lemondásukat, mivel tulajdon századbeli embereik őket becsstelenítették, káromlották, sőt életük ellen is törnek, a választmány sikeres intézkedését szorgalmazza.

Miután Csáton száz lándzsa lévén kiosztva, az éjjeli őrködés rendes folytatására teljesen elegendő, gyakorlatokra pedig ha a nemzetőrök miként szellemüktől várható, hazafiúi lelkesedéstől élesztetnek, saját kiegyenesített kaszáik s más afféle fegyverpótló eszközeiket is, addig míg a haza jelen viszonyaihoz képest fegyverekkel ellátathatnának, célszerűen használhatják, a tisztok lemondása pedig, a választmány kimondott elvénél fogva oly századoknál, melyek kiszállásra jelölve vannak, míg a kiszállás szüksége újabb rendelet következtében el nem nyészik, el nem fogadtathatik, annyival inkább, mivel a becsstelenítések megtorlása egyedül a tisztoknak a fegyszabály oly szigorú alkalmazásában kitűnő erélyességtől függ. A járásbeli főszolgabírónak meghagyatik, hogy az illető főtisztokat erélyes fellépésre intse, s felszólítván egyszer s mind az ellenszegülőket, s törvénynek és előjáróknak engedelmeskedni nem akarók ellen illő és példás megfenyítettésük végett tegye meg a szigorún nyomozást és arról haladéktalanul tegyen ide jelentést. Őrnagy Liptay János pedig oda utasíttatik, hogy a kormányrendeletre szabályok értelmében a becsület és esküdszékeket kellő működtetés végen szükség tüstént alakíttassa s szerkesztesse.

118 Nemes Ecsegi Tóth Gábor miskolci csizmadia a felhozott némely régibb történeti események s nem leggyöngédebb jellemzésekből következtethető lázas indulat színezetét magán viselő folyamodványában azt panaszolva, hogy ámbár sem 200 pengő forint értékű háza, sem 100 pengő forintnyi jövedelme nincsen, őt mégis erővel a miskolci polgárok sorába akarják behúzni, s annál fogva a tapolcai uradalom számtartója mint őrmester hat polgárral folyó hó 11-én házából fegyver között az őrhelyre hajtotta, magát az erőszakoltatott szolgálattól felmentetni kérvén.

Központi szolgabírónak a folyamodvány kiadásával meghagyatik, hogy kitételeinek mi-benlétét a folyamodó, s amennyiben szükséges volna az érdekelteknek is meghallgatásával voltaképpen megtudván, arról további intézkedés végett tegyen ide jelentést.

119 Fáy Antal egri járásbeli helyettes főszolgabíró, Majthényi György nemzetőr százados levelének közlésével jelentvén, hogy a Királyhágón túli részekre kiindítandó tiboltaróczi század nemzetőrei a kiszállástól vonakodnak, sőt kormányzójukat is fenyegetve, azon esetben ha kötelességük teljesítésére vidéki fegyveres erővel szoríttatnának, a közeli erdőségekbe vonulni szándékoznak.

Őrnagy Liptay János a helyszínre avégett küldetik ki, hogy a századot egybegyűjtván adja tudtára, hogy aki a törvény parancsának s azon épült rendeleteknek nem engedelmeskedik - az igazolandó betegség esetét kivéve - felsőbb helyen kimondott hazaárulási bűnbe ejti magát, egyszer s mind pedig a századból kirendelt mennyiséget a legcélszerűbbnek találtatandó módon úgy állíttassa ki, hogy a szükség úgy hozván magával, azonnal kiszállít-

tathassék, a netalán ellenszegülni merülőket pedig az illető szolgabíró felhívásával tüstént vétesse szigorú nyomozat alá, lépéseinek sikeréről tudósítása bevéartván.

120 Ugyancsak azon helyettes főszolgabíró az őrnagy által közlött levelében jelenti, hogy a szentistváni század Endre János énekész segéd főhadnagyot századosául, ki a főhadnagyi tisztségre mentől előbb alkalmas egyént fog választatni, a mezőkeresztesi század pedig a többi tisztjeit meghagyva századosul Kozma Józsefet választották legyen. Mi is tudomásul vétetett.

121 Ugyanazon főszolgabíró, az egri járásbeli nemzetőrök abbeli aggodalma előterjesztésével, hogyha a becsületes egyénekből álló egész század ki fog vonulni és minden helységben csak a vagyontalanabb és gyanús személyek maradnak, a vagyon és személy bátorság könnyen veszélyeztethetik, azt véleményezi, hogy minden kijelölt századnak csak három-négy része parancsoltassék ki, e fölött a kiszállás ideje alatt minden lopás vagy merény kettős fenyítéssel toroltatssék.

Arra hogy a helységek kellő őrizet nélkül nem maradjanak, a választmány a századok kijelölésénél figyelemmel lévén, az pedig hogy a merények⁸³ megtorlására kettős fenyíték mondassék ki, e választmány hatósága körét haladván, de különben is a rend fenntartása nem annyira a fenyíték szigorításától, mint a büntetés gyors kiszolgáltatásától, ez pedig a tisztviselők erélyes közremunkálásától függvén. A főszolgabírónak elismert jó célból tett véleménye ellenére is annak, hogy a választmány határozatát megváltoztassa vagy a fenyíték tekintetében új határozatot tegyen, helyét és szükségét nem látta.

122 Ugyan azon helyettes főszolgabíró jelentvén, hogy az egyébként közterhek viselésében és hanyag szihalmi lakosok az úgynevezett ágybért fizetni nem akarják.

Miután az egyházi fizetések törvény által megszüntetve nincsenek, sőt azon alapuló miniszteri rendelet által a törvényhozás további intézkedéséig minden egyházi fizetések, következőleg az ágybér is pontosan megtétetni rendeltetnek, főszolgabíró ezt a lakosoknak szigorú parancsként tudokra adván, a fizetői vonakodókat tüstént vegye bírói foglalás alá, a netalán ellenszegülni akarókat pedig szoros nyomozat alá fogván, azokat példás megfenyítés véget a nyomozatokkal együtt küldje be.

123 A választmány halmaz foglalatosságai, s sürgetős teendőinek közepette gyakran hosszadalmas és kísérésekkel teljes kérelem levelek s jelentések olvasásával is idejét tölteni kénytelenítettvén.

Mind a négy járásbeli főszolgabírák által a megyei tisztviselőket és ezek által kéreldelmeket benyújtani akaró folyamodókat a választmány ezennel bizalmasan felhívja, hogy jelentéseiket csupán a dolog lényegére szorítkozva, egyszerűen, röviden s a tárgyhoz mért lehető legnagyobb szabadsággal szerkesszék, illetőleg pedig a folyamodókkal szerkesszék.

1848 év Szent András hava 16-án Miklós Ferenc első alispán elnöklete alatt, Noszticius János és Vadnay Lajos jelenlétükben Miskolcon tartatott Borsod megyei honvédelmi választmányi ülés jegyzőkönyve.

124 Dobos József miskolci születésű, s a 9.zászlóalj 6. századának fizetéses tizedese, miután a Fehértemplomnál vele szállásolt és harcolt társai közül többen magukat a most alakuló zászlóaljokhoz áttették, szintén az új zászlójakhoz leendő áttételének eszközzéséért folyamodván. A folyamodó sérelme a tisztelt Országos Haditanácsnak másokkal is éreztetett kegyébe ajánlatni rendeltetett.

⁸³ Merény: merénylet.

125 Okruczky Erzsébet, Meliorisz János özvegye érzékenyen panaszolva, hogy ámbár egyetlen leányával magának háza nem lévén, csak bérben lakik, s midőn szigorú magánkörményei a háztól több hónapig tartó távollétét igénylik, az egész teher leányára nehezedik, mégis negyedik hete már mióta két katonát tartani kénytelen, a nála lévő katonákat tőle elrendeltetni, jövőre pedig a katonatartás igen súlyos terhe alól magát fölmentetni kérvén. Központi szolgabíró a városi tanácsot szólítsa fel az iránt, hogy az egyes, gyakran szegényebb sorsú lakosok túlterheltségének elhárítása végett a katonaszállásolás tárgyában dolgozzék ki bizonyos határozott szabályokat, zsinórmértékül szolgálándókat, egyszer s mind pedig a folyamodó jelen állapotának lehető enyhítését is, a nevezett tanácsnak figyelmébe ajánlja.

126 Központi szolgabíró Veresmarthy Istvánnak, a Gyika Tamás miskolci városi tanácsnok panaszos jelentésére kelt határozatunk folytában kivett nyilatkozatát, az illető iratok visszahelyezésével tudósítása mellett beadván.

Ámbár ugyan nyilatkozó annak kijelentésével, hogy ő törvény fölé emelkedni nem kíván, de nem is emelkedhet, tudta hogy a katonatartás terhe rá is elkerülend, azt nyilvánítja hogy mindazon polgári terheket, így a katonatartást is, melyeket a törvény rá hárít, kötelessége szerint viselni kész leend és ugyanazért e végre Kádas utcai házában egy szobát teljesen fel is szerelt. Mivel azonban ebbéli intézkedését eleve az illető helyen be nem jelentvén, mindezért, mind pedig azért is, mivel a szállás adáson fölül a katonatartásai járó fizetés miatt a beszállásolás a gazda házában szokott történni, a panaszkodó utca kapitány és tizedes a katonákat éppen nem rendellenesen akarták a nyilatkozó lakóházába szállásolni. Az pedig hogy mindezek ellenére is cselédeit előszólította, nyilatkozatában önmaga megismervén, az is világos, hogy ekkoron a katonákat el nem fogadván, azokkal más lakostársai rendeltettek. E tekintetknél fogva tette általában nem helyeseltetvén, központi szolgabíró által felszólítani rendeltetett, hogy jövőben hasonló, polgártársainak rá nézve is következményteljes ingerültségét maga után vonható cselekedetek elkövetésétől gondosan óvakodjék!

127 Központi szolgabíró, Répás János Szalonta helyiség helyettes bírójának és Szentimrey József miskolci járás főszolgabírájának benyújtott levelek nyomán, annak jelentésével, hogy határozatunk értelmében folyó hó 12. napja reggeli 5 órájától kezdve, két 24. órára három rendbeli futárul használandó négy lovas szekeret rendelvén be Szalonta helyiségéből, miután a szekerek meg nem jelentek, a mentségi ok nyomozatot igényelvén, a felszólított járásbeli főszolgabíró a nyomozatok megtételét rá visszahárította, ha az olyan rendtelenségek falukoni nyomozata is őt terheli, a naponkénti sürgetős rendleteket teljesítenie lehetetlen, kéri a hallgatással el nem mellőzhető szalontai rendtelenségek főszolgabíró úr általi nyomoztatását eszközölni.

A központi szolgabíró hivatalos körének terhes volta tekintetéből, kivált jelen körülmények között a rendtelenségeknek helyiségekbeni nyomozásával terhelni nem lehet, miután a járásbeli főszolgabíró az adó alapjául szolgáló összeírás megtételével van jelenleg elfoglaltatva, alszolgabíró Vizsolyi Károlynak az iratok kiadásával meghagyatik, hogy a szükséges nyomozatot haladéktalanul megtévén, e tárgyban jelentését adja be.

1848 Szent András hava 22-én. Miklós Ferenc első alispán elnöklete alatt, Tolcsvai Nagy Gedeon, Noszticius János, Soltész Nagy János és Vadnay Lajos jelenlétében.

128 Felolvastatott Abaúj megye közönségének Kassán folyó hó 18-án kelt levele, melyben jelenti, hogy bizottmányi ülésükben megjelent Tölgyesi József Coburg herceg nevét viselő

huszárezredbeli főhadnagy előadása szerint Lembergben levő parancsnok Hammerstein egy a Windischgrätztól küldött futár által oly rendeltet kapott, hogy készüljön és mikor a rendeletet kapja Magyarországra üssön be, mely rendelet következtében az előadó tudomása szerint máris készültek tétetnek, a népek lázítatnak, hallomásból tudván, hogy a betörést mint egy 12000 fegyveres katona és a földlázítandó lengyel csoport teszi, hogy továbbá a honvédelmi bizottmányt is futárképpen választott azon főhadnagy által mindeokról tudósította, mikről figyelmeztetés és erélyes intézkedés végett bennünket értesít.

129 Úgyszintén felolvastatott Irányi Dániel kormánybiztosnak is hasonló tartalmú levele, melyben Pluszki Sándor - alezredes s hadügyi tekintetben a megyére nézve főparancsnok - távollétében a megyét az iránt szólítja föl, hogy miután Galíciából érkezett hírek szerint Duklán hazánkba ellenségesen betörendő hadcsapatok fognak összevonatni, addig is míg tett intézkedései folytában hiteles adatokat nyerne, minden kitelhető fegyveres erőnket tartsuk készen, hogy azt, ha a szükség megkívánná, első felszólítása a kijelölendő táborba azonnal szállíthassuk.

Mely kétrendbeli levél tartalma hazafiúi keblünket annál mélyebben renditvén meg, mivel a fenyegető veszély közel volta mellett fegyveres erő és pénz hiánya miatt a szándéklott ellenséges betörés meggátlására vagy feltartóztatására miként óhajtanánk, erélyesen rendelkezünk lehetetlen, mivel továbbá ha fegyverünk volna is, a nemzetőri törvények nem egészen gyakorlatias általános rendelkezése miatt a nemzetőrök minden sors s állapotra való tekintet nélkül kívánt kiszállítása oly népnek, tudni illik mely tanulatlan és polgári viszonyainál fogva csatázásra és a célnak meg sem felel, tökéletesen ki sem képezhető, szinte legyőzhetetlen akadályokba ütközik már, e fontos tekintetknél fogva, miután az eddigi terhek miatt pénzerőnk már teljesen ki van merítve, a tisztelt Országos Honvédelmi Bizottmány tisztelettel megkéretni rendeltetett, miszerint hazánk s fenyegetett vidékünk közérdekét hathatós kormányi figyelembe vevén, részükre lőfegyvereket és fölszerelt ágyukat s felállítani szándéklott nemzetőrségünk kellő fölszerelésére bizonyos összeget küldeni annyiival inkább méltóztassék, mivel Csányi László kormánybiztos úr a lajtai táborból visszaindult 1200 nemzetőreinktől a megye fegyvereit letartóztatván, jelenleg semmi nemű fegyvereink nincsenek, egyszer s mind pedig mivel a nemzetőröknek minden sors s életkorai tekintet nélkül leendő táborba küldése szinte kivitelezhetetlen, miután a nemzetőrségnek célszerűbb alkalmazhatása végett multhatatlanul szükségesnek látnánk, hogy annak egy része - mintegy 2000 főnyi - mozgóvá tétetnék oly módon, hogy 20 évtől 35-ig, kivévén ezekből is a családtartása szükséges családfőket, továbbá olyan testi bajban sínylődőket kik három orvos hiteles megvizsgálása után a táborozásra alkalmatlannak fognak találtatni és az olyanokat kik nemzetőri képesség alá nem esnek ugyan, hacsak becsületességük miatt soroztattak be. Minden alkalmas nemzetőr a fönn kitett számú mozgó seregben szolgálni köteles legyen, a tisztelt Országos Honvédelmi Bizottmány az iránt is tisztelettel megkéretni határoztatott, mi szerint a megyei nemzetőrségnek a fentii módon mozgóvá, a többire nézve pedig itthon szolgálatot teendő tartalék sereggé leendő alakítását megengedni, nem különben a már egyébiránt kiállított 22. zászlóaljnak kellő mennyiségű fegyverrel leendő haladéktalan ellátása iránt hatályosan intézkedni méltóztassék.

1848 év Szent András hava 23-án Miklós Ferenc első alispán elnöklete alatt, Tolcsvai Nagy Gedeon, Noszticzius János, Soltész Nagy János és Vadnay Lajos jelenlétében Miskolcon tartott honvédelmi választmányi ülés jegyzőkönyve.

130 Felolvastatott Szalay Pál alszolgabírónak Balogh Menyhért helyettes csendbiztos levele közlésével tett azon hivatalos jelentése, mi szerint a Szendrőládon történt, s a csendbiztosi levélben körülírt nagyobb szerű rendetlenkedés s törvények iránti engedetlenkedés nyomozása végett küldöttséget, a sok bűnös elfogatása s bekísértetése végett pedig elegendő erőt kér rendeltetni.

A felolvasott jelentésből az, hogy az elkövetett merények és rendetlenkedések nyomozása szolgabíróilag avagy csak munkába vétetett volna is, ki nem világolván. Szakaszbeli szolgabíró Szalay Pálnak a levelek kiadásával meghagyatik, hogy a csendbiztos és fegyveres tizedesek magához vételével a szükséges nyomozást egész szigorral és erélyességgel tegye meg, a bűnösöket rögtön fogattassa el, s ha és amennyiben a magához veendő csendbiztosi és tizedesi erőt elegendőnek nem tapasztalná, ha a szükség úgy kívánván, ezen határozatunk felmutatásával karhatalomként a felszólítandó edelényi nemzetőri századot is alkalmazza.

131 Bató István miskolci lakos, három rendbeli bizonyítvánnyal támogatott folyamodványában májdaganatos állapotának, s ficamodás következtében bal lábán esett, és sikerrel ki nem gyógyíthatott sérelmének előadásával, a sok járással, állással és forgással járó és általa nagy megerőltetéssel sem teljesíthető nemzetőri szolgálat alól leendő felmentetéséért esedezvé.

Központi szolgabírónak a folyamodvány és csatolmányai kiadásával meghagyatik, hogy Kun Tamás, Mártony Gábor és Szabó Ferenc orvostudorok felkérésével a szükséges orvosi vizsgálatot megtéttvén, az arról kelendő hiteles látletet majdan adja be.

132 Csomós Mihály beadott folyamodványában Zsigmond nevű fiát, kit a megyei nemzetőrség járasonkénti szerkesztése alkalmával hadnagyul választott, közelebb pedig mint önkéntes köznemzetőr a siófoki, fehervári és schwechati csatákban jelen volt, miután a borsodi nemzetőr zászlóaljra nézve megszabott tíz hét elteltével, a haza szolgálatában továbbá is megmaradni és e végett magát valamelyik honvédi zászlóaljhoz áttétetni kívánna, hadnagyi tisztségre ajánlatni kívén.

A folyamodvány az abban elősorolt okok méltánylásával a tisztelt Országos Haditanácsnak ajánlatunk kíséretében felküldetni rendeltetett.

133 Miskolc város tanácsa benyújtott folyamodványában annak előterjesztésével, hogy ámbár múlt hó 26-án 3892/72 szám alatt kelt határozatunkban megrendeltük, hogy a város úgy a beszállásoló honvédekkel, mint a gyakran keresztütlutazó katonasággal szerfölött terheltetve lévén, a határozatilag kijelölt helységekre is szállásoltassanak honvédek, a városban pedig csak ezer maradjon bent. Mégis azon határozatunk kelése óta egy sem szállásoltatván ki, a város lakosai folytonosan terhelve vannak és jelenleg is három ezret haladó katonaság létezik a városban. Nehogy a lakosok, kik eddig szíves készséggel teljesítették hazafiúi kötelességüket az őket ily huzamosan nyomasztó teher alatt teljesen elzibbadjanak, itt a középponton a teherviselés megsúlyosodott helyén, míg a közelebb fekvő helységekre kevés teherben részesülnek, a köztapasztalat - de egyesek felmerült gyakori panaszainál fogva is - hatósági kötelessége szerint fent említett határozatunk életbe léptetéséért esedezik.

A folyamodó városi tanácsnak köztudomás által is igazolt panaszos előadása méltánylást, s előbbi határozatunk nyomán kellő rendelkezést igényelvén annyival is inkább, mivel ha a bent fekvő katonaság száma ezer leend is, a naponként átutazó csapatokkal a lakosok

mégis nagyobb számmal fognak terheltetni. Kormánybiztos Gencsy László úr hivatalosan megkéretik, hogy a zászlóalj helyben lévő főtisztjeinek az iránt leendő meghallgatásával, hogy a katonai szükséges gyakorlat s fegyvertartásra is tekintettel a felhívott, s kormánybiztos úrnak is kiadott előbbi határozatunkban kijelölt helyiségek közül hová, és mennyit lehetne kiszállásolni az itt lévő honvédekből. A tárgy sürgető volta miatt, harmadnap alatt vélemény adni szíveskedjék!

1848 év Szent András hava 26-án Miklós Ferenc első alispán elnöklete alatt, Noszticius János, Soltész Nagy János és Vadnay Lajos jelenlétében Miskolcon tartott honvédelmi választmányi ülés jegyzőkönyve.

134 Felolvastatott Kossuth Lajos Honvédelmi Bizottmány elnökének folyó hó 19-én Budapesten kelt azon levele, melyben a megyét a honvéd bizottmánynak ama kényszerűtség szülte intézkedéséről értesíti, minél fogva a tizedik hét kiteltével a felső táborból hazatérő borsodi derék csapat fegyvereit további használat végett ott kellett tartani, azonban gondoskodva van immár, hogy amint az álladalom által átvett gyárak fegyvert fognak szolgáltatni, a kormány tüstént helyre pótolandja a megye fegyvereit.

Mely értesítés felvidékünk vész fenyegette jelen állapotában sajnos tudomásul vétetett.

135 Felolvastatott továbbá Irányi Dániel felvidéki teljhatalmú kormánybiztosnak Eperjesen folyó hó 25-én kelt, s Pulszky Sándor alezredes által is aláírt levele, melyben abbeli értesítettése következtében, mi szerint Duklára⁸⁴ és Smigrodra⁸⁵ máris nagyobb számú ellenséges katonaság érkezett, s még folyvást érkezik, hogy a netalán szándéklott közeli betörés megakadályoztassék, s ha mégis betörne megsemmisíttessék, az iránt hívja fel a megyét, hogy a szükség esetén requisitio útján is beszerzendő fegyverekkel ellátható minden nemzetőreit és illetőleg a honvédeket is, ha azok kellő ruházattal ellátva vannak vagy tüstént elláthatók, s a fegyverrel bánásban legalább a mellőzhetetlenül szükséges oktatást megnyerték, 14 napi zsolddal ellátva azonnal küldje Eperjesre. Lőfegyver nélkül azonban senkit se küldjön, mint szinte arról is értesítvén, hogy a kiállítható fegyverek az álladalom által fognak fizettetni, kenyérrel és hússal elláttatni és hogy azok mielőbbi megérkezés tekintetéből kocsikon szállítandók, egyszer s mind a fegyverek száma, fegyverzetük és a felől hogy mikor s merre indítottak s fognak megérkezni Eperjesre a főparancsnokot rögtön tudósíttatni, ezen rendeletet a megye kebelében lévő honvéd zászlóalj parancsnokával is a közöltetni, a meglévő 4000 lándzsát pedig szinte azonnal Eperjese küldetni rendeli. Végül szükséges tudomás végett azon intézkedést közli, mi szerint a főparancsnok javaslatára a Galiciába menetelt az egész határon eltiltotta, hacsak a főparancsnok vagy általa nem látomoztatnak az illetők útlevelei.

Mely kormánybiztosi tudósítás, illetőleg rendelet a közel fenyegető veszély, de a haza közérdekénél fogva is hazafiúi keblünket annál fájdalmasabban hatván által, mivel a felső táborban volt nemzetőreink csak néhány órával ezelőtt érkezvén haza, azoktól az Országos Honvédelmi Bizottmány elnökének Kossuth Lajosnak a megyéhez írt levele szerint, a megyei fegyverek elszedettek s így jelenleg oly fegyvertelen állapotban vagyunk, - hogy miután rekvizíció útján régebbi miniszteri rendelet folytában a magán fegyverek is beszédettek, s táborban volt nemzetőreinknek azok is kiosztattak - csak szerfölött csekély számú lőfegyver szerzéséhez lehet immár reményünk. A tisztelt kormánybiztos arról, hogy a legnagyobb erőfeszítéssel is, tekintet alig érdemlő lőfegyvert és így lőfegyveres csapatot

⁸⁴ Dukla: község Délkelet- Lengyelországban, a Kárpátaljai vajdaságban.

⁸⁵ Smigrod: Nowy Żmigród falu (korábban város) Lengyelországban, Jaslo megyében, a Kárpátaljai vajdaságban.

leszünk képesek előállítani, hogy továbbá a helybeli honvéd zászlóalj is, miként annak elnökünk által tüstént értesített őrnagya állítja, - ki személyesen fog Eperjesre menni - tőle kormánybiztos úr körülményesb tudósítást vesz, 14 napnál előbb fel nem ruháztathatik, lőfegyvere pedig mi sem lévén, abban eddig a legszükségesebb oktatást sem nyerhette meg. Végre hogy a gróf Károlyi Ede őrnagy úr rendelete alatt lévő 4000 álladalmi kaszák és nem lándzsák felküldése iránt, tisztelt őrnagy úr ezen kormánybiztosi rendeletről leendő tudósításával általunk hivatalosan meg fog kerestetni, védtelen állapotunk igazolása végett honvéd bizottmányi elnök Kossuth Lajos levele másolatának megküldése mellett azzal a kérelemmel rendeltetett sietve értesíttetni, hogy a tisztelt kormánybiztos a legnagyobb veszéllyel fenyegetett Felvidékünk oltalmára szükséges fegyverek és fegyveres erő iránt teendő hatályos intézkedések végett, a tisztelt Országos Honvédelmi Bizottmányt felhívni méltóztatásuk.

1848 év Szent András hava 27-én Miklós Ferenc első alispán elnöklete alatt, Noszticius János, Soltész Nagy János és Vadnay Lajos jelenlétében Miskolcon tartott honvédelmi választmányi ülés jegyzőkönyve.

136 Vadnay Bertalan alszolgabíró és esküdt társa beadott hivatalos tudósításához kapcsolt nyomozatok által emődi lakosok, Kassai Mihály a papok és urak elleni lázítással s azok kiirtása iránti óhajtozással. Borza János, Nagy Pál és Ragyók Nagy János pedig a Kassai Mihály elfogásának erőszakos meggátolásával terheltetvén.

A felolvasott tudósítás és ahhoz csatolt nyomozatok törvényes bírói tárgyalás végett Kassai Mihályra nézve a megyei rögtön bírósághoz, Borza János, Nagy Pál és Ragyók Nagy Jánosra nézve pedig a megyei törvényszékhez áttétetni rendeltettek.

137 Felolvastattott a miskolci nemzetőrsereg választmányának azon előterjesztése, hogy miután az 1848. évi 22. törvénycikk 1, 2, 3, és 6. szakaszai a nemzetőrsereg feletti intézkedést a megyékre, királyi városokra és rendezett tanáccsal ellátott községi hatóságokra nézve megszabták s annál fogva Miskolc városában hatósági tehetőséggel alakult egy nemzetőrségi választmány, mely a törvény rendeletére figyelve a nemzetőrsereget alakította, rendbe szedte, azóta ügyébe folytonosan befoly, a fölött rendelkezik, s előállítható szükségéit fedezi. Mégis úgy tapasztalá, hogy némely miskolci nemzetőröknek a nemzetőri szolgálat alóli felmentéseket tárgyaló folyamodványaik kérelmük megvizsgálása végett a megyei honvédelmi bizottmány által határozatilag az illető szolgabírónak adattak ki, a városi nemzetőrségi választmány pedig egészen mellőztetett. A törvény által adott és annak életbe léptetése óta folytonosan gyakorlott jogaihoz ragaszkodni fog, s minthogy a városi nemzetőrök alakítása és azoknak besorozása kizárólagosan a városi hatóság jogaihoz tartozik, azoknak szolgálat alóli kivétele és egyéb azok fölötti rendelkezés is ugyanazon hatóságot képviselő választmányt illeti, minél fogva a megyei honvédelmi választmányhoz folyamodó miskolci nemzetőröket magához kívánja utasíttatni.

A városi nemzetőrségi választmánynak a miskolci nemzetőrségre is kiterjedő idő intézkedhetési jogunk kérdésbe vételével tett ebbeli előterjesztése annál kellemetlenebbül hatván ránk, mivel eljárásunk láncolatát nyugodt öntudattal végig tekintve mindenben és mindenütt a legszigorúbb törvényességet és jogosságot igyekeztünk gyakorolni. Kénytelenek vagyunk kinyilvánítani, hogy valamint egyrésztől hatásunk körét a törvény szabta határon bármi részben is túlterjeszteni a tisztelt megyei bizottmánytól nyert állásunkkal sem tartottuk volna megegyeztethetőnek, úgy másrésztől a tisztelt megyei bizottmánynak kegyesen ránk ruházott hatósági jogából akár mit is oda engedni kötelességbeni mulasztásnak tartván, meg vagyunk győződve, hogy midőn a miskolci nemzetőrök fölött is

intézkedünk és nemzetőri szolgálat alól leendő felmentéseket tárgyzó folyamodványaik tárgyalásába is beleavatkozunk, mind a törvény, mind pedig annak a születése óta sokban megváltozott körülményeknél fogva is jogkörünk határán belül maradván jártunk el.

Mivel a.) az előterjesztésben felhívott 1848. évi 22. törvénycikk ide vonatkozó szakaszai közül a 2. a rendezett tanáccsal ellátott közösségekben a helybeli hatóságot csak a nemzetőrség szerkesztésével, a 3. a nemzetőrségi szolgálatra kötelezetteken felül más becsületes honpolgároknak is besoroztatásával, a 6. pedig a nemzetőrök összeírására küldöttségek kinevezésével és így általában csak a nemzetőrség szerkesztésével bízván meg. A rendezett tanácsnak a már alakított nemzetőrség fölötti minden további intézkedési vagy intézkedhetési jogáról nemcsak mélyen hallgat a fölhívott törvény, sőt inkább annak mellőzött 9. szakasza egyenesen azt rendeli, hogy „mihelyt az őrsereg alakítása megtörtént megyékben - az annak hatósága alatt álló rendezett tanácsú községekre nézve is - az alispán szabad királyi városokban és szabad kerületekben pedig a főtisztviselő a honvédelmi miniszternek úgy az őrsereg számára, mint szerkesztésére nézve jelentést tésszen” Miből nyilván van, hogy a rendezett tanács által szerkesztett nemzetőrsereg is, megalakultával a megyeibe beleolvadván, a fölött 24. s több szakaszok szerint is csak azon polgári hatóság intézkedhetik, mely alatt a 9. szakasz és 24. törvénycikk szerint maga a rendezett tanáccsal bíró község áll és mivel

b.) a törvény parancsolta jelentés folytában őrnagy vagy törzstiszt is nem úgy, mint a királyi és szabad kerületbeli nemzetőrségekhez külön, hanem a megyebeliekhez és városiakhoz együtt véve neveztetik, ki némileg szinte a polgári hatóságtól s hisszük a megyeitől, nem pedig az annak hatósága alá rendelt várositól is külön függ, mivel továbbá

c.) a törvény születése óta sokban változott körülményeknél fogva gyorsabb s összehangzóbb intézkedhetés végett, az országos kormánynak is változnia kellvén, annak megfelelőek vala szükség megyékben is honvédelmi választmányokat alakítani. Minő összeütköző rendeletek s késedelmet szülő zavarok keletkezhetnének pedig abból, ha ugyanazon egy testet képező nemzetőség fölött annyi kisebb s nagyobb testületek intézkednének. Az ebből természetes következő nehézségeket átlátják, és könnyebb megoldhatóságuk végett önként egybeolvadnak még a törvény által egymástól teljesen függetlenített hatóságok is. Példa erre szabad királyi Kassa városa, mely a folyó hó 6-án tartott ülésünkben tárgyalt levele szerint: „Abaúj-Kassai Egyesült Honvédelmi Bizottmánnyá alakult”, mivel végre

d.) a felsőbb kormányi, hadi és nemzetőrség-tanácsi, főparancsnoki s egyéb rendeletek is a megyei és városi nemzetőrséget illetőleg mindig csak az illető megyei bizottmányokhoz vagy honvédelmi választmányokhoz küldenek és intéztetnek.

Egyebeket mellőzve ámbár ugyan ez itt elősorolt okoknál fogva teljesen meg vagyunk győződve, hogy a miskolci nemzetőrség feletti intézkedésbe vagy egyes városi nemzetőrök folyamodványai tárgyalásába lett avatkozásunkkal a törvények ellen legkevésbé sem vétetünk, sőt inkább a tisztelt megyei bizottmány által kegyesen ránk ruházott jogokból folyó mulasztthatatlan kötelességünket teljesítettük, hogy azonban eljárásunk kérdésbe vett törvényessége fölött mi magunk határozva némi önbíráskodást gyakorolni ne láttassunk, a kérdés elhatározása végett mind a városi nemzetőrségi választmány előterjesztését maga eredeti valóságában, mind pedig fentebbi nézeteinket is a közelebb tartandó megye bizottmányi ülés elébe felterjeszteni, a ránk ruházott hatósági jogok megőrzésed tekintetében is kötelességünknek ismerjük.

138 Düllhorvszky Anna, Büttner József özvegye, a 9. honvédzászlóaljnál Fehértemplomban altisztképpen szolgáló, s magát több csatában kitüntetett Büttner Emil nevű fiát tisztségre s

139 Elek István paraszniai születésű, a 9. zászlóalj 2. századában ugyancsak Fehértemplomnál szolgáló honvéd, magát altisztségre ajánlani kérvén.

Mindkét rendbeli folyamodvány a tisztelt Országos Haditanácsnak ajánlólag felküldetni rendeltetett.

140 Molnár János és nemes Széles János centeri lakosok, részint nemzetőri képességet maguk után nem húzható vagyonaik csekélysége miatt, részint pedig mivel rögtön kiindulás esetében magukat fel nem fegyverezhetik, és szerzendő fegyverekre pénzt nem adhatnak, a nemzetőrseregből leendő kisoroztatásukért esedezvén.

Minthogy folyamodók állított vagyonbeli csekély tehetségük ellenére is, az 1848. évi 22. törvénycikk 3. szakaszánál fogva, mint olyan honpolgárok soroztattak be, kik az alkotmányos rend fenntartásában érdekletteknek és kitüntetésre méltóknak ítéltettek, azoknak pedig kik a szükséges fegyvert megszerezni nem képesek, fegyver a közállomány táraiból fog kiszolgáltatni, kérelmük nem teljesíthető.

HATVANINÉ NÁNÁSI ZSUZSANNA

WEIDLICH PÁL ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA
EGY MISKOLCI KERESKEDŐ PÁLYAKÉPE

Weidlich Pál (1862–1946)¹

Weidlich Pál neve szorosan összefonódott Miskolc 20. század eleji kereskedelmi és társadalmi életével. A legtöbb ember számára elsősorban a belvárosban álló, róla elnevezett Weidlich-palota jut eszébe, amely máig meghatározó épülete a város arculatának. Tanulmányomban Weidlich Pál családi kapcsolatrendszerét szeretném bemutatni, valamint azt az életutat, melynek során egy dunántúli születésű fiatalemberből Miskolc város egyik legismertebb és legvagyonosabb fűszerkereskedőjévé vált.

Weidlich Pál 1862-ben született a Vas vármegyei Monyorókeréken. Kereskedősegédként kezdte pályafutását, innen az évek alatt szerzett tapasztalatai és üzleti érzéke révén jutott el oda, hogy Miskolc város egyik leggazdagabb fűszerkereskedőjévé vált. Sikerei nemcsak üzletét, hanem közéleti szerepvállalását is megalapozták. Tagja volt a város törvényhatósági bizottságának, továbbá részt vett az építészeti, a vízvezetési és csatornázási, a rendőri, a javadalmi, illetve a szeszfőzde-üzemi szakbizottságok munkájában. A Miskolci Önkéntes Tűzoltó és Mentő Egyesület felügyelőbizottságának, a Borsodi Bükk Egylet, illetve a Nemzeti Hitelintézet választmányának és az alsó-miskolci római katolikus egyházközség tanácsának is a tagja volt. Számos társadalmi, kulturális és gazdasági egyesületben vállalt szerepet. A Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeum Egyesület pártoló tagja. A Miskolci Gőztéglagyár Rt. felügyelőbizottságának, a Magyar Nemzeti Bank Miskolci Fiókjának és a Miskolci Kereskedelmi Testület választmányának tagjai közt is ott találjuk a nevét. 1911-ben a város főutcáján felépítette impozáns, 40 helyiségből álló bérpalotáját. Az épület földszintjére költöztette A Fekete Kutya nevű fűszerkereskedését, amely Felső-Magyarország egyik legismertebb üzlete lett. 1892-ben vette feleségül Fűrész Idát, a város egyik jeles kereskedőcsaládnak sarját. Három gyermekük született, és bár üzleti és társadalmi elfoglaltságai sok időt elvettek tőle, nagy hangsúlyt

¹ Miskolc thjf. város társadalmi, kulturális és közgazdasági vezető férfiainak albuma. Öá: Kórákó Béla – Vér Andor hírlapírók. Miskolc, 1927. 237.

fektetett a családjára is. Ennek emléke a Weidlich-villa emlékkönyve, mely a Hámori-tó partján felépített villájukban eltöltött együttléteket őrizte meg az utókor számára. Weidlich Pál hosszú, tartalmas életet élt. 1946. október 25-én hunyt el, de a neve ma is összefonódik azzal a palotával, amely máig meghatározó része Miskolc városképének.

A Weidlich család eredete az alsó- sziléziai Niederhannsdorfhoz (ma Jaszkowa Dolna, Lengyelország) köthető. Itt született 1739-ben Joseph Weidlich, aki iskolamesterként dolgozott a szülőhelyén. Két fia született Franz és Ignatz. Franz követte apját a tanítói pályán. A feleségével Ludomilla Grittnerrel 1794-ben Leobschützbe költözött, ahol előbb iskolamesterként, később a helyi iskola igazgatójaként tevékenykedett. Itt született 1795-ben első gyermeke, Anton, aki immár a harmadik generáció képviselőjeként szintén a gyermekek oktatásában találta meg hivatását. Négy fiútestvére az ügyvédi pályát választotta, ami a család társadalmi felemelkedésének egy másik lehetséges útja volt. Anton a leobschützi leányiskola tanára, majd igazgatója lett. 1819-ben házasságot kötött a helyi fogadós lányával Aloisia Kachellel. Öt gyermekük született. Rosalia (1819-1820), Wilhelm (1821), Ferdinánd (1828), Luise (1830) és Sophia (1833).

A Weidlich család negyedik generációjából származó Wilhelm Weidlich (1821-1897) nem követte apja és nagyapja hivatását. Míg elődei az oktatásban találták meg életpályájukat, ő úgy döntött, hogy más területen próbál szerencsét. 28 évesen az ausztriai Hartbergben házasságot kötött a friedbergi származású Aloisia Klementtel (1829-1912). A fiatal házasok ezután a gypűfüzesi Erdődy birtokon kezdték meg közös életüket. Az Erdődy birtokok ura Erdődy István monyorókeréki és monoslói gróf, titkos tanácsos, császári és királyi kamarás volt, aki 1813-ban született gróf Erdődy György és Aspremont Mária gyermekeként. Az Erdődy család egyike Magyarország legrégebbi grófi családjainak. Vagyonuk alapjait ősük, Bakócz Tamás esztergomi érsek tette le, aki később Erdődy Péterre hagyta örökségét. A Vas vármegyében található Monyorókerék, Körmend és Vasvörösvári települések így kerültek az Erdődyek birtokába. A már említett gypűfüzesi birtokon lett uradalmi intéző a fiatal Weidlich Vilmos. A munkája révén biztos egzisztenciát teremtett családjá számára, amely az elkövetkező évtizedekben szépen gyarapodott. Tíz gyermekük született, öt lány és öt fiú. A család nyolcadik gyermekeként Monyorókeréken jött világra 1862-ben Pál. Ő volt az, aki elhagyva a Dunántúlt Miskolcon alapozta meg hírnevét. A családi viszonyok jobb megértése érdekében érdemes áttekinteni Wilhelm és Aloisia további gyermekeinek sorsát is.

Weidlich Vilmos és Klement Aloisia házasságából tíz gyermek született, akik közül többen jelentős pályát futottak be, másokat viszont korai haláluk tragédiája sújtotta. Az első lányuk, Lujza 1849. június 15-én született. Őt követte Vilma 1851-ben, majd 1852-ben a család első fia, Gyula. Gyula iskoláit a szombathelyi püspöki elemi iskolában kezdte meg, később a felsőlövői evangélikus gimnázium tanulója lett. 1877-ben Szombathelyen céget alapított és az ottani pénzügyi élet meghatározó alakjává vált.² Mindössze 42 évesen, 1894-ben hunyt el. A következő fiú, Lajos 1855-ben jött világra,³ a család ekkor már a Gypűfüzestől nem messze található monyorókeréki birtokon élt. Lajos a tanulmányait a szombathelyi katolikus gimnáziumban végezte, utána ügyvédnek tanult. Tanulmányai befejeztével Szentgotthárdon telepedett le, ahol a járásbírószágon dolgozott, később Vas vármegye főügyészeként tevékenykedett. Feleségével, Hambeck Irmával két gyermeket neveltek: Máriát és Lajost. Az 1888-ban született Ilona nevű gyermekük mindössze egy napot élt. Weidlich Lajos 85 évesen Szentgotthárdon hunyt el. Lajos fiuk, aki 1900.

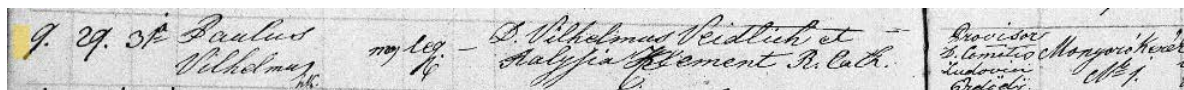
² A szombathelyi takarékpénztár póttagja és a felügyelői bizottság tagja volt.

³ 85 évesen Szentgotthárdon hunyt el.

november 27-én született, szintén az ügyvédi pályát választotta. Élete tragikus véget ért, amikor 1944 karácsonyán egy repülőgéptámadásban életét veszítette. Miskolc városához neki is lett kötődése, ugyanis 1925-ben Miskolcon töltötte az ügyvédjelölti éveit, s 1928-ban dr. Teleszky Béla miskolci közjegyző helyettesének nevezték ki.⁴ 1933-ban vette feleségül a borsodnádasdi származású Quirin Gabriellát. Egy lánygyermekük született. Miskolcon 1936-ig volt közjegyzőhelyettes, majd Veszprémben, 1939-től haláláig pedig Magyaróváron volt közjegyző. Idősebb Weidlich Lajos lánya, Mária Pintér Miklós közjegyzőhöz ment férjhez. 1951. december 6-án Szentgotthárdról telepítettek ki őket az egyik hortobágyi kényszermunkatáborba, Tedej– Elepi-pusztára.

Weidlich Vilmos és Kachel Aloisia harmadik lánygyermeké, Jozefina 1857-ben, majd a negyedik lányuk, Paulina 1858-ban született. A következő évben jött világra Weidlich Ferenc. Testvéreihez hasonlóan ő is a szombathelyi katolikus gimnáziumban végzett. Gimnáziumi tanulmányai után Budapesten kezdte meg egyetemi tanulmányait- mint gyógyszerész- hallgató, 1879-ben. 1880. augusztus 19-én, 21 évesen Budapesten halt meg; ha hihetünk a korabeli sajtóban megjelent híreknek, akkor megmérgezte magát.

Pál a nyolcadik gyermekként érkezett a családba, 1862-ben.

Forrás: FamilySearch, Római Katolikus Egyház anyakönyvei Szentpéterfa

Őt még két testvére követte: Mária 1864-ben és Ernő 1865-ben. Ernő a bátyjaihoz hasonlóan szintén a szombathelyi katolikus gimnázium tanulója lett, majd sikeres érettségi után a Budapesti Magyar Királyi Tudományegyetemen hallgatott jogot. Sajnálatos módon ő is fiatalon, 22 évesen egy párbajban veszítette életét. „A magyar egyetemeken, főiskolákon, főleg jogakadémiákon a hallgatók vígan vívták véres párbajaikat, mintegy készülvén a középosztályi életformára, s gyakorolva tartalékos tiszti mivoltukból eredő kötelezettségeiket. A pesti egyetemen túrték a párbajokat. A joghallgatók a párbajozók népes táborának egyik meghatározó csoportját alkották.”⁵ Történt ugyanis, hogy 1887 február 24-én éjjel a Fiume kávéházban Szabó Lajos orvostanhallgató és Uy Sándor jogász egymást kölcsönösen arcul ütötték. Uy Sándor leesett szemüvegét Weidlich Ernő joghallgató felvette a földről, ezért őt Szabó Lajos többször apportírozó kutyának nevezte és őt is arcul ütötte a fiatalember. Ezen összeütközés miatt mindkettőjüktől elégtételt követelt Szabó Lajos. A Szabó és Uy között végbement párbaj csak kisebb sérülést okozott Szabó Lajosnál, a Weidlich Ernővel vívott párbaj viszont halálos kimenetelű lett. A két párbajozó május 7-én a budakeszi határában találkozott egymással. A pisztolypárbajban Weidlich Ernő halálos sebet kapott és a helyszínen életét veszítette.⁶

A testvérek története jól érzékelteti a 19. század második felének társadalmi közegét, a fiatalok előtt megnyíló tanulmányi és karrierlehetőségeket, ugyanakkor a kor jellegzetes tragédiáit is mutatja. Ebben a családi közegben nőtt fel Pál, aki a kereskedelmi pályát választva lett Miskolc egyik legjelentősebb polgára.

Pál lánytestvérei közül valamennyien családot alapítottak, és főként Szombathelyen vagy annak környékén telepedtek le. A legidősebb lánynak, Lujzának Zalusky József

⁴ HU-MNL-BAZML-IV.1906.b.-25430/1928.

⁵ Clair 2002, 44–45.

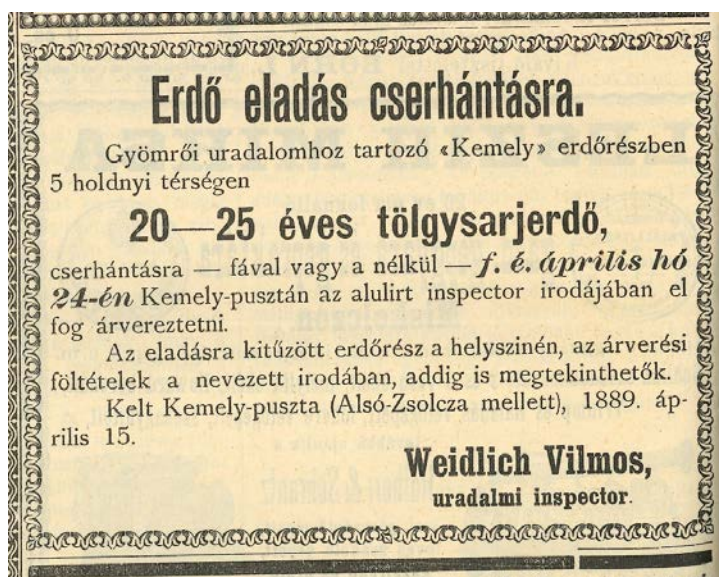
⁶ Budapesti Hírlap 1887. május 8. 6.

mérnökkel kötött házasságából öt gyermeke született. Életét hosszas betegség árnyékolta be, s 39 évesen hunyt el Székesfehérváron. Vilma Grabler Sándor takarékpénztári könyvelő feleségeként először Győrben, később Szombathelyen élt. Házasságukból tizenkét gyermek született. Vilma 1940-ben, 89 évesen hunyt el Szombathelyen. Jozefin Stranz Gusztáv, Paulina Seyss Albert uradalmi ispán házastársa lett. Utóbbi a Szombathely melletti Szentlőrinc-táplánfán telepedett le, öt gyermekük született. A legfiatalabb lány, Irma Szűcs János uradalmi gazdatiszthez ment férjhez. Hosszú életet élt, 1945-ben 80 évesen hunyt el Szombathelyen. Ez jól mutatja, hogy a Weidlich család nőtagjai szorosan kötődtek Vas vármegyéhez, ahol életük nagy részét leélték, és leszármazottaik is itt játszottak meghatározó szerepet a helyi társadalomban.

Térjünk most vissza Pálra, aki a monyorókeréki uradalomban nőtt fel. Iskoláit 1871-ben kezdte meg a szombathelyi katolikus gimnáziumban. Az ottani iskolai értesítőkből képet kaphatunk a második és harmadik osztályos eredményeiről, azonban 1874-től a neve már nem szerepel az intézmény tanulói között, miközben a testvérei továbbra is ott folytatták tanulmányaikat. Ennek oka valószínűleg a gyengébb tanulmányi eredményeiben keresendő. Ugyanis nem volt ritka jelenség ebben az időszakban, hogy a kevésbé jó tanuló fiatalokat már 12 évesen iparoshoz vagy kereskedőhöz adták inasnak. Weidlich Pál valószínűleg így került a bécsi Josef Voigt „Zum Schwarzen Hund” (A Fekete Kutya-hoz) üzletébe, ahol a nyelvtanulás mellett a kereskedelmi szakma alapjait is megtanulta.

Körülbelül húsz éves korában érkezett Miskolcra. Felvetődik a kérdés: miért nem egy, a családhoz közelebb eső városban (például Szombathelyen) kezdte meg pályafutását, és miért éppen Miskolcot választotta? Erre két lehetséges magyarázat kínálkozik. Az első pusztán szakmai indíttatásra utal: Miskolc a 19. század második felében az Alföld mezőgazdasági termékei és a Felvidékről érkező iparcikkek találkozási pontjaként az ország egyik jelentős kereskedelmi központja volt. A miskolci fűszerkereskedelem alapjait a 18. században megtelepedő görög kereskedők fektették le, akik ekkor még a fűszerek mellett egyéb termékek árusításával is foglalkoztak. Később a fűszer- és gyarmatáru – kereskedelem a vasúti hálózat kiépítésével párhuzamosan fejlődött. 1870-ben megnyílt a Miskolc-Hatvan vasútvonal, ami még vonzóbbá tehetette a várost a kereskedők számára. Ezt a számok is igazolják, mert az 1870-es évekre számos magánvállalkozás jött létre a településen, főleg borkereskedések. 1871-ben Miskolc rendezett tanácsú várossá alakult, ami szintén a gazdasági fejlődés irányába mutatott. A másik, valószínűbb magyarázat azonban a családi kapcsolatokban keresendő. A monyorókeréki uradalom birtokosa, Erdődy István 1866-ban borsodi birtokokkal gyarapodott, ugyanis az édesanyja, Aspremont Mária halálával annak birtokait felosztották az örökösök között. A központ (Ónod, Emőd, valamint az aranyosi, sajóhídvégi, sajóládi és szederkényi birtokrész) özvegy Erdődy Károlynénak és gyermekeinek jutott. Erdődy Mária a hernádnémeti, Erdődy Ágota a hídvégi birtokrészeket örökölte. Erdődy Lajos a tiszalúci, kesznyéteni és hídvégi birtokokkal gazdagodott. Erdődy István pedig a belső- és külső-bőcsi, a hernádnémeti, a sajóládi, az alsózsolcai és a szederkényi birtokrészek tulajdonosa lett. Az uradalom központja a Sajólád és Alsózsolca közt elterülő Kemely-pusztán volt. Erdődy ennek közelében, Gyömrőpusztán építette fel 1872-ben a kastélyát, és innen irányította a főként állattenyésztésre épülő gazdálkodást. A borsodi uradalmában az állattenyésztés volt a főszerepben. Erdődy számos díjat nyert a merinói electoral negretti fajtájú juhaival. A dunántúli monyorókeréki uradalom intézőjét, Weidlich Vilmost az 1880-as években helyeztette át a borsodi birtokra, s a nagy tapasztalattal rendelkező birtokigazgató az 1890-es évekig maradt a kemelyi pusztán. Valószínű ennek köszönhető, hogy tanulóévei után Pál a borsodi Erdődy birtok közelében lévő

nagyvárosban, Miskolcon próbált szerencsét, ahol a kedvező gazdasági környezet és a családi kapcsolatok egyaránt biztos alapot jelentettek kereskedői pályafutásának megkezdéséhez.

Borsod-Miskolci Értesítő 1889.április 18.8.o.

Weidlich Pál mint fiatal kereskedősegéd az 1880-as évek elején érkezhett Miskolcra. A miskolci kereskedők és iparosok segédeinek 1880. évi összeírásában még nem szerepel, mivel a későbbi munkaadója Máhr Károly üzletében ekkor Balás Mihály és Konya Bertalan dolgoztak segédként,⁷ és az 1880-as miskolci népszámlálásban sem találjuk meg őt a város lakói között. Két évvel később azonban már bizonyosan Miskolcon élt. A dualizmus idején a fiatal férfiaknak 20 évesen kötelező volt katonai sorozási bizottság előtt megjelenniük, és ez alól Weidlich Pál sem volt kivétel. 20 évesen, 1882. március 30-án a miskolci sorozóbizottság elé idézték őt.⁸ A katonaállítási lapja tanúsága szerint azonban a lábproblémái miatt nem volt alkalmas katonai szolgálatra. Valószínűleg Máhr Károlynál, a híres miskolci fűszerkereskedőnél sikerült elhelyezkednie, ahol tovább mélyíthette szakmai tudását. Máhr Károly Berzy Sándor és Fűrész Ferenc mellett a város meghatározó fűszerkereskedői közé tartozott. Máhr kereskedelmi helyzetét az is mutatja, hogy a legtöbb adófizető polgárok között a 11. helyen szerepelt. Weidlich Pál ambícióit tükrözi, hogy rövid időn belül bekapcsolódott a város társasági életébe, 1883-ban már a miskolci ifjú kereskedők báljának szervezői közt találjuk a nevét.

Munkaadója és egyben mentora Máhr Károly⁹ (1830–1887) testvérével Máhr Nándorral¹⁰ (1837–1885) együtt Eperjesről került Miskolcra. Mindketten itt házasodtak meg, és üzleti vállalkozásaikkal hamarosan a város jómódú polgárai közé emelkedtek. Máhr

⁷ HU-MNL-BAZML-IV.1905.b.1260/1880.

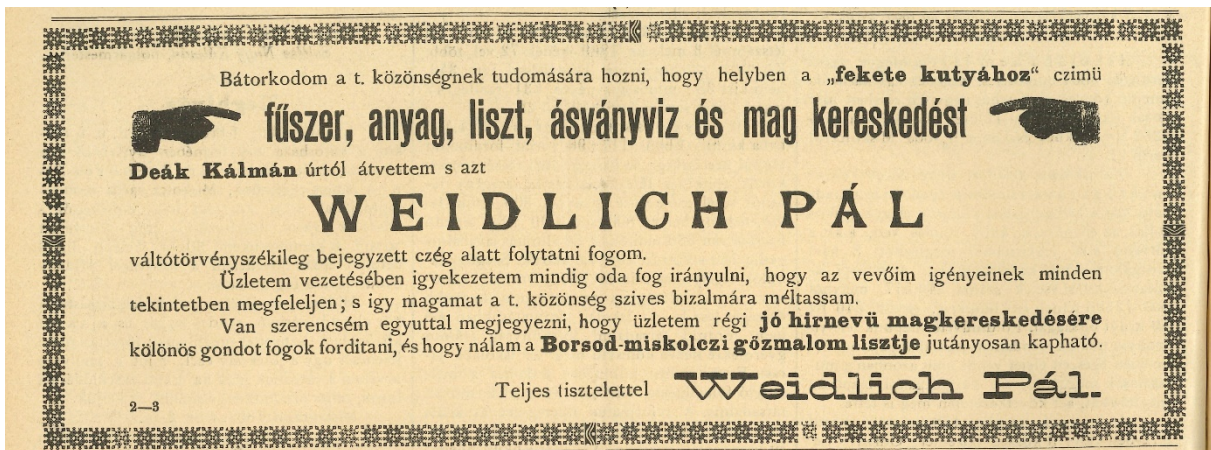
⁸ <https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/imgview/katonaallitas/2299/6>

⁹ Máhr Károly 1830 január 21-én született Eperjesen. Apja Máhr Sámuel anyja Gartemann Zsuzsanna. Felesége Bajkor Klára miskolci születésű. Gyermekai Pál, Klára és Ilona. 1887 március 14-én hunyt el Miskolcon.

¹⁰ Máhr Nándor 1837 november 30-án született Eperjesen. Apja Máhr Sámuel anyja Gartemann Zsuzsanna. 1885 április 7-én hunyt el Miskolcon. Kereskedő, városi képviselő, a takarékegyetel felügyelő bizottságának tagja, egyháztanácsnok.

Nándor 1869-ben alapította meg vegyeskereskedő cégét, amelyhez később A Fekete Kutya-hoz nevű üzlet is tartozott.

Az üzlet története szorosan összefonódik Miskolc 18–19. századi kereskedelmével. Az alapítását 1756-ra teszik, de tulajdonosairól csak a 19. század elejétől maradtak fenn pontosabb adatok. 1814-től kezdve Spuller József, majd Tajty József, később Tajty József és fia vezették a kereskedést. Őket ismét a Spuller család tagjai követték előbb Spuller A. József, majd Spuller Ferenc.¹¹ Az 1870-es években Forty Ottó kezén találjuk az üzletet, amelyet 1874-ben¹² Máhr Nándor, a Máhr testvérek egyike vásárolt meg. Halála után, 1885-ben az unokatestvére Máhr Gusztáv lett tulajdonos. Ő mindössze egy évig vezette az üzletet: 1886 októberében, negyven évesen elhunyt. Özvegye, Turczer Emma még két évig vitte az üzletet, amikor is átadta azt Deák Kálmánnak. Weidlich Pál pedig tőle, Deák-tól vásárolta meg A Fekete Kutya-hoz nevű céget 1891-ben. Az átvételt újsághirdetésben tudatta a város közönségével: „Bátorkodom a t.[iszte]lt közönségnek tudomására hozni, hogy helyben a »fekete kutya-hoz« című fűszer, anyag, liszt, ásványvíz és magkereskedést Deák Kálmán úrtól átvettem s azt Weidlich Pál váltótörvénytől bejegyzett cég alatt folytatni fogom. Üzletem vezetésében igyekezetem mindig oda fog irányulni, hogy az vevőim igényeinek minden tekintetben megfeleljen; s így magamat a t.[iszte]lt közönség szíves bizalmára méltassam. Van szerencsém egyúttal megjegyezni, hogy üzletem régi jó hírnevű magkereskedésére különös gondot fogok fordítani és hogy nálam a Borsod-miskolczi gőzmalom lisztje jutányosan kapható. Teljes tisztelettel Weidlich Pál.”

Borsod-Miskolci Értesítő 1891. január 22. 4.o.

Ez a lépés jelentette Weidlich Pál számára a valódi áttörést: egy nagy múltú, széles körben ismert és keresett üzlet tulajdonosa lett.

Ezzel párhuzamosan működött Máhr Károly fűszerkereskedése, aki a Borsod-Miskolczi Gőzmalom első főraktárnokaként már 1871-ben Miskolcon tartózkodott, majd 1876-ban bejegyeztette a saját fűszerkereskedését. Károly 1887-ben hunyt el; üzletét a fia Máhr Pál vitte tovább, aki 1906-ban súlyos betegsége miatt kénytelen volt megválni a vállalkozásától. Halála előtt másfél hónappal, május 21-én eladta az üzletet Weidlich Pálnak, aki ezzel már két, egymástól függetlenül is tekintélyes múlttal rendelkező kereskedés birtokosa lett. A két céget hivatalosan azonban csak 1914-ben vonta egybe.

Weidlich Pál fűszer- és csemegeüzletének forgalma az évek során folyamatosan növekedett. Az ebből származó tőkét –a korszak fűszerkereskedőihez hasonlóan– ingatlanokba

¹¹ Miskolci Napló 1924. december 25. 6.

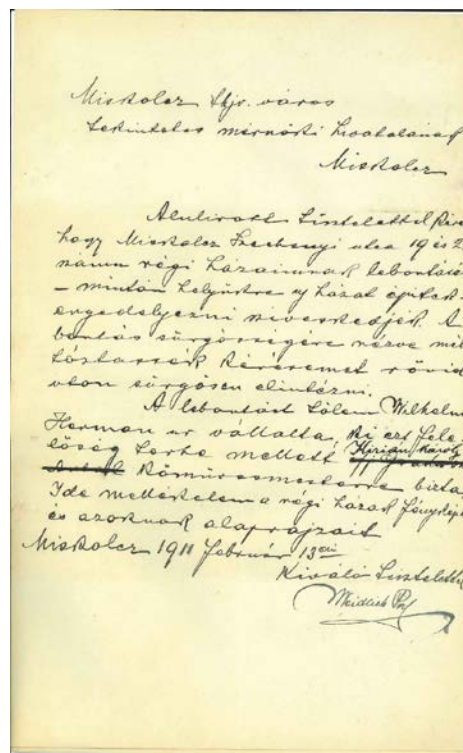
¹² Borsod-Miskolci Értesítő 1874. augusztus 20. 4.

és részvényekbe fektette, így a városban több házzal is rendelkezett, például a Hunyadi és a Deák utcában. Az 1900. évi miskolci népszámlálás szerint a Széchenyi utca 20. szám alatt élt a családjával. Ez a telek már a 17. században beépített volt. 1666-ban a Szentlászlai család tulajdona volt, majd 1702 és 1737 között a város tulajdonába került a ház és a telek. 1793-ban a városi összeírás Visnyovszki Konstantin üzletét tüntette fel itt, amelyet még 1817-ben is az ő családja birtokolt. A 19. század végére az ingatlan Weidlich tulajdonába került, aki lebontatta a régi épületet, és a helyére egy egyemeletes polgárházat építtetett. Később, amikor a Széchenyi utca túloldalán felépült az ún. Weidlich-palota a család átköltözött oda, a régi házukat pedig a Szeremley családnak adták el.¹³

1911-ben Weidlich nagyszabású beruházásba kezdett. A Weidlich-palota 30 lakással és 24 üzlettel Miskolc város főutcáján, a Széchenyi utca 19–21. szám alatt (két, a középkor óta lakott telken) - épült fel 1911-ben. Az épület a város gazdasági életében nagy szerepet töltött be. Egy 1504-es oklevél szerint a telken már ekkor is kereskedőház működött, a Szent Mihály-kápolna kereskedőháza. A nyugati telkek tulajdonosa az 1702-es Kötelkönyv szerint öreg Kun János volt, akiknek leszármazottjai az 1800-as évekig birtokolták ezt a területet. A keleti szalagtelek első említése szintén az 1504. évi oklevélben található. Ekkor Georgy Olayos egy befolyásos iparos volt a tulajdonosa. Később ez a telek is a Kun család birtoka lett, 1793-ban viszont már Vay József volt a tulajdonosa. Az 1880-as években Adler Károly tervei alapján a keleti telekre egy egyemeletes épület épült meg. Ezt a két telket vásárolta meg Weidlich Pál 1910-ben, majd a következő év februárjában kérvényezte a régi épületek lebontását a Miskolci Mérnöki Hivatalnál.

Az egyik épület egy egyemeletes, toldalékpépülettel ellátott földszintes építmény, a másik egy egyemeletes lakóház volt. A helyszíni szemlét követően a Mérnöki Hivatal engedélyezte a két épület elbontását, a munkálatokkal ifjabb Gradwohl Antal kőművesmestert bízták meg.¹⁴

A bontás után következhetett az építkezés. Weidlich az új bérpalota terveinek elkészítésére a korszak neves építészt, Hajós Alfrédot kérte fel. A négyemeletes épületet építése gyorsan haladt. 1911. április 15-én a sajtóban megjelentek az első hirdetések az épülő palota üzleteiről és lakásairól, ugyanezen év októberében pedig már a novemberi átadásról tudósítottak az újságok. Az elkészült palota a város legnagyobb bérháza lett 30 lakással és 24 üzlethelyiséggel. A palota jellegzetes késő szecessziós stílusban készült. Az utcai homlokzata szimmetriáját a két torony határozta meg és a köztük lévő helyet tört íves timpanonnal lezárt középrizalit töltötte ki. A földszinten és az első emeleten elegáns üvegportálokat alakítottak ki. Zárt sorban álló négyemeletes, szintenként változó tengelyszámú épület. A földszint közepén nyíló egye-

HU-MNL-BAZML-IV.1906.b.-
3811/1911.

¹³ Dobrossy 2009, 277.

¹⁴ HU-MNL-BAZML-IV.1906.b.-3811/1911.

nes záradékú, szecessziós díszítésű vas kapuszárnyakkal zárt kapu két oldalán vasvázas, színes ólomüvegbetétes portálok láthatóak, ezek fölött hasonló kialakítású irodaszint található. A főhomlokzat középső szakasza a második-negyedik szinten oromzattal zárt, középrizalitszerűen előrelépő zárterkély, melynek második emeleti sarkaihoz egy-egy épített erkély csatlakozik. A csatlakozó erkélyek külső sarkain kettős oszlopok tartják a harmadik emeleti, kovácsoltvas korlátú erkély lemezeit. A második emelet szélső tengelyében lévő ablakok íves szemöldökű ablakkerettel vannak körülfogva. A zárterkélyen geometrikus mintázatú vakolatdíszes pilaszterek láthatóak, melyeken rongált puttódomborművek találhatóak. A zárterkély negyedik emeletén középen kovácsoltvas korlátú, kosáríves nyílású erkélyfülke nyílik, melynek két oldalán keskeny ablakok sorakoznak. A zárterkély és a keskeny ablakok közötti szakaszon, az ablakok záradéka fölött kétoldalt egy-egy Hermészfejes tondó volt látható, melyek közül a bal oldali elpusztult. A zárterkély hullámos vonalú, erősen profilozott szegélyű oromzattal van zárva. A zárterkély két oldalán, a negyedik emeleten kovácsoltvas korlátú erkély fut végig; e homlokzatszakaszokon a fal az ablakok között és mellett kerámialapokkal van burkolva.¹⁵ A homlokzat sokféle díszítőelemet hordozott magában; ezek közül az egyik legimpozánsabb részt a miskolci Demeter testvérek által elkészített, máig is meglévő kovácsoltvas kapuk jelentették. A kapukat nem oldalra, hanem lefelé, a pincszint felé lehetett mozgatni. „Valamikor miskolci látványosságnak számított a Weidlich-palota kapuzárása. Hosszú évtizedekig használhatatlan volt, de néhány éve helyreállították a sülyeszthető vasrácsrendszert, amelyet esténként a házmester „kiemelt” az aszfaltból, és az több méter magasságban elzárta a bejáratot, csak egy kisebb kapu volt nyitható rajta, azt is csak ő nyithatta ki.”¹⁶

HU-MNL-BAZML-XIV.64.

A Weidlich-palota így nem csupán egy bérház lett, hanem a város gazdasági és építészeti életének is meghatározó szimbólumává vált.

A két legismertebb üzlet a Weidlich-féle Fekete Kutya nevű fűszer-, bor-, ásványvíz- és magkereskedés, valamint a Fehér Galamb női és férfi divatáruház volt. Ezek mellett sok kisebb üzlet is működött az épületben, amelyek a városi középosztály igényeit szolgálták

¹⁵ HU-MNL-BAZML-XIV.64.

¹⁶ Benedek 1986, 71.

ki. A lakások és üzlethelységek bérleti díja jelentős bevételt hozott, melynek révén Weidlich Pál a város legnagyobb adófizetői közé emelkedett. Építésének idején a palota sok mindenben kiemelkedő volt a városban. Itt működött az első lift, az első mozi. A palota pincéjében nyílt meg az Apolló Filmszínház, amely 1911-től egészen 1931-ig működött. Ez a moziterem a közönség kedvelt szórakozóhelye volt, így a palota egyben a helyi kulturális élet színterévé is vált.

A „Weidlich Udvar“

valóságos központja Miskolcz forgalmának, hol úgy a helybeli, mint a vidéki közönség szükségletét nagyrészt egy helyen beszerezheti, szórakozást talál és ügyes-bajos dolgait elintézheti. Ezen korszerű 3 és fél emeletes épület **Hajós és Villányi** budapesti műépítészek zsenialitását dicséri s a harminc magánlakáson kívül itten van az

Apolló Mozgóképfilm Színház tanulságos és szemet, lelket gyönyörködtető képeivel naponta három előadásban. Pók Jakab butoraktára nagy kiállítással. Hegyesi Jenő uri és női divatcikkei fővárosához illő remek nagy választékban. Weidlich Pál fűszer és csemege üzlete finom áruval s naponta friss pörköltkájával. Dirschnerl sütőde a legjobb péksüteménnyel Weisz Teréz mosóintézet, hófehérre mos, fest, tisztít és kiméli a ruhát. Gondos Sándor borbély üzlete, mely igen rövid idő alatt elsőrangú üzletté fejlődött, divatos hajmunkákat is készít. Csikó és Jánosik szűcsök prémáru meg- lepő szép választékuk. Győri Zsuzsika sikkes női kalapjai ma a legdivatosabbak és legkeresettebbek. M. kir. dohánytőzsde is van udvari boltban nagy készlettel dohány, szivar, bélyegek, újságok, levélpapír és képeslapokból. Pesti és Fehér művirág, disztoll, kalapforma nagy választék és gyári árban. Lakások művirággal nagyszerűen díszíttetnek Földes Gusztáv írógépraktár és másoló intézet, a „Miskolci Újság“ politikai napilap szerkesztősége és kiadóhivatala. Svájci tejcsarnok buffet, forrótea kávéval, friss tej, tejszín, tejfel, vaj, író, túró és tojás kapható, óriási keresletnek örvend. Tüttő Ferenc zongorahangoló és hangszerkereskedő, nagyon jól hangol, hangszereket javít és kitűnő zongorákat tart raktáron.	Grünberger Farkas cipész tartós és csinos munkájával megnyerte a közönség pártolását, javításokat is elfogad. Klausner Henrik órás megbízható jó munkájával kitűnő óráival. Grossmann és Kapossy könyvnyomda izléses, modern szedésben, tiszta nyomású szép munkát szállít. Magyar Keresk. Vállalat nagyszabású ágytolltisztító és tollraktárosztálya. Steinfeld és Fischer a legjobb uriszabó. Nagy Ilona remek himzett kézimunkák jutányos áron. Agrárbank r.-t. megbízható előzékeny pénzintézet. Reiner és Mandula faraktári és téglagyári központi irodája. Zelenák Andor angol és francia női divatterme, az előkelő hölgyközönség szabója. Magy. kir. iparfelügyelőség hivatalos helyisége. Ügyvédi iroda is van három dr. Ledig Dezső, dr. Bán László és dr. Négrádi József. Adria Biztosító társaság vezérigynöksége biztosít mindennemű károk ellen. M. kir. Sajószabályozási kirendeltség hivatala (a jövő hótól.) Hajós és Szabó a legmodernebb műépítészek és építőmesterek.
--	---

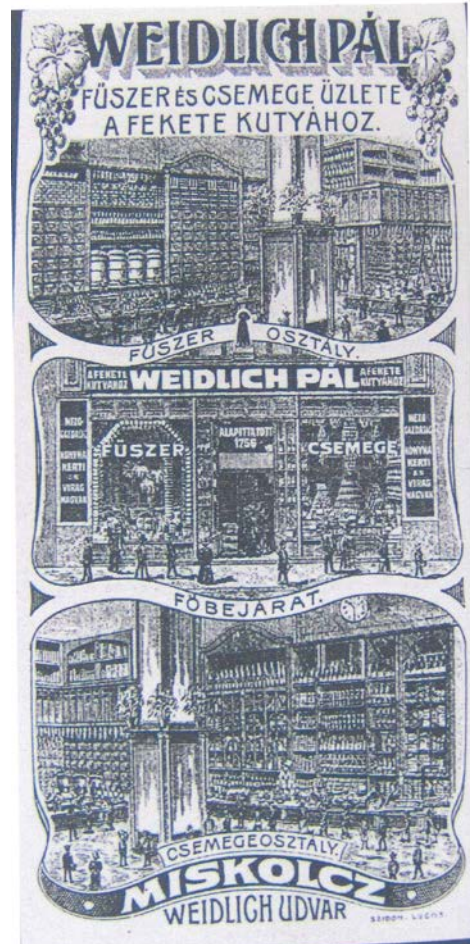
Az üzletek, vállalatok és irodáknak ilyen előkelő csoportja egy udvarban a város forgalmának központjában előnyös szolgáltatást tesz közönségünknek és az idegenforgalomnak.

A Weidlich-féle kereskedés árukészletét a korszak sajtóhirdetéseiből ismerhetjük meg. A választék a századforduló modern fogyasztói igényeihez igazodott, és egyszerre kínált mindennapi szükségletekre szolgáló termékeket, valamint különlegességeket. A polcon pörkölt kávé, válogatott csemege- és húсарuk, különféle teák, rum, borok és pezsgők, valamint likőrök kaptak helyet. A desszertek kedvelői cukorkák, csokoládék és kakaó közül válogathattak, míg a mezőgazdasági termelők és kiskertek tulajdonosai vetemény- és virágmagvak széles választékával találkozhattak az üzletben. A csemege osztály különösen gazdag kínálattal rendelkezett. A bécsűjhelyi virsli és prágai bőrszkaraj mellett sajtok széles palettája sorakozott fel. A túrófélék és tengeri halak jelenléte azt mutatja, hogy Weidlich üzlete a nemzetközi ízléshez igazodva emelte a miskolci kereskedelmi színvonalat.

A palota 1911-es megnyitását követően a bolthelyiségek bérlet útján találtak gazdára. A hirdetésekben 17 üzlethelyiség szerepelt, ezért változatos üzletek nyíltak meg a palotában. Ezek között volt a Központi Tejcsarnok, melynek kínálatában a tej mellett habtejszín, kávétejszín, tejföl és vaj volt megtalálható. Itt működött Gondos Sándor úri- és hölgyfodrász- borbély üzlete, Weisz Teréz gőzmosó, ruhafestő és vegytisztító üzlete, továbbá Pick Jakab bútorgyáros bemutatóterme is helyet kapott a palotában. Weidlich Pál fűszerüzletének belső berendezése a korszak modern igényeinek felelt meg; szilfából és fenyőből készültek a polcok, a fakkok mögött mindenütt végig tükör volt. Az egyes polcok olyan erős fából készültek, hogy mázsás súlyok alatt sem hajoltak meg. A falak faburkolata mögött horgonyzott lemez védte az árut az egerektől, a falburkolat tetején pedig rézsútosan tükör futott végig, így egyetlen pontról is jól belátható volt az egész üzlet. A pincében síneken futó csillék vitték a raktárrészbe a teli zsákokat. Tea- és kávétartályok tartották frissen az árut.¹⁷

Az üzlet polcain a külföldi italok mellett a hazai borok is fontos helyet kaptak. Weidlich Pál azonban nem csupán kereskedőként, hanem termelőként is jelen volt a piacon, mivel az Avas- hegyen a Jézus kútja sor 705. és 706. szám alatt saját pincével is rendelkezett.¹⁸ Az itt tárolt borok nem csak a miskolci közönséget szolgálták, hanem országos és nemzetközi elismerést is kivívtak. Az 1896. évi budapesti millenniumi és az 1900. évi párizsi világkiállításon boraival díszoklevelet nyert, amivel tovább erősítette üzlet jó hírnevét

Weidlich Pál a harmincas évek végére gondoskodott vállalkozása jövőjéről és a családi utódlásról. 1937-ben a fiát¹⁹ nevezte ki cégvezetőnek, majd két évvel később, 1939-ben, hetvenhét éves korában az egész céget a fiára ruházta át. László a második világháborúban életét vesztette, így Weidlich Pál 1943.

HU-MNL-BAZML-XIV.64.

¹⁷ Belkereskedelem 1954. 11. szám. 14.

¹⁸ HU-MNL-BAZVL-VII.6.b.-7591/1947.

¹⁹ Weidlich László (1909. január 3. Miskolc –1943. május 15. Orkáni, Oroszország)

május 6-án kénytelen volt megszűntetni a cégét.²⁰ A második világháború után a politikai és a gazdasági változások alapjaiban alakították át a kereskedelem szerkezetét. A Weidlich-féle üzletet is államosították, s az Általános Fogyasztási Szövetkezet Miskolci Fiókja, később pedig a Miskolci Élelmiszer Kiskereskedelmi Vállalat 211-es számú csemegeboltja kapott helyet az egykori üzletben. Érdekeség, hogy az államosítást követő években megjelenő újsághirdetések még mindig utaltak az üzlet múltjára, és jelezték a vásárlóknak, hogy a bolt Weidlich Pál régi magkereskedése helyén található. Ez is azt mutatja, hogy a város lakosságának emlékezetében sokáig élt tovább a Weidlich név mint a minőségi áru szimbóluma.

1949-ben a bolt eredeti, különleges bútorzatát „átalakították”. „Először csak a polcok tetejét fűrészelték le, hogy meg ne haladj a szabványban előírt 2 méter 60 centiméter magasságot. Aztán az addig évente kivasírozott gyönyörűen csillogó szilfát kékre festették, majd a tükröket pusztították el és most már egyetlen darabja sincs meg a régi berendezésnek.”²¹ Az épület külső megjelenése is súlyos károkat szenvedett. Jellegzetes homlokzata az 1960-as években lezajlott utcarendezés áldozatául esett: ekkor bontották le a mandzárdtetőt és a két tornyot, amelyek az épület ékei voltak. Így a palota elveszítette eredeti, századfordulós arculatának leglátványosabb elemeit.

Weidlich üzletének jelképét (az ülő fekete kutyát) és nevét 1909-ben jegyeztette be a védjegylajstromba. Mai fogalmaink szerint a védjegyek az árujelzők azon részét képezik, amelyek az egyes áruk és szolgáltatások megkülönböztetésére, eredetének azonosítására szolgálnak. A védjegyek legfontosabb funkciója a megkülönböztető képesség; a fogyasztók ennek révén nem tévesztik össze a védjeggyel megjelölt árukat és szolgáltatásokat a hasonló árukkal és szolgáltatásokkal. A védjegyekről az erre kijelölt hatóság lajstromot vezet.²² Az első önálló magyar védjegy törvény, az osztrák jogszabályhoz erősen kötődő 1890. évi II. törvény még csak az ábrás védjegyekre tért ki: „Védjegyek alatt a jelen törvény értelmében oly jelvények (jegyek, vignetták s effélék) értendőek, melyek a kereskedelmi forgalomra szánt készítményeknek és áruknak más hasonló készítményektől és áruktól való megkülönböztetésére szolgálnak.” Hamar kiderült azonban, hogy a szóvédjegyek oltalom alá helyezése legalább ilyen fontos, ezért 1895-ben módosították a törvény szövegét; ettől kezdve a „pusztán szavakból álló árujegyek” sem voltak kizárva a „belajstromozásból” Bányász Jenő, a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara áruvédjegy- és mintalajstromozója a kereskedőknek és iparosoknak írt kézikönyvében így határozta meg a kétféle védjegy közötti különbséget: „A védjegyek, mint áruismertető jelek lehetnek ábrás védjegyek, a melyek a látóérzékre való hatás és lehetnek szóvédjegyek, a melyek a hang, fonetikus, tehát a fülre való hatás útján kívánják a

HU-MNL-BAZML-XV.98.a.

²⁰ HU-MNL-BAZML-VII.1.

²¹ Belkereskedelem 1954. 11.szám. 14.

²² Tószegi 2017, 74.

megkülönböztetés, a tájékoztatás célját elérni. Fontos előrelépést jelentett a korábbi pá-tenshez képest, hogy az iparosok mellett a termelők és a kereskedők is szerezhettek védjegyvoltalmat. A tetszőleges alkalommal meghosszabbítható oltalom időtartamát tíz évben határozták meg. A törvény – meghatározott kivételekkel – lényegében nem korlá-tozta az árujelzőként használható ábrákat, viszont kizárólagos oltalmat csak a belajstromozott védjegyek élveztek.²³

A védjegylajstromokat eleinte a kereskedelmi és iparkamarákban vezették. Később a bejegyzésszámok megemelkedése miatt 1900-ban létrejött a Központi Védjegylajstromozó Hivatal.

A belajstromozott védjegyek kihirdetésére a Központi Értesítőben került sor. Később a Központi Védjegy- Értesítő című lap hasábjain jelentek meg a hivatalosan is elismert védjegyek.

A védjegy a vállalkozó jó hírnevének szimbóluma lett. az áruk és a szolgáltatások meg-különböztetésére és minőségének jelzésére, illetve népszerűsítésére szolgált. Weidlich is fontosnak tartotta cégérét bejegyeztetni. A miskolci kereskedelmi és iparkamaránál 1909. május 11-én belajstromoztatta a fekete kutyát ábrázoló védjegyét.²⁴

Ugyancsak fekete kutyát ábrázoló védjegyet már 1903-ban Detsinyi Frigyes „droguista” is belajstromoztatott Budapesten „A Fekete Kutyá-hoz” névvel, de azon a képen a fekete kutya álló helyzetben van.²⁵

Weidlich a törvényi előírásokat betartva 10 évente (1929-ben és 1939-ben is²⁶) megújította védjegybejegyzését. ami eredetileg így szólt: „Mis-kolc 147. sz. 1919. évi május hó 12-én. Weidlich Pál fűszer-, csemege-, bor-, ásványvíz- és magke-reskedő miskolci cég, miskolci fűszer- és vegyeskereskedése részére. Áru: V. minden nemű italok, fűszerek, gyarmatárak, magvak, anyagárak.”²⁷

A Miskolci Kereskedelmi és Iparkamara létre-jötté nagyban segítette Weidlich Pál szakmai előmenetelét is. A kereskedelmi és iparkamarák az érdekvédelmi és hatósági feladataikból fakadóan nagy befolyást gyakoroltak a helyi ipari és kereskedelmi viszonyokra. Felállításukról Ma-gyarországon az 1868. évi VI. törvénycikk rendelkezett, s a kamarához való csatlakozás minden önálló iparüzőre és kereskedőre nézve kötelező volt. A kamarának több felada-tuk volt, amelyek közül a legfontosabbak a helyi kereskedelmi és ipari viszonyok elemzése, a statisztikai adatok felterjesztése a minisztériumba, továbbá a szakoktatás fejlesztése voltak. Az 1850-es törvény alapján Borsod megye a Pesti Kereskedelmi és Iparkamarához, Abaúj, Gömör, Torna és Zemplén vármegyék a kassaihoz tartoztak. Miskolcon már az 1870-es években megfogalmazódott egy miskolci központtal működő kamara létrehozása.

Központi Védjegy-Értesítő 1909.
12.szám. 1288.o.

²³ Tószegi 2017, 76.

²⁴ Központi Védjegy- Értesítő 1909. 12.szám. 1288.

²⁵ Központi Védjegy- Értesítő 1903. 7. szám. 684.

²⁶ Központi Védjegy- Értesítő 1939. 7.szám. 123.

²⁷ Központi Védjegy- Értesítő 1919. 5-6. szám. 123.

1879-ben a minisztérium 6643.sz. rendelete engedélyt adott a Miskolci Kereskedelmi és Iparkamara létrehozására.

„Miskolc város úgy földrajzi fekvésénél, valamint napról-napra növekvő forgalmánál és iparánál fogva kétségtelenül hivatva van, mint önálló ipar és kereskedelmi központ szerepelni. Ez okból figyelembe véve a miskolci kereskedelmi társulatnak és az ottani általános ipartársulatnak kérvényét, továbbá a borsod és gömör megyei kereskedők és iparosok erre vonatkozó kívánságát, végre Miskolc városnak azon ajánlatát, mely szerint egy ott létesítendő kereskedelmi és iparkamarának költségeibez évenként 500 frtnyi összeggel hozzájárulni késznek nyilatkozott, az 1868. évi VI. tc. 4. paragrafusa alapján Miskolc városban egy kereskedelmi és iparkamara felállítását és területének Borsod és Gömör megyékre leendő kiterjesztését elhatároztam.”²⁸

Baross Gábor a minisztersége idején ösztöndíjak létesítésével támogatta a fiatal kereskedőket és iparosokat. 1889. március 2-án a 7600. sz. leiratában hirdette meg a fiatal kereskedők és iparosok szakismereteinek fejlesztése céljából a 300 forintos ösztöndíjat, az erre vonatkozó pályázatot az ország minden kamarája megkapta és kihirdette. A pályázatnak tartalmaznia kellett az úticélt, a tanulmányút célját, illetve a pályázónak csatolnia kellett az erkölcsi bizonyítványát, valamint a tanulmányi előmenetelét és a nyelvtudását igazoló bizonyítványt. Előírták, hogy a sikeres pályázónak a tanulmányútjáról részletes beszámoló-jelentést kell majd készítenie. Az első évben a kereskedő fiatalok részére hirdették meg a pályázatot a kamarák, a fennhatóságuk alá tartozó területeken. Weidlich Pál a pályázatában a keleti országokba való utazási tervét mutatta be a Miskolci Kereskedelmi és Iparkamara előtt. Nyelvtudása és eddig megszerzett kereskedelmi tapasztalata is megfelelőnek bizonyult ahhoz, hogy ő nyerte el az ösztöndíjat.

Ez az ösztöndíj nemcsak anyagi segítséget jelentett számára, hanem egyúttal elismerést is, amely megerősítette a karrierjét pályafutása korai szakaszában.

A tanulmányútját Belgrádban kezdte, innen Görögországba, majd Egyiptomba utazott, ahol Kairót is felkereste. Útja ezután Törökországon át vezetett, és Bukarestben zárult. A tanulmányút fő célja az üzleti viszonyok feltérképezése volt. Weidlich arra kereste a választ, hogy ezekbe a keleti országokba honnan érkeznek az export- termékek, és hogy a magyar kereskedők milyen termékekkel érhetnek el sikereket. Az ösztöndíj- pályázat előírásának megfelelően a tanulmányútjáról beszámolót készített, amelyet 1890. november 21-én terjesztett be a kamara elé, majd azt 1891-ben nyomtatásban is megjelentették.

A jelentés két részből állt. Weidlich az első részben általánosan mutatta be a kor kereskedelmi viszonyait, míg a második részben részletesen leírta a meglátogatott városok kereskedelmi viszonyait és azt, hogy a magyar kereskedőknek milyen üzleti lehetőségeket lehetne kialakítani. A Kelettel való kereskedelem helyzetét elemezte és a magyar kereskedők vállalkozó szellemének a hiányával magyarázta azt, hogy kevés áruval vannak jelen a keleti piacon. A másik fő problémát a magas magyar szállítási tarifákban látta. A tapasztalatait városonként írta le, s nemcsak az exportált termékekről, hanem a városok hitelviszonyairól is átfogó képet nyújtott. Részletesen leírta, mely magyar termékeket lenne érdemes exportálni. Az út egyik legfontosabb eredménye a külföldi kereskedőkkel való kapcsolatépítés volt, a tanulmányút tapasztalatai egész életére nagy befolyással voltak. Weidlich már ekkor felismerte, hogy hosszabb távon csak akkor tud sikeres maradni, ha a külkereskedelmi kapcsolatait folyamatosan fejleszti, ezért évente járt külföldre üzleti kapcsolatainak ápolása céljából.

Évekkel később már maga Weidlich Pál adta a pénzügyi hozzájárulást egy külföldi utazási ösztöndíjra. 1903 májusában a Miskolci Kereskedelmi és Iparkamara pályázatot

²⁸ HU-MNL-BAZML-IV.1905.c. 3836/1879.

hirdetett külföldi utazási ösztöndíjra, melyet Weidlich Pál 300 koronával támogatott. Erre az ösztöndíjra csak a miskolci kamara területén árukereskedéssel foglalkozó kereskedelmi alkalmazottak jelentkezhettek. A pályázatra március 15-éig lehetett jelentkezni. A pályázatban – úgy, mint annak idején Weidlich Pálnak – az utazás és a tanulmányút célját kellett meghatározni, és a díjazott köteles volt a tanulmányútja után részletes írásbeli jelentést tenni a kamaránál. A győztes Katona (Klein) Ignác lett, aki július 2-án kezdte meg a tanulmányútját. Állomásainak minden pontjáról értesítést küldött a kamarának, így könnyen rekonstruálható, mikor és merre járt. Július 3-án Budapesten, innen Reichenbergbe érkezett július 5-én, s július 8-án már Prágában találjuk. Innen tovább utazva július 15-én érkezett Berlinbe, onnan július 18-án Chrefeldbe (Krefeld) majd július 24-én Zürichbe ment. A tanulmányútja tapasztalatairól novemberben számolt be a kamarának. Weidlich Pál ezen ösztöndíj adományozásáért miniszteri elismerésben részesült.

Weidlich Pál a kereskedelemmel kapcsolatos tudását nem csupán a saját tapasztalataiból szerezte meg, hanem a családi kapcsolatok révén is sokat tanult. Az első miskolci munkaadója, Mahr Károly mellett, a pályáját jelentősen alakította az apósa, Fűrész Ferenc kereskedelmi tapasztalata is, amelyet később sikeresen hasznosított pályája során. Fűrész Ferenc neves miskolci kereskedőcsaládból származott. Édesapja, idősebb Fűrész Ferenc Lichtenstein Józseffel közösen az 1830-as években kereskedőtársaságot alapított a Tiszán érkező áruk tovább szállítására. A társaság a tiszakeszi rakodóállomásról továbbította az árut. Kapcsolatban voltak a nagy kereskedőtársaságokkal, rajtuk keresztül monopolizálták Felső-Magyarország termény- és áruforgalmát.²⁹ Az ifjabb Fűrész Ferenc 1839-ben született, és élete során aktív szerepet vállalt Miskolc gazdasági életében. Részt vett a Miskolci Kereskedelmi és Iparkamara megalakításában, emellett a Kereskedelmi Tanonciskola felügyelőbizottságának tagjaként is működött. A Széchenyi utcán volt fűszerkereskedése. 1871-ben vette feleségül Lichtenstein Idát, ezzel is erősítve a két kereskedőcsalád közötti szövetséget. Weidlich Pál tehát nemcsak a saját szorgalma és vállalkozói érzéke révén érte el sikereit, hanem tudatosan épített a családi tapasztalatokra és a kapcsolati hálójára is. Apósa kereskedelmi ismeretei, valamint a Fűrész-Lichtenstein család gazdasági beágyazottsága biztos alapot nyújtottak számára a miskolci kereskedői pályán való felemelkedéshez.

Weidlich a kereskedelmi pályafutása mellett fontosnak tartotta a szakmai utánpótlás képzését is. Úgy vélte, hogy a kereskedelmi és iparostanonc fiatalok megfelelő képzése elengedhetetlen a város gazdasági fejlődéséhez és a kereskedőréteg megerősítéséhez. Ez a szemlélet összhangban állt a szakmai iskolák egyre nagyobb térhódításával. Miskolcon elsőként az Iparos Tanonciskola szerveződött meg, majd 1883-ban Gálffy Ignác szervezőmunkájának köszönhetően létrejött a Kereskedelmi Tanonciskola. Az iskola fenntartásában és megszervezésében a Miskolci Kereskedelmi és Iparkamara vállalt jelentős szerepet, s létrejött egy felügyelőbizottság is a város híres kereskedőiből. Ennek tagja volt Weidlich Pál apósa Fűrész Ferenc is, majd később – 1914-ben – Weidlichet is beválasztották a tagok közé.³⁰ Az egyik feladatuk a kereskedelmi szaktanfolyam vizsgáin való részvétel volt. A vizsgák során a kereskedelmi tanoncoknak jogi, közgazdasági, földrajzi és áruismereti tudásukról kellett számot adniuk, így biztosítva azt, hogy a kereskedelmi pályára lépők megfelelő szakmai felkészültséggel rendelkezzenek. A kereskedelmi tanoncok oktatása mellett Miskolcon korábban, 1878-ban megalakult a Miskolci Nőipariskola, mely a női iparoktatás első helyi intézményének számított. Ennek felügyelőbizottságába olyan

²⁹ Tóvári 1997, 48.

³⁰ HU-MNL-BAZML-IX.701. 799/1914.

hölgyek kerültek be, akiknek a férje kamarai tagsággal rendelkezett. Így Weidlich Pál felesége is a bizottság tagja lett, ami jól mutatja, hogy a család mindkét ágon hozzájárult a város oktatási és társadalmi életéhez.

Összességében elmondható, hogy Weidlich Pál számára a kereskedelmi tevékenység nem merült ki az üzleti haszonszerzésben: tevékenysége kiterjedt a jövő kereskedőnemzedékének támogatására és a szakmai képzés megerősítésére is. Ezen kívül a szegényebb néprétegek támogatását is szíven viselte. Ő is és felesége többször vettek részt jótékonyági bálokon, gyűjtőakciók szervezésében. 1915 februárjában a rokkantak javára 50 koronát, a Vörös Félholdnak 50 koronát, a Hadifogoly Gyámolító Egyesületnek 50 koronát a Vörös Kereszt Egyletnek 100 koronát, a mentőegyesületnek 50 koronát, a miskolci katonák özvegyei és árvái javára pedig 100 koronát adományozott.³¹ Ezért is érte a város lakosságát nagy megdöbbenéssel az első világháború idején kitört miskolci hadseregszállító panama ügyének kirobbanása, amelyben több neves kereskedő és fuvaros ellen indult eljárás.

Előzetes letartóztatásba került Tandlich Ármin és Wilhelm Herman miskolci fuvaros, Block Ármin vászonkereskedő, valamint három ismert fűszerkereskedő Weidlich Pál, Nagy Miklós és Berzy Sándor. Az ügyészség a vádlottakat a büntető törvénykönyv 327. szakaszába ütköző fegyveres erő elleni vétséggel és vesztegetéssel vádolta. Tandlich Ármin és Wilhelm Herman fuvarosok ellen vétség és vesztegetés volt a vád, akik a barakképítkezésen kívül a zab- és szénaszállításokban is részt vettek. Weidlich Berzy és Nagy a húskonzervek és a rizs szállításában voltak érintettek.³²

A korabeli lapok részletesen tudósítottak a kirobbant botrányról. A városi lakosság nagy megdöbbenésére olyan neves kereskedők kerültek a botrány középpontjába, akik addig mind az üzleti, mind pedig a magánéletükben kifogástalan életet éltek.

Lévay József a naplójában így emlékezett meg a történetekről:

„1915. április 18.: Városunkban nagy meglepetést, felindulást, sőt megbotránkozást okozott e napokban az a kiderített tény, hogy a hadsereg részére történt szállításoknál a csalásban számos előkelő kereskedőnk is bűnösök. Először csak zsidókról beszéltek; pár nap óta már három legtekintélyesebb keresztény kereskedőnk is le van tartóztatva. Ezek Weidlich Pál, Nagy Miklós és Berzy Sándor. Szinte elképedve írom ide neveiket.”³³

„1915. április 22.: Tegnap döntött itt a törvényszék a hadseregszállítási ügyben letartóztatva levők további letartóztatása ügyében. Letartóztatva maradnak a vizsgálat érdekében: Tandlich Ármin, Wilhelm Herman, Block Ármin, Weidlich Pál, Nagy Miklós és Berzy Sándor miskolci kereskedők.”³⁴

„1915. május 14.: Azt a szerencsétlen hat bűnöst, akik itt Miskolcon a hadsereg szállításával foglalkoztak, pár nappal ezelőtt szállították az itteni fogházból Pécsre az ott működő honvéd-hadbíróság elé. Felsőbb utasításra történt, hogy ne a polgári bíróság döntsön az ügyükben. Mondják, akik az innen elszakítás perceiben látták őket, hogy nagyon leverték, szenvedő kinézésűek. Feltűnő egypárnak, különösen Weidlich Pálnak és Nagy Miklósnak ezelőtt virágzó két üzletében a hanyatlás. Elárulja azt már maga a kirakat nagy csökkenése, főleg pedig a boltok látogatóinak szembeötlő fogyatkozása.”³⁵

1916 nyarán a kassai ügyészség megszüntette az eljárást a kereskedők ellen, mivel a vádak nem támasztották alá kellő bizonyítékok. A három kereskedő jó hírneve és

³¹ Miskolczi Estilap 1915. február 24. 3.

³² Kassai Hírlap 1915. május 1. 3.

³³ Dobrossy 2001, 321.

³⁴ Dobrossy 2001, 322.

³⁵ Dobrossy 2001, 326.

társadalmi megbecsülése – ha ideiglenesen is, de – megrendült, amit a háború utáni években sikerült visszaszerezniük.

A dualizmus korában a városok vezetésében meghatározó szerepet kaptak a virilisták, vagyis a legtöbb adót fizető polgárok. Miskolcon is minden évben összeállították a névjegyzéket, amelyben a város gazdasági és társadalmi elitje kapott helyet. Weidlich Pál először 1909-ben tűnik fel a névjegyzékben, amikor a 72. helyen szerepelt, 912 korona 22 fillér adó befizetése után. Ez jól mutatja, hogy ekkorra már komoly vagyonra és üzleti befolyásra tett szert. Az elkövetkező évtizedekben az általa befizetett adó nagysága és ezzel együtt Weidlich gazdasági súlya folyamatosan nőtt. 1929-ben már az első helyen találjuk a virilisták között, 15 366 pengő adójával, és még 1934-ben is ő vezette a listát, ekkor már 17 899 pengő befizetéssel. Ez a folyamat jól szemlélteti, hogy Weidlich Pál nem csupán sikeres kereskedő volt, hanem Miskolc városának egyik legjelentősebb közéleti szereplőjévé is vált, akinek befolyása a gazdasági élet mellett a városi döntéshozatalban is érződött.

Weidlich Pál életében az üzlet mellett a családnak is fontos szerep jutott. 1892. május 5-én³⁶ jegyezte el Fűrész Idát, esküvőjüket ugyanazon év augusztus 20-án tartották.

Folyó szám	Az esketés ideje, év, hó, nap	A vőlegény és menyasszony							A tanúk neve és polgári állása	Eskető lelkész	Hirdetéssel vagy felmentvény mellett	Jegyzet
		neve, polgári állása, szülői vagy előbbi hitvestársa	születés és lakhelye, házszámmal	Vallása	Élet- kora	állapota						
						nőtlen, hajadon	özvegy	elvált				
13	1892 aug. 20.	Weidlich Pál keres- kedő, - Vilmos és Kle- ment Aloysia; Fűrész Ida, - Fe- rencs kereskedő és Lich- enstein Ida.	Monyorótelep (Miskolc) Miskolcra széchenyi 46. Miskolcra széchenyi 89.	R. K. t. h.	30 év.	1	-	-	Lichtenstein Fer- enc nagykereskedő Miskolcra és a Weidlich-dar- nyon és a f. g. h. hátról	Zelenka Pál	3. n. o. hird.	

HU-MNL-BAZML-IV.1926. 31.

1894-ben megszületett első gyermekük, Pál, aki háromévesen skarlátban halt meg.³⁷ A tragédia után több mint tíz évvel 1909-ben született meg a második gyermekük, László, és még ugyanabban az évben Ida.

A város környékének természeti értékeit a sógorának, Túry Józsefnek³⁸ köszönhetően ismerte meg közelebbről. Túry volt ugyanis az 1894-ben alakult Borsodi Bükk Egylet elnöke, aki megismertette vele a Bükk hegység népszerű kirándulóhelyeit. Weidlich maga is csatlakozott az egyletnek, ahol pénztárnoki tisztséget vállalt. Aktívan részt vett a szervezet életében, s rendszeres résztvevője volt a kirándulásoknak, amelyekre néha még a Dunántúlon élő testvére is elkísérte. A természet közelsége és a Bükk hegység nyugalma olyan mély benyomást tett rá, hogy 1906-ban villát építtetett a Hámori tó partján. A villa nem csupán a családja pihenőhelyeként szolgált, ajtaja mindig nyitva állt az érkező vendégek előtt is. A villa vendégekönyvét 1908-ban Túry Józseftől kapták ajándékba, s az attól kezdve egészen 1944-ig őrizte az ide látogatók bejegyzéseit. A feljegyzések szerint a vendégek nemcsak a Bükk szépségét, hanem a házigazdák figyelmességét és vendégszeretetét is nagyra értékelték.

Lévay József így ír a naplójában az ott töltött időről:

³⁶ Borsod-Miskolci Értesítő 1892. június 9.3.

³⁷ HU-MNL-BAZML-XV.88.-W.6.

³⁸ Túry József (1864–1932) 1896-ban vette feleségül Fűrész Mária Irmát, Fűrész Ida testvérét.

„1912. július 10.: „Tegnap rendkívüli örömben volt részem. Weidlich Pállal kirándultam a Hámorba az ő pompás villájának megtekintése végett, melynek szépségéről már sokat hallottam. Diósgyőrbe villamoson mentünk. Ott az ő egyfogatú kocsija várt, mely útközben szépen az út melletti árokba fordított fel bennünket, szerencsére baj nélkül. Tündéri szépségű az a villa éppen a hámori nagy tó partja felett. Felséges kilátás az előtérben; világos, kényelmes berendezés odabent; gyönyörű virágos terület a környezetben. Nincs ennek párja a Hámorban, de talán messze földön sincs. Szinte kis paradicsomnak mondhatom, ha hozzáveszem azt a családi boldogságot, melyről rövid ottlétem alatt is meggyőződtem. Szinte megkapott a házi asszony kedvessége, ügyessége, írói és festői talentuma, melyet régebbi külföldi utazásainak formailag, tartalmilag igen-igen szép főljegyzéseivel és illusztrációival tanúsított.”

HU-MNL-BAZML-XV.98.a.

A 19. század végére a Bükk hegység és különösen Lillafüred az egész országban ismert kiránduló- és üdülőhely lett. A térség vonzerejét a tiszta hegyi levegő, a gyógyhatásának tartott források és a változatos szórakozási lehetőségek adták. A városrész első szállója 1890–94 között épült. Az üdülőtelep Vay Bélának, Borsod vármegye főispánjának a lányáról Vay Erzsébetről kapta a nevét. Az 1900-ban átadott kilátót pedig a főispán feleségéről, Teleki Zsófiáról nevezték el. Az üdülőtelep kialakítása a korszak egyik meghatározó politikusának, Darányi Ignác földművelésügyi miniszternek az idején gyorsult fel, aki támogatta a terület fejlesztését és a telkek kiosztását. Herman Ottó, a neves természettudós 1898-ban vásárolta meg lillafüredi ingatlanát. Ez követően sorra épültek a villák köztük a Weidlich és a Markó-villa. Weidlich Pál 1906-ban emeltetett villája így nem csupán egyéni döntésként értelmezhető, hanem a lillafüredi üdülőtelep szélesebb fejlődéstörténetének részeként is. Az épület a korszak városi polgárságának azon törekvését tükrözte, hogy a természet közelségében teremtsen magának és családjának nyugalmat és társasági életre alkalmas helyszínt. Weidlichék vendégekönyvének tanúsága szerint számos neves személyiség tett látogatást a villában, és hagyta ott a kézjegyét a kötetben. Az elsők közt volt Herman Ottó és felesége, Borosnyai Kamilla, akik 1909 szeptemberében jegyezték be e kedves szavakat:

„Egy boldog család szépséges otthonából szemem reá téved egy remek, smaragdzöld tó tükrére- behúnyom a szemem és föltámad lelkem előtt rég letűnt gyermekkorom minden öröme- de minden bánata is. Az öröm a tó csillogása, a bánat a mélysége.

Béke veletek!

Lillafüred 1909 szeptember 10.

Herman Ottó.

Áljon itt az én nevem is azokénak sorában, akik szívből tudnak örülni boldogságán és gyarapodásán azoknak, kik megérdemlik.

Herman Ottóné”³⁹

Hillebrandt Jenő régész e sorokat fogalmazta meg:

„Weidlich-vila, Weidlich Kugli, Weidlich bor

Fölérsz-e te, mindezzekkel kis Hámor!

Valld be inkább, hogy ez csaknem mindened:

Kedély, s igaz magyar vendégszeretet.

A Weidlich villában töltött kellemes órák emlékére,

Hámor 1910. szeptember 18.

Dr. Hillebrandt Jenő”⁴⁰

Dr. Machovich Gyula, praelátus- kanonok s hercegprímás érseki általános helytartó 1932-ben írta le ezt a verset:

„Weidlich villára Lillafüreden

Egyre szállong vissza emlékezetem

Itt ad új erőt béke, nyugalom,

De mily édes ez, ki sem mondhatom.

Láttam is benne boldog családot, „

Ilyent a világ még keveset látott.

Csak a szorgos munka utáni pihenő

Hozhat ilyent a ma zajából elő.

Esztergom, 1932 szeptember 9. Dr. Machovich Gyula, praelátus- kanonok s hercegprímás érseki általános helytartó”⁴¹

Egyesek rímekbe szedve örökítették meg az itt eltöltött idő emlékét. Csik Margit a következő verssorokat hagyta emlékül:

„Hámorban

Akit ide vezet sorsa,

Az áldhatja végzetét:

Meglátja e nagy világnak

Legszébb kicsi rejtekét.

Erdős, mohos hegyek között

Csillogó, mély, tiszta tó;

Zúgó patak csobogása

³⁹ HU-MNL-BAZML-XIV.64.

⁴⁰ HU-MNL-BAZML-XIV.64.

⁴¹ HU-MNL-BAZML-XIV.64.

Olyan édes, biztató.

*Gyönyörű kis nyári hajlék
Fenn a tópart szögletén,
Nemes izlés tiszta bája
Ömlik el a külsején.*

*Bellsejében boldogító,
Mindenható szeretet
Tesszi széppé és derüssé
Itt a földi életet.*

*Felújjong a szívem, lelkem,
Hogyha erre járhatok!
-Adja Isten, hogy legyetek
Mindig ilyen boldogok!*

*Az itt eltöltött nagyon kedves napok emlékére.
Hámor, 1911. szept. 5. Szerető rokonotok Csics Margit⁴²*

A Weidlich-villa nem csupán a család nyári pihenőhelye volt, hanem a Bükk egyik kiemelkedő társasági központjává is vált. A vendégek köre rendkívül sokszínű volt: nem csak Magyarország nagyvárosaiból érkeztek ide látogatók, hanem a világ számos pontjáról is. Az amerikai egyesült államokbeli Pennsylvaniából, továbbá Argentínából, Németországból és Angliából is érkeztek vendégek, akik ott hagyták kézjegyüket a vendégekönyvben. A magánszemélyek mellett csoportok is látogatták a villát, többek között a 184. számú Csaba cserkészegylet, a békéscsabai evangélikus leányegyesület, és a Miskolci Önkéntes Tűzoltóegyesület itt tartotta 50 éves fennállásának ünnepségét.

„A miskolci önkéntes tűzoltó és mentőegyesület ötvenéves évfordulója alkalmából az ünnepség befejezése után ide jöttünk az országhatáron lévő ezen paradicsomba azért, hogy lelkünkben megerősítsük az a hitet, hogy a régi hazánkából hiányzó területeket hozzá fogjuk kapcsolni a közeljövőben a trianoni Magyarországhoz és innen e nyaraló szép magaslatáról fohászt küldjünk a magyarok istenéhez, teljesítse szívünk vágyát és adja vissza régi hazánkat.

Hámor 1924 szeptember 29.

Dr. Hodobay Sándorné, Dr. Hodobay Sándor, Nikkel József, Túry József, Túry Józsefné...⁴³

Miskolcon az önkéntes tűzoltóegylet 1874-ben alakult meg. Weidlich Pál is csatlakozott az egylethez, nem kis részben a sógora, Túry József hatására, aki maga is aktív közéleti személyiség volt. Weidlich a felügyelőbizottság tagjaként is részt vett az egylet munkájában, ezzel is jelezve elköteleződését a városi közösség iránt. A lenti képen a Miskolci Önkéntes Tűzoltó-Egylet Túry József avasi szőlőjében tartott juniálisán Weidlich Pált is a résztvevők közt láthatjuk.

⁴² HU-MNL-BAZML-XIV.64.

⁴³ HU-MNL-BAZML-XIV.64.

HU-MNL-BAZML-XIII.51.

Az ifjú Weidlich László és barátai is gyakran megfordultak a villában. Ők egy vidám kis versikét írtak az emlékkönyvbe:

„Hámor, 1929. október 20.
Kijöttünk, hogy jól mulassunk.
Csolnakozzunk s jól megázzunk,
S bent kandalló tüze mellett
az idő gyorsan eltelt
Ittunk, ittunk, sokat ettünk
.. 9-re bent kell lennünk
soha jobb bort nem kívánunk
Éj soká Laci barátunk!”⁴⁴

⁴⁴ HU-MNL-BAZML-XIV.64.

Keresztfiuk, Weidlich Lajos 22 évesen egy éjszakát töltött a villában:

„Én ugyan csak egy éjszakát-de az is esős volt- töltöttem el, e ritka szép fekvésű villában, de máris megcáfolom azon állítást, hogy „mindenhol jó, de legjobb otthon”, mert kedves keresztszüleim „Hámor villája” felül múlja még a legmelegebb családi otthont is.

Hámor 1922 október 10.

Hálás szeretettel: keresztfiuk: Lajos”⁴⁵

A vendégek fogadásán kívül a család rendszeresen itt tartotta a különböző családi eseményeket is, úgymint születésnap, házassági évforduló, eljegyzés. Weidlich Pál és Fűrés Ida minden évben a villában ünnepelték házassági évfordulójukat, s a férj ilyenkor hosszabb bejegyzésekkel gazdagította a vendégkönyv lapjait. Az 1942., 1943. és 1944. évi bejegyzéseket olvasva láthatjuk, hogy a háború hogyan változtatta meg a család addig békés, idilli életét. 1942-ben az 50. évfordulót is itt töltötték. Az ünnepségről ekkor László fiuk hiányzott, aki éppen az orosz fronton szolgált. Ekkor még vidáman ünnepelték meg őket a gyermekeik és az unokáik, s felidéztek az eddig megélt jó és rossz emlékeket. Ebben az évben születtek meg az unokáik Gizella és András. Weidlich Pál az évforduló alkalmából szívhez szóló bejegyzést tett a villa emlékkönyvébe:

„Az Urunk napja ez! Merjünk az Úr elé örvendezéssel és magasztaljuk az ő szent nevét hálaadással! Amiért annyi imádságot mondtunk el titkon és nyilvánosan, Istennek hozzánk való nagy kegyelméből: valóság lett! Házasságunk 50 éves évforduló napján, szeretteinkkel együtt, hálaünnepet mondunk és tartunk. Most jöttünk az Urunk házából, a hátori templomból, hol hálát adtunk Istennek, hogy e napot nekünk adta. Hiszen boldogságunkból csak egy hiányzik. Ami szűkebb családuink tagjai közül távol van szeretett László fiunk, ki katonai szolgálatot teljesít az oroszfronton, de itt van a lelke és hisszük, hogy velünk együtt ünnepel.

Miről emlékezünk e napon az 50 éves múltból. Emlékezünk a sok tervről, melyet kitervelt ifjúságunk idején? Vagy a sok sikerről melyet Isten kegyelméből munkás életünk elért. Emlékezünk a fáradságokról, amiken keresztül vágyaink eléréseért áldozatot hoztunk. Emlékezünk a csalódásokról, az élet nehézségeiről, amelyek újabb küzdelmeire sarkaltak? Hiszen mindezekben lett gazdagokká az Isten áldása rajtunk. Emlékezünk a tiszteletéről, amellyel körülvesznek az emberek, akik ismerik tiszta családi életünket, a megbecsülésről, amellyel elismerik sok küzdelemmel és áldozattal vívott közéleti munkásságunkat. Mindezt csak hálát tudunk adni a jó Istennek, hogy ezt a munkát bízta reánk és ennek a munkának elvégzésére adta az ő nagy segédelmét.

50 esztendő! Mikor egymás kezét akkor megfogtuk egy szép élet ideái voltak a szívünkben: most azok, mint édes emlékek borulnak reánk és aranyozzák be életünk napjait. Most újra érezzük a kézzszorítást, amikor nehéz napok jártak felettünk és érezzük most is a kézzszorításban a biztatást a vigasztalást és bátorítást. Érezzük most is az édes, boldog napok kézzszorítását, mert ezek az egymás iránti szeretet, hűség és boldog szolgálatot jelentették, mint 50 éves házasságunk, családi életünk áldásait.

Miről emlékezünk? Emlékezünk kedves két gyermekünkről, akik szívünkről szakadtak le, elmúló életünkből váltak ki. Körülvettek kacagással, vidámsággal. Amint múltak éveink, bennünk megújult, megifjodott elmúló életünk. Bennük virágzott ki annyi édes reménységünk, valósult meg annyi boldog álmunk. Ezek a jó gyermekek! Ezek a mi dicsekvésünk és büszkeségünk!

A mi unokáinkról emlékezünk. Kedves László fiunk és Gizike⁴⁶ menyünk bájos leány gyermekükről, drága Iduska leányunk és Béla⁴⁷ vejünk fű gyermekéről. A mi kedves Gizike leány és András

⁴⁵ HU-MNL-BAZML-XIV.64.

⁴⁶ Árva Gizella (1942–2022)

⁴⁷ Demes Béla (1899–1955)

fiú unokánkban élünk tovább. Isten csodálatos szeretete megadta nekünk azt is, hogy boldogan láthassuk meg azt, hogy családunk ő bennük tovább fog élni.

Kedves rokonainkról emlékezünk, akik annyi szeretettel vettek körül eddig is mind örömeinkben, mind életünk nehéz napjaiban való együttérzésükben.

És mindezekért ma hálát adunk az Istennek és forró köszönetet mondunk mindenkinek, aki nekünk e boldog emlékezés napján velünk érez és nekünk örömet szerzett szeretetteljes megemlékezéseivel.

Amíg élünk még, mindig hálával áldjuk az Istent e nap minden boldog emlékeiért, amelyet ide feljegyzetünk.

Hámor 1942. augusztus 20.”⁴⁸

A következő évben már tudták, hogy László fiuk eltűnt a fronton, ezért csak egy szerény ebédrel és nagyon szűk családi körben emlékeztek meg a házassági évfordulójukról. Az emlékkönyvbe csak egy rövidebb bejegyzés került:

„Az 1943 évi augusztus 20-a, mint az 51-ik házassági évforduló, az orosz bolsevista veszedelem elleni harc véres zivatara között ért bennünket. Az 1943 évi februári Sztálingrád körül kezdődött nagy orosz offenzívában, a katonai hatóság által megállapított tény szerint, kedves László fiunk eltűnése miatt, sorsáért éltéért való kínzó fájdalomunk borította el emlékezésünket szomorú bánattal, Erőért, segedelemért, vigasztalásért a hátori római katolikus templomban imádkozott a legszűkebb családtagjaink lelke, ahová szeretteink lelke is eljött imádkozni. Utána villánk udvarán egyszerű ebéd alatt a legszűkebb családtagokkal elmerengve beszélgettünk a múlt idők édes emlékeiről, a jelen aggodalmairól, s a bizonytalan jövőért ismét csak imádkoztunk. Isten védj meg, oltalmazz meg és segíts győzelemre.

Hámor 1943. augusztus 20.”

1944 augusztus 20-án már nem ünnepelhették meg az évfordulójukat a szeretett villájukban. A háború Miskolcot is elérte, és Weidlichék a bombázások miatt kénytelenek voltak „vidékre” menekülni, a lányuk családjával együtt Kistokajban találtak menedéket.

„Az 1944. évi augusztus 20-a a háború elfajulásának borzalmi között hozta el az 52-ik házassági évfordulónkat. Védtelen városok bombázásaival gyermekek, nők, aggok gyilkolásával, sőt templomok, temetők romba döntésével, ... bombázással akarnak embertelen ellenségeink győzelemhez jutni. Hasztalan kérte még a háború elején Hitler a harcoló feleket, hogy kíméljék a városokat a védtelen polgárokat, kulturális központokat, műemlékeket, barbár szellemű ellenségeink a művelt(?) angolok, franciák, amerikaiak nem hallgattak a nemes intelemre. Ezek miatt az embertelen bombatámadások miatt a veszélyeztetett városok lakóit kitelepítették a hatóságok falvakra. Így jöttünk mi Kistokajba Iduska gyermekünk és Béla kisgyermekünk Andrásával együtt, míg Laci fiunk felesége és kis leánya Gizike .. re mentek. Így nem a szokott helyen tartottuk meg évforduló ünnepünket. Feleségem Idus éppen néhány napra gyógykezelésre kedves rokonunk dr. Röchlich Lajosnak a barackosban lévő házában volt, s éppen azért gyűltünk ide kedves rokonaim szíves meghívására. Az ő vendégszeretetük nyújtott módot az összegyűlésre, csendes szerény ünneplésre. Lelkünkre a háború borzalmi nyomtak szomorú érzéseket, Kedves László fiunkról sem tudva semmi bizonyosat, mély bánat szorította össze szívünket utána. Előttiünk egy bizonytalan jövőndő áll: csoda-é? ha emlékeink a múlt szépségeiről, elmúlt időnk biztatásai a jövőre elmerültek az aggodalom mélységeibe.

Azzal az erős hittel azonban, amely minket a múltban vezérelt, megtartott és erősített, bizalommal emeltük fel kezeinket immár a mi Isteniünkhez, hogy tartsa meg kezei között a mi életünket. Védje és őrizze meg veszedelmektől. Adjon győzelmet az Ő igazságának. Vigye győzelemre magyar népünknek a létért folytatott harcát. Hozza el minél hamarabb a győzedelmes békét.

1944. augusztus 20.”⁴⁹

⁴⁸ HU-MNL-BAZML-XIV.64.

Az emlékkönyv egyik utolsó bejegyzése 1944. szeptember 14-i dátummal íródott. Weidlich Pál ekkor töltötte ki a vendégek könyv eddig üresen álló első oldalát. Az idős Weidlich ekkor visszaemlékezett, hogy a villát 1906-ban kezdték el építeni, és hogy 1908-ban fogadta az első vendégeket. Megemlékezett gyermekeiről, a fiatalon elhunyt Palikáról, Idáról és Lászlóról is.

„Ezen emlékkönyvet 1908 karácsonyára kaptuk kedves ajándékként Tury Józsi sógoromtól. A címlap felső képei is Józsi sógor fényképeiből készített címnyomat. Isten segítségével megértük már az 1944-ik évet, amikor az előzetesen üresen hagyott lapon e sorokat írom 83. éves koromban, s most is felettünk zúgnak az ellenséges repülők, bombázzák a diósgyőri vasgyárat.

Nyaralónk 1906-ban készült és Palika fiunk 1897-ben történt elhunytja után 1906. évig minden évben nagyobb külföldi utazást tettünk, amelyekről két igen szép emlékkönyvet akvarell képekkel illusztrálva készített drága jó anyánk- az utazásokat naplószerűen megírva.

1909-ben január 3-án született Laci és ugyanazon évben november 22-én Iduska. Ezen időtől fogva minden örömünk gyermekeinkben összpontosult és a nyarat évenként nyaralónkban töltöttük, sőt gyermekeink karácsonyi vakációjára ünnep második napjától újévig a téli ródli és a tavon korcsolyázás örömeit élveztük.

1909-től kedves vendégeink hagytak az emlékkönyvben nagyon szépen megnyilatkozó sorokat és rajzokat.

Én már öreg korom miatt sem akartam, hogy az eddig üresen hagyott lapot ki ne töltsen.

Légyvédelmi óvatosságból ideiglenesen Kistokajba költöztünk, hol közel hozzánk Idus és Béla kis házát is vettek ezen célból. Mi Négyessy József úrnál lakunk.

Kistokaj, Széchenyi utca 87. 1944. szeptember 14.”⁵⁰

A Weidlich-villa emlékkönyve fontos kordokumentum: nemcsak a vendégek névsorát, hanem a 20. század első felének társadalmi életét, a kirándulások és találkozások hangulatát is megőrizte. A bejegyzésekből jól kirajzolódik, hogy a villa a család mellett a tágabb közösség számára is nyitott hely volt, ahol barátok, egyesületek és vendégek sokasága fordult meg, hosszú évtizedeken át volt a közösségi élet meghatározó színtere. A villa épségben átvészelte a második világháború viszontagságait, de a család már többé nem térhetett vissza ide, mivel az ingatlant az államosítások során elvették tőlük. A későbbi évtizedekben a villát jelentősen átalakították. Napjainkban Tókert Panzió néven étterem és szálloda működik benne. Az épület továbbra is fontos része Lillafüred épített örökségének, így állítva emléket a Weidlich család egykori jelenlétének a térségben.

Weidlich Pál életében és munkásságában fontos szerepet játszott a közvetlen családja. A felesége – Fűrész Ferenc miskolci kereskedő lánya – révén nemcsak társra, hanem olyan családi háttérre is talált, amely erősítette a kereskedelmi és társadalmi beágyazottságát. A házasságuk nem csupán érzelmi, hanem szakmai szempontból is gyümölcsözőnek bizonyult. Weidlich Pálné, Fűrész Ida néven 1872 április 22-én született, édesapja Fűrész Ferenc édesanyja Lichtenstein Ida. Szülei a város híres kereskedőcsaládjaihoz tartoztak. Édesapja, Fűrész Ferenc királyi kereskedelmi tanácsos, fűszerkereskedő volt. Nagyapja Idősebb Fűrész Ferenc is kereskedéssel foglalkozott. Édesanyja Lichtenstein Ida Lichtenstein József miskolci vaskereskedő lánya volt. Mint fiatal feleség aktívan részt vett a város közéletében. 1892 decemberében lett a miskolci ágostai evangélikus nőegylet elnöki titkára. 1914-ben, a miskolci vöröskereszt szervezésében önkéntes betegápolói tanfolyamot végzett el. A nőegylet tagjaként rendszeresen részt vett különböző bálók

⁴⁹ HU-MNL-BAZML-XIV.64.

⁵⁰ HU-MNL-BAZML-XIV.64.

szervezésében is. A társadalmi helyzetéből adódóan folyamatosan támogatta a szegény sorsú gyermeket, 1920-ban például 300 pengőt adományozott gyermeksegélyezési célokra. Minden évben részt vett jótékonyági bálók szervezésében, így segítve a rászoruló gyermekeket.

A lenti képen bal oldalon az 1930-ban megtatott lillafüredi Anna-bál után láthatjuk a Hámori tavon csónakázók körében. Fűrés Ida 80 évesen, 1952-ben hunyt el.

Színházi élet 1930. 61.o.

A fia Weidlich László 1909. január 3-án született. Iskoláit a Miskolci Református Gimnáziumban végezte, majd az édesapja nyomdokait követve számos külföldi és hazai tanulmányúton vett részt. Debrecenben Kontsek Géza fűszerkereskedésében is tanult.⁵¹ 1931-ben észak-amerikai tanulmányúton vett részt. 1938. december 18-án feleségül vette Árva Gizellát, Árva Pál miskolci építész lányát. Az egyházi esküvőjüket a hernádkércsi római katolikus templomban tartották. Egyetlen gyermekük, Gizella 1942-ben született. Weidlich Pál az idős korára való tekintettel 1937-ben hivatalosan is cégvezetővé nevezte ki a fiát, 1939 januárjában pedig a teljes kereskedést átíratta a fiára.⁵² László 1941 februárjában a Női Felsőkereskedelmi Iskola I. osztályos tanulóinak adott elő a kereskedő gyakorlati feladatairól, a helyes üzletvezetésről és a kalkulációról. Az előadás után pedig megmutatta az üzletét, a raktárban lévő áruk raktározását, kezelését és azoknak az árusításra való előkészítését. A második világháború azonban derékba az törté életét, a keleti frontra vezényelték, ahol orosz hadifogságba esett. 1943 áprilisában az oranki hadifogolytáborban hunyt el, mindössze 34 évesen.⁵³

Árva Gizella a férje elvesztése után az ózdi vasgyárban helyezkedett el, ahol a bátyja, - Árva Pál- mint magas beosztású mérnök dolgozott. Weidlich Gizella 1966-ban házasodott össze Frics Tamás Ferencsel, két gyermekük született. 2022-ben, 80 évesen hunyt el.

⁵¹ Nagybákay 2000, 177.

⁵² HU-MNL-BAZML-IX.701. 1782/1939.

⁵³ Magyar Közlöny 1947. október 28. 8.

A kép alsó sorában középen Weidlich Pál, balján felesége Weidlich Pálné Fűrés Ida, jobbán fia Weidlich László. A kép 1939 körül készült.

HU-MNL-BAZML-XIV.64.

Weidlich Pál lánya, Weidlich Ida 1909. november 22-én született Miskolcon. A Miskolci Evangélikus Leánygimnáziumban érettségizett, majd Svájcban és Párizsban élő-virág díszítést tanult. 1932-ben Demes Béla mérnökhöz ment feleségül, aki tervezőmérnökként 1925 és 1931 között Argentínában, Buenos Airesben dolgozott.⁵⁴ Hazatérése után Miskolcon 1933-tól műszaki tanácsosként tevékenykedett. 1944 őszén rövid ideig a város polgármestere is lett, később e politikai szerepvállalása miatt a családjával együtt Argentínába menekült. Velük tartott Demes Béla édesapja, Demes Péter református lelképásztor is. Két gyermekük született András 1942-ben még Magyarországon, Ferenc pedig már Argentínában, Buenos Airesben jött világra. Demes Béla az emigrálásuk után 10 évvel, 1955-ben hunyt el, így özvegye az apósával együtt nevelte fel a gyerekeket. Weidlich Ida a hivatását tovább folytatva selyemből és bársonyból készült díszvirágaival kereskedett, s az áruit Argentína legnagyobb divatszalonjaiba is szállította. Gyermekai közül András az apai nagyapja nyomdokaiba lépett, ugyanis evangélikus lelkészként szolgált Buenos Airesben, magyar nyelvű istentiszteletekkel erősítve az ottani magyar közösséget. Így vált a Weidlich– Demes család az argentinai magyar élet egyik meghatározó szereplőjévé. Weidlich Ida hosszú, tartalmas életet élt, és 2007 augusztusában, 98 éves korában hunyt el.

Weidlich Pál a miskolci kereskedelmi élet egyik kiemelkedő alakja volt, aki a kereskedői ranglétrát végigjárva évek munkája alatt jutott el oda, hogy a város és a régió vezető fűszerkereskedőjévé váljon. Az 1891 és 1943 között működő fűszerüzletében a világ minden tájáról érkező árukészlettel találkozhattak a vevők. 1912-ben építette fel a

⁵⁴ HU-MNL-BAZML-IV.1924.

Weidlich-palotát, amely 24 üzletével és 30 lakásával a kor legmodernebb üzletháza lett. Itt működött a méltán híres A Fekete Kutyához nevű fűszer- és csemegeüzlete. Anyagi és társadalmi helyzete révén Weidlich Pál a város közéletének is aktív tagja volt: bekerült a törvényhatósági bizottságba, és számos kulturális, gazdasági és társadalmi szervezetben tevékenykedett. A magánéletében sok veszteség érte. Három gyermeke közül a legkisebb, Pál mindössze hároméves korában huny el. László fia a második világháború áldozata lett, lánya, Ida pedig 1944-ben a férje politikai szerepvállalása miatt kénytelen volt elhagyni az országot, és végül Argentínában telepedett le. A család férfiágon nem maradt fenn: Pál testvérei közül ugyan többen megházasodtak,⁵⁵ de fiaik nem vitték tovább a nevet. Így Weidlich Pál halálával a család férfiága kihalt. Életműve azonban túlélte őt. A Weidlich-palota még ma is áll, így büszkén hirdeti megálmodójának „halhatatlanságát”.

Levéltári források:

- HU-MNL-BAZML-IV.1905.b. Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára, Miskolc Város Tanácsának iratai, Tanácsulési iratok
- HU-MNL-BAZML-IV.1905.c. Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára, Miskolc Város Tanácsának iratai, Tanácsiratok
- HU-MNL-BAZML-IV.1906.b. Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára, Miskolc Város Polgármesteri Hivatalának iratai, Közigazgatási iratok
- HU-MNL-BAZML-IV.1924. Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára, Miskolc város szolgálatában állott tisztviselők, kezelők, díjnokok és altisztek törzskönyvi lapjainak gyűjteménye
- HU-MNL-BAZML-IV.1926. Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára, Miskolc város felekezeti anyakönyvi másodpéldányainak levéltári gyűjteménye
- HU-MNL-BAZML-VII.1.d. Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára, Miskolci Királyi Törvényszék iratai, Cégbírószági iratok
- HU-MNL-BAZML-VII.6.b. Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára, Miskolci Királyi Járásbíróság iratai, Polgári és büntetőperes iratok
- HU-MNL-BAZML-IX.701. Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára, Miskolci Kereskedelmi és Iparkamara iratai
- HU-MNL-BAZML-XIV.64. Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára, Dobrossy István hagyatéka
- HU-MNL-BAZML-XV.88. Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára, Gyűjtemények, gyászjelentések

⁵⁵ Fia testvérei közül Gyulának csak lánygyermekai születtek, míg Lajos bátyjának egy fia és egy lánya született. Ifjabb Weidlich Lajosnak egy lánya született.

Internetes források:

Adatbázisok online: katonaállítási lajstromok

<https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/katonaallitas>

FamilySearch, Római Katolikus Egyház anyakönyvei Szentpéterfa

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-XSSG-X5?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AVCHN-WL9&action=view&lang=hu&groupId=M9DJ-J5P>

Felhasznált irodalom

Benedek 1986 = Benedek Miklós: Miskolci macskakövek. Miskolc, 1986.

Clair 2002 = Clair Vilmos: Magyar Párbaj. Budapest, 2002.

Kőrakó–Vér 1927 = Kőrakó Béla –Vér Andor: Miskolc thjf. város társadalmi, kulturális és közgazdasági vezető férfiainak albuma. Miskolc, 1927.

Dobrossy 2001 = Dobrossy István (szerk.): Szentpéteri üres fészek. Lévay József naplója 2. 1908-1917. Miskolc, 2001.

Dobrossy 2003 = Dobrossy István (szerk.): Miskolc története IV. /1. Miskolc, 2003.

Dobrossy 2009 = Dobrossy István: Gazdasági és kulturális kapcsolatok „görög” közvetítéssel a Balkán és Nyugat-Európa között. A miskolci görög diaszpóra története a XVIII-XIX. században. Miskolc, 2009.

Nagybákay 2000 = Nagybákay Antal Zelmos: Hogyan készültek a debreceni kereskedők életpályájukra? II. rész. In: Sz. Máthé Márta- Selmeczi László (szerk.): A Debreceni Dé-ri Múzeum Évkönyve 1999. Debrecen, 2000. 173–181.

Tószegi 2017 = Tószegi Zsuzsanna: A magyar szellemitulajdon-védelmi rendszer, valamint a hatósági feladatkör kialakulása és fejlődése a millenniumtól napjainkig. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 12. évfolyam 1. szám 2017. 67-107.

Tóvári 1997 = Tóvári Judit: Az elit Miskolc város társadalmában 1872–1917. Nyíregyháza, 1997.

Veres–Viga 2000 = Veres László–Viga Gyula: Ónod monográfiája. Ónod, 2000.

Sajtó

Belkereskedelem 1954. 3. évfolyam 11. szám

Borsod- Miskolci Értesítő 1874. 8. évfolyam 34. szám

Borsod- Miskolci Értesítő 1889. 23. évfolyam 16. szám

Borsod- Miskolci Értesítő 1891. 25. évfolyam 4. szám

Borsod- Miskolci Értesítő 1892. 26. évfolyam 23. szám

Budapesti Hírlap 1887. 21. évfolyam 105.szám

Kassai Hírlap 1915. 12. évfolyam 99. szám

Központi Védjegy- Értesítő 1909. 12. szám.

Központi Védjegy- Értesítő 1903. 7. szám.

Központi Védjegy- Értesítő 1939. 7. szám.

Központi Védjegy- Értesítő 1919. 5-6. szám.

Magyar Közlöny 1947. 245. szám

Miskolczi Estilap 1915. 24. évfolyam 44. szám

Miskolci Napló 1912. 12. évfolyam 123. szám

BODOVICS ÉVA

**„A MI BARÁTSÁGUNK ÖRÖKRE MEGMARAD”
EGY DIÁKLÁNY EMLÉKKÖNYVE AZ 1920-AS ÉVEKBŐL**

A tanulmány Wolfram Sarolta, egy, az 1920-as években Nagyrőcéről Miskolcra érkezett diáklány emlékkönyvének¹ társadalomtörténeti elemzésére vállalkozik. Arra kíván rámutatni, hogy még egy ilyen szűkszavú forrás is – amely többnyire az idők során állandósult bejegyzéseket tartalmaz – miképpen használható egy személyes életút és kapcsolati háló feltérképezéséhez. Ugyanakkor nagyszerű művelődés- és irodalomtörténeti forrás is az emlékkönyv, amely magán viseli az elmúlt évszázadok gyakorlatának nyomait.

A levéltárosi, sokszor monotonnak ható iratfeldolgozó munka egyik nagy jutalma, hogy sosem lehet tudni, mi kerül az ember kezébe. Hiszen a levéltári raktárakban mindig vannak rendezetlen iratanyagok, amelyeket darabról darabra át kell nézni, megállapítani azok évkörét, rendeltetését, majd besorolni valamelyik levéltári egységbe. E munka kapcsán olykor kuriózumok bukkannak fel váratlanul. A legutóbbi rendezési munkám során is ezt történt. A megannyi közigazgatási iratanyag között ott lapult egy virágos mintájú szövettel bevont kis könyvecske. Belelapozva rögtön láttam, hogy ez egy emlékkönyv, s a bejegyzések alapján az is megállapítható volt, hogy az 1920-as évekből való.

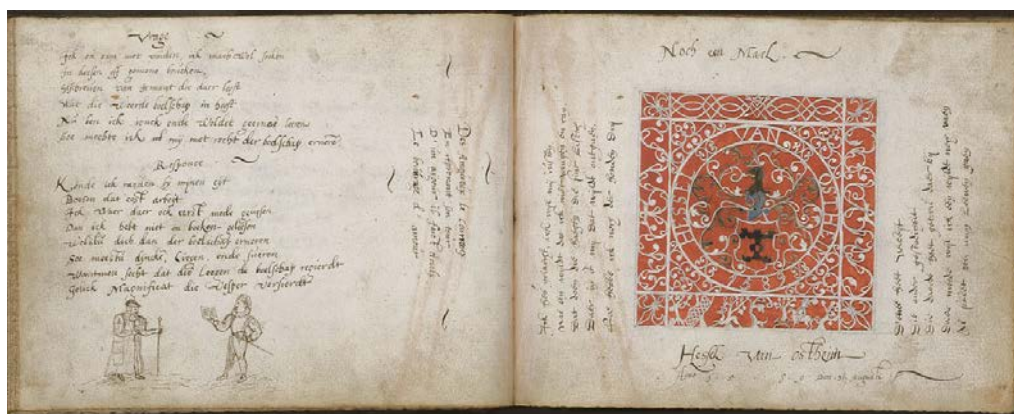
Az emlékkönyv borítója

Nagyon ritka, hogy a levéltári iratok között személyes dokumentumokra lelünk, hiszen ezek csak akkor kerülnek be a levéltárba, ha maga a tulajdonos, vagy annak valamelyik leszármazottja úgy dönt, hogy beadja azokat az utókornak való megőrzés érdekében. Pedig a naplók, levelek, visszaemlékezések, fotóalbumok, s az olyan emlékkönyvek, mint ez, páratlan történeti értékkel bírnak. Hiszen a nagy történeti folyamatokról ott vannak a bőséges mennyiségben fennmaradó közigazgatási és gazdasági iratok, de hogy ezeket az olykor embert próbáló eseményeket hogyan éltek meg eleink, azokról személyes források hiányában alig tudunk valamit. De még akkor is megéri megőrizni őket, ha ezek az iratok

¹ HU-MNL-BAZML-XIV.33. 27.

nem a nagy történésekre reflektálnak (mint ahogyan ennek az emlékkönyvnek sem ez volt a célja), hanem csupán az egyén életútjának egy szakaszáról tájékoztatnak.

Bár azt hihetnénk, hogy az emlékkönyv műfaja nem túl régóta létezik, hiszen sokunknak még most is ott lapul valamelyik fiók mélyén, ez valójában korántsem igaz. Az első emlékkönyvek a 16. századból ismertek, de latin megnevezésükkel (*album amicorum*, lat. „barátok albuma”) már a 13. századi szótárakban is találkozhatunk, jóllehet ebből az időből nem maradt fenn egy példány sem. Vannak, akik az *album amicorum*okban az antik barátságkultusz középkori tovább élését látják, mások az emlékkönyvek előzményének a nemesi családok leszármazási tábláit tartalmazó köteteket (*liber gentilis*) tartják.² A 16. századi emlékkönyvek valójában peregrinációs albumok voltak, amelyeket az Európa különböző egyetemeit látogató diákok vezettek, hogy vándorlásaik során diáktársaiktól, professzoraiktól, vagy az útjuk során megismert híres emberektől valamilyen emléket gyűjtsenek. E bejegyzések akkor még általában ókori szerzőktől, vagy a reformáció nagyjaitól, illetve a Bibliából származó idézetek voltak, többnyire latin vagy görög nyelven. Sok diák a tanulmányai befejeztével itthon is tovább gyarapította emlékkönyve bejegyzéseit, így a szokással mások is megismerkedhettek.³

Hiskia van Harinxma thoe Slooten album amicorum Fotó: wikimedia commons

Az emlékkönyv műfaja a 18. század végére, 19. század elejére, a szentimentalizmus és a biedermeier időszakában jelentősen átalakul: megjelenik a polgári emlékkönyv, ami a polgári család és annak szélesebb társasága közötti kapcsolattartás egyik sajátos eszköze lesz.⁴ Innentől kezdve már nem a híres emberekkel való kapcsolat dokumentálása lesz a legfőbb funkciója, hanem az azonos korosztályhoz tartozó, hasonló nézeteket valló közösség meglétének és összetartozásának a kifejezése.⁵ Ez az az időszak, amikor az emlékkönyv vezetése végérvényesen feminin szokássá válik. A klasszikus szerzőktől származó vagy a vallási idézeteket pedig végleg kiszorítják a verses formában megfogalmazott, sokszor naiv szentenciák, az ún. emlékversek.⁶

Vasvári Zoltán, az emlékversek műfajának szakértője szerint ekkorra már kialakul az a viszonylag nem túl nagy számú szövegkorpusz, melynek darabjai, sokszor jelentős módosítással ugyan, de egészen napjainkig tovább élnek.⁷ A versek népszerűsítésében jelentős

² Verebélyi 1993, 78.

³ Vasvári 2000, 77.

⁴ Vasvári 2000, 77.

⁵ Vasvári 2000, 77–78.

⁶ Vasvári 2000, 79.

⁷ Vasvári 1996, 19.,

szerepet vállaltak hazánk neves költői, mint például Petőfi, Vörösmarty, Arany, Tompa vagy éppen Madách, akik maguk is szívesen alkottak alkalmi költeményeket, amelyek aztán különféle átiratokban – sokszor az eredeti szerző kilétét sem ismerve – terjedtek emlékkönyvről emlékkönyvre. A terjesztésben segítettek a 19. és 20. században sorra megjelenő vers-, aforizma- és emlékkönyvszöveg-gyűjtemények is.⁸

Mégsem mondhatjuk azt, hogy az emlékkönyv vezetése kizárólag a polgári réteg pasz-sziója volt; a népoktatás és a polgári kultúra életmintáinak széles körű elterjedésével beépült a paraszti kultúrába is, ahol az udvarlás egyik formájává lett.⁹

Bár a 19. század második felétől, különösen pedig a századfordulótól tovább szűkül az emlékkönyvtulajdonosok tábora, hiszen jobbára a kamaszkorú lányok kedvelt hobbija lesz az emlékkönyvi bejegyzések gyűjtése,¹⁰ még a 20. század elején is találkozhatunk felnőttek vagy katonák által vezetett emlékes füzetekkel.¹¹ A század második felére azonban jobbára már csak az általános iskola tanulói hódolnak e régi időkre visszanyúló szokásnak. Vasvári Zoltán az első világháború kitörésében látja a határvonalat, amikor végleg „a gyermekek világába száll le az emlékkönyv.”¹² Innentől kezdve az emlékkönyvek szövegei sematizálódnak, ellaposodnak, ugyanakkor a megszokottól elütő, tréfás-humoros megfogalmazások is előfordulnak.¹³ Mindezek alapján megfigyelhető, hogy nemcsak az emlékkönyvek formája, de a tartalma sem változott túlságosan az eltelt évszázadokban.

Az itt bemutatásra kerülő emlékkönyv is feltehetően egy fiatal lány, egy bizonyos Sári (Sárika, Sarolta) tulajdona lehetett egykor.

Az első kérdés, ami általában felmerül egy irattal kapcsolatban – a keletkezési idejét követően –, hogy ki a szerző. Az emlékkönyvek elején gyakorta található egy „címoldal”, ami tartalmazza a tulajdonos nevét, esetleg valamilyen dedikációt attól vagy annak, akitől ajándékba kapta a könyvet, valamilyen idézetet, ami mottóként szolgál, és általában a használatba vétel idejét. Ám ebben az esetben egyetlen hasonló bejegyzéssel nem találkozhatunk, így csupán a bejegyzések címezéséből derül ki, hogy a kötet egy bizonyos Sáríké volt egykor. De hát hogyan bukkanhatunk a nyomára egy személynek, akinek pusztán csak a – nem is túl ritka – keresztnévét ismerjük?

Alaposabban végignézve a bejegyzéseket megállapítható volt, hogy egy részük Miskolcon keletkezett, illetve az is, hogy a bejegyzők egy osztályba járhattak, hiszen több aláírás alatt is ott szerepelt, hogy „III. b.”. A fentebb már említett monoton levéltárosi munka közé tartozik a különféle levéltári iratokon szereplő személyes adatok kigyűjtése, ami meglehetősen időigényes és türelmet igénylő feladat, ám rendkívül nagy haszonnal jár, ha keresni kell valakit az iratanyagban. Szerencsére kollégáim néhány évvel ezelőtt hosszas munkával adatbázisban rögzítették a levéltárunk őrizetében lévő miskolci középiskolák iskolai anyakönyveiben szereplő neveket. És bár Sárira nem tudtam rákeresni, hiszen vezetéknevét nem ismertem, de a bejegyzést készítő, egy-két különlegesebb nevű osztálytársnőjéire igen. Így derült ki, hogy emlékkönyvünk tulajdonosa nem más, mint Wolfram Sarolta, a Miskolci Állami Polgári Leányiskola egykori tanulója.

⁸ Lásd például Emlék-album fiatal leányok számára (1901), Bálint Mihály: Mit írjunk az emlékkönyvbe? (Nyíregyháza, 1932), Vas Ágnes: Mit írjak az emlékkönyvekbe? (Budapest, 1990)

⁹ Vajda 2014, 116. Vasvári 1999, 123.

¹⁰ Vasvári 2000, 80.

¹¹ Vajda 2014, 116.

¹² Vasvári 1996, 19.

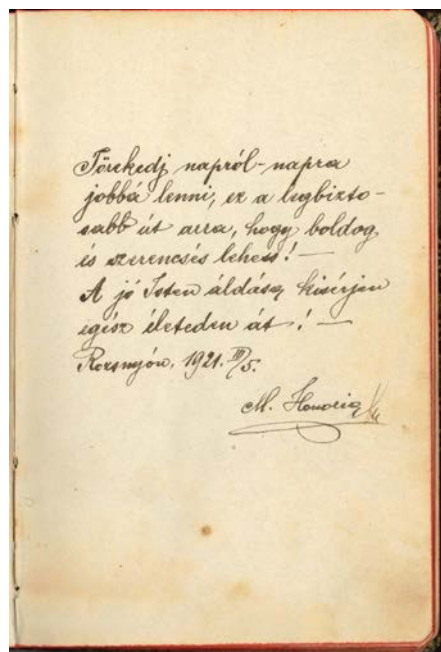
¹³ Vasvári 1996, 19.

Az iskolai anyakönyvből néhány személyes adatot is megtudunk Sáriról.¹⁴ 1909. április 21-én született Pusztateplicskén (Hont vármegye), ahol édesapja, Wolfram Sándor uradalmi erdőmérnökként dolgozott.¹⁵ Az apa később átkerült Nagyrőcére.¹⁶ A lány az iskolai anyakönyv szerint Sáfránszky Miklós vasgyári alkalmazottnál lakott a Miskolc melletti, akkoriban Diósgyőrhöz tartozó Vasgyárban, a Gépész utca 33. szám alatt. Hogy miért pont nála, az csak egy későbbi dokumentumból, Sáfránszky gyászjelentéséből derül ki. A férfi neje ugyanis nem más volt, mint Wolfram Lujza, Sári apjának testvére, azaz a lány nagynénje. Korábbi években nem volt ritka, hogy a Felvidékről „magyar szóra” küldték a diákokat a magyar lakta területek iskoláiba, de így, közvetlenül Trianon után ennek feltehetően más oka lehetett, hiszen az anyakönyv szerint Sári anyanyelve a magyar volt, de tótul is tudott. Talán a család így akarta számára biztosítani a magyar nyelvű tanulási lehetőséget, ahelyett, hogy a gyorsan elszlovákosodó nagyrőcei térségben maradt volna.

Bár a bejegyzések nem időrendi sorrendben szerepelnek a kötetben, hanem összevissza, a dátumok alapján mégis nyomon követhető Sári életének egy rövid szakasza. A legkorábbi és egyben a legelső bejegyzés 1921. márciusi, amit egy bizonyos M. Honoria írt közvetlenül az első oldalra.

Mind az időbeli, mind az elhelyezkedésbeli elsőség, valamint a bejegyzés szövege arra utal, hogy Sári valószínűleg ettől a Rozsnyón élő/dolgozó Honoriától kaphatta ajándékba a könyvet. Az emlékkönyveket ugyanis legtöbbször ajándékként kapják a fiatal lányok valamelyik rokonuktól, esetleg tanáruktól, hogy új életszakaszuknak emlékeit megörökíthessék.¹⁷ Honoriáról nem sikerült többet megtudni, de mivel ez egy elég elterjedt felvett név volt az apácák körében, s Rozsnyón működött az a katolikus főgimnázium, ahol Sári édesapja is tanult egykor,¹⁸ elképzelhető, hogy M. azaz Mater Honoria a család lelki vezetője lehetett. Sári tehát az emlékkönyvét 12 éves korában kezdi el vezetni, amikor kamaszként egyébként is kiemelt fontosságúvá válnak a baráti, iskolai kapcsolatok.

Az első követően a többi bejegyzés teljes összevisszaságban helyezkedik el a kötetben; a szerzőjük többnyire iskolatárs lehetett, de van három személy, aki a keltezés helye (Nagyrőce, ahol az édesapa dolgozott) miatt közelebbi kapcsolatban állhatott Sárival. Az egyikről tudjuk, hogy Sári testvére volt, hiszen bejegyzését ezzel zárta: „szerető nővéred Boriska”. Egy másik, az előzővel megegyező napon keletkezett bejegyzés szerzője pedig

M. Honoria bejegyzése

¹⁴ HU-MNL-BAZML-VIII.101. 45. köt. 44/1923/24.

¹⁵ Fülöp Szász Coburg-Gothai herceg 1911-ben nevezte ki Wolfram Sándor segéderdőmérnököt erdőmérnökké. *Erdészeti Lapok* 50. évf. 20. füzet (1911. október 15), 1079.

¹⁶ HU-MNL-BAZML-VIII.101. 45. köt. 44/1923/24.

¹⁷ Vasvári Zoltán szerint az emlékkönyvek nyitása határpontot jeleznek a lányok életében: „a gyermekből kisasszonnyá serdült leányka kezdte meg az emléksorok gyűjtését és általában férjhezmenetelig foglalkozott vele.” Vasvári 2000, 80.

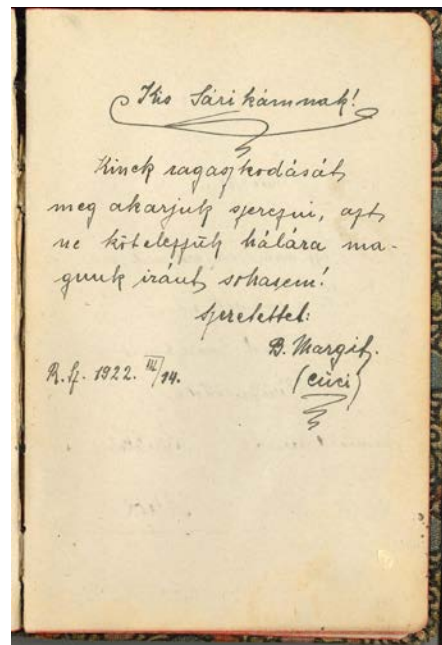
¹⁸ *A rozsnyói Kath. Főgimnázium értesítője az 1897—98. tanévről*. Rozsnyó, 1898. 46.

Sári barátnője, Piros volt. De egy harmadik bejegyzés is Nagyrőcén keletkezett, mégpedig igen korán, még 1921 szeptemberében, egy bizonyos Jenő bácsitól.

Ezt követően 1922 februárjáig nem születtek további bejegyzések, viszont 1922. február és március között több is, összesen 12, továbbá a nyár folyamán még három, mind Rimaszombatban. Az egyetlen V. Etelka nénit leszámítva a bejegyzők többsége Sári osztálytársa lehetett, akikkel a helybeli Magyar Királyi Polgári Fiú- és Leányiskolába járhatott. Viszont akad ebből az időszakból néhány határozott vonalvezetésű emlékvers is, ami inkább vall egy idősebb személyre, mint egy 11-12 éves gyerekre.

Az emlékkönyvi bejegyzések általában valamilyen életfordulóhoz kötődnek, egy megszűnt státuszt, szerepet örökítenek meg. A versek feladata ebben a helyzetben az emlékállítás mellett az, hogy megkönynyítsék az átmenetet az újabb életszakaszba.¹⁹ Éppen ezért funkcionális²⁰ szempontból párhuzamba állíthatók az emberi sorsfordulók egyéb emlékeivel, például az emléklapokkal vagy búcsúbeszédekkel.²¹ Sári emlékkönyve esetében is hasonlót láthatunk, ugyanis a bejegyzések jelentős része vagy 1922. február 8-án, vagy pedig 1922. március 14–15-én keletkezett, tehát csoportos bejegyzéskészítés történt. Ez alapján feltételezhető, hogy Sári ezzel az aktussal szeretett volna búcsút mondani egykori iskolájának és barátainak, akiknek közösségét, egykori összetartozásuk emlékét a bejegyzések segítségével magával vihet.

A már említett néhány, 1922 nyarán keletkezett bejegyzést leszámítva 1923 késő tavaszáig, kora nyaráig egyetlen emlék sem került be a könyvbe. 1923. április 15-e és június 15-e között viszont 15-tel gyarapodott az emlékversek és rajzok száma, melyek mindegyike Miskolcon vagy környékén (Ujgyőr, Vasgyár) készült. Itt tehát egy újabb tömeges bejegyzésgyűjtés történt, ami megint egy időszak lezárultára utal. E bejegyzések szerzői jórészt már a Miskolci Állami Polgári Iskola III. b. osztályos tanulói voltak, akikkel Sári feltehetően az előző év ősztől ismerkedett meg. Mivel tudjuk, hogy Sári még egy évig biztosan az iskola diákja volt – a már említett iskolai anyakönyv ugyanis 1924. június 29-re van datálva –, ezért itt nem a búcsúzkodás miatt vált szükségessé a bejegyzések elkészítése – ezt támasztja alá az is, hogy hosszabb időszak alatt keletkeztek, mint a rimaszombatiak –, hanem hogy megszilárdítsa azt a kapcsolati hálót, amit 1922 ősztől igyekezett kialakítani ebben az új közösségben. A bejegyzéseket ugyanis általában felkérésre készítik azok, akik a könyv tulajdonosa számára valamilyen okból – baráti, tanári kapcsolat miatt – fontosak. Azzal, hogy elfogadják ezt a felkérést, s valamilyen rövid versikét írnak, vagy esetleg rajzolnak a könyvbe, megerősítik ennek a kapcsolatnak a meglétét. „Azáltal, hogy személyes gondolataikat osztják meg egymással, intim érzelmeket juttatnak kifejezésre, a füzet tulaj-

B. Margit bejegyzése

¹⁹ Vajda 2014, 126.

²⁰ Vasvári Zoltán az emlékkönyvek négy fő funkcióját állapítja meg: emlékeztető, dokumentáló, oktató-nevelő és magatartásszabályozó, valamint a művészi alkotókészség megnyilvánulását lehetővé tevő funkció. Vasvári 1996, 20.

²¹ Vajda 2014, 128.

donosa és a bejegyzések készítői szolidaritást vállalnak egymással. [...] A bejegyzés aktusa és a használat viszonylag rövid időkerete csoporttá kovácsolja a bejegyzések készítőit.”²²

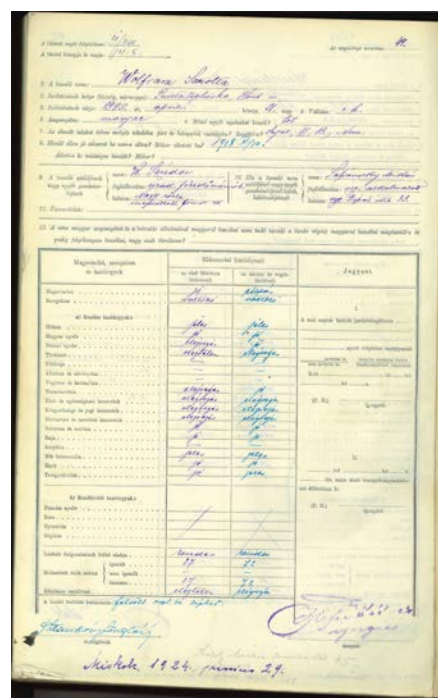
Az emlékkönyvek így módon a valódi baráti körök leképeződései, hiszen csak azok kapnak lehetőséget bejegyzések készítésére, akik a való életben is közel állnak a tulajdonoshoz. Ez az exkluzív – másokat kizáró – kapcsolat minden egyes beírással tovább erősödik, mivel a bejegyzést készítő nemcsak a tulajdonoshoz fűződő szoros viszonyát nyugtázza, hanem a többi bejegyzés elolvasása révén jólesően konstatálhatja, hogy annak a belső körnek a tagja, melybe a többi meghívott is tartozik. Azt, hogy a bejegyzések készítői egymás verseit is elolvasták, onnan (lehet) tudni, hogy nem ritkák az emlékkönyvekben a mások bejegyzéséhez fűzött kiegészítések, vagy éppen átírások, kihúzások, mellyel a közösség a jóváhagyását vagy nemtetszését fejezheti ki a bejegyzésekkel/bejegyzőkkel szemben.²³ Sári emlékkönyvében ilyenekkel azonban nem találkozunk; a szerzők tiszteletben tartották egymás alkotását.

Elmondható, hogy a vizsgált kötetben egy személy általában egy bejegyzést készített, de voltak olyanok, akik kettőt is, még hozzá ugyanazon a napon. Ilyenek voltak a rimaszombati időszakból Földi Valéria és Beél Vali, a miskolciból pedig Józsa Ida és Maurer Ilona. Beél Vali egyik bejegyzése egy vers, a másik egy rajz, a többieké viszont vagy mindkét esetben egy-egy versike, vagy egy vers és egy vers + rajz (Földi Valéria). Hogy Beél Valin kívül a többiek csak azért készítettek-e két emléket is, mert fontosnak tartották mindkét üzenet átadását Sárinak, vagy azért, mert ezzel próbálták kifejezni szorosabb barátságukat a tulajdonossal, nehéz megmondani. Mindenesetre Maurer Ilona, Beél Vali és Józsa Ida „szerető barátnő”-ként, Földi Valéria pedig „Szerető tisztelője”-ként írta alá bejegyzését. Ezzel szemben a többieknél jobbra a „szeretettel + teljes/keresztnevé” záróformulával vagy csak aláírással találkozunk.

Nem meglepő, hogy egy 12-13 éves kamaszlány emlékkönyvében túlnyomórészt hasonló korú lányokat találunk, de azért akadnak mások is. Vajon rajtuk kívül kik tartoztak még a Sári számára kedves ismerősök körébe?

Az aláírás alapján négy felnőtt személyt találunk a bejegyzések szerzői között: a már említett Jenő bácsit Nagyrőcéről, egy bizonyos Lenke nénit és V. Etelka nénit Rimaszombatról, valamint Kiss Pétert Miskolcra. Egyedül ez utóbbi esetében tudjuk biztosan, hogy Sári tanára volt, hiszen a neve alatt zárójelben olvashatjuk, hogy „hittanár”. A rimaszombatiakról csak feltételezhetjük, hogy szintén Sári tanárai lehettek, hiszen ott járt iskolába. Illetve a kézírása alapján még a kezdő bejegyzést jegyző M. Honoria is a felnőttek táborába tartozhatott.

Valószínűleg nem véletlen, hogy a miskolci polgári iskola tanárai közül egyedül Kiss Péter hittanár bejegyzése található meg az emlékkönyvben, ugyanis

Wolfram Sarolta iskolai anyakönyvi bejegyzése

(HU-MNL-BAZML-VIII.101. 45.
44/1923/24.)

²² Vajda 2014, 126.

²³ Vajda 2014, 127.

Sári a jegyei alapján leginkább a hittant és a női kézimunkát szerette, a többi tantárgyhoz változó volt a hozzáállása. Legkevesbé a történelemhez érezhetett affinitást, ellenben az előadóművészethez annál többet. Egy helyi lapból tudjuk, hogy a miskolci állami polgári leányiskola által 1924. március 2-án rendezett Madách-ünnepélyen Sári a költőnek *A megváltó* című versét szavalta, illetve osztálytársnőjével, Smiedt Máriával négykezes zongorajátékot adtak elő.²⁴

Végül pedig meg kell említenünk az ellenkező nem táborához tartozó, többé-kevésbé kortárs személyeket is. Az egyik ilyen emlékhagyó Józsa Sándor prepa²⁵ volt, aki minden bizonnyal a korábban már említett, két bejegyzést is hátrahagyó Józsa Ida testvére (?) lehetett. A miskolci Királyi Katolikus Fráter György Gimnázium 1924–1925. évi iskolai értesítőjében szerepel is egy Józsa Sándor nevű diák, aki kimagasló tanulmányi eredménye-
iért pénzjutalomban részesült.²⁶ A másik pedig egy, a saját nevét nem vállaló, egyszerűen csak Ignótusként szereplő személy, aki az alábbi érdekes üzenetet hagyta:

„Tra... la. la. bum... bum...bum.
Szeretlek punktum.”

Sajnos nemcsak a szerző kiléte marad homályban a kutató előtt, hanem mivel sem idő-
pont, sem hely nem szerepel a bejegyzésnél, így nem tudhatjuk, hogy Sári életének egyáltalán mely időszakához köthető ez a személy.

A hasonló szerelmi vallomások, üzenetek egyáltalán nem szokatlanok az emlékköny-
vekben, hiszen sokszor – különösen a paraszti kultúrában – az udvarlás közvetítő
eszközeként is használták őket.²⁷ Habár a fiúk maguk már nem vezettek emlékkönyvet, de
szívesen írtak a számukra kedves fiatal lányokéba, sokszor álnéven vagy név nélkül. Erre
azért volt szükség, mert az emlékkönyv kézről kézre járt a bejegyzést készítőik között, s
nem biztos, hogy szerették volna, ha mások is tudnak a titokról. Az egyik ilyen közked-
velt, még a 20. század végi emlékkönyvekben is előforduló szerelmi versecske a sorkezdő
betűk összeolvasásával juttatja célba a vallomást.

„Szedd a tavasz virágait
Egy csokorba össze
Rózsát is tégy, nefelejcsét,
Egyet-kettőt közbe.
Tekints a virágra,
Látni fogsz a múltba
Eszedbe fog jutni,
Ki-e pár sort írta.”

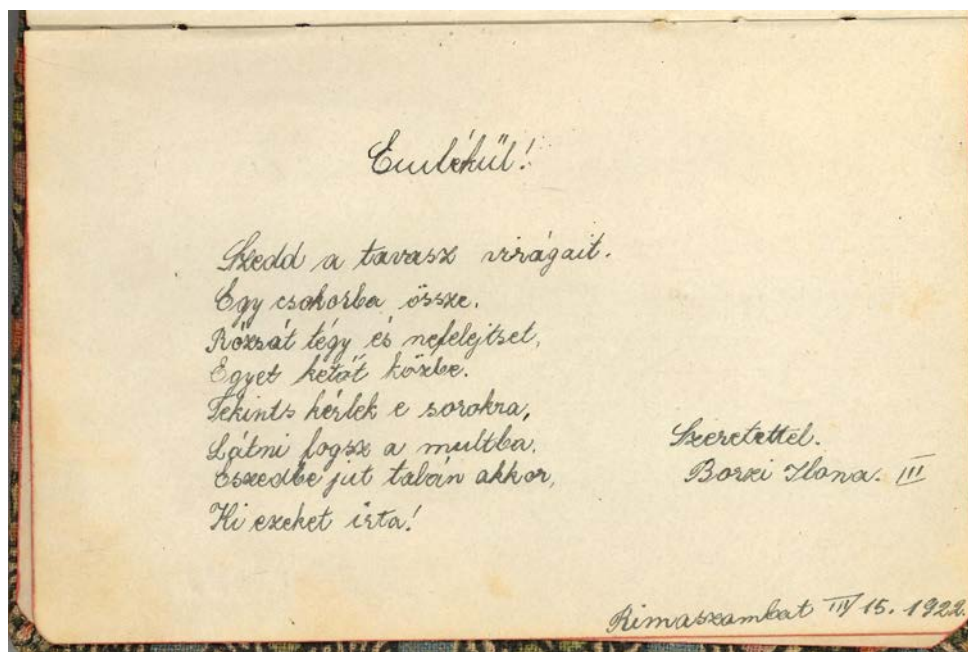
Érdekes módon Sári emlékkönyvében egy osztálytársnőjének tollából olvashatjuk e
versikét, némi eltéréssel.

²⁴ Magyar Jövő, 1924. március 1. (51. szám), 5.

²⁵ Prepa = tanítóképzős diák. Józsa Sándor 1927-ben szerzett tanítói oklevelet a miskolci evangélikus
tanítóképzőben. A tiszai ág. ev. egyházkerület miskolci tanítóképző-intézetének értesítője az 193536.
iskolai évről. Miskolc, 1935. 40.

²⁶ A miskolci Kir. Kath. Fráter György Gimnázium 1924–25. iskolai évről szóló értesítője. Miskolc, 1925.
6.

²⁷ Vasvári 1999, 122.

Borzi Ilona bejegyzése

De milyen egyéb bejegyzésekkel találkozhatunk Sári emlékkönyvében? Jelentős részükre a jövőre vonatkozó jókívánságokat igyekezett közvetíteni.

„Mint virágos kert ölében
A kis csermely habjai,
Úgy folyanak [sic!] életednek
Legkedvesebb napjai.”

„Azt kívánom, hogy életedben
Oly könnyet mely fáj ne ejts
Tarts meg engem emlékedben
Légy boldog és el ne felejts.”

„Legyen élted szép, mint a kikelet
Ne háborítsa semmi lelkedet.
Minden napod mit Isten élni hagy
Legyen oly kedves, mint te vagy.”

Vagy éppen erkölcsi útmutatást nyújtani a lassan nővé érő lánykának.

„Előbb szeress tanulni,/ Aztán tanulj szeretni.”

„A munkaság, háziasság szived két erénye
Hintsenek fényt utadra élted ösvényére.
Légy óh lányka édesanyád
Drága képe mása
Veled ébred, veled nyugszik az Isten áldása.”

„Kétszer kettő négy/ Jó feleség légy”

„Ifjuságod koronája legyen az erényed. A virág is úgy szép, ha ápolják... virágodnak koronája óh be szép!”

„Légy mint az ibolya szerény,/ Ez a legszebb női erény.”

Az ibolya egyébként többször is visszatér a versekben, mint a szerénység, az ártatlanság és a hűség jelképe. A Sári testvére, Boriska által írt versben is ez a növény szerepel.

„A milyen szép az ibolya,
Olyan kedves vagy Sárika.
Sok szerencsét, boldogságot,
Ez az amit én kívánok.”

Az emlékezés fontosságára is több bejegyzés hívta fel a figyelmet:

„Minden mi él mulandó, bánat, öröm elrepül. Az érzés mint pillanatnyi s a mi tartós tud maradni, az az emlék egyedül!”

„Az emlékezet szépen nyíló virág
Mely ha ápolod szépen nyílik tovább
De ha gondjaidat leveszed róla
Elhervad, elszárad, mintha nem is lett volna.”

Ahogy a barátság megtartásának szükségességére is:

„A barátság sok tiszta öröm, sok jóleső érzés forrása számunkra, azért úgy válogassa meg barátait, hogy a forrás mellett mindig felüdüljön.”

„A barátság egy fonál, mely ha elszakad, össze lehet kötni, de a csomó megmarad. Azért vigyázz! hogy el ne tépd.”

De a vicces-tréfás versek sem szokatlanok az emlékkönyvektől, Sári emlékkönyvében is találunk ilyen, sőt egészen meglepőt is.

„Ha az élet tengerén
Elhagyott minden remény
Ne ess mindjárt kétségbe
Ugorj a Duna közepébe”

„A kis lány szereti a babát
A fiú a lovas katonát
Idővel változik a szerep:
A fiu szereti a babát
A kis lány a lovas katonát.”

„Ha tömény kénsav oldatát összeborítunk kékgáliccal kapjuk a puskaport. 1923. VI. 15.
Kémikusok Szövetkezete”

Az itt említett emlékversek többsége szájról szájra, vagy jobban mondva emlékkönyvről emlékkönyvre terjedt a fiatalok között, sokszor már a szerzőjük sem volt ismert, ha volt nekik egyáltalán. Sári emlékkönyvében is mindössze egy idézet szerep szerző megjelölésével (Eötvös),²⁸ illetve egyről sikerült kideríteni, hogy eredetileg Endrődi Sándor gondolata.²⁹ Viszont nagy valószínűséggel a korábban említett, két versikét is jegyző Földi Valéria maga szerezte az egyik költeményt.

„Emlékül.
A napok, sőt az évek is gyorsan
elszaladnak:
Új ösmerősök jönnek, a régiek
elmaradnak. Az emlék kissé
ugyan marad, gondolatban
De legtovább marad az így
kézírásban.
Költőnek nem születtem, sőt
fűzfa poeta sem vagyok.
Szépet-édeset hosszú versekben
mondani nem is tudok.
De ha vissza emlékezni akar
az ösmerősökre
S néha kezében veszi a
könyvet a későbbi időkbe
Tisztelő ösmerősei között
engem is itt talál
Ki megelégedésen kívűl
egyebet nem kíván.
R. Sz. 1922. II./8-án
Szerető tisztelője...
Földi Valéria
II. polg.”

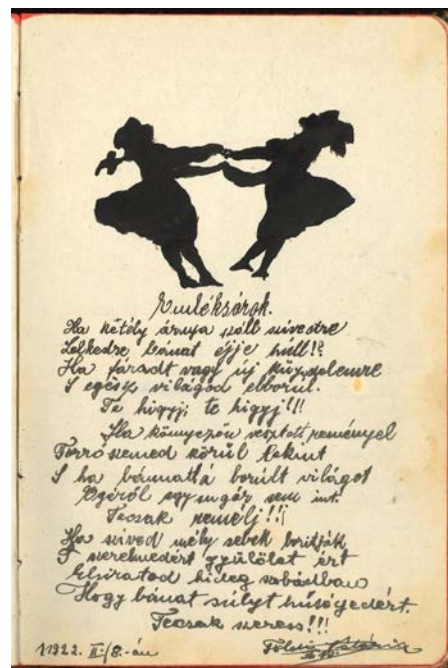
Már az album amicorumokból sem hiányozhattak a különféle egy- vagy többszínű díszítő motívumok vagy a személyeket, címereket, eseményeket megörökítő rajzok. Sári emlékkönyvében is helyet kapott több vizuális emlék, melyek azonban inkább csak mellékes díszítésként szolgáltak a versek mellett.

²⁸ „A boldognak is kínos a magány - annak, ki szenvedett, tűrhetetlen”, részlet Bárány Eötvös József Kart-hauzi c. regényéből. Lányi Olgi bejegyzése; Rimaszombat, 1922. VII. 5.

²⁹ „Szeresd a szépet igazán,/ ez adja meg a lét becsét,/ aki a szépet szereti/ széppé teszi az életét.” Lányi Vilma bejegyzése; Rimaszombat, 1922. VI. 29.

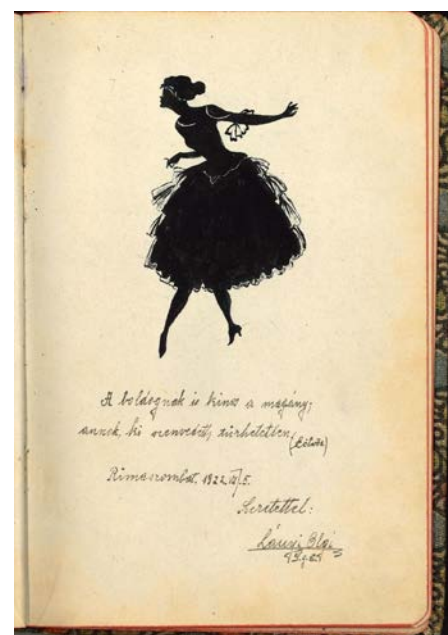
Lichtman Olgi bejegyzése

Földi Valéria bejegyzése

Koroknay Anna bejegyzése

Lányi Olgi bejegyzése

Lányi Vilma bejegyzése

Egy bizonyos Annus bejegyzése

S. Magda bejegyzése

Beél Vali bejegyzése

A személyes iratokkal való foglalkozás során a kutató akarva-akaratlanul is kissé közel kerül az iratok szerzőihez, jó ismerősként, barátként köszönti őket, ha valamilyen iratban később újra felbukkannak, s az életük további alakulásáról újabb adatok derülnek ki. Ám sajnos Wolfram Sarolta esetében eddig nem sikerült további nyomra akadnom. Az 1924. évi iskolai anyakönyvi bejegyzéssel nyoma veszett. Remélem, nem örökre.

Levéltári források

HU-MNL-BAZML-VIII.101. Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára, Miskolci Állami Polgári Leányiskola iratai

HU-MNL-BAZML-XIV.33. Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára, Kisebb személyi iratok és töredékek

Felhasznált irodalom

Vajda 2014 = Vajda András: Emlékversírás és emlékvershasználat a Maros megyei Sáromberkén. *Erdélyi Múzeum*, 2014/1. 115–129.

Vasvári 1996 = Vasvári Zoltán: Az emlékkönyvszöveg. Egy elevenen élő „diákműfajról”. *Magyartanítás*, 1996/5. 18–21.

Vasvári 1999 = Vasvári Zoltán: „Hallgass a szív szavára...” Emlékversek funkcionális használatban parasztságunk kezén. *Križna János Néprajzi Társaság Évkönyve 1999*. 119–128.

Vasvári 2000 = Vasvári Zoltán: Emlék, emlék, miért kísérsz? *Palócföld*, 2000/2. 76–82.

Verebélyi 1993 = Verebélyi Kincső: *A hagyomány képei*. Debrecen.

KIS JÓZSEF

A PERECESI „FEHÉR PARTIZÁNOK”

1947 szeptemberében a Miskolchoz tartozó Perecesen „fehér partizánok”, illetve „A nép barátja” aláírással kommunistaellenes rölapokat terjesztettek. A lokális érdeklődést alig meghaladó hír évekkel később vált fontossá, amikor az Államvédelmi Hatóság az ország különböző részein rölapozó „fehér partizánok” nevű szervezkedést igyekezett felderíteni. Bár a két társaság között semmilyen kapcsolatot sem sikerült felderíteni, a nyomozás rávilágított arra, hogy az 1950-es években több ellenállócsoport által használt „fehér partizánok” elnevezés a második világháború után Szlovákiába betört ukrán „banderistákra” vezethető vissza.

A „fehér partizánok” a magyar sajtóban

A „fehér partizánok” kifejezés a magyarországi sajtóban először 1942-ben jelent meg. Kezdetben az orosz polgárháború idején a vörösök ellen harcoló kozákokat,¹ majd a „vörösök pusztítása” elől a „vadonba” menekülő ellenállókat, volt cári tiszteket nevezték ekként.² A kifejezést 1945-től már a fasisztának nevezett, rendszerellenes, szélsőjobboldali csoportokra vonatkoztatták. Közülük kiemelendők az ukrán banderisták,³ akiknek kelet-szlovákiai garázdálkodásáról 1946–1947-ben számos újságcikk jelent meg. A hírek szerint Lengyelországból beszivárgó, az SS, a Gestapo, a magyar és a román hadsereg, az Armia Krajowa (a lengyel Honi Hadsereg) és a Vlaszow-féle csapatok maradványaiból álló „benderista bandák” fosztogatták az ottani lakosságot, többeket megöltek, és az 1947 szeptemberéből származó hírek szerint már Nyugat-Csehországba húzódtak azzal a szándékkal, hogy Németországba jussanak.⁴

A „fehér partizánok” magyarországi jelenlétéről először 1946 tavaszán cikkezett a Szabad Nép. Információi szerint a szlovákiai „fehér partizánok” megkíséreltek Magyarországon kapcsolatokat kiépíteni. A cikk szerint egy ismert fasiszta képviselő, Vladimir Moravcsik járt Budapesten „Moravek” álnéven, s *„igyekezett itt támogatást találni fasiszta szervezkedésük számára. Azt állította, hogy hívei vannak a Magyarországon működő*

¹ G. W. Bobrow: A Don-vidék. Hétfő, 1942. szeptember 27.

² Fercsey János: Ököllel ütötte le Buczichin Ivánt, a partizán bandavezért egy magyar őrmester. Esti Újság, 1942. szeptember 30.

³ A második világháború után, a sztálini és hrucsovi korszak írott forrásaiban és különféle deklarációiban általában véve ezen a gyűjtőnéven említették a második világháború idején működő azon fegyveres alakulatokat, amelyek a Lengyelországhoz és a Szovjetunióhoz tartozó ukrán lakosságú területeken kívántak önálló ukrán államot megteremteni. A névadó Sztepan Bandera (1909–1959) híveivel 1941. június 30-án Lembergben kikiáltotta az önálló ukrán államot, a németek válaszul házi őrizetbe vették, majd koncentrációs táborba zárták. A később az Ukrán Felkelő Hadseregbe tömörült fegyveres alakulatok a világháború idején egyaránt harcoltak a németekkel és a szovjetekkel szemben, de etnikai tömeggyilkosságokat (pl. a lengyel lakosság ellen elkövetett 1943–1944-es volhíniai mészárlás) is végrehajtottak. Az ukrán partizánok a világháború vége után is küzdöttek. Utolsó alakulataikat Lengyelországban 1947-ben, a Szovjetunióban 1956-ban számolták fel. (Seres, 2022; Lagzi, 2003: 195–216.) A „banderisták” egyes osztagai a háború után nyugatra próbáltak elmenekülni; e célból 1945. augusztus-szeptemberben hatoltak be először Lengyelországból Kelet-Szlovákiába. 1946 áprilisában és 1947 nyarán újabb nagy létszámú csoportok törtek be az országba, amelyekkel szemben a csehszlovák katonaság és a belügyi szervek, valamint partizánegységek vették fel a harcot. (Vondrásek, 1977: 37–40.; Krajcsír, 2022)

⁴ A „benderisták” fosztogatásai Szlovákiában. Kis Újság, 1946. február 1.; A csehszlovákiai zsidóság helyzete. Magyar Nemzet, 1946. január 4.; Villámhírek. Népszava, 1947. szeptember 5.

csehszlovák telepítési bizottságban is. Mikor megneszélte, hogy a magyar politikai rendőrség érdeklődik utána, dolga végezetlenül szökött vissza Szlovákiába.”⁵

A banderista „fehér partizánok” esetleges magyarországi jelenlétéről szóló hírek 1947 nyaratól jelentek meg, amelynek hatására széles körben elterjedt a Szlovákia területéről átszökő „benderistáktól” való félelem. Egyes hírek szerint a Szlovákiából átszökött „Bender»terrorcsapat» tagjai gyűjthették fel a sárospataki malmot, és ők állhattak az elmúlt időben megszaporodó emberrablások mögött.⁶ Az is felmerült, hogy az állítólag a csehszlovák határszélen garázdálkodó banderisták gyilkoltak le egy mádi házaspárt gyermekükkel együtt.⁷ Ezek a híresztelések utóbb álhírnek bizonyultak.

A banderistáktól való félelem légkörében jelentek meg Magyarországon az első „fehér partizánok” aláírású és a kommunistákat halállal fenyegető röpcédulák, amelyeket 1947. szeptember 7–8-án a Miskolc-Diósgyőrhöz tartozó Perecesen terjesztettek.⁸ A kommunisták érdekes módon egyáltalán nem szélsőjobboldali, földalatti szervezetre gyanakodtak, hanem a helyi szociáldemokratákat, mindenekelőtt Fodor István perecesi szocdem párttitkárt gyanúsították meg.

Fodor István és a perecesi pártharcok

1944–45-ben a többnyire bányászok által lakott Perecesen a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt egyaránt erős bázissal rendelkezett. A két baloldali pártszervezet között élénk rivalizálás és egyúttal feszültség alakult ki, amiben jelentős szerepe volt egy karakán fiatalembernek, Fodor Istvánnak, az SZDP perecesi titkárának. Fodor 1922-ben született Perecesen. Nyolc elemi végzett, majd lakatosként szabadult fel, és 1936-tól Diósgyőr-Vasgyárban dolgozott. Politikai magatartása miatt 1942-ben a VII. hadtest büntetőintézete által négy hónapra volt elzárva Miskolcon.⁹ 1945. január 8-án Komárom mellett esett szovjet fogságba, gyűjtőtáborba került, ahonnan jelentkezett a demokratikus hadseregbe. Hazatérése után a Szociáldemokrata Párt tagjaként aktivizálta magát, Perecesen ő alakította meg a Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalomnak (SZIM), a párt ifjúsági szervezetének a helyi csoportját,¹⁰ 1945 decemberétől pedig mint a párt függetlenített perecesi titkára szállt nyíltan szembe a kommunista törekvésekkel.

Az 1950-es és 1960-as években készült jegyzőkönyvek, illetve jelentések súlyos, fizikai atrocitásokba és garázdálkodásokba torkolló perecesi pártharcokról számolnak be. Egy 1952-es – minden bizonnyal koncepcióos elemeket tartalmazó – tanúvallomás szerint a szociáldemokraták már 1945-ben olyan feliratokat ragasztottak ki a házak falaira, amelyben arra szólították fel a lakosokat, hogy „*ne vágjátok ki a fáitokat, mert arra a kommunistákat fogjuk ráakasztani*”. Az 1947-es választások idején pedig Fodor István felbérelt két helyit, hogy azok boxerrel leüssék az egyik helybeli kommunistát, amiért a Topiczer-féle vendégelőben kitett egy Rákosi-képet, de a szocdemek megverték Maczok Győzőt, az MKP perecesi kádervezetőjét, és kövekkel dobálták meg egy másik kommunista lakását is. Ugyanezen tanúvallomás szerint egy akasztófás plakátot is kihelyeztek, amelyen két MKP-funkcionárius, Frankovszki Ferenc és Foczkó András szerepelt csüngve lerajzolva.¹¹ Egy 1963-as jelentés szerint ezen akciók végrehajtására Fodor a SZIM köréből 10–15 fiatal

⁵ Magyarországon is kísérleteztek a szlovák fasiszta összeesküvők. Szabad Nép, 1946. április 4.

⁶ SS-ek gyűjtogattak Sárospatakon. Szabad Magyarország, 1947. augusztus 7.

⁷ Szenzációs fordulat a mádi gyilkosság nyomozásában. Felvidéki Népszava, 1947. augusztus 28.

⁸ Fodor István, a „nép barátja”. Szabad Magyarország, 1947. október 3.

⁹ ÁBTL 3.1.9. V-77866. Fodor István kihallgatása. 1947. szeptember 28.

¹⁰ ÁBTL 3.1.5. O-14943/197. Jelentés. Miskolc, 1963. július 9. Tárgy: Fodor István ügyében

¹¹ ÁBTL 3.1.5. O-14943/197. Fügeczky József tanúkihallgatása. 1952. szeptember 10.

szervezett egy „ellenforradalmi” csoportba.¹² Ezen vádak minden bizonnyal utólagos kitalációk voltak, amelyek ügyében ismereteink szerint büntetőeljárást sosem indítottak. Tény azonban, hogy Fodor István éles kritikusa volt mind a kialakulófélben lévő diktatúrának, mind a kommunista pártnak. Fodort még ellenfelei is temperamentumos, jó szónoknak tartották, aki elsősorban pártja fiatalabb tagjaira volt nagy hatással. Beszédeiben nem csak az MKP-t, de a Szovjetuniót is élénken kritizálta. A szovjet diktatúra meghonosításával, kolhozrendszerrel és az országnak szovjet tagállamként való csatlakozásával „riogatta” hallgatóságát.¹³

A kommunisták és a szociáldemokraták közötti feszültség az 1947. augusztus 31-én megtartott választás után hágott a tetőfokára. A voksolás során Perecesen egyértelműen a baloldali pártok arattak: míg az MKP 1429, az SZDP 1113 szavazatot kapott, addig az összes többi párt mindössze 248 voksot tudhatott magáénak. A kommunisták választási előretörése jelentős feszültséget eredményezett a kis bányásztelepülésen. A szociáldemokraták a vereségüket egyértelműen választási csalások eredményének tartották, s élénk agitációt folytattak – különösen Fodor István titkár és Csutorás Rezső SZIM-titkár¹⁴ – a kommunisták ellen. A kedélyeket csak borzolta, hogy ebben az időben zárták be a helyi Mátyás-tárót, miután a kitermelt szén minőségével kapcsolatban a Vasgyár kifogást emelt.¹⁵

„Fehér partizánok” és „A nép barátja”

A választás utáni feszült politikai hangulatban, 1947. szeptember 7-én és 8-án ismeretlenek „Fehér partizánok” aláírással két, különböző szövegű röpcédulát terjesztettek Pereces bányatelepen. Egy-egy példányt célirányosan az MKP helyi vezetőinek ablakain dobta be. A röplapokon halálosan megfenyegették a helyi kommunistákat: *„Kommunisták! Már itt voltunk nemsokára lógni fogtok az akasztófán. Készüljete a halálra! Vegyetek példát arról, ami Edelénybe[n] történt.”*¹⁶ *Visszajövünk nemsokára szept. 28-án. (Fehér Partizánok)”*¹⁷

A másikon pedig két helyi kommunistát fenyegettek meg név szerint: *„Kommunisták! Nemsokára jövünk! A piros párttagkönyvet meg fogjátok enni galuska helyett. Az akasztófán nemsokára Frankovszki¹⁸ a feleségével, és Foczkó András¹⁹ a vezetőitek lógni fognak. Viszont látásra (A Fehér Partizánok)”*²⁰

Mínthogy Perecesen – de egyáltalán a környéken – sem jelentek meg korábban „fehér partizánok”, még a kommunisták is úgy vélték, hogy a *„Bender banditákkal való fenyegetés azt célozza, hogy megfélemlítsék a MKP tagjait és a község nyugalalmát felkeverjék [sic!]*”. A röpcédulákat szemmel láthatóan a község házán lévő Continental írógéppel készítették, amit azonnal jelentettek a hatóságoknak. Mínthogy az írógéphez a helyi pártszervezetek tagjai – de akár

¹² ÁBTL 3.1.5. O-14943/197. Jelentés. Miskolc, 1963. július 9. Tárgy: Fodor István ügyében

¹³ ÁBTL 3.1.9. V-77866. Jelentés. Fodor István perecesi lakos, a perecesi SzDP Titkárának ügye. 1947. szeptember 29.

¹⁴ ÁBTL 3.1.9. V-77866. Maczok Győző tanúkihallgatása. 1947. szeptember 28.

¹⁵ ÁBTL 3.1.9. V-77866. Jelentés. Fodor István perecesi lakos, a perecesi SzDP Titkárának ügye. 1947. szeptember 29.

¹⁶ Az utalás oka nem ismert.

¹⁷ ÁBTL 3.1.9. V-77866. 28/1.

¹⁸ Frankovszky Ferenc (Pereces, 1900–Miskolc-Pereces, 1963) bányász, 1945-től a kommunista párt tagja. 1947-től a vasgyári Konzum igazgatósági tagja, 1949-től az Anna-szálló vállalatvezetője.

¹⁹ Foczkó András: 1945-től az MKP perecesi szervezetének vezetőségi tagja.

²⁰ ÁBTL 3.1.9. V-77866. 28/5.

magánszemélyek – is hozzáfértek, a kommunisták a szociáldemokratákra gyanakodtak,²¹ és személyesen Fodor Istvánt, Csutorás Rudolfot és Zsigmond György helyi bírót gyanúsították azok elkészítésével és terjesztésével.²² Fodor tagadta a szerzőségét, és – későbbi állítása szerint – maga is igyekezett felkutatni a röplap készítőit, azonban nem járt sikerrel.²³

Ilyen előzmények után került sor a perecesi szociáldemokraták zártkörű taggyűlésére, amelyet 1947. szeptember 16-án este tartottak. A gyűlésen két „beépült” személy is részt vett, akik három nappal később az MKP helyiségében tettek tanúvallomást a megjelent rendőröknek Fodor kijelentéseiről. Mint a jegyzőkönyvekből ismert, a gyűlésen Fodor István a választási eredményeket értékelve kemény szavakkal bírálta a kommunista pártot és a belügyminisztériumot. Hangsúlyozta, hogy az MKP csak kékcédulával leadott szavazatokkal tudott sikert elérni, csalásukat pedig a rendőrség nemhogy megakadályozta volna, de Rajk László belügyminiszterrel az élen elő is segítette. Fodor kiemelte, hogy a kommunista párt erőszakkal és terrorral akarja biztosítani a hatalmát. Szót ejtett a munkásegységről is, és határozottan közölte: ha a hatalmat nem osztják meg paritásos alapon, a szocdemek külön úton fognak haladni a kommunistáktól. A bizalmas körben tartott gyűlésen Fodor kitért a fehérpartizán röplapok kérdésére is, de tagadta, hogy közük lenne azokhoz, és „aljas rágalomnak” minősítette a kommunisták vádjait.²⁴

Pár nappal később Fodor István ismét nyilvánosan támadta a kommunistákat. 1947. szeptember 21-én a Sajó-medencei szociáldemokrata bányászkongresszus nevében készített emlékiratot. A memorandum hangsúlyozta, hogy a kommunista pártnak „nincs más ellensége csak a Szociáldemokrata Párt”, de azt is sérelmezte, hogy a kommunisták a bányászokra, valamint a műszaki és adminisztratív beosztottakra fenyegetéssel gyakorolnak pressziót annak érdekében, hogy „jobb meggyőződésük ellenére” átlépjenek a kommunista pártba. Ugyancsak kritizálták a kommunisták kinevezési gyakorlatát, amely a köztisztviselőben álló szociáldemokraták helyett volt nyilasokat és jobboldali magatartást tanúsító személyeket helyezett előtérbe.²⁵

Egy héttel a memorandum megküldése után következett be a „fehér partizánok” által megadott és a kommunisták felakasztását ígérő határnap. Az MKP tagjai aktívan készültek, szeptember 28-án az egész községet megfigyelés alá helyezték, a község különböző részeire „figyelőket” állítottak,²⁶ hat kommunista járőrözött az éjjel.²⁷ A feszült hangulatú estén az egyik helybeli azt a hírt terjesztette, hogy egy fehérpartizánt már elfogtak, és várható további „Bender partizánok” megjelenése is,²⁸ ez azonban nem bizonyult igaznak.

Aktivizálta magát a „fehér partizán” röpcédula készítésével meggyanúsított Fodor István is, aki úgy döntött, a párttársaival szükség szerint a kommunisták védelmére kel. Döntéséről az MKP helyi vezetőit nem tájékoztatta, sőt, minden bizonnyal az éjszaka folyamán hozott döntést, hiszen az 1947. szeptember 28-ára virradó éjjel, éjfél után ren-

²¹ ÁBTL 3.1.9. V-77866. Maczok Győző tanúkihallgatása. 1947. szeptember 28.

²² ÁBTL 3.1.9. V-77866. Bartha András tanúkihallgatása. 1947. szeptember 19.

²³ ÁBTL 3.1.9. V-77866. Fodor István kihallgatása. 1947. szeptember 28.

²⁴ ÁBTL 3.1.9. V-77866. Oravec György tanúkihallgatása. 1947. szeptember 19.; Bartha András tanúkihallgatása. 1947. szeptember 19.

²⁵ ÁBTL 3.1.9. V-77866. Az 1947. szeptember 21-én megtartott első Sajó-medencei Szociáldemokrata Bányászkongresszus emlékirata. 1947. szeptember 21.

²⁶ Fodor István, a „nép barátja”. Szabad Magyarország, 1947. október 3.

²⁷ ÁBTL 3.1.9. V-77866. Maczok Győző tanúkihallgatása. 1947. szeptember 28.

²⁸ ÁBTL 3.1.9. V-77866. Kostyó József tanúkihallgatása. 1947. szeptember 28.; Matusek Ferenc tanúkihallgatása. 1947. szeptember 28.

delt el riadót az SZDP R-Gárda 4. rajának tagjai számára. Az öt R-Gárda-tag hajnali fél kettő-két óra között gyűlt össze az SZDP helyiségében.²⁹ A riasztásukról értesültek a helyi kommunisták is, akik az SZDP-párthelyiséghez siettek és két oldalról, három-három fővel vették őket megfigyelés alá.³⁰

Fodor István közölte az R-Gárda-tagokkal: abból a célból hívta őket össze, hogy megakadályozzák, hogy a kommunistákat a „fehér partizánok” megtámadják. A feltűnést elkerülendő a párthelyiségben nem gyűjtöttek „világosságot”.³¹ A sötét SZDP-helyiség előtt járkáló emberekre felfigyelve később két üzemi éjjeliőr, Kostyó József és Matusek Ferenc nyitott rájuk, akiket Fodor meglehetősen indulatosan, „mars ki spicli”³² felkiáltással utasított ki onnan. Az örökkel tíz perc múlva a helyiség közelében is összefutott Fodor, és szóváltás alakult ki közöttük. A szocdem párttitkár ezután visszatért az SZDP-helyiségbe, ahol hajnali fél négy körül közölte az R-Gárda tagokkal, hogy térjenek haza. Ő maga Kislaki János párttársával indult útnak. Útközben Fodor ismét vitába keveredett a két éjjeliőrrel, s Matusek Ferencnek azzal adott át egy röpcédulát, hogy inkább azzal foglalkozzanak, ne a szociáldemokraták megfigyelésével.³³

A röpcédula a következő szöveget tartalmazta: *„Csirkefogók jól figyeljete! Megmondtam már régen: csak egy nap a világ!!! A Mátyástáró leállt ez a ti bűnötök, 300 ember kenyeret kér; a népet elárultátok, Borovics³⁴ Rombányi³⁵ Mocsnik³⁶ Foczeko Frankovszki Pachinger³⁷ és társai még feleltek munkásárulók. A nép barátja”*³⁸

A cédulát az örök társaságában lévő Lelák Lajos tűzoltó vette magához, aki azzal gyanúsította meg Fodort, hogy ők készítették a röplapot az SZDP-helyiségében. Mikor Matusek közölte, hogy a röpcédulát az illetékes hatóságokhoz fogja eljuttatni, Fodor kapta Lelák kezéből a papírt, és zsebre vágta, közölve, hogy ő fogja azt eljuttatni az illetékesekhez. Tettegességgel fajuló vita robbant ki, amely során Lelák meg akarta ütni Fodort, ő pedig boxerrel „védekezett”. A verekedés hallatán összegyűltek a közelben lévő kommunisták, ezért Fodor menekülőre fogta. Egy aknász udvarába futott, ott azonban utolérték, ütlegetni kezdték, és elvették tőle a cédulát. Maczok Győző kommunista kádervezető telefonértesítése alapján hajnali öt óra körül³⁹ rendőrök jelentek meg a fiatal szociáldemokrata titkárnál, s előbb a vasútállomásra vitték, majd rövid kihallgatás után a miskolci kapitányságon állították elő.⁴⁰

A nyomozás

A rendőrfőkapitányság államvédelmi osztálya Fodor Istvánt és a „csoport” több tagját előállította és kihallgatta. Fodort 1947. szeptember 28-án kétszer is kikérdezték, először a

²⁹ ÁBTL 3.1.9. V-77866. Fodor István kihallgatása. 1947. szeptember 28.

³⁰ ÁBTL 3.1.9. V-77866. Maczok Győző tanúkihallgatása. 1947. szeptember 28.

³¹ ÁBTL 3.1.9. V-77866. Fodor István kihallgatása. 1947. szeptember 28.

³² ÁBTL 3.1.9. V-77866. Kostyó József tanúkihallgatása. 1947. szeptember 28.; Matusek Ferenc tanúkihallgatása. 1947. szeptember 28.

³³ ÁBTL 3.1.9. V-77866. Fodor István kihallgatása. 1947. szeptember 28.

³⁴ Borovics Ferenc: Barossaknai vājār, 1945-től az MKP perecesi szervezetének vezetőségi tagja, utóbb a nagymányoki szénbánya munkásigazgatója, 1948 végétől a Mecseki Szénbányaipari Nemzeti Vállalat vezérigazgató-helyettese volt, majd a berentei szénosztályozó igazgatójaként vonult nyugdíjba.

³⁵ Rományi András: 1945-től az MKP perecesi szervezetének vezetőségi tagja.

³⁶ Mocsnik Alajos (Homerg, 1910–1984): perecesi lakos, lyukóbányai bányász.

³⁷ Pachinger Gyula (Diósgyőr, 1917-?): Barossaknai bányász, szakszervezeti elnök.

³⁸ ÁBTL 3.1.9. V-77866. 28/3.

³⁹ ÁBTL 3.1.9. V-77866. Maczok Győző tanúkihallgatása. 1947. szeptember 28.

⁴⁰ ÁBTL 3.1.9. V-77866. Fodor István kihallgatása. 1947. szeptember 28.

kapitányságon, majd a perecesi bírói hivatal helyiségében. Ő az első vallomásában hangsúlyozta, hogy a munkásegység megőrzése és a kommunisták megvédése céljából hívta össze az R-gárda tagjait, a röpcédula készítését azonban tagadta, sőt, közölte, hogy azt Kislaki János találta hazafelé a földön, ő pedig csak megmutatta azt Matusek Ferenc őrnök. Még aznap újra kihallgatták, ekkor már – arra hivatkozva, hogy nem akar másoknak kellemetlenséget okozni – mindent beismert. E vallomása szerint az örökkel folytatott vita hatására az éjjel döntött a röplapkészítésről, ezért miközben az R-gárda tagjai gyülekeztek, átment a bírói hivatalba, magához vette az ott lévő táskairógépet, majd mintegy hat példányban készített röplapokat. A cédulákat ezután azzal az utasítással osztotta ki a párttársai között, hogy hazafelé dobják el azokat az úton. Ő maga kettőt vett magához, majd Kislakival ő is elindult. Útközben döntött úgy, hogy az öröknek azzal adja át az egyik nála lévő röplapot, hogy azt az úttesten találta, s ezen tervét Kislakival is közölte. Állítása szerint a másik röplap még az előállítás után is nála maradt, azt a rendőrségen a WC-be bedobva semmisítette meg.⁴¹

Bár Fodor a vallomását a jegyzőkönyv tanúsága szerint „kényszer”, illetve „kényszerítő eszköz alkalmazása nélkül”, a lelkiismeretére hallgatva tette meg,⁴² a teljes beismerésével kapcsolatban joggal merül fel a befolyásolás kérdése. Kételyünk annak dacára is megmaradhat, hogy írásos orvosi vélemény igazolta, miszerint a testen „külsérelmi nyomok” nem voltak fellelhetők,⁴³ hiszen a hajnali verekedés során, mikor többen bántalmazták, bizonyosan számos sérülés érte, amit az orvosnak is észre kellett volna vennie.

Mindazonáltal vannak érvek Fodor István szerzősége mellett is a „nép barátja” aláírású röplap tekintetében. A röplap „Csirkefogók” felszólítással kezdődött, ami Fodor szavajárása volt, és az 1947. szeptember 16-i beszédében is többször ekként jellemezte a kommunistákat. Szintúgy az ő személyére utalhat az is, hogy a röplap sérelmezte a Mátyás-táró leállítását, hiszen Fodor függetlenített szocdem titkár volt ugyan, és így az üzemben nem dolgozott, de 1946. január 1. óta hivatalosan ennél a tárónál állt alkalmazásban géplakatosként.⁴⁴ Erősen valószínűsíthető ugyanakkor, hogy a „fehér partizánok” és a „nép barátja” aláírású röplap szerzői nem voltak azonosak. Míg a szeptember 7–8-án terjesztett röplapok „Kommunisták” felütéssel kezdődtek, addig a szeptember 28-i „Csirkefogók” felszólítással. Az előbbiek halálos fenyegetést tartalmaztak, míg az utóbbi csupán nem konkretizált felelősségre vonással fenyegetőzött. Azonban mindhárom röplap szövegét bizonyosan helyi lakos készítette, hiszen azokban perecesi kommunistákat említettek meg név szerint. Hasonlóképp vélhették ezt a rendőrök is, akik végül a „fehér partizánok” aláírású röplapok készítésével nem Fodort gyanúsították meg, a „nép barátja” aláírású röplapokkal kapcsolatos szerzőségére vonatkozóan viszont több tanúvallomást felvettek.

Szeptember 28-án kihallgatták az érintett két éjjeliőrt és Maczok Győző perecesi kommunista kádervezetőt is. Maczok vallomása szerint látták, amint a bírói hivatalból az egyik R-Gárda-tag másodmagával átvitte az írógépet a helyiségbe,⁴⁵ az érintettek azonban tagadták, hogy ilyesmi történt volna.⁴⁶ Matusek Ferenc éjjeliőr határozottan vallotta, hogy már a verekedésig fajuló vita elején közölte Fodorral, miszerint „nem igaz az, hogy a cédulát a földről

⁴¹ ÁBTL 3.1.9. V-77866. Fodor István kihallgatása. 1947. szeptember 28.

⁴² ÁBTL 3.1.9. V-77866. Fodor István kihallgatása. 1947. szeptember 28.

⁴³ ÁBTL 3.1.9. V-77866. 29.

⁴⁴ ÁBTL 3.1.9. V-77866. Jelentés. Fodor István perecesi lakos, a perecesi SzDP Titkárának ügye. 1947. szeptember 29.

⁴⁵ ÁBTL 3.1.9. V-77866. Maczok Győző tanúkihallgatása. 1947. szeptember 28.

⁴⁶ ÁBTL 3.1.9. V-77866. Kiss József és Mészáros József tanúkihallgatása. 1947. szeptember 28.

vette volna fel, mert utánanézőve láttam, hogy nem hajolt le, ezt a cédulát ő a pártból hozta ki magával.”⁴⁷

Az R-Gárda tagjait szeptember 28-án tanúként, másnap már gyanúsítottként hallgatták ki. A szeptember 28-án készült jegyzőkönyvekben az R-Gárda-tagok csupán arról számoltak be, hogy Fodor a kommunistákat ért „fehér partizán” fenyegetés miatt hívta be őket,⁴⁸ másnap azonban már – mint ahogy Fodor is gyökeresen változtatott előadásán – egyöntetűen azt vallották, hogy Fodor az SZDP-helyiségben rövid beszédet tartott nekik, amelyben a Mátyás-táró művelésének beszüntetéséért a kommunisták helytelen irányítását okolta, és közölte, hogy rölapokat készített, majd felolvasta azok szövegét, és arra utasította őket, hogy útközben hazafelé dobják el azokat. Azonban egyikük sem ismerte el azt, hogy az utasítást végrehajtotta volna; mindegyikük úgy nyilatkozott, hogy vagy a WC-be dobva, vagy otthon elégetve megsemmisítette a rölapot.⁴⁹

A nyomozás tehát a „nép barátja” aláírású rölap szerzőjeként Fodor Istvánt azonosította, és ezt a tanúvallomások mellett a gyanúsított beismerése is alátámasztotta. Hantos László rendőr alezredes, miskolci államvédelmi osztályvezető a részben sikeres nyomozás állásáról – és a „fehér partizánok” aláírású rölapok ügyében a vizsgálat folytatásáról – már 1947. szeptember 29-én jelentést írt a feletteseinek.⁵⁰ Az ügy fontosságát mutatja, hogy a történetről október 2-án Péter Gábor vezérőrnagy is tájékoztatta Rajk László belügyminisztert.⁵¹ Bár Fodor bűnössége dokumentált volt, büntetőeljárást nem indítottak ellene. Egy 1963-as jelentés szerint „operatív elgondolásokból” tekintettek el ettől.⁵² Bár ezen „elgondolások” részleteiről a jelentés nem szól, minden bizonnyal Fodor és társai további megfigyeléséről, illetve személye és pártja politikai ellehetetlenítéséről lehetett szó.

Fodor István esete ugyanis kiváló lehetőségként szolgált a kommunista propaganda számára. Péter Gábor jelentésének másnapján a helyi kommunista sajtóban nyilvánosságra hozták az esetet, azt követelve, hogy a demokrácia védelméről szóló törvény alapján a legszigorúbban, „példát mutató erélyességgel járjanak el a kútmérgezők ellen”. Bár már sejteni lehetett, hogy Fodor nem kerül bíróság elé, a cikk hangsúlyozta: „*Az ilyen sötétben bujkáló méregkeverőkkel szemben nincs ok a kíméletre: rács mögé velük.*” Fodor esetét tehát a kommunista propaganda arra használta fel, hogy támadást intézzon a szociáldemokrata párt, különösen annak a kommunistákkal szemben álló szárnya ellen. Rákosi Mátyás egyik legutóbbi beszédére hivatkozva hangsúlyozták, hogy a demokratikus pártokba „beférkőzött kétes elemek” a „reakció ügynökeiként” üznek „bomlasztó” tevékenységet, és veszélyt jelentenek a demokráciára.⁵³ A „Fehér partizánok” és Fodor István esetét a kommunista agitáció tehát a „jobbboldali” szociáldemokraták elleni támadásra használta fel, és igyekezett abból politikai tőkét kovácsolni.

Hasonlóképp tett a szociáldemokrata párt is, amely a tatabányai Barátság című bányászlapban a történet egy, az eddigiektől merőben eltérő, de ugyancsak kétes állításokat tartalmazó változatát közölte. Perecesi tudósítjukra hivatkozva azt állították, hogy 1947.

⁴⁷ ÁBTL 3.1.9. V-77866. Matusek Ferenc tanúkihallgatása. 1947. szeptember 28.

⁴⁸ ÁBTL 3.1.9. V-77866. Mészáros József és Kiss József tanúkihallgatása. 1947. szeptember 28.

⁴⁹ ÁBTL 3.1.9. V-77866. Kiss József, Tindira István, Mészáros József, Kislaki János és Venczel Lajos kihallgatása. 1947. szeptember 29.

⁵⁰ ÁBTL 3.1.9. V-77866. Jelentés. Fodor István perecesi lakos, a perecesi SzDP Titkárának ügye. 1947. szeptember 29.

⁵¹ ÁBTL 3.1.9. V-77866. Jelentés. Budapest, 1947. október 2. Tárgy: Fodor István perecesi lakos, a perecesi SzDP titkárának ügye

⁵² ÁBTL 3.1.5. O-14943/197. Jelentés. Miskolc, 1963. július 9. Tárgy: Fodor István ügyében

⁵³ Fodor István, a „nép barátja”. Szabad Magyarország, 1947. október 3.

szeptember 27-én a perecesi szociáldemokrata pártszervezet vezetősége tanácskozást tartott, amely a „rendkívüli nehézségekre” való tekintettel a hajnali órákig elhúzódott. Az ülés végeztével Fodor István hazaindult, útközben azonban az erdőből tizenhárom férfi rohant rá. A férfiak ütlegetni kezdték, akik közül Fodor többeket – mind a kommunista párt tagjai voltak – felismert. Fodornak a túlerő dacára sikerült egy közeli lakóházba menekülnie. A cikk több kommunistát is konkrétan megnevezett, köztük Maczok Győzőt, Matusek Ferencet és Lelák Lajost, s követelte, hogy a kommunista párt zárja ki őket a soraiból.⁵⁴ A cikk állításai részben ugyancsak kételyt ébresztenek, hiszen a tanúként, majd gyanúsítottként kihallgatott szociáldemokraták között ismereteink szerint egyetlen vezetőségi tag sem volt, az ismert vezetőségi tagok – például Csutorás Rudolf – pedig a kérdéses éjjelen bizonyosan nem tartózkodtak a párhelyiségben. Nem reagált ráadásul a cikk a röplapozási vádra, ami szintén megkérdőjelezi a beszámoló hitelességét. A Barátság állításaira a miskolci kommunista napilap is válaszolt egy cikkben, s azokat „vakmerő provokolás”-nak minősítve viszonyossággéppen követelte a perecesi szociáldemokrata titkár kizárását a pártból.⁵⁵

Fodor Istvánnak hamarosan valóban távoznia kellett a politikai életből. A két munkáspárt egyesülésének előkészítése, a „megtisztulási folyamat” jegyében 1948 februárjában formálisan is lemondatták a vezetői tisztségéről, majd márciusban kizárták a pártból.⁵⁶ Közelebbről nem ismert időben rövid időre letartóztatták, de az SZDP budapesti központjának közbenjárására szabadon engedték.⁵⁷

A perecesi „fehér partizánok” utóélete

Bár a nyomozás során a rendőrök még csak egy fülest sem kaptak a „Fehér partizánok” aláírású röplapok szerzőire és terjesztőire vonatkozóan, Fodort ettől kezdve következetesen a „Fehér partizánok” perecesi vezetőjeként tartották számon. 1951-ben az ÁVH ismét elővette a perecesi „Fehér partizánok” ügyét, miután több, egybeeső jelentésből arra következtettek, hogy a településen élénk szervezkedés folyik: postai küldeményként rendszerellenes kijelentéseket tartalmazó, fenyegető hangvételű névtelen leveleket küldtek a párt és kormány tagjai, valamint élmunkás bányászok számára, és azok tartalmából kitudt, hogy a két különböző kéztől származó leveleket bizonyosan perecesi lakosok írták; a bányatelepen 1951. november 6-án kézzel írt „primitív” röpcédulákat terjesztettek; az év tavaszán a „Fehér partizánok” aláírású röpcédulák terjesztése miatt lebukott személyek között a miskolci államellenes csoport felderítése során egy perecesi asszony neve is felmerült, akinek a szervezkedésben való részvételét egy bizonyos „Kiss Ilona” fedőnevű informátor is megerősítette.⁵⁸ Az ÁVH a névazonosság és a területi egybeesés miatt azt feltételezte, hogy Fodor 1947-es „szervezkedése” – amely valójában sohasem létezett – és a nemrég lebukott „fehérpartizán” szervezkedés között összefüggés lehet. Ezért hálózati úton nyomozást indítottak, amelynek keretében a már említett „Kiss Ilona” informátor mellett az 1947-es perecesi ügyben érintett és „Verczel Lajos” fedőnévvel beszervezett

⁵⁴ Hajnali kaland Perecesen. Barátság, 1947. október 12.

⁵⁵ Nem nyugszik a „nép barátja” Perecesen. Szabad Magyarország, 1947. október 28.

⁵⁶ A nagymiskolci összvezetőség eltávolította helyéről a megyei, a nagymiskolci, a diósgyőr-vasgyári és diósgyőri végrehajtó bizottságot. Felvidéki Népszava, 1948. február 20.; Juhász Istvánt, Virág Sándort és 13 társukat kizárta a Szociáldemokrata Párt. Felvidéki Népszava, 1948. március 11.

⁵⁷ ÁBTL 3.1.5. O-11961/3a. „Szigorúan titkos!” jelzésű jelentés. 1952. Dátum nélküli

⁵⁸ ÁBTL 3.1.5. O-11961/5. Jelentés. Miskolc, 1952. március 21. Tárgy: Illegális szervezkedések Borsod megyében

ügynököt is aktivizálták.⁵⁹ Az 1951–1952-ben beszerzett „operatív” információk arra mutattak, hogy Fodor a társaival „konspiráltabb körülmények” között tartott (véltetően pusztán baráti) találkozókat, amelyeken „szidalmazták a népi demokrácia vezetőit, tervezték azt, hogy a rendszerváltozásra alkalmas időben a hatalom megszerzésében hogyan fognak részt venni és a kommunistákat elintézni. Fodor ilyenkor nyugati szociáldemokrata segítség bekövetkezéséről beszélt.” Úgy vélték továbbá, hogy Fodor a tevékenységét – a koncepció perben már 1950-ben elítélt – Virág Sándor volt szociáldemokrata megyei titkár instrukciója alapján végezte.⁶⁰

1952-re kristályosodott ki az a koncepció, miszerint Fodor István 1947-ben „jobboldali szociáldemokratákból illegális csoportot szervezett, terrorakciókat hajtottak végre és »Fehér Partizánok« feliratú röpcédulákat terjesztettek”. Az akkor a Borsodvidéki Gépgyárban gépszerelőként dolgozó fiatalembert szorosabb megfigyelés alá kívánták vonni, és bár felmerült, hogy e célból Budapestre helyeztetik,⁶¹ végül 1952 júniusában kitelepítették a Hortobágyra.⁶²

Az Államvédelmi Hatóság ettől függetlenül folytatta a nyomozást, és 1952 szeptemberében újabb tanúkat hallgatott ki. Az eljárás eredményeként azonban végül nem Fodor ellen emeltek vádat, hanem volt szociáldemokrata bajtársa, a már 1947-ben is kommunistaellenesként ismert és 1948 márciusában a pártból szintén kizárt Csutorás Rezső volt perecesi SZIM-titkár ellen. Csutorást 1952. szeptember 10-tartóztatták le, hivatalosan azzal a gyanúval, hogy kommunistaellenes kijelentéseket tett, és a munkatársait a norma felemelése ellen lázította. A vádirat emellett súlyosabb „bűnöket” is a terhére rótt: Csutorás 1945 után „politikailag képzetlen fiatalokból ún. »fehér partizán csoportot« szervezett, falragaszokat, röpcédulákat szerkesztett és terjesztett, amelyekben a Kommunista pártot és a Párt helyi vezetőit becsmérelte és fenyegette. 1948 [tehát nem 1947] évben bottal, kővel, gumibotokkal felszerelve összegyűltek a szoc. dem. párt perecesi helyiségében, hogy a kommunista párt helyi vezetőit megtámadják. Cselekményüket azért nem tudták végrehajtani, mert elindulásuk előtt leleplezték őket.”⁶³ A vádak alaptalannak bizonyultak, így Csutorást – a koncepció perек világában korántsem jellemző módon – a Miskolci Megyei Bíróság 1953. január 9-én felmentette a vádak alól.⁶⁴

Fodor István az 1950–1970-es években

Fodor István 1953-ban szabadult a hortobágyi kitelepítésből,⁶⁵ majd visszatért Miskolcra. 1955-ben „dokumentált tevékenysége”, valamint ügynöki jelentések alapján megkísérelték a beszervezését, ő azonban nem állt kötelnek.⁶⁶ Az 1956-os forradalom napjaiban szociáldemokrata társaival ismét hozzáfogott a párt szervezéséhez, és e célból lefoglalta az MDP helyiségét, a forradalom leverése után azonban ismét politikailag passzív vá vált. Miután a felesége a határok nyitottságát kihasználva külföldre szökött, ő is megkísérelt átlépni a határon, de elfogták.⁶⁷ Az államvédelmi hatóságok később sem vették le róla szemüket,

⁵⁹ ÁBTL 3.1.5. O-11961/5. Hálózati operatív intézkedések terve Borsod-megyei illegális szervezkedések ügyében. 1952. Dátum nélküli.

⁶⁰ ÁBTL 3.1.5. O-14943/197. Jelentés. Miskolc, 1963. július 9. Tárgy: Fodor István ügyében

⁶¹ ÁBTL 3.1.5. O-11961/3a. „Szigorúan titkos!” jelzésű jelentés. 1952. Dátum nélküli

⁶² ÁBTL 3.1.5. O-14943/197. Jelentés. Miskolc, 1962. április 17. Tárgy: Fodor István perecesi lakos és kapcsolatainak ellenőrzése.

⁶³ HU-MNL-BAZVL-XXV.21.b. 689/1958. 1952.áü.00155. sz. vádirat

⁶⁴ HU-MNL-BAZVL-XXV.21.b. 689/1958. B.II.00155/1952/5. sz. ítélet

⁶⁵ ÁBTL 3.1.5. O-14943/197. Jelentés. Miskolc, 1962. április 17. Tárgy: Fodor István perecesi lakos és kapcsolatainak ellenőrzése.

⁶⁶ ÁBTL 3.1.5. O-14943/197. Jelentés. Miskolc, 1963. július 9. Tárgy: Fodor István ügyében

⁶⁷ ÁBTL 3.1.5. O-14943/197. Jelentés. Miskolc, 1960. szeptember 19. Tárgy: Fodor Istvánról.

1956 után „Szepesi” és „Farkas” ügynökök jelentettek róla.⁶⁸ Ismeretlen okokból azt feltételezték, hogy „hírszerzéssel gyanúsítható, vagy pedig beszervezésre készíti elő valamelyik imperialista állam hírszerző szerve”, gyanújukat azonban nem tudták alátámasztani, mivel Fodor ekkor már csak a volt kitelepített társaival tartotta a kapcsolatot. A megfigyelést azonban érezhette, Miskolcot már nem találta biztonságos tartózkodási helynek,⁶⁹ ezért a '60-as évek elején Vácra költözött, és a Dunai Cementműnél helyezkedett el. A későbbi életére vonatkozóan alig rendelkezünk információkkal, Vácott hunyt el 1976-ban.⁷⁰

Következtetések

Az 1947-es nyomozás adataiból egyértelműen megállapítható, hogy a perecesi „Fehér partizánok” elnevezés az ukrán banderistákra vezethető vissza, noha a szovjetellenes ukrán haderők Magyarországon sohasem ténykedtek, csupán a róluk szóló rémhírek kaptak szárnyra a határ menti megyékben. A perecesi röplapkészítő minden bizonnyal ezt a félelmet kívánta kihasználni. A korabeli feszült politikai helyzetben elképzelhető, hogy a röpcédulákat egy kommunista párttal nem szimpatizáló egyszerű helybéli, vagy akár helyi szociáldemokrata párttag készítette, de az sem kizárható, hogy a kommunisták a politikai hangulatkeltés, a szociáldemokraták elleni büntetőeljárás alapjául szolgáló bizonyíték „gyártása” céljából maguk álltak a rölapozás mögött. Tény, hogy a „Fehér partizánok”, illetve a „nép barátja” aláírású rölapok ügyét a helyi kommunista sajtó ügyesen felhasználta a szociáldemokraták elleni agitáció során, majd az 1950-es évek megtorló intézkedéseinek (kitelepítés, büntetőeljárás) hamis indokaként.

Az 1947-es rölapozási ügy és az 1950-es években több hullámban felszámolt miskolci központú „Fehér Partizánok” szervezkedés között a névazonosságon, a kommunistaellenességen és a területiségen kívül semmilyen kapcsolat nem lelhető fel. Erre vonatkozóan az Államvédelmi Hatóság kiterjedt bizalmas nyomozása sem talált bizonyítékot. Az '50-es évek miskolci „fehér partizánjai” 1947-ben bizonyosan olvashattak a sajtóban a perecesi ügyről, de vezetőik sem a kihallgatásaik, sem a fogdaügynökökkel folytatott beszélgetéseik során nem utaltak arra, hogy velük bármi összekötné őket. A „fehér partizán” jelző ugyanis – nem függetlenül a kommunista nyelvhasználatától – egyszerűen a szovjet típusú diktatúrával szembeni ellenállás szimbóluma volt, amit különböző rendszerellenes csoportok szívesen vállaltak magukra, és amit az Államvédelmi Hatóság koncepciókereső munkatársai is előszeretettel aggtak rá különböző, „likvidálásra” szánt társaságokra.

Levéltári források

ÁBTL 3.1.5. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Operatív dossziék (O-dossziék)

ÁBTL 3.1.9. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Vizsgálati dossziék (V-dossziék)

HU-MNL-BAZML-XXV.21.b. Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára, Borsod-Abaúj-Zemplén (1983-ig Miskolci) Megyei Bíróság iratai, Büntető peres iratok

⁶⁸ ÁBTL 3.1.5. O-14943/197. Jelentés. Miskolc, 1963. július 9. Tárgy: Fodor István ügyében

⁶⁹ ÁBTL 3.1.5. O-14943/197. Jelentés. Miskolc, 1960. szeptember 19. Tárgy: Fodor Istvánról.

⁷⁰ ÁBTL 3.1.5. O-14943/197. 19/11.

Felhasznált irodalom

- Krajcsír 2022 = Krajcsír Lukács: Gereblyével a „banderisták” ellen – Csehszlovákia háborúja az ukrán felkelő hadsereggel, 1945–47. 2022. <https://ntf.hu/index.php/2022/05/12/gereblyevel-a-banderistak-ellen-csehszlovakia-haboruja-az-ukran-felkelo-hadsereggel-1945-1947/> (Hozzáférés: 2023. május 14.)
- Lagzi 2003 = Lagzi Gábor: Etnikai tisztogatás vagy függetlenségi háború? Az Ukrán Felkelő Hadsereg (UPA) létrejötte, tevékenysége a második világháború során. *Pro Minoritate*, 2003/tél.
- Seres 2022 = Seres Attila: Az ukrán nemzeti ellenállás és az 1956. évi magyar forradalom. Forrásolvasási támpontok egy KGB-dokumentum értelmezéséhez. 2022. <https://veritasintezet.hu/hu/mindennapi-tortenelem/7576-az-ukran-nemzeti-ellenallas-es-az-1956-evi-magyar-forradalom-forrasolvasasi-tampontok-egy-kgb-dokumentum-ertelmezesehez> (Hozzáférés: 2023. május 14.)
- Vondrásek 1977 = Vondrásek, Václav: A harc folytatódott – fegyverrel a kézben is. *Párt-élet (A CSKP KB folyóirata)*. 1977. 18. szám.

Sajtó

- Barátság, 1947
- Esti Újság, 1942
- Felvidéki Népszava, 1947-1948
- Hétfő, 1942
- Kis Újság, 1946
- Magyar Nemzet, 1946
- Népszava, 1947
- Szabad Nép, 1946
- Szabad Magyarország, 1947

SZÁMUNK SZERZŐI

BODNÁR TAMÁS (1967) főlevéltáros, igazgató-helyettes. Fő kutatási területe a koraújkori vármegyei-, illetve a „városon kívüli” vidéki élet, a borsodi kisnemesség, és a terület történeti földrajza.

BODOVICS ÉVA PHD (1985) történész, főlevéltáros. Kutatási területe a dualizmus kori társadalom- és várostörténet, különösképpen pedig a természeti környezet és az emberi közösségek kölcsönhatásának történeti vizsgálata.

HATVANINÉ NÁNÁSI ZSUZSANNA (1983) levéltáros. Főbb kutatási területe Miskolc és környéke 20. századi társadalomtörténete.

KIS JÓZSEF (1979) főlevéltáros, igazgató. Főbb kutatási területe a 20. századi politika- és társadalomtörténet, különös tekintettel a politikai természetű büntetőeljárások vizsgálatára, az 1945 és 1990 közötti korszak történetére.

KISS LAJOS (1987) levéltáros, az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskolájának hallgatója. Főbb kutatási területe a 16. századi Magyar Királyság elitjének kapcsolati hálózata, Abaúj vármegye elitje.

OLÁH TAMÁS (1974) főlevéltáros, osztályvezető. Fő kutatási területe Zemplén vármegye és Felső-Magyarország kuruc kori története (1670–1711), Zemplén vármegye kora újkori protestáns egyháztörténete, levéltártörténet.

RÓZSA GYÖRGY GYULA (1965): főlevéltáros. Fő kutatási területe Borsod vármegye és Miskolc XIX. és XX. századi kultúrtörténete.

